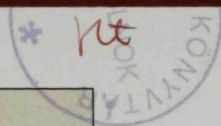

JÁSZKUNSAÉG

AZ MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET FOLYÓIRATA

JÁSZKUNSÁG

AZ MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET
FOLYÓIRATA

L. évfolyam 3-4.szám

Szolnok, 2007

AZ MTA JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET FOLYÓIRATA

Szerkesztőbizottság:

H. Bathó Edit, Fábián Péter, Fülöp Tamás, Márki Gábor,
Nemes András, Örsi Julianna, Tóth Albert

Főszerkesztő: Örsi Julianna

Olvasószerkesztő: Fábián Péter

Korrektor: Márki Gábor

Szerkesztőség postacíme:

dr. Örsi Julianna, 5420. Túrkeve, Attila u. 1., telefon: 06-56-554-413, 06-30-9383-777;
e-mail: jorsi@level.datanet.hu; mustkeve@enternet.hu

Fotók:

első borítón: Batthyány Lajos portré, 1839

hátsó borítón: '48-as kiállításrészlet, Répás János: Honfoglalók

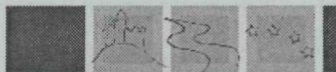
ISSN 0448-9144

Kiadó: MTA JÁSZ-NAGYKUN- SZOLNOK MEGYEI TUDOMÁNYOS EGYESÜLET

Megjelent a „Nemzedékek kutatóúton ...”

ROP.3.3.1.-05/1-2006-02-0007/37 sz. projekt,

az OTKA (50179 számú projekt) és az Oktatási és Kulturális Minisztérium Nemzeti Évfordulók támogatásával.

REGIONÁLIS FEJLESZTÉS
OPERATÍV PROGRAM

Magyarország célba ér

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM

© A szerzők, szerkesztő és a kiadó

Terjesztés:

Kapható: az MTA Jász-Nagykun- Szolnok Megyei Tudományos Egyesület 5000. Szolnok, Kossuth tér 4.,
Finta Múzeum 5420. Túrkeve, Attila u. 1. Damjanich Múzeum 5000. Szolnok, Kossuth tér 4.,
Jász Múzeum 5700. Jászberény

Megrendelhető - postai úton: MTA Jász-Nagykun- Szolnok Megyei Tudományos Egyesület
5000. Szolnok, Kossuth tér 4.;

Telefonon/faxon: 56-361-183; - e-mailen: jorsi@enternet.hu

Készítette a Karcagi Nyomda Kft.

Felölös vezető: Márkusné Tankó Orsolya, Nagyné Tankó Tímea

TARTALOM

TARTALOM

I. EMLÉKÉV – EMLÉKEZÉS

<i>Bagi Gábor:</i>	Emlékezés a kétszáz éve született gróf Batthyány Lajosra	5
<i>Fülöp Tamás:</i>	Gróf Batthyány Lajos, a polgári átalakulás vértanú-miniszterelnöke	13
<i>Fülöp Tamás:</i>	„A különbség köztünk...” Gondolatok Batthyány Lajos és Széchenyi István reformkori politikai nézetkülönbségeiről	20
<i>Örsi Julianna:</i>	Nagykunok a haza védelméért. 1. rész	47
<i>Fodor István Ferenc:</i>	Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékei Jászjákóhalmán	55
<i>Bagi Gábor:</i>	Nyolcszáz éve született Árpád-házi (Thüringiai) Szent Erzsébet (1207–1231. november 17.)	59
<i>Örsi Julianna:</i>	Bellon Tibor a Nagykunság kutatója	62

II. „NEMZEDÉKEK KUTATÓÚTON”

<i>Örsi Julianna:</i>	A „Nemzedékek kutatóúton” projekt megvalósulásának egy éves mérlege	67
<i>Ditrói Eszter:</i>	Stabilitás és migráció Hajdúdorogon	79
<i>Ditrói Eszter:</i>	Stabilitás és migráció a Mátészalkai kistérségben	87
<i>Bődi Erzsébet:</i>	Dilemmák a kistérségek, települések imázsteremtésében szerepet játszó gasztronómia kutatásával kapcsolatban	98
<i>Kohut Sára:</i>	A Hajdúhadházi kistérség kulturális és történelmi megosztása	101
<i>Tarczali Anikó:</i>	Imázsteremtés gasztronómiai elemei a Hajdúhadházi kistérségben. Nyíracsádi esettanulmány	104
<i>Grósz Zsuzsanna:</i>	X. Nagydobosi Sütőtök Fesztivál. Esettanulmány	108
<i>Szendrei Eszter:</i>	A munkanélküliség szociálpszichológiai jellemzői a Mezőtúri kistérségben végzett empirikus vizsgálatok alapján	113
<i>Gál Nikolett:</i>	Munkamegosztás a munkanélküli családokban	119
<i>Gál Nikolett:</i>	A munkanélküliség által létrehívott élethelyzetek és megoldási stratégiák a Mezőtúri és Hajdúhadházi kistérségben	124
<i>Örsi Julianna:</i>	A projektmenedzsment képzés hasznosíthatósága a gyakorlatban	128

III. NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK – KUTATÁSI PROJEKTEK

<i>Szőke Anna:</i>	A Versec környéki magyarság – egy öt éves kisebbségkutatás töredékei –	133
--------------------	---	-----

TARTALOM

<i>Pusztai Gabriella:</i>	Peremlétben? A Tiszazug néprajzi, történeti, földrajzi kutatása az ezredfordulón	150
IV. TÁRSADALOM		
<i>Örsi Julianna:</i>	Iskolateremtő műhely, kutatóhely, kulturális centrum, avagy a korszerű múzeum funkcionális váltásai	151
<i>Kóródi Márta – Dudás Péter – László Éva:</i>	Turisztikai pozicionálási eljárások Jász-Nagykun-Szolnok megye kistérségeinek példáin keresztül	159
<i>Zónáné Zcunyi Anikó – Szentirmay András:</i>	A változtatás menedzsment néhány jellemző kiváltó tényezőjének és módszerének ismertetése a Bábolna Rt. példáján	169
<i>Pénzes Ibolya Rózsa:</i>	A marketingorientáció megnyilvánulása egy mikrotérség önkormányzatainak tevékenységében	180
<i>Földi Katalin:</i>	Élelmiszerek vásárlása és fogyasztása napjainkban Magyarországon	199
V. TERMÉSZET		
<i>Fodor István Ferenc:</i>	Jászjákóhalma helyileg védett természeti értékei	211
VI. KULTÚRA – MŰVÉSZET		
<i>Örsi Julianna:</i>	Honfoglalók és paraszt utódaik. A fafaragás művészete	214
VII. IRODALOM		
<i>Szabó László:</i>	Álombeli mákos tészta	217
VIII. KÖNYVISMERTETÉS		
<i>Rideg István:</i>	Megjelent a „Körmendi-dekameron”!	222
<i>Rideg István:</i>	Hajléktalanok: sorskérdések és Rott József Zsord című novellája a szegénységről	229
IX. CIVIL SZERVEZETEK		
	MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület 2006. évi közhasznúsági jelentése	235
	MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület 2007. évi munkaterve	239
Kötetünk szerzői		243
Könyvajánló		244

Bagi Gábor

EMLÉKEZÉS A KÉTSZÁZ ÉVE SZÜLETETT GRÓF BATTYÁNY LAJOSRA

„Kétszáz éve, 1807-ben született Pozsonyban gróf Batthyány Lajos, az első felelős magyar kormány kivégzett miniszterelnöke.” Életéről, tevékenységéről az átlagember ennél a tömör sornál többet általában nem tud, történelmi szerepe így jelentéktelennek tűnik Széchenyihez, Wesselényihez, Deákhhoz, de főképpen Kossuthoz viszonyítva. Sokan hajlamosak egy becsületes, jó szándékú, ámde háttérben maradó, sőt olykor jellegtelen marionett figurának tekinteni, holott egyáltalán nem volt az. Ha más történelmi korban élt volna, akkor napjainkban bizonytalán még nagyobb megbecsülés övezhetné a nevét, ám neki talán szerencsétlensége, a magyarságnak viszont nagy szerencséje volt, hogy a reformkorban élt, amikor a nemzetnek annyi kiváló államférfija, katonája volt, mint történelme során talán sohasem.

1.) Gyermekkor és ifjúság

A Batthyányak a honfoglalás Örs vezérig vezették vissza leszármazásukat, és annyi bizonyos, hogy a XII. században már birtokolták a Zala megyei Örs várát. A család 1398-ig Kővágóórsi néven szerepelt, ekkor azonban a megszerzett Fejér megyei Battyán faluról Battyánynak kezdte nevezni magát. A Batthyányok a XVI-XVII. század törökellenes harcaiban komoly érdemeket szereztek, így rangban és vagyonban még tovább emelkedtek. Új birtokok mellett 1628-ban bárói, 1630-ban grófi címet nyertek, de hatalmuk csúcsára Mária Terézia alatt jutottak. Ekkor Batthyány Lajos gróf (1695-1765) 1751-től haláláig az ország utolsó magyar nádora lett, sőt a családnak ez az ága 1764-ben hercegi címet is nyert.

Bár a leendő miniszterelnök „csak” a Batthyányak grófi ágából származott, joggal tekinthette magát komoly hazai közjogi méltóságok várományosának. Apja Batthyány József Sándor 1804-ben feleségül vette a szép Skerletz Borbálát, s rövid házasságukból egy fiú és egy lány született.

Batthyány Lajos 1807. február 10-én látta meg a napvilágot. Előkelő származása ellenére a gróf gyermekkorra meglehetősen zaklatottan telt. Szülei még születése évében elváltak, és édesapját is öt évesen veszítette el. Anyja viszont – az apai végrendelet kihirdetésének megakadályozásával, és a fiú neveltetésére szánt összegek zömének elsikkasztásával – igyekezett a családi birtokok jövedelmét minél tovább magának megtartani. Az anya és fia viszonya a kezdetektől nem volt jó, már igen korán elhidegültek egymástól. Az akaratos, ingerlékeny, igen nehezen kezelhető, de tehetséges és nemes lelkű gyermek előbb bécsi nevelőintézetekben nevelkedett, majd a kiváló tehetségű Nikolaus Möllerre bízta, akinek baráti körétől a kor haladó társadalmi eszméit is megismerte.

¹ A Batthyány Lajosra emlékező cikkek elkészülését az Oktatási és Kulturális Minisztérium Emlékév Titkársága (a Balassi Intézet) támogatta.

Ezután Zágrábban jogot tanult, majd négy évig katonáskodott a 9. számú huszárezredben. Nehéz természete végül a katonai szolgálat idején változott meg. (A róla akkoriban jó minősítést adó ezredparancsnoka, a cseh Wrbná gróf egyébként a szabadságharc alatt altábornagyként a magyarok ellen harcoló egyik császári hadtest parancsnoka volt.)

Végül a katonai szolgálatot otthagya, 1831-ben kapta meg örökségét, de ekkorra túlköltokező, felelőtlen anyjával való viszonya már teljesen megromlott. Szerencsére hamar sikerült megfelelő élettársra találnia. 1834-ben feleségül vette a rendkívül művelt gróf Zichy Antóniát, akiben okos és megértő feleségre talált. Őt született gyermekük közül végül három érte meg a felnőttkort. Ezekben az években a gróf beutazta Nyugat- és Dél-Európát, megismerkedett az ottani viszonyokkal, és a hasznos dolgokat igyekezett itthon is meghonosítani.

Batthyány a Vas vármegyei ikervári, dobrai, nauhausi, tótmaráci és szalónaki uradalmaknak vált az urává, mintegy évi 100.000 forintos jövedelemmel. Ezek a birtokok anyja, és a vele együttműködő korrump gazdatisztek miatt igen rossz állapotban voltak, ráadásul mintegy 300.000 forintos adósságot is örökölt szüleitől. Ennek ellenére a birtokait alig egy évtized alatt korszerűsítette, és azokon jól működő, modern gazdálkodást folytató allodiumokat hozott létre. Péterfán még cukorgyárat is alapított, ami kiválóan jövedelmezett, s ahol döntően a saját birtokain termelt cukorrépat dolgozta fel. Anyagi helyzetét oly sikeresen megerősítette, hogy utóbb Fejér és Somogy megyei, valamint stájerországi (ausztriai) uradalmakat is vásárolt. Birtokai központját, az ikerfai kastélyt felújíttatta, s egy figyelemreméltó könyvtárat is létrehozott.

2.) A főrendi ellenzék élén

1839-ben megjelent a pozsonyi országgyűlésen, ahol rövidesen az ellenzéki arisztokrata ifjak csoportjának vezetője lett. Bár számos nyelvet ismert, igazán csak ekkoriban tanult meg magyarul és latinul. Kezdetben a szólás- és vallásszabadság mellett állt ki, és célja egy nemzeti szellemű főnemesség megteremtése volt. 1841-től Pesten lakott, ahol palotája az ellenzék egyik találkozóhelye lett.

Kossuth fellépését, és a Pesti Hírlap megjelentetését kezdetben helytelennek tartotta, ám hamarosan látnia kellett, hogy Széchenyi álláspontja mindinkább tarthatatlan, a köznemesség, sőt az ország többi lakosát nem lehet kizárni a közéletből. Az ipar színvonalának emelésére szervezett Iparegyesület szervezése során ismerkedett meg Kossuthal, és hatására annak elnöki tisztét is elvállalta. Aktívan részt vett a Vas Vármegyei Gazdasági Egylet megalakításában, 1843-tól megválasztották a Magyar Cukorgyáregylet, majd a Magyar Kereskedelmi Társaság elnökének is. Idővel a legtöbb, reformer erők által szervezett társadalmi és gazdasági egyesület elnökének megválasztották.

Az 1843–1844-es országgyűlésen már a főrendi ellenzék elismert vezetőjének tekintették, ekkoriban szónoki tehetsége is megnyilvánult. Nemcsak a reformok tekintetében, hanem a kormány értékelésében is közel került Kossuthhoz, amivel elérte Széchenyi mind nyíltabb és határozottabb kritikáját. A két fél között igyekezett közvetítő lenni, ami azonban mind kevésbé sikerült.

Batthyány Kossuth mellett a legfontosabb szerepet játszotta a polgári átalakulásért küzdő csoportok párttá szervezésében, nevüket 1848-ra egymás mellett emlegették a reformer erők. 1845 végén a vezetésével alakult meg az ellenzék központi választmányja; 1847-től pedig ő lett az Ellenzéki Kör elnöke. Ennek programját, az Ellenzéki Nyilatkozatot is az elnökletével dolgozták ki. 1847 őszén nem csak erkölcsileg, de anyagi eszközökkel is támogatta Kossuthot, hogy az Pest vármegye követeként vehessen részt az országgyűlésen. Ennek ülésén maga is aktívan részt vett, s mindent megtett, hogy a főbb kérdésekben az ellenzék egységét megóvja.

Az 1848. februári párizsi forradalom kitörése után felgyorsultak az események. Kossuth javaslatára a pozsonyi diétán az alsótábla megszövegezte a felelős magyar kormány felállítását követelő felirati javaslatát. A nádor és a főméltóságok az időhúzásra játszottak, ám ekkor megérkezett a bécsi forradalom híre is. Erre a felsőtábla március 14-én elfogadta Kossuth tervét, aki Batthyányt szűkebb körben már mint magyar miniszterelnököt mutatta be. A két tábla küldöttsége március 15-én vitte Bécsbe az uralkodó elé. A delegáció már Batthyány azonnali miniszterelnöki kinevezését követelte, sőt – addig példátlan módon – útban Bécs felé megfogalmazták a királyi választ is.

V. Ferdinánd március 16-án fogadta a küldötteket, de a leiratból kihagyták Batthyány kinevezését, és a felelős magyar minisztériumról szóló részt. Ekkor érkezett meg Bécsbe a pesti forradalom híre. Végül István nádor, mint Magyarország teljhatalmú helytartója nevezte ki – a király szóbeli beleegyezésével – Batthyányt. E „legális, de nem lojális” lépés miatt vont a kétségbe később a bécsi udvar az innen induló események törvényességét, végeztette ki Batthyányt és küldte száműzetésbe István nádort. Batthyány kormánya névsorát 23-án terjesztette fel az uralkodónak. Az általa megalakított első felelős magyar minisztérium végül április 10-én Pozsonyban letette az esküt, majd április 14-én Pestre költözött.

3.) A miniszterelnöki megbízatás

A kormány megszervezése Batthyányra hárult, és ez nem volt könnyű feladat. Egyfelől Bécs, másrészt az országgyűlés között kellett lavírozni, ugyanakkor azonban a forradalmi hevületű Pest és Pozsony lakosságának hangulatára is figyelemmel kellett lenni. Kossuth, Deák, Szemere, Eötvös, Klauzál tagsága nyilvánvaló volt, de a tárcák elosztásába István nádor igyekezett beleszólni. Az Udvar a pénzügy- és hadügyminisztérium felállítását próbálta meggátolni, de végül sikertelenül. Utóbb Batthyány Kossuth pénzügyminiszteri kinevezését a nádor ellenében védte meg azzal, hogy az a pillanatnyi helyzetben politikai szükségszerűség. Ugyanakkor Széchenyit személyesen sikerült meggyőznie, hogy a kormányban való részvétele elkerülhetetlen, ami a viszonyuk miatt sem lehetett könnyű. (Az előző évben kis híján összeverekedtek, és csaknem párbajt vívtak egymással.) Végül aztán Széchenyi segítségével Eszterházy Pál herceget is sikerült megnyerni az együttműködésre.

Ugyanakkor Bécs még március végén is igyekezett az önálló magyar pénzügy és hadügy megteremtésének gátat vetni. Batthyány végül szinte zsarolta az Udvar és a nádort a kritikus kérdésekben. Ezzel azonban még nem volt vége a nehézségeknek.

A feudalizmus rendszerét eltörlő áprilisi törvények miatt a legtöbb szemrehányást Batthyány kapta, mégpedig általában a konzervatív nemesektől, illetve arisztokrata

társaitól. Ezek – joggal – a fejlemények igazi vesztesének érezték magukat, a törvények rendelkezéseit pedig elstettnek tartották. Egyes hírek szerint gróf Szapáry Antal még agyonlövésssel is megfenyegette, ha a nemességnek ígért kárpótlás elmarad. Ugyanakkor Bécs igyekezett a Katonai Határőrvidéket az általános választójogi törvény hatálya alól kivonni, sőt kezdetben Magyarország és Erdély unióját sem támogatta. Végül azonban – jelentős részben a miniszterelnök ügyességének köszönhetően – sikerült az Udvar meghátrálásra kényszeríteni.

Batthyány az első hónapokban a gyakorlatban jóval nagyobb hatáskörrel rendelkezett, mint azt a törvény meghatározta. Mészáros Lázár hadügyminiszter ugyanis még sokáig Itáliában tartózkodott, és hazatérteig a miniszterelnök helyettesítette. Ugyanakkor a magyarországi császári csapatok parancsnokságai sokáig nem voltak hajlandók a magyar kormány utasításainak eleget tenni. Erre nézve május 7-én a miniszterelnöknek sikerült egy királyi parancs kiadását elérnie, ám Jellasics horvát bán nyílt ellenszegülése már ekkor sem sok jóval kecsegtetett. Ezért intézkedett a külföldön állomásozó magyar ezredek mielőbbi hazahozataláról, majd megkezdte a honvédség első alakulatainak szervezését is.

Bár az áprilisi törvények csak a nemzetőrség (polgári milícia) létrehozását engedélyezték, a honvédséget erre hivatkozva Batthyány önkényesen kezdte megszervezni. A miniszterelnök kinevezésétől kezdve következetesen a saját kezében tartotta a nemzetőrséget, és április 20-án létrehozta annak vezetésére a Nemzetőrségi Haditanácsot. Ugyanakkor talán már a kezdetektől látta, hogy ez nem megfelelő értékű katonai erő, ezért a hiányzó, megbízható sorkatonaság pótlására április 24-én elrendelte a mobil nemzetőrség, vagy „önkéntes őrsereg” megszervezését. Már május 2-án megindult az első, 1.200 fős zászlóalj szervezése, 15-én pedig – a délvidéki események hírére – 10.000 fő, azaz 10 zászlóalj toborzását rendelte el. Ez a katonai erő már csak nevében volt nemzetőrség, valójában sorkatonaságnak számított, amelynek felállításához az érvényes törvények szerint országgyűlési és királyi engedelem kellett volna. Batthyány azonban mindezek nélkül, „önhatalmúan” cselekedett, ami utóbb a halálos ítéletében is komoly szerepet játszott. Mindazonáltal ez a lépés gyakorlatilag az önálló magyar haderő megteremtését jelentette, és megkönnyítette a nyári és az őszi hónapokban a további honvédzászlóaljak szervezését, valamint a honvédő háborúra való sikeres felkészülést.

A hadseregszervezés kezdeti lépései mellett Batthyány az a nemzetgyűlés által megszavazott papírpénz nyomásáról is intézkedett, mégpedig ugyancsak királyi jóváhagyás nélkül. Ez utóbbi újabb súlyos vádpontként szerepelt ellene.

Helyzetét Radeckzy tábornagy július végi itáliai győzelmei alapvetően megváltoztatták, és az Udvar mind nyíltabban akadályozta a magyar kormány működését. Batthyány augusztus folyamán igyekezett a horvátokkal való megegyezést előkészíteni, ugyanakkor azonban látnia kellett, hogy valódi remény erre már nincs. A hó végi bécsi útja sem hozott eredményt, amit Jellasic ismételt horvát báni kinevezése, illetve egy Bécsből leküldött minisztériumi emlékirat is jelzett. Ez utóbbi ugyanis kimondta, hogy az uralkodónak nem volt joga szentesíteni az áprilisi törvényeket, mivel az önálló pénz-, had- és kereskedelemügy ellenkezik a Pragmatica Sanctio szellemével, valamint a Birodalom egységének elvével.

Batthyány ekkor már a lemondását fontolgatta, ám miniszterársai javaslatára még maradt hivatalában. Erre egy utolsó delegáció indult Bécsbe az uralkodóhoz, ami azonban semmiféle érdemleges eredményt nem tudott elérni. Eközben Pesten új forradalom fenyegetett, és a helyzetet csak az oda vezényelt csapatokkal lehetett normalizálni. Több kormánytag is lemondott, de amikor István főherceg, az ország nádora át akarta venni a kormányzást, azt a kormány jelenlévő tagjai és az országgyűlés sikerrel megakadályozták. Batthyány ekkor a nádor felkérésére újra elvállalta a miniszterelnöki megbízatást. E lépésében Kossuth is támogatta, mivel időközben híre jött, hogy Jellasics csapatai átlépték a Drávát, és betörték a Dunántúlra.

Batthyány javaslatára futárt küldtek Bécsbe, és Jellasic azonnali visszahívását követelték. Az Udvar azonban tovább húzta az időt, mire 16-án Batthyány lemondott, egy látnoki megjegyzés kíséretében. Felvetette ugyanis, vajon „nem érkezett-e még el azon végperc”, amelyben a nemzet fegyveres önvédelemre kényszerül, amikor „a törvényességet nem képes, de nem is köteles respektálni”. Batthyáynak, a maga számára is váratlanul, sikerült a nemzetgyűlést a maga oldalára állítani. Ezt követően igyekezett volt miniszterársait is maradásra bírni, másrészt viszont – István nádor közvetítő akciójától nem sokat várva – elrendelte a mozgósított nemzetőr alakulatok Dunántúlra való átcsoportosítását. Mivel időközben több császári főtiszt megbízhatóságával kapcsolatban gyanúk támadtak, felhívta a nádort, hogy az ország „főkapitányaként” vállalja el a dunántúli csapatok parancsnokságát. István főherceg 21-én találkozni próbált Jellasiccal, akit azonban kísérete „nem engedett” fölszállni a nádor hajójára. Erre az visszatért Pestre, majd Bécsbe távozott.

Batthyány eközben 18-án elrendelte a nyáron megszavazott újonckontingens arányos részének azonnali behívását, ezzel ismételten megsértve a király jogkörét. Megkezdte a kormánybiztosok tömeges kinevezését, és népfelkelést is hirdetett a legveszélyeztetettebb megyékben. Elrendelte a székesfehérvári országút mentének megerősítését is, ahol (a Velencei tó mellett) az első ütközet lezajlott, és minden megbízható csapatot ide vezényelt. Maga is az itteni táborba sietett, ahol egyrészt értesült a nádor lemondásáról, másrészt Jellasic és Latour hadügyminiszter együttműködését bizonyító okiratokat kapott kézhez. A hírek a nemzetgyűlés egy részét bizalmatlanná tették Batthyánynyal szemben, és utóbb Lamberg tábornok, királyi biztos tragikus budai meggyilkolásához vezettek. A miniszterelnök hamar értesült a nádor helyett Majláth György törvénytelen helytartói kinevezéséről (ilyen tiszt az áprilisi törvények óta nem volt), és az országgyűlés ugyancsak jogtalan két hónapos bezárásának uralkodói elrendeléséről.

A hírek nyomán előbb a magyar csapatok parancsnokaival tárgyalt, majd 29-én reggel Jellasicot is felkereste székesfehérvári főhadiszállásán. Utóbbi útja teljesen sikertelen volt, még arra sem sikerült rávenni a bánt, hogy ne Buda irányába támadjon. Végül a pákozdi csatát követően Bécsbe ment. Itt tiltakozott Majláth kinevezése ellen, amit nem volt hajlandó ellenjegyezni, illetve véglegesen bejelentette lemondását a miniszterelnökségről.

4.) Lemondásától a kivégzéséig

Bécsből Batthyány Vas vármegyei birtokaira vonult vissza, ahol Vidoss József seregében akart harcolni Teodorovics betörő horvát csapatai ellen. Útjában azonban

megakadályozta egy lovasbaleset, amelyben kificamította a karját. Bár ekkor már képviselőségéről is lemondott, bízott abban, hogy sikerül Béccsel megegyezni.

Noha szeptember végén, és október elején a nehéz helyzetben cselekvő Batthyányt sokan árulónak tartották, valós szerepe mindazonáltal utóbb tisztázódott. Kossuth már október közepén Erdélyben szánt neki szerepet, és többen is mandátumáról való lemondása visszavonását javasolták. Végül december 6-án újra országgyűlési követé választották, maga pedig november végétől ismét Pesten volt. A képviselőház munkájába csak december 30-án kapcsolódott be. Pestet ekkor már – a honvédsereg vereségei miatt – nem lehetett megvédeni, így Kossuth javasolta a kormány és a képviselőház Debrecenbe költözését. Batthyány ezzel nem értett egyet, de csak békedelegáció kiküldését sikerült elérnie.

Windischgrätz fővezér azonban csak Batthyány nélkül volt hajlandó a tárgyalásra, a gróf azonban még ezek után sem menekült el: „néhány év börtön miatt nem futamodom meg” – mondotta. A küldöttség 1849. január 8-án ért vissza Pestre, az osztrák katonai rendőrség még aznap letartóztatta Batthyányt. Kezdetben csak azt a vádpontot találták ellene, hogy a hadseregből történt 1831-es távozásakor adott kötelezvény ellenére is szembeszállt a császári csapatokkal. (Ez a Todorovich horvátjai elleni felkelésre vonatkozott.) Az ellene folyó vizsgálatot Ludwig von Leuzendorf hadbíró századosra bízta. Ő hamar átlátta, hogy a bűnösség megállapítására nincs elég bizonyíték. Utóbb Felix Schwarzenberg birodalmi miniszterelnök is kénytelen volt kijelenteni, hogy Batthyány elítélésére nincsenek írásos dokumentumok az Udvar kezében. Ennek ellenére nem bocsátották szabadon, hanem a tavaszi hadjárat idején a közeledő magyar seregek elől Laibachba (ma Ljubljana), Pozsonyba majd Olmützbe (ma Olomouc) vitték. Április végén Budán még a szökésre is lehetősége lett volna, ám azt feleségére tekintettel elutasította.

A világsi fegyverletétel után ügyét gyorsítva tárgyalták. Furcsa módon az egyik legfőbb vádpont az a képtelenség volt, hogy ő robbantotta ki az ország védelmében az 1848. október 6-i bécsi forradalmat. Ezt még az akkor hivatalban lévő osztrák miniszterelnök, Wessenberg is valószínűtlennek tartotta. Ennél komolyabb valóság tartalma volt annak, miszerint a miniszterelnökként beavatkozott a királyi felségjogokba, és uralkodói jóváhagyás nélkül rendelte el az újoncállítást, a papírpénz kibocsátását, és vette fel a kapcsolatot a külföldi hatalmakkal. Utóbb a horvátokkal való kiegyezés elmulasztását, és egyes minisztériumok intézkedéseit vetették a szemére. Batthyány az „eljárás” méltósággal és ügyesen védekezett, mindazonáltal első fokon augusztus 30-án halálra ítélték, minthogy a fő vádpontok felségárulásnak minősültek. Ám furcsa módon még ugyanezen a napon Leuzendorf egy jól megokolt kegyelmi kérvényt is előterjesztett Batthyány védelmében.

Ebben elsőnek felvetette, hogy Windischgrätz herceg novemberi proklamációja értelmében Batthyány kegyelmet érdemel, mivel a fegyveres harcokban nem vett részt. Meglepő módon a hadbíró maga említette a bécsi kormányzat néhány „megmagyarázhatatlan” intézkedését, ami Batthyányt miniszterelnöki megbízatása teljesítésében gátolta, sőt maga is elismerte István főherceg, a volt nádor tanúi kihallgatásának hiányát. Emellett október 3-i lemondásáig az Udvar miniszterelnöki ténykedése ellen nem emelt kifogást, márpedig erre Batthyány bécsi tartózkodása alatt is lehetősége lett volna. A szövegben ugyan a százados nem fogalmazhatta meg, de nyilvánvalóan ott lappangott az az alapvető

ellentmondás az eljárásban, hogy a miniszterelnök a királyi szentesítésű áprilisi törvények nyomán tevékenykedett, amit utóbb az Udvar nyílt revízió alá akart vonni.

Valószínű, hogy az ítélet és a kegyelmi kérvény egyaránt Schwarzenberg miniszterelnök sugalmazására készült, aki az uralkodói kegyelmet propagandafogásként akarta felhasználni. Ekkor azonban Haynau tábornoszernagy közbe lépett, és követelte, hogy mint a büntetés és a kegyelmezés jogával felruházott magyarországi főparancsnok, ő dönthesse a miniszterelnök ügyében. Végül hosszas személyes vita után Schwarzenberg engedett, s ezzel Batthyány sorsa megpecsételődött. Kivégzését Haynau 1849. október 6-
ra tette, a levert második bécsi forradalom évfordulójára, mintegy jelezve, hogy felelősnek tartja az eseményekben.

Batthyánynyal 5-én közölték az ítéletet, és hogy megalázó módon, kötél által fogják kivégezni. Maga már pesszimista volt, súlyos ítéletre számított, ám azért nem gondolt halálbüntetésre. Mindazonáltal méltósággal viselte magát. Felesége megpróbált kihallgatást kérni több császári tábornoktól, ám nem ért el eredményt. Végül csak férje siralomházban történő meglátogatását sikerült elérnie, amikor is titokban egy tört adott át a férjének. Ezzel az éjszaka folyamán a nyakán és a karján is megsebezte magát, ám a rövid penge halálos sebet nem ejtett. A súlyos vérvesztés miatt a magyar orvosok a kivégzés elhalasztását, míg az osztrákok annak lebonyolítását javasolták. Végül Kempen altábornagy – Haynau dührohámát kiváltva – önhatalmúan az akasztást golyó általi halálra változtatta. A délután 6-kor végrehajtott kivégzés során a gróf nem engedte, hogy bekössék a szemét, és maga vezényelt tüzet a császári vadászoknak. Utolsó szavai három nyelven hangzottak el: „Allez Jäger, éljen a haza”.

Az ítélet világszerte hatalmas részvétet szült és felzúdulást keltett, a világsajtó éles támadásokat intézett az eset kapcsán Ausztria ellen. Néhány nap múlva a pesti ferences templom kriptájában helyezték örök nyugalomra a holttestét, melyet csak a kiegyezés után, 1870. június 9-én országos gyász közepette szállították át mostani helyére, a Kerepesi temetőben emelt mauzóleumba. Kivégzésének helyén áll a Batthyány-örökmécses, amely a szabadság jelképévé vált.

Felhasznált irodalom

- Ács Tibor:* Batthyány Lajos katonai szolgálatának története. Hadtörténelmi Közlemények, 1984. 4. sz.
- Gergely András:* Batthyány Lajos a reformellenzék élén. Századok, 1982
- Károlyi Árpád:* Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre. I-II. Bp., 1932
- Molnár András – Urbán Aladár – Aczél Eszter – Rózsa György (összeáll.):* Batthyány Lajos gróf első magyar miniszterelnök emlékezete. „... minden hazám javára, ami csekély erőmből kitelik.” Bp., 1998
- Spira György:* Batthyány Lajos. In.: Négy magyar sors. Bp., 1983
- Urbán Aladár:* A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp., 1973

EMLÉKÉV – EMLÉKEZÉS

- Urbán Aladár:* Az 1848-as magyar hadügyminisztérium megszervezése.
Hadtörténelmi Közlemények, 1976
- Urbán Aladár:* Kormányválság és Batthyány Lajos ügyvezető miniszterelnöksége
1848 szeptemberében. Századok, 1978
- Urbán Aladár:* Batthyány és a honvédelem 1848-ban. Századok, 1982
- Urbán Aladár:* A Batthyány kormány megalakulása és kinevezése. Századok, 1984
- Urbán Aladár:* Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Bp., 1986
- Urbán Aladár:* Batthyány Lajos a népképviselői országgyűlésen
1848 decemberében. Századok, 1991
- Zimányi Vera:* A Batthyány család hagyományai. Századok, 1982

A Batthyány kormány

Fülöp Tamás

GRÓF BATTHYÁNY LAJOS, A POLGÁRI ÁTALAKULÁS VÉRTANÚ-MINISZTERELNÖKE

Előadásomban gróf Batthyány Lajosnak, a vértanúhalált halt első felelős magyar kormány miniszterelnökének emlékét szeretném felidézni, születésének bicentenáriumi évfordulóján. Gondolataimban arra a reformkori államférfira szeretném a tisztelt hallgatóság figyelmét felhívni, aki politikai és történelmi szerepéhez képest talán sohasem kapta meg méltó helyét a nemzet emlékezetében.

Németújvári gróf Batthyány Lajos 1807. február 10-én született, Pozsonyban. Családja azok közé a nagy múltú dunántúli arisztokrata familiák közé tartozott, amelyeknek tagjai három évszázad óta a legmagasabb papi, katonai, vagy állami tisztségekben (érseki, püspöki, főkapitányi, horvát báni, nádori, országbírói rangban) szolgálták hűségesen a Habsburgokat. Batthyány Lajos egyébként nemességét egyidősnek tekintette a császári családéval, s ez a pozíció 1848 tavaszán a kormányalakítás időszakában, majd nyár folyamán az udvarral (mondjuk István náddal, Ferenc Károly főherceggel, vagy Zsófia főhercegnővel) folytatott alkudozások során is sokat nyomott a latban.

Hatalmas birtokok örököséként, fiatal mágnásként Batthyány a kor szokásos normáinak megfelelően kezdte pályáját. Bár gyermekkorát szüleinek megromlott kapcsolata, majd apja 1812-es halála után – aki minden vagyonát az anyjával Bécsben élő, mindössze ötesztendő Lajosra hagyott – az atyai örökségért saját anyjával folytatott pereskedése árnyékolta be. A fiatal gróf nehezen kezelhető, makacs és koraérett gyermek hírében állt, a gyámság idejére nevelőintézetbe került, később jogi, filozófiai tanulmányokat folytatott és nyelveket tanult. Jogi tanulmányait lezárva 1826-ban belépett a hadseregbe, majd három éves katonáskodás után, 21 éves korában otthagyta huszárezredét, s kilépett a szolgálatból. Az 1830-as évek elején beutazta szinte egész Nyugat-Európát, végül hazatért, hogy rendbe szedje hatalmas birtokait. Utazásai és olvasmányai révén igen fiatalon megismerkedett a modern európai politikai és gazdasági tanokkal, a felvilágosodás és a liberalizmus 18–19. századi elméleti munkáival. Közismert büszkesége, öntudata, magabiztossága – fiatalkori tékozló, dorbézolós életmódja – nemcsak a családi hagyományokból táplálkozott, önállóvá válását minden bizonnyal az anyjával folytatott pereskedés is felgyorsította.

Jogos atyai örökségét, közel százezer forintos éves jövedelemmel bíró birtokainak irányítását – köztük az ikervári kastélyt – komoly modernizációs tervekkel 1831-ben vette át. 1834-ben megnősült, feleségül vette gróf Zichy Antóniát, aki nemcsak öt gyermeküknek adott életet, hanem a későbbiekben férje hű társaként – az általa rendezett bálokkal, vacsorákkal, vadászatokkal, a társasági élet szervezésével – meghatározó szerepet játszott a liberális ellenzék megszerveződésében is. A fiatal Batthyány, jóllehet korán megismerkedett a liberális reformeszmékkel, közéleti ambíciókat egészen az 1830-as évek végéig nem mutatott. Ezt örökítette meg Széchenyi első találkozásukkor vele kapcsolatban tett naplóbejegyzése: „*Céljainkra nem sokat ér.*”

Batthyány 1839-ben szinte teljesen ismeretlenül lépett ki az országos közélet színterére, főrendiként ekkor vett részt először a reformországgyűléseken. Politikai gondolkodását, eszmeiségét a történetírás azonban csak közvetett módon volt képes rekonstruálni; Batthyány ugyanis a kortárs politikusok zömével ellentétben nem vezetett naplót, nem írt könyvet, vagy újságcikket (részben, mert e két utóbbit rangon alulinak tekintette), s nem folytatott kiterjedt levelezést. Kérlelt reformeszméiről, liberális gondolatvilágáról a legtöbbet országgyűlési beszédei révén tudhatunk meg. Bár a diétán sem sokat beszélt – eleinte akadályozta ebben hiányos magyartudása is –, s felszólalásai konkrét ügyekhez kapcsolódtak (szólásszabadság, jobbágyfelszabadítás, országgyűlési sajtó), de érvelése nemcsak logikus, lényegre törő és meggyőző volt, hanem abban minden esetben a feudális társadalmi rend és az abszolutisztikus függés felszámolása, valamint a liberalizmus, az alkotmányos átalakulás és a nemzeti érdekegyesítés szempontjai kerültek előtérbe. S hogy mennyire határozott szándékokkal érkezett meg az 1839-40-es országgyűlésre, azt mi sem igazolja jobban, minthogy rendkívül gyorsan a főrendi tábla ellenzéki tagjainak vezetőjévé vált. Széchenyivel együttműködve a mágnáskaszinó életre hívásával az egységes, nemzeti és reformszellemű főnemesség összefogását kívánta elérni. Kettejük között azonban a megvalósítás mikéntjét illetően már az első pillanatban nézetkülönbségek merültek fel. S bár elképesztő, hogy mennyi hasonlóság mutatkozik a több mint másfél évtizeddel idősebb Széchenyi és a későbbi miniszterelnök pályakezdetében, a közöttük lévő elvi és tartalmi nézetkülönbségek okán hosszú távú együttműködés nem alakulhatott ki közöttük. Batthyány a későbbi „legnagyobb magyar” a konzervatívokhoz átpártolt, az udvarral egyezkedő reformernek tartotta, míg Széchenyi a későbbi Premiért egy Kossuth befolyása alá került radikálisnak tekintette.

Batthyány politikai szempontból valóban radikálisnak számított a főrendek soraiban, hiszen követeléseinek középpontjában a Habsburg Birodalmon belüli teljes önkormányzati önállósággal bíró alkotmányos magyar királyság megvalósítása állt, s ennek szerves részét képezte a polgárság és parasztság tulajdonjoghoz és képviselőhöz juttatásának igénye, illetve a törvény előtti egyenlőség megteremtésének szándéka. Batthyány következetesen minden szuverenitás kiindulópontjának a nemzetet tekintette, a bécsi udvarral és általában a mindenkori kormányzattal szemben pedig a törvényhozásnak – főrendi mivolta ellenére azon belül is a képviselőháznak, vagyis az alsótáblának – tulajdonított elsőbbséget.

Széchenyivel való kapcsolatában átmeneti közeledést Kossuth Pesti Hírlapjának megindulása eredményezett, amikor eleinte Batthyány maga is arra a következtetésre jutott, hogy Kossuth átalakulást sürgető cikkei tönkretelhetik a liberális arisztokrácia irányításával megindított reformokat. Széchenyi Kossuth ellenes durva támadását azonban Batthyány már indokolatlannak tekintette, majd mikor „a legnagyobb magyar” 1842 novemberi akadémiai beszédében az ellenzékot okolta a magyarországi nemzetiségi mozgalmak felerősödéséért, politikai téren végleg szakított Széchenyivel. Széchenyi mindezt 1843 tavaszán így örökítette meg naplójában: „*A Kaszinóba Batthyány Lajossal – s ott nyíltan szólottunk egy s másról. Semmi rendeset nem lehet kezdeni vele.*”

Az 1839-40-es, kevés eredménnyel záruló országgyűlés után Batthyány figyelme a társadalmi-gazdasági reformmozgalom kiszélesítése és intézményes kereteinek kialakítása

érdekében az egyesületi mozgalom felé fordult. Kossuth kezdeményezésére Batthyányt 1842 elején megválasztották az Iparegyesület elnökévé, majd később – nem kevés anyagi terhet is vállalva – részt vett a Kereskedelmi Társaság, a Védegyelet és a Gyáralapító Társaság munkájában. (Kevés írásos munkái közül kiemelkedik a Magyar Gazdasági Egyesület felkérésére az ikervári répacukorgyár működéséről készített beszámolója, amely a Magyar Gazda 1842. január 6-i számában jelent meg.) Az egyesületi mozgalom fellendítésével – az angolszász utilitarista tanoknak megfelelően – Batthyány, Kossuth és a többiek a társadalmi hasznosság szerepét kívánták betölteni. Batthyány, aki az Iparegyesület alapítása során ismerkedett meg személyesen a Pesti Hírlap szerkesztőjével, az elkövetkező évek folyamán mind szorosabb, olykor napi egyeztetést is igénylő politikai együttműködésre lépett Kossuthal.

Batthyány az elkövetkező diéta végére a liberális reformellenzék vezetőjévé vált. Az 1843-44-es országgyűlésen több mint kétszáz felszólalásával – Eötvös József és Teleki László társaságában – a főrendi ellenzék vezérszónoki szerepét is felvállalta. Beszédeiben következetesen kiállt a közteherviselés, a kötelező örökváltság, a törvény előtti egyenlőség eszméje mellett, s a legradikálisabb alsótáblai követekkel együtt követelte a perszonalunióra épülő önálló magyar kormány és külképviselet megteremtését, a miniszteri felelősség érvényre juttatását. Személyében az ellenzéki politikusok egy olyan vezetőre találtak, aki képes lehetett a széttagolt, olykor egymással sem megegyezni képes ellenzéki tábor eggyé kovácsolására. 1845-től pedig maga is mindent megtett, hogy az elkövetkező – utolsó – rendi országgyűlésre az ellenzék olyan országos mozgalommá szervezze, amely a kormányzat és a konzervatívok ellenére is hatékonyan keresztül tudja vinni reformprogramját. Ennek eredményeként – hosszas előkészületek után – 1847 elejére sikerült egyesítenie a liberális reformellenzékét, s határozott lépést téve a pártalakulás irányába, Kossuth segítségével életre hívta az Ellenzéki Kört. Mind anyagilag, mind személyesen döntő szerepet játszott abban is, hogy Kossuthot az 1847-es országgyűlésre Pest vármegye követévé válasszák. S bár kettejük között az ország jövőbeli fejlődése tekintetében, illetve a teendők meghatározásában mély egyetértés és szoros munkakapcsolat alakult ki, Batthyány és Kossuth között – jórészt Batthyány zárkózott, dölyfös modora, valamint a hatalmas rangbeli különbség okán – igazi személyes barátság nem jött, nem is jöhetett létre.

Az utolsó rendi országgyűlésre az ellenzék összehangolt politikája az áttörés reményével kecsegtetett. A Batthyány által vezetett reformerők valóban felkészültek arra, hogy az udvar és a konzervatív körök érdekeivel ellentétes követeléseiket, ha kell, erőszakkal is érvényre juttassák. A leendő miniszterelnök 1847. július 8-án így adott – Széchenyit megbotránkozató – meggyőződésének hangot: „A királyoknak bayonettjük van, a népeknek meg forradalmuk, hogy engedményeket nyerjenek.” A reformellenzék által megvalósítani kívánt magyar nemzeti alkotmányos átalakulás előtt 1848 tavaszán a nemzetközi események gördítettek el a végső akadályt. Az 1848. februári párizsi forradalmi események az ellenzékét végső elhatározásra készítették: Kossuth március 3-án felirati javaslatában a polgári-liberális átalakulás komplex programjára tett javaslatot. Március 13-án Bécsben is kitört a forradalom, majd március 15-én a pozsonyi

országgyűlés parlamenti küldöttsége – élén Batthyányval, Kossuthal, s az előadásom elején említett nyilatkozatával hozzájuk csatlakozó Széchenyivel – elindult Bécsbe, hogy az uralkodónál elérjék a felelős magyar kormány kinevezését. Az időközben megérkező pesti forradalmi hírek lehetővé tették, hogy az udvar egyes köreit kijátszva, az államkonferencia jóváhagyása nélkül, de a korlátolt szellemi képességekkel rendelkező uralkodó, V. Ferdinánd beleegyezését megnyerve István nádor március 17-én kinevezte Magyarországot első független és felelős magyar miniszterelnökét.

Batthyány a szükség által kikényszerített, de mindenképpen törvényes kinevezése után azonnal hozzálátott a polgárháború és a parasztforradalom fenyegetésének elhárítására. Legfontosabb feladatnak az alaptörvények (jobbágyfelszabadítás, közteherviselés, nemzeti önállóság) gyors kidolgozását, s mielőbbi uralkodói szentesítését tartotta. A rendkívül komplikált belpolitikai helyzet és az udvar folyamatos taktikázása által előidézett nehézségek ellenére, Batthyány személyes tekintélyével, hajlíthatatlan következetességével, szükség esetén offenzív politikai vonalvezetésével döntő szerepet és felelősséget vállalt az alkotmányos áttörés kiteljesítésében. 1848. március-április folyamán a polgárháborús helyzetet és a Habsburgokkal való szakítást egyaránt elkerülve, Batthyány vezetésével sikerült békés úton biztosítani a nemzeti önrendelkezés és a polgári-alkotmányos átalakulás feltételeit. Ennek eredményeként az uralkodó 1848. április 11-én szentesítette az első felelős magyar kormány hivatalba lépését.

Az új kormány első és legfontosabb feladatai közé tartozott az önálló államiség kereteinek kiépítése, azon belül is a független magyar pénz-, kül- és hadügy megteremtése. Batthyánynak azonban folyamatosan számolnia kellett az udvar – különösen az uralkodó leváltását szorgalmazó kamarilla és Zsófia főhercegnő – ellenállásával, az osztrák seregek esetleges támadásával, illetve a magyarországi nemzetiségek, különösen a Jellasics vezette horvátok és a határőrvidéki szerbek fegyveres megmozdulásával. 1848 nyarán a nemzetközi események a magyar alkotmányos átalakulásra nézve kedvezőtlen fordulatot vettek. Franciaországban bekövetkezett a konzervatív fordulat, Észak-Itáliában a Habsburg császári csapatok átvették a kezdeményezést. Az udvar elérkezettnek látta az időt az ellencsapás megszervezéséhez. Augusztus végén Batthyány és Deák Bécsbe utazott, hogy még egy utolsó kísérletet tegyenek – akár komoly engedmények árán is – a bécsi kormánykörökkel való kiegyezésre. A bécsi udvar azonban nemcsak hogy nem is fogadta a magyar miniszterelnököt, de ekkor tudatták a pesti kormánydelegációval, hogy Jellasicsot megerősítették horvát bánai tisztségében, ami egyet jelentett azzal, hogy a bán szabad kezet kapott a Magyarország elleni támadásra.

A kormány a békés rendezés kudarcát látva testületileg lemondott. Szeptember 12-én azonban István nádor kérésére Batthyány ismét vállalta a miniszterelnökséget. Mivel végleges lemondásáig, október 1-jéig nem alakult új kabinet, Batthyány három hétig csupán az ügyvezető miniszterelnöki feladatokat látta el. Ez a három hét azonban a magyar forradalom és szabadságharc története szempontjából kulcsfontosságúnak bizonyult. Batthyány szívvel-lélekkel a békés átalakulás elkötelezett híve volt, de a nemzeti önállóság, az alkotmányos eredmények védelme terén a lehető legvégsőkig hajlandó volt elmenni. Ha kellett, lemondásával fenyegetve, s amikor eljött az idő, a márciusi

vívmányok és a hon védelme érdekében az önálló magyar hadsereg megteremtését is felvállalva. Mindent megtett azért, hogy a Habsburgokkal való nyílt összeütközést elkerülje, de amikor bizonyosodott számára, hogy az semmi esetre sem elkerülhető, a fegyveres konfliktust az ország felkészületlensége miatt megpróbálta minél későbbre halasztani. De hogy milyen messzire is jutott felelős miniszterelnökként 1848 szeptemberében, jól mutatja szeptember 16-i képviselőházi felszólalása: *„vegyék jól fontolóra, nem érkezett-e el azon végperc, melyben a nemzetnek utolsó elszánt védelemre lévén szüksége, a törvényesség bilincseit sem tartozik többé respektálni?”*. Mindent megtett annak érdekében, hogy a Magyarországra betört Jellasicsot megállítsa, és a nemzet önvédelmi fegyveres alakulatait életre hívja. Batthyány a Dunántúlon népfelkelést rendelt el, intézkedett a Duna-vonal védelméről, majd – törvényességi és lojalitási aggodalmain túllépve – királyi szentesítés nélkül jóváhagyta az ötforintos papírpénzek kibocsátását és elrendelte az újonc honvédszázaljak felállítását. A Honvédelmi Bizottmány közreműködésével hozott intézkedéseivel Batthyány döntő szerepet vállalt az önálló magyar honvédelem és a későbbi sikeres tavaszi hadjárat előkészítésében.

Végleges lemondását szeptember végén politikai és katonai tényezők gyorsították fel. Batthyány a megerősödött pozíciói tudatában lévő udvar követelésére hajlandó lett volna már belemenni abba is, hogy kormányát konzervatív irányban átalakítsa, de Bécs nem volt hajlandó az új – Kossuth nélküli – kormánynevsort sem elfogadni. Ráadásul a kiéleződő helyzetet visszafordíthatatlanná tette, hogy a Magyarországra kinevezett királyi biztost, Lamberg grófot a radikalizálódott és feldühödött pesti tömeg meggyilkolta. A katasztrófát elkerülendő, a büszkeségéről közismert Batthyány közvetlenül a pákozdi ütközet előtt még megpróbálta Jellasicsot lebeszélni a támadásról, majd a sikertelen tárgyalás után Bécsbe ment, ahol ellenjegyezte utóda kinevezését és visszavonhatatlanul lemondott. Ekkor azonban már az ország sorsa nem az ő kezében volt. Még országgyűlési képviselői állásától is megvált, de lemondása után nem hagyta el az országot, hanem mivel sárvári kerületében újraválasztották, a képviselőiséget ismét elvállalta. Október 10-én csatlakozott a Jellasics ellen induló Vas megyei nemzetőri csapatokhoz, de másnap leesett lováról, kifecamította karját és hetekre ágyba kényszerült. Decemberben jelent meg újra a pesti országgyűlésen, ahol minden tekintélyét az osztrákokkal való mihamarabbi megegyezés érdekében vetette latba. Személyes biztonságával mit sem törődve elvállalta a jelölést abba a béke delegációba, amelyet az országgyűlés az osztrák hadsereg főparancsnokához, Windischgrätzhez menesztett. A császári tábornagy Batthyányt nem is volt hajlandó fogadni, de a rossz előjelek ellenére sem vállalta a szökést. Január 8-án visszatért sógornőjéhez Pestre, a Károly-palotába, ahol éjjel 11-kor az osztrák hadsereg letartóztatta. A korábbi miniszterelnököt a Budán őrzött politikai foglyokkal együtt április 23-án a magyar sereg tavaszi előretörése miatt Olmützbe szállították. A védelem és az iratokba való betekintés lehetőségétől megfosztott ex-miniszterelnök koncepció perét itt bonyolították le, s a haditörvényszék 1849. augusztus 30-án felségárulás vádjával kötél általi halálra és teljes vagyonának elkobzására ítélte. A szabadságharc leverése után Batthyányt visszaszállították Pestre. A még mindig az uralkodói kegyelemben reménykedő, börtönében megöszült gróffal október 5-én közölték halálos ítéletét. Haynau

a kivégzés napját jelképesen a bécsi forradalom évfordulójára időzítette. Köztudott, hogy Batthyány a siralomházban egy hozzá becsempészett kis törrel megpróbált öngyilkosságot elkövetni. A súlyos sérüléseket szenvedett halálraíteltet ezért nem tudták másnap reggel felakasztani. A kivégzést azonban – az európai közfelháborodással mit sem törődve – nem halasztották el: a golyó általi halálra módosított ítéletet délután 5 órakor a pesti Újépület mellett hajtották végre.

Az 1848-49-es események, majd az azt követő megtorlás, később a kiegyezés, végül pedig a 20. század során egymást váltó politikai kurzusok – részben tudatosan átpolitizált, szelektív – múltértelmezése odáig vezetett, hogy Batthyány Lajosnak, a vértanúhalált halt első felelős magyar kormány miniszterelnökének emlékét sohasem övezhette olyan kultusz, mint a reformkor és a szabadságharc alakjai közül sokan másokét. (Utalnék itt mindenekelőtt Kossuthra, akinek alakja tudjuk, még életében folklorizálódott, vagy Deákra, akiről még életében utcát neveztek el.)

1849. október 6. után Batthyány és az aradi tábornokok kivégzését az ország évekig csupán titokban gyászolhatta, a kivégzett miniszterelnök hamvait egy ferences pap helyezte jeltelen sírba a pesti ferences templom kriptájában. A szabadságharc leverése után 10 évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a magyarok nyilvánosság előtt emlékezhessenek meg vértanúhalált halt miniszterelnökiükről. S csupán a Kiegyezés után, 1870-ben rendezhetett neki méltó temetést – az államjogi kapcsolatokra kínosan ügyelve – nem a magyar állam, hanem Pest városa. (S csupán 1874-re, nemzeti közadakozásból készülhetett el a Kerepesi úti temetőben a Batthyány család mauzóleuma.) Pedig ha a reformkor politikusai közül valaki, akkor Batthyány valóban a legtöbbet vesztette 1849-ben a nemzeti ügyért, hiszen a Habsburgok megtorlása során nemcsak teljes vagyonának elkobzásával, de életével is fizetett az alkotmányos átalakulásban és a nemzeti érdekek védelmében vállalt szerepéért. A dualizmus időszakában Batthyány történelmi alakja – már csak az osztrák-magyar kapcsolatokra való tekintettel is – tabuvá vált, hiszen perének és halálának körülményei konok módon emlékeztettek a Habsburgok hitszegésére és kíméletlen bosszújára. A Horthy-korszak konzervatív történelem-értelmezése pedig olyan embert kívánt láttatni Batthyányban, akinek nem sikerült feltartóztatni a kis túlzással Trianonig elvezető katasztrófát. A második világháború után pedig nem titkolt módon a főrendi ellenzék (köztük Batthyány, Széchenyi és mások) történelmi szerepének, progresszivitásának elkendőzésére törekedett a hivatalos történetírás. Igaztalanul sugározva azt a Petőfi által életre keltett képet, amely szerint a magyarság a Batthyány-kormányt csupán a Metternich-féle kompánia helyett kapta, de ezzel mindössze „*eben gubát cserélt*”. Csupán az elmúlt évszázad utolsó évtizedeiben nyílt mód arra, elsősorban Urbán Aladár, Spira György, Gergely András, Erdődy Gábor és Molnár András kutatásainak köszönhetően, hogy az első felelős magyar kormány „Premierjéről” egy valósabb és árnyaltabb kép jöjjön létre.

De jól jellemzi még mindig a mai magyar történelmi közgondolkodást, hogy az 1848-as kormányfőre mint vértanúhalált halt mártírra, s nem mint az első alkotmányos, felelős magyar kormány miniszterelnökére emlékezünk. Emlékét hamarabb őrizte örökmécses, mint köztéri szobor. Köztudott, hogy Batthyány Lajos mártírsága milyen kultikus jelentőséggel bírt az 1956-os események menetében is. Tény azonban, hogy a feudalizmus felszámolásában és az alkotmányos átalakulásban meghatározó szerepet játszó

Gróf Batthyány Lajos, a polgári átalakulás vértanú-miniszterelnöke

miniszterelnök tisztelete mind a mai napig nem emelkedett a nemzeti emlékezetben oly magasságokba, mint Széchenyi, Kossuth, vagy Deák esetében. Batthyány talán legnagyobb tragikumája, hogy miközben a végsőkig a törvényesség és jog útján maradván a nemzet létét veszélyeztető forradalmat próbálta meg feltartóztatni, a kegyelmet nem ismerő ellenforradalom áldozatává vált. Kissé elfeledett életműve azonban tragikus eseményekkel átszótt nemzeti történelmünk demokratikus folytonosságának egyik legkiemelkedőbb fejezete.

Than Mór: Batthyány Lajos, 1862

Fülöp Tamás

„A különbség köztünk...”

GONDOLATOK BATTHYÁNY LAJOS ÉS SZÉCHENYI ISTVÁN
REFORMKORI POLITIKAI NÉZETKÜLÖNBSÉGEIRŐL

„A különbség köztünk, kiki állása szerint, az, hogy a mélt. gróf úr [...] hazánkra nézve valamit elérni akar a kormánynak ellenére; én pedig a m[éltóságos] gróf úr belátásának szívesen hódolok, hanem másképp látom a dolgot. A m[éltóságos] gróf a kormánynyal (sic!) szembe valami ujjhúzást, bizonyos dacznak szellemét tartja hasznosnak; én részemről egyenesen az érdekek felvilágosítását és összpontosítását látom czélszerűnek.” – fogalmazta meg 1844. október 29-i felsőtáblai felszólalásában Széchenyi a Batthyány és közte kiújuló mély politikai, taktikai ellentétek lényegét.¹ Az elmondottak jelentőségét tovább növeli, hogy a két gróf között kiobbant vita az 1843-44-es országgyűlés talán legjelentősebb kérdése, a közteherviselés megvalósítása és az ahhoz kapcsolódó országos közpénztár létrehozása körüli diskurzus részét képezte. Batthyánnak a közpénztár működésével kapcsolatos, alkotmányos garanciákat követelő október 29-i felszólalása, majd Széchenyi válasza annak az átmeneti taktikai együttműködésnek a végét jelezte, amely a két gróf között 1844 tavasza óta körvonalazódott a közteherviselés tárgyában.²

Széchenyi beszéde igen pontosan világított rá arra a tényre, hogy míg Batthyány, a főrendi reformellenzék vezetőjeként valamennyi lényeges kérdést illetően következetesen ragaszkodott a magyar alkotmányosság védelmét biztosító liberális elveihez, s konzekvensen elutasította a konzervatívok és a bécsi kormányzat ellenzéket megosztani igyekvő javaslatait, addig az udvarral megegyezést kereső Széchenyi ezt az oppozíciós taktikát a reformjavaslatok megvalósítását akadályozó, „ujjhúzó” politikának minősítette. Sokat elárul a kettőjük között régóta fennálló polémiáról, hogy Batthyány „a legnagyobb magyar” felszólalását kiváltó beszédében nemcsak hogy nem volt hajlandó a kormány javára lemondani a beszédett közpénzek feletti ellenőrzés alkotmányos jogáról, de kifejezetten bírálta Széchenyinek – aki szerinte a bécsi kormányba „egy idő óta tetemes bizodalmat helyeztet”, indokolatlanul – azt az elképzelését, miszerint a várható kormányzati ellenállás miatt célszerű az ellenőrzési jog egy részét feladni.³ Batthyány azzal érvelt, hogy ha az országgyűlés enged, s a kormányzat igénye szerint nem követeli meg a teljes felelősséget, akkor az nem jelent mást, mint „[...] visszalépést és lemondást arról, miről eddig a nemzet soha nem mondott le; mert hogyha mi akármi kis részletekben egy hatalmas kormány irányában elvileg diplomacice engedünk, akkor visszalépésnek helye nincsen.”⁴

1 Széchenyi 1843. okt. 29-i országgyűlési beszéde. In.: Széchenyi beszédei. 1887

2 Molnár András, 1996. 90–93. p.

3 Batthyány országgyűlési beszéde és felszólalása az országos közpénztár kezeléséről. Pozsony, 1844. okt. 29. In.: Batthyány reformkori beszédei, levelei, írásai. 1998. 146–148. p.

4 Batthyány reformkori beszédei, levelei, írásai. 1998. 147. p.

Miként az a fenti idézetekből is kitűnik, Gróf Batthyány Lajosnak, az 1848-as első felelős magyar kormány miniszterelnökének és Gróf Széchenyi Istvánnak, „*a legnagyobb magyarnak*” reformkori politikai kapcsolatát korántsem lehetne egyetértésre alapozott, azonos értékek és taktikai elvek mentén strukturálódó, felhőtlen elvbaráti viszonyként jellemezni. Alapvető liberális indíttatásuk és hasonló gyökerekből táplálkozó politikai, gazdasági, társadalmi reformkoncepciójuk látszólagos azonossága ellenére – néhány taktikai jellegű átmeneti konszenzustól eltekintve – sűrűlódások, sőt nyílt összeütközések kísérték az 1830-as évek elején összetalálkozó közéleti pályájukat. Megegyező társadalmi rangjuk, gazdasági érdekeltségük, közös forrásokból eredő szabadelvű politikai értékviláguk, vagy az alkotmányos-polgári átalakulás szükségszerűségének kölcsönös felismerés alapján az 1840-es évek folyamán Batthyány és Széchenyi között könnyedén alakulhatott volna ki közös célokért küzdő reformpolitikus, eszmetársi kapcsolat. De szinte már első találkozásuk során bebizonyosodott, hogy az elvi nézetazonosság ellenére – részben személyiségük okán, részben reformkoncepciójuk, taktikájuk összeegyeztethetlensége miatt – érdemi politika együttműködés nem jöhet létre közöttük. Az 1840-es években az alkotmányos átalakulás iránya és jellege, a bécsi udvarral szemben alkalmazott ellenzéki taktika, illetve a reformtábor egységes politikai erővé formálása terén – rövid egyetértési periódusokat leszámítva – feloldhatatlan koncepcionális ellentét alakult ki a későbbi miniszterelnök és a „*a legnagyobb magyar*” között.

Széchenyi a nála több mint másfél évtizeddel fiatalabb mágnást az 1840-es évek folyamán több alkalommal is megpróbálta megnyerni saját reformtervei megvalósításához. A politikai közéletbe az 1830-as évek végén bekapcsolódó Batthyány jó partnernek tűnt a liberális főrendi ellenzék megszervezéséhez, a társadalomátalakulási program „széchenyiánus” megvalósításához. Ám Széchenyinek hamar rá kellett döbbsennie arra, hogy Batthyány politikai koncepciója az övénél egy lényegesen radikálisabb és mélyebb átalakulást rejt magában. A 40-es évek elején Széchenyi eleinte Kossuth elszigetelése, majd az ellenzéki politika befolyásolása céljából kísérlete meg saját, szigorú logikai rend alapján kimunkált reformelképzelései helyességéről Batthyányt meggyőzni. Csakhogy míg Széchenyi az 1840-es évek közepére az udvar és az ellenzék bizalmát is elveszítve, politikai téren elszigetelődött, addig Batthyány vezető szerepe az egységesülő ellenzéki tábor élén egyre inkább megkérdőjelezhetetlenné vált. A sorsfordító esztendő, 1848 tavasza azonban új helyzetet teremtett: a magyar alkotmányos átalakulás számára kedvező pillanat – látszólag elosztatva a korábbi évek bizalmatlanságát, ellenségeskedését, fenntartásait – egy közös kormányban volt képes egyesíteni nemcsak Batthyányt és Széchenyit, de Kossuthot és Széchenyit is. Munkámban ennek a hullámzó kapcsolatrendszernek néhány jellegzetességére szeretnék fényt deríteni egy sajátos nézőpontból, Széchenyi megnyilatkozásain keresztül.

Batthyány és Széchenyi pályakezdetében – az életkori távolság ellenére – már az első pillanatban számtalan hasonlóság fedezhető fel.⁵ Nagy múltú, történelmi családnév, hatalmas dunántúli birtokok, magas rangú papi, katonai, állami tisztségek, tradicionális Habsburg-

⁵ Erre a hasonlatosságra utal, s ezzel nyitja negyedszázaddal ezelőtt írt tanulmányát Spira György is. Vö.: Spira György, 1983. 33. p.

hűség jelentette mindkét gróf számára a családi kiindulópontot.⁶ A párhuzamosságok azonban ezzel nem érnek véget: az indulás, a felkészülés időszakában – több mint másfél évtizedes távolsággal – mindkét fiatal mágnás életében megtalálhatók ugyanazok a motívumok. Talán a korhangulat, talán a fiatal magyar főurak életkori sajátossága, vagy az érvényesülés korabeli lehetőségei miatt, de mind Széchenyi, mind a lényegesen fiatalabb Batthyány helykeresésében felbukkan – az olykor ambivalens, botrányos életmód mellett – a katonáskodás, a lótenyésztés, a birtokmodernizáció igénye, vagy a tapasztalatszerző nyugat-európai tanulmányút.⁷ Politikai értékviláguk kialakulása szempontjából a legfontosabb kapocs azonban mégiscsak a több hónapos tanulmányutazásokban, olvasmányélményekben tetten érhető közös eszmei indíttatás; a felvilágosodás, a liberalizmus, a modern gazdaság- és társadalomfilozófiák tanainak elméleti és gyakorlati megismerése. Széchenyi hatalmas könyvtárának és az 1820-as évektől egyre tudatosabb könyvvásárlásainak köszönhetően ismerkedhetett meg a felvilágosodás és az angolszász liberalizmus elméleti megalapítóinak munkásságával. Batthyány részben iskoláinak, részben olvasmányainak köszönhetően – ám Széchenyinnél jóval fiatalabban – sajátíthatta el a gyakorlati alkalmazásra kész szabadelvű politikai-gazdasági filozófiákat, s közte a rá talán legnagyobb hatással bíró benthami utilitarizmus téziseit.⁸ Bár bibliotékája a korabeli főúri gyűjteményekhez képest szerénynek volt mondható, Batthyány könyvtárában – a tudatos politikai pályára készülést jeleként – a társadalomtudományi munkák dominanciája érvényesült.⁹

Eszmeiségük, politikai gondolkodásuk kialakulása nyilván nem elválaszthatatlan családi életüktől, személyes sorsuktól, jellemüktől sem. Batthyány fiatalkori „lázasát”, tékozló életét, vonzódását – főúri származása ellenére – a liberalizmus tanai iránt nagymértékben magyarázható anyjával megromló kapcsolatával, és nevelőintézetekben töltött ifjúságával.¹⁰ Batthyány ötévesen vesztette el apját, aki – anyját kihagyva az örökségből – rá testálta közel százezer forintos éves jövedelmet hozó, többmilliós vagyonát. Batthyány anyja – aki férjétől már évek óta külön élt Bécsben gyermekeivel – azonban megpróbálta kijátszani az örökséget, s fiát nyolc évesen nevelőintézetbe adta. A fiatal Batthyány személyiségjegyei közt az életrajzírók egyöntetűen kiemelik a történelmi névből eredő fölényességet, tekintélyt, vezetői ambíciókat, a szeretethiányból származtatható dacosságot, öntörvényűséget, a veleszületett zárkózottságot, a visszahúzódsra való hajlamot.¹¹ További érdekesség Batthyány politikai pályájában, hogy – részben származásából,

6 Gróf Batthyány Lajos életrajzához, pályakezdetéhez: Gergely András, 1987/a; Urbán Aladár, 1982; Molnár András, 1996; Erdődy Gábor, 1998; Batthyány Lajos emlékezete, 2000. Gróf Széchenyi István életrajzához, pályakezdetéhez: Gergely András, 1972; Csorba László, 1991; Oplátka András, 2005

7 Csorba László, 1991. 36–56. p.; ill. 91–95. p.; Molnár András, 1996. 27. p.; Fülöp Tamás, 2002

8 Jeremy Betham „haszonelvűség” tanai Széchenyire is meghatározó erővel bírtak. Széchenyi Bentham politikai-filozófiai nézeteivel először egy angol politikai szemle, a The Edinburgh Review 1825. augusztusi számában írt könyvismertető révén találkozott. Később pedig az ismertetett művet, a The Book of Fallacies-t maga is beszerezte és olvasta. Az említett folyóirat, illetve Bentham 1820 és 1834 között megjelent munkái Széchenyi könyvtárának címjegyzékében is szerepeltek. A Hítelben pedig egyértelműen kimutathatók olykor szó szerinti Bentham parafrázisok. Gergely András, 1972. 56–57. p.; Erdődy Gábor, 1998. 26. p.; Molnár András, 1996. 19. p. A Bentham-hatással kapcsolatban: Bártfai Szabó László, 1923. 22. p.; Angyal Dávid, 1907. 10–11. p.; Iványi-Grünwald Béla, 1930. 108–109. p.

9 Molnár András, 1996. 27. p.

10 Vö.: Molnár András, 1996. 18–19. p.!

11 Vö.: Erdődy Gábor, 1998. 25. p.; Molnár András, 1996. 19. p. Molnár András Batthyány politikai, vezetői ambícióit illetően különösen nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a Batthyány család azonos nevű tagja [gróf Batthyány Lajos (1696–1765)] adta Magyarország utolsó nemzeti nádorát. Vö.: Molnár András, 1996. 17. p.

részben neveltetéséből, részben pedig egyéniségéből eredően – alkalmazotti, munkatársi kapcsolaton túl bensőséges személyes barátságot nem tudott kialakítani szinte egyetlen kortársával sem.¹² Széchenyit mindenekelőtt származásából eredő büszkesége, öntudatos-sága, „romantikus” érzékenysége, apjától örökölt ideggyengesége, depresszióba hajló, önvádra hajlamos hullámzó kedélyállapota, saját reformkoncepciójának kizárólagos helyes-ségével kapcsolatos meggyőződése nehezítette a reformkori közélet más szereplőivel való együttműködésben.¹³ S annak ellenére, hogy Széchenyi naplói alapján az 1839–40-es és az 1843–44-es országgyűlés ideje alatt – hol a mágnáskaszinó ülésein, hol Batthyány és felesége estélyein – szinte napi érintkezésben voltak egymással, úgy tűnik, kettejük politikai kapcsolatát – az elméleti és taktikai nézeteltéréseken túl – gyakran zavarták meg sajátos jellemvonásaikból eredő félreértések is. Jól példázza ezt Széchenyi 1840. február 28-i naplóbejegyzése, amelyben jó adag sértettséggel a mágnáskaszinó egyik ülésén történt összezördülésüket örökítette meg: „1/2 6-kor KIS CASINO ÜLÉS – a tegnapi folytatásaként. -B[atthyány] Lajos: A MIT A KÉT URAK [én és Eötvös] RÓLAM MÉSÉLTEK ÉS REGÉLTEK etc. Én: NEM SZOKÁSOM A REGÉLLÉS ÉS MESÉLÉS – KÉREK MÁS KITÉTELEKÉRT – B[atthyány]: ÉN NEM HÚZOM VISSZA SZAVAMAT. Én: NEKEM ILLY CONFERENT[iában] RÉSZT VENNI LEHETETLEN – s indulok – némelyek föl akarnak tartóztatni, – de nem hagyom magam, s szitkozódva elmegyek.”¹⁴

Bizonyos fokú párhuzamosság figyelhető meg Széchenyi és Batthyány magyarságtudatának fokozatos kialakulásában is. A Bécsben nevelkedő és a birodalmi hadseregben szolgálatot teljesítő fiatal magyar mágnások szinte általános jellemzője volt, hogy anyanyelvi szinten a németet és nem a magyart beszélték. Széchenyi csupán az 1830-as évekre sajátította el megfelelő módon a magyart, míg Batthyáynak ez az 1840-es évek országgyűlésein is gondot okozott még.¹⁵ Mind Széchenyi mind Batthyány nemzeti kötődésének kialakulásában – a magyar történelem szerves részét jelentő családi tradícióikon, vagy magyarországi birtokaikon túl – nyilvánvalóan jelentős szerepet játszott a korhangulatból és olvasmányélményeikből sugárzó, Európa-szerte felerősödő nacionalizmus eszméje, a nemzeti modernizáció igényét sürgető, nyugat-európai utazásaik során szerzett impressziók, illetve az angliai politikai klubok analógiájára megformálható liberális reformeri, pártvezéri ambíciók is.¹⁶

Széchenyi már régen kiérlelt reformkoncepcióval rendelkezett, s javában túl volt már „korszakalkotó” műveinek megjelentetésén, amikor Batthyány Lajos – hosszas előkészület után – megkezdte közéleti pályáját. Batthyány az 1830-as évek végéig számottevő közéleti szerepet nem vállalt, a megyei közgyűléseket nem igazán látogatta, a követutasításokat kidolgozó bizottsági munkákban nem vett részt, s bár az 1832–36-os diéta alkalmával többször is felkereste Pozsonyt, gyakorlatilag nem vett részt a főrendi tábla ülésein.¹⁷

¹² Molnár András, 1996. 76. p.

¹³ Gergely András, 1972. 11–12. p., ill. 20–34. p.; Csorba László, 1991. 47–48. p.

¹⁴ Napló [1978] 1840. febr. 28.

¹⁵ Spira György, 1983. 35. p.; Molnár András, 1996. 40–41. p.

¹⁶ Széchenyi magyarságtudatának nemzeti reform iránti elköteleződésének kialakulását máig legjobban Gergely András 1972-es tanulmánya mutatja be. Gergely András, 1972. különösen: 38–40. p.; 158–162. p.

¹⁷ Molnár András, 1996. 29–32. p.; Erdődy Gábor, 1998. 11–12. p.

Széchenyi, aki már 1828-tól „tanítólevelek” segítségével próbálta meg fiatal mágnástársait a közjó érdekében mozgósítani, az 1830-as évek elején a fiatal arisztokráciával kapcsolatos első benyomásai alapján úgy vélte „Batthyány a céljainkra nem sokat ér – ezt gyanítom.”¹⁸ Pedig Széchenyi ebben az időben több napot is Ikerváron töltött – szeptember 21-én még születésnapját is ott ünnepelte –, s bizonyos, hogy a fiatal Batthyány megpróbált a Hitel és a megjelenés alatt álló Világ írójának bizalmába férkőzni.¹⁹ Batthyány azonban bármennyire is szerette volna Széchenyi reformtörekvéseit támogatni, megismerkedésükből – talán az első benyomások miatt – mégsem lett barátság. Széchenyi úgy ítélte meg, hogy a fiatal Batthyány liberális nézetei túlzottan német befolyás alatt állnak, s személyes kapcsolatuk az elkövetkező években sem mélyült el.²⁰ Csupán az 1839–40-es országgyűlésen betöltött szerepéből következtethetünk vissza arra, hogy Batthyány ekkor már nemcsak határozott liberális elképzelésekkel rendelkezett, és egyre erősebb nemzeti elköteleződéssel bírt, hanem tudatosan készült az ellenzéki vezérszerepre is. Ezért is jegyezhetette meg nagyon találóan Gergely András 1982-es tanulmányában – Batthyány első életrajzírója, Szemere Bertalan nyomán –, hogy Batthyány tulajdonképpen „észrevétlen emelkedéssel vált a reformellenzék vezetőjévé”.²¹ Ez a látszólagos észrevétlenség azonban csupán az országos közélet szintjén érvényesült, hiszen Batthyány – aki házasságának köszönhetően a kiterjedt és befolyásos Zichy család rokonságát és vagyonát is maga mögött tudhatta – már az 1830-as évek közepén reszesévé, majd jórészt agilis feleségének, Zichy Antónia grófnőnek köszönhetően az ikervári kastély estélyei révén is aktív szereplőjévé vált a Vas megyei és a nyugat-dunántúli régió főúri társasági-politikai közéletének.²²

Batthyánynak az 1839-es diéta előtti politikai nézetei – a források hiányosságai miatt – csak közvetett módon rekonstruálhatók, a kutatók – elsősorban a családot közelről ismerő Horváth Mihály nyomán – úgy ítélték meg, hogy Batthyány Lajos már a harmincas évtized végén is némileg más nézeteket vallott, mint Széchenyi.²³ Nyilvánvaló, hogy a fiatal Batthyány reformelképzelései közel sem lehettek olyan részletesen kimunkáltak, vagy széleskörűek, mint a Hitelben, a Világban és a Stádiumban meghirdetett program, de a politikai szerepre készülő gróf – elsősorban Wesselényi 1836-ban elbukott kezdeményezéséhez hasonlóan – a reformellenzék „politikai párttá” szervezését kívánta megvalósítani. 1839 előtti politikai ambícióinak észrevétlenségét talán az a tény erősíti meg a legjobban, hogy Batthyány nevét ekkor még a korabeli császári titkosrendőri jelentések sem tartalmazták, egyelőre.²⁴ Csupán később derült fény arra is, hogy Batthyány már a diéta előtti években tudatosan frissítette jogi felkészültségét, módszeresen tanulmányozta a korábbi országgyűlések iratait, s nézte át a magyar törvényeket. Mindezen túl Batthyány konkrét lépéseket is tett a fiatal főúri ellenzék megszervezése érdekében: a fiatal mágnásokat az országgyűlésen való részvételre és ellenzéki magatartásra ösztönözte, a

18 Napló [1978] 1831. szept. 18.

19 SZIN IV. köt. 1831. szept. 21.

20 Molnár András, 1996. 31. p.

21 Gergely András, 1987/a 259. p.

22 Molnár András, 1996. 29. p.

23 Molnár András, 1996. 31. p.

24 Molnár András, 1996. 31. p.

követválasztások során pedig pénzét sem sajnálta az ellenzéki jelöltek javára fordítani.²⁵

Az 1839–40-es diétára a helyzet alapvetően megváltozott. Titkosrendőri jelentések is alátámasztják azt a tényt, hogy a kiérlelt reformtervekkel rendelkező Batthyány – Széchenyi mellett – már az első pillanattól meghatározó szerepet vállalt a főrendi ellenzék megszervezésében.²⁶ Ennek érdekében Batthyány aktív közreműködésével hívták életre néhány nappal a diéta hivatalos megnyitását követően a pozsonyi mágnáskaszinót. A főnemesi országgyűlési klub alapítói olyan működési szabályokban állapodtak meg, amelyek egyfajta pártfegyelmet követelt a tagoktól. Az ehhez való igazodás azonban Széchenyinek már az első pillanattól sem volt inyére, így a gróf már az alapítás pillanatában különvéleményének adott hangot. Naplójában a következő módon örökítette meg a történetet: „*Délután Odescalchi Guszt[áv]nál. Többen összegyűltek. Én a következő feltételekkel mentem oda. 1° hogy az akaratom mindig szabad marad, semminek sem kötelezem el magam. - 2° hogy ha nem vagyok itt – küldhetnek ugyan utánam stafétát, mit ki is fizetek, – de ezért még nem kötelességem jönni is - 3° hogy gyűléseinken nyíltan szólok, ha másképpen vélekedem, és a magam útját akarom járni – hogy a többséget ne meglepetésszerűn szerezzem meg.*”²⁷ A kaszinó szervezésén túl Batthyány a szállásán tartott összejövetelekkel egyben házigazdájává is vált a főrendi ellenzék szerveződésének. Vezetői ambíciói természetesen idézték elő az ellenzéki mágnások irányítására ugyancsak igényt formáló Széchenyi ellenérzését, s ennek eredményeként kettőjük között már az országgyűlés elejétől fogva rendszeressé váltak az összejördülések. Személyeskedésektől sem mentes összeszólalkozásaik egyik ékes bizonyítékát adja Széchenyi 1839. augusztus 5-i naplóbejegyzése, ahol Batthyányt őt a konzervatívokhoz átpártolt politikusnak titulálta, míg Széchenyi riválisát „megfontolatlan izgatónak” nevezte: „*Batth[yány]: „Nos, sikerült eligazítanotok, hogy Ráday ne jöjjön etc.” „Francis Burdettnek – és Wewarernek” nevez – Kimagyarázkodásom van véle... „megfontolatlan izgatónak” nevezem.*”²⁸ Hullámzó kapcsolatrendszerükben azonban kétséget kizáróan vannak közös elvi álláspontok is. Széchenyi ezt ekként élte meg, még ugyanezen hónap végén: „*Lovagolok s sétálok Bath[yány] Lajossal. Az „igen vagy nem” felől tisztában vagyunk, a miképpen felől: 'Koncentráció, – magyar és alkotmányos érzületet kiterjeszteni – divatba hozni'.*”²⁹

Batthyány az országgyűlésen elsősorban a sérelmi ügyek (szólás- és sajtószabadság, országgyűlési naplók megjelentetése, vallásszabadság) kapcsán szólalt fel, konzervatívokkal vitázó hosszabb–rövidebb megnyilatkozásaiból egyértelműen a liberális-ellenzéki értékrend tükröződött vissza. Politikai törekvéseinek egyfajta összefoglalásaként Batthyány 1839. december 14-én a kiskaszinóhoz egy emlékiratot nyújtott be. Memorandumában a szabadelvű politikai értékrend alapján, a hasznosság, a közjó, az igazságosság, a honszeretet érdekeit előtérbe helyezve, a liberális főúri elit álláspontjának összehangolásával

25 Molnár András, 1996. 32. p.

26 Molnár András, 1996. 33. p.

27 Napló [1978] 1839. jún. 10.

28 Napló [1978] 1839. aug. 5. Az idézetben jelzett angol politikus, sir Francis Burdett (1770-1844), a liberális whig-párt híve volt, majd a konzervatívokhoz csatlakozott.

29 Napló [1978] 1839. aug. 29.

indítványt tett az ellenzék felsőtáblai túlsúlyának megteremtésére és az országgyűlési ellenzék párttá szervezésére.³⁰ Széchenyi, aki különállását, politikai autonómiáját a pártalakulás időszakában is folyamatosan hangsúlyozta, Batthyány „pártfegyelmet” előrevetítő emlékiratát bizony sajátos megjegyzéssel fogadta: „*Különféle ülések. Elegyes. Én hosszasan Pázmándyval. Batthyány Lajos benyújtott egy memoire-t [emlékiratot] a Kis Kaszinónak. Sokan megszeppentek.*” – írta naplójában 1839. december 14-én.³¹ Nagy hatású beszédeinek, és nem utolsósorban mindennapos rendezvényeinek, estélyeinek köszönhetően Batthyány az országgyűlés végére valóban a főrendi ellenzék vezetőjévé vált, amit Széchenyi különösen nehezen, irigykedve élt meg: „*Összejövetel csaknem mindennap Batthyány Lajosnál. – Semmire se fog vinni. – Egészen elhalványulóban vagyok. Még Desseffy A[surél] is hátat fordít nekem. – Én a „Senki”.*”³²

Batthyány tudatában volt annak, hogy az ellenzék csak abban az esetben érheti el politikai célkitűzéseit, ha népszerűségét a közvélemény előtt is sikerül növelnie. Ennek érdekében szállt síkra a szólásszabadság, illetve a felsőtábla és a kerületek tanácskozásait nyilvánosságra hozó főrendi és kerületi napló kinyomtatásáért, egy országgyűlési hírlap megjelentetéséért.³³ Ezért is érdekes, hogy a politikai nyilvánosság új fórumainak megteremtéséért agitáló Batthyány miért fogadta ellentmondásosan 1841 elején a Kossuth Lajos által szerkesztett Pesti Hírlap megjelenését. Batthyány, aki az országgyűlés befejezése után sem tett le arról, hogy a főrendi ellenzék egységesülését előmozdítsa, s a reformeszmék további terjesztését segítse, Széchenyihez és más ellenzéki arisztokratákhoz hasonlóan úgy ítélte meg, hogy a radikálisabb köznemesség véleményét megjelenítő, a társadalomátalakulás elkerülhetetlenségét hirdető, s a mind jelentősebb közvéleményformáló tényezővé váló Pesti Hírlap veszélybe sodorja a főrendi ellenzék reformkezdeményezéseit, aláassa a liberális mágnások társadalmi tekintélyét.³⁴ Ezért bírálta, igaz, Széchenyivel ellentétben nem röpiratban, hanem csupán az arisztokraták belső köreiből Kossuthot. Kossuth és a Pesti Hírlap megjelenése, illetve a benne tükröződő, a változások szükségyszerűségét sugalmazó társadalomkritika nemcsak Széchenyi, de Batthyány egész korábbi politikai reformkoncepcióját is összekuszálta. Ezért is jöhetett létre a két politikus között 1841 elején az a Pesti Hírlap elleni átmeneti érdekszövetség, amely megközelítőleg Széchenyi röpiratának nyári megjelenéséig tartott. Széchenyi ezekben a napokban döntötte el végérvényesen, hogy Kossuth és a Pesti Hírlap ellen támadást indít, s közben komoly lépéseket tett a politikai elit tagjainak megnyerésére. „*Eötvös Pepi Balogh Pállal – Kossuthtal – Usefull knowledge-ot [Hasznos ismeretek’-et terjesztő egyesület –] etc. szervez. Batthyány L[ajos]t meghívják – engem nem –. Telekinél etc. Átvillan rajtam az eszme, hogy szegüljek szembe Kossuthtal. Pulszky nálunk eszik. Nyíltan szólok vele Kossuthról s Deákról. [...]*” – örököltette meg Széchenyi naplója a Hírlap megjelenése után egy hónappal a gróf aktuális politikai manővereit.³⁵

30 Batthyány reformkori beszédei, írásai, levelei, 1998. 39–41. p.

31 Napló [1978] 1839. dec. 14.

32 Napló [1978] 1839. jún. 19.

33 Molnár András, 1996. 45–46. p.

34 Molnár András, 1996. 58–59. p.

35 Napló [1978] 1841. jan. 29.

Széchenyi pontosan tudta, milyen nagy jelentősége van annak, hogy Kossuth ellenes támadásához maga mögött tudhassa az ellenzék vezető politikusait, s 1841 január végén-február elején minden követ megmozgatott annak érdekében, hogy egy „centrumpárt” létrehozásával Deákot, Eötvöst, Batthyányt és a többieket megnyerje. Batthyány a kortársak véleménye szerint ebben az időszakban sem magát Kossuth, sem a Hírlap irányát, sem modorát nem szívelte, s ezt az ellenszenvet próbálta meg kiaknázni Széchenyi.³⁶ Úgy tűnt – számos magánbeszélgetés és manipuláció után –, hogy január végén sikerült Batthyányval is közös nevezőre jutnia a Kossuth-ügyben. Sikereit így örökítette meg naplójában: „Tegnap írtam Batthyány L[ajos]nak, hogy rendes vous-t kérjek tőle – Nyíltan szeretnék vele szólni Kossuth és társai dolgában. Az enyém kell hogy legyen, avagy ellenkezőleg állást foglalnia. [...] Most szint kell öltennem. Batthyány eljött hozzám. Megnyertem! Istenem, az igazságos ügy végre mégis győz.”³⁷ Az elkövetkező hónapban Széchenyi rendszeresen kereste Batthyány társaságát, s nyílt színvallásra, határozott Kossuth-ellenes állásfoglalásra próbálta meg rávenni fiatalabb mánástársát. Batthyány meggyőzése azonban nem mutatkozott egyszerű feladatnak, így „a legnagyobb magyar” nemcsak azt volt kénytelen elismerni, hogy „Kossuth tekintélye óriási”, hanem azt is csalódottan kellett konstatálnia, hiába folytattak napokon át hosszas beszélgetéseket a magyar „nemzet létéről” Batthyányval, március 2-án éppen Batthyány próbálta meg határozottan lebeszélni a Kossuth ellenes fellépésről: „Batthyány Lajos azt mondja – ne írjak.”³⁸ Március elején az ellenzék több tagja is erre az álláspontra helyezkedett, s Deák után Andrassy és Eötvös is megpróbálta lebeszélni Széchenyit – mindhiába – a támadásról: „Levelet kapok Andrassy K-tól s Eötvös Pepitől – ne írjak Kossuth ellen. – Lelkiösmere-temtől kérek tanácsot, s – folytatom. –” – írta naplójában március elején.³⁹ A Kelet Népe című röpiratán lázasan dolgozó Széchenyi nyilván nagy megnyugvással fogadhatta, hogy május elejére Batthyány álláspontja ismét az ő ügyének megfelelően változott: „A KELET NÉPE végső szülei fájdalmaival küszködöm – Nagyon elégedetlen vagyok magammal – s a könyvvel. – Meglátogat Batthyány Lajos. [...] Tegnapelőtt azt mondja nekem a Kaszinóban – A Hírlap újság nyomán alaposan meggondoltam a dolgot. Látom, igazad volt – nem hittem, hogy idáig jutnak a dolgok. Nem fogsz többé oly divergálónak találni, mint az elmúlt országgyűlésen.”⁴⁰

Széchenyi munkája, a *Kelet Népe* 1841. június 23-án látott napvilágot. Szerzője éles támadást indított – a szerkesztő modorát és taktikáját kritizálva – a Pesti Hírlap hasábjain megfogalmazódó társadalomátalakulási program ellen. Kossuth maga sem késett sokat a „Felelet”-tel, s frappáns, logikus érvelésével bebizonyította, hogy Széchenyi személyeskedésektől sem mentes vádjai indokolatlanok.⁴¹ S bár Batthyány álláspontját nem örökítette meg egyetlen röpirat sem, a Kelet Népe-polémia a korabeli közvélemény számos tagját megszólalásra készítette, így az általa generált vita a reformkori magyar

36 Molnár András, 1996. 59. p.

37 Napló [1978] 1841. jan. 30.

38 Napló [1978] 1841. febr. 23., ill. 1841. márc. 2.

39 Napló [1978] 1841. márc. 7.

40 Napló [1978] 1841. május 3.

41 Fülöp Tamás, 1999. 115–129. p.

liberalizmus nagy programelágazásához vezetett.⁴² Széchenyi az elhúzódó vitában összességében alulmaradt, a liberális politikai elit tagjai – köztük Batthyány is – támadását elhibázottnak, túlzottnak és indokolatlannak tekintették. Csalódottságának ekként adott hangot naplójában: „Meglátogatom Batthyányt, ki újra Károlyi Gy[örgy]nél eszik. – Annyit küszködtem, hogy egy kicsit megszelídítsem. Keresztvíz alá tartottam a gyermeket – előszeretettel minduntalan meghívom... civakodom... igazán semmiért. Nagyon bosszant.”⁴³ Átmeneti nézetazonosságuk végét és újbóli eltávolodásuk kezdetét jól jelezte Széchenyi január 25-i naplóbejegyzése: „Délután Kaszinó-ülés. [...] Batthyány Lajos... későn jön... Néhány nappal ezelőtt azt mondta rólam: Sz[échenyi] engem soha meg nem téveszthet, akármit tesz is ...”⁴⁴ Majd néhány nappal később már valóban sértődötten vágta oda a végül mellőle elpártoló Batthyánynak: „Nincs célod, nincs rendszered...”⁴⁵ Ennek ellenére Széchenyi nem adta fel annak lehetőségét, hogy Batthyányt megnyerje céljai, mindenekelőtt Kossuth befolyásának csökkentése érdekében. 1842 kora tavaszán – kormányzati állást ajánlva az ellenzék vezérének – József főherceg nádor közreműködésével megpróbálta rávenni Batthyányt arra, hogy vállalja el Vas megye adminisztrátori tisztségét, majd mikor terve kudarcba fulladt, nyáron közreműködést vállalt Batthyány egyik peres ügyének elintézésében.⁴⁶ Mire azonban a per végső szakaszába ért, Széchenyi és Batthyány mind emberileg, mind politikailag eltávolodtak egymástól. Így írt erről nem kevés kiábrándultsággal Széchenyi: „Batthyány Lajos megnyerte a pörét!... Vajon meg fogja-e köszönni nekem? – Aligha hiszem. – Őbenne is több a büszkeség, mint a lelki nagyság.”⁴⁷ A kettőjük közti végleges politikai szakítást Széchenyi 1842. november 27-i akadémiai beszéde idézte elő. E beszédében „a legnagyobb magyar” az egész ellenzék magatartását vetette – bizonyos fokú igazságokat tartalmazó – bírálat alá, azt sugalmazva, hogy a magyarországi nemzeti mozgalom felerősödéséért egyértelműen az ellenzék erőszakos magyarosító politikája okolható.⁴⁸ Batthyány, aki a nemzetségek mozgalmait egyértelműen a bécsi kormányzat megosztó politikáját tette felelőssé, az ellenzék vezérével együtt elhatárolódott Széchenyitől. Széchenyi számára a csalódást az is felerősítette, hogy a későbbi miniszterelnök éppen e hónapokban lépett tartós politikai-taktikai szövetségre Kossuth Lajossal.⁴⁹

Batthyány és Kossuth együttműködésének bázisát az 1840-es évek elején a társadalmi-gazdasági reformmozgalom kiszélesítése és intézményes kereteinek kialakítása érdekében megindított egyesületi mozgalom jelentette. Kossuth még 1840 decemberében, szabadulása után, a fogsága idején családja támogatására összegyűjtött pénzt egy „hasznos ismereteket terjesztő társaság” létrehozására kívánta fordítani, s ehhez kérte ki Széchenyi véleményét.⁵⁰ Széchenyi elutasító válasza után az alapításon munkálkodók ezért „a

42 Varga János, 1983. 52. p.

43 Napló [1978] 1842. jan. 22.

44 Napló [1978] 1842. jan. 25.

45 Napló [1978] 1842. febr. 2.

46 Molnár András, 1996. 62-63. p.

47 Napló [1978] 1843. márc. 8.

48 Kosáry Domokos, 2002. 294-296. p.; Varga János, 1982. 25-70. p.

49 Molnár András, 1996. 63. p.

50 Kosáry Domokos, 2002. 193-194. p.; ill. 201. p.

legnagyobb magyart” a további egyeztetésekre már meg sem hívták: „Eötvös Pepi Balogh Pállal – Kossuthal – Usefull knowledge-ot [Hasznos ismeretek’-et terjesztő egyesület –] etc. szervez. Batthyány L[ajos]t meghívják – engem nem –.” – írta naplójában.⁵¹ Talán nem tekinthető az sem egészen a véletlen művének, hogy – az iménti naplóbejegyzés folytatásaként – ebben a pillanatban erősödött meg benne a gondolat: „Átvillan rajtam az eszme, hogy szegüljek szembe Kossuthal.”. Kossuthnak 1841 végére sikerült megnyernie Batthyányt a tervek megvalósításához, majd végül 1842 júniusában Batthyányt Kossuth kezdeményezésére közfelkiáltással választották meg az Iparegyesület elnökévé.⁵² A társadalmi hasznosság utilitarista tanait valló Batthyány a későbbiekben is aktív szerepet – és nem kevés anyagi terhet is – vállalt a reformkori magyar egyesületi mozgalom felvirágoztatásában. Így vett részt többek között a Kereskedelmi Társaság, a Védegyelet és a Gyáralapító Társaság munkájában. Az első magyar iparmű kiállítás díjkiosztó ünnepségén 1842. december 26-án maga Batthyány tartotta a nyitóbeszédet. De Széchenyivel ellentétben, aki egy hónappal korábbi, az ellenzék nacionalizmusát ostorozó akadémiai beszédét az igazgatóság megkerülésével, előzetes vitatás nélkül mondott el, Batthyány a beszédét néhány nappal korábban tudatosan felolvastatta a választmány tagjai előtt. Természetesen az Iparegyesület választmánya nem talált kivetnivalót a szövegben, s az elnök gesztusát nagyra értékelte, ám Széchenyi, aki pontosan értette Batthyány célzását, az eljárást rendkívül sérelmesnek vélte magára nézve: „Bizonyos ideje szüntelenül veszték. – B[atthyány] L[ajos] mindenestül Deák, Kossuth és társai karjaiba vetette magát. IPAR EGYESÜLET választmányi ülésén ... hol B[atthyány] L[ajos] elnökölt, felolvasta a beszédét [a nagy ülésnek], hogy lássa, nincs-e valamilyen észrevétel rá ... pour me mettre [hogy engem helyezzen] hamis megvilágításba. – Teljesen ellenem fordult.”.⁵³

Széchenyi az akadémiai beszéd elhangzását követően kénytelen volt konstatálni, hogy az ellenzék vezérkara mind jobban eltávolodott tőle, s Batthyány, Deák, Eötvös egyre inkább hajlandónak mutatkozott Kossuthal együttműködni. „Tegnap Kossuthnak [megjelent] egy nevezetes cikke, melyet átnézetett Deákkal... s előtte megmutatta Batthyány Lajosnak.” – jegyezte fel 1842. december 16-án.⁵⁴ Széchenyi 1842 december közepére levonta a konzekvenciákat: az ellenzékkel és Batthyányval a további politikai együttműködésre pillanatnyilag nem látott lehetőséget. Hogy milyen közvetlen teendők fogalmazódtak meg benne, azt egy nappal későbbi, december 17-i naplóbejegyzése világítja meg pontosan: „Mindazok után, ami kettőnk közt történt, Batthy[ány] Lajosnak már meg kellett volna látogatnia etc. Vele is szakítanom kell. Egészen visszavonulni? Nem. Deákkal s társaival tartani? – Nem tudok. Ellenük? – Igen. Hogyan? Bécsbe menni, ott támogatást keresni? – Nem. Újság? – Igen. Követ? – Talán.”.⁵⁵ Széchenyi tehát az 1843-as országgyűlés előtt úgy látta, hogy az ellenzéki politikusokkal, név szerint Batthyányval és Deákkal a továbbiakban nem tud együttműködni. A közélettől viszont nem kívánt visszavonulni, így más pályákat kellett kijelölnie önmaga számára. A kormánytól –

51 Napló [1978] 1841. jan. 29.

52 Molnár András, 1996. 66-67. p.; Kosáry Domokos, 2002. 251. p.

53 Napló [1978] 1842. dec. 23.

54 Napló [1978] 1842. dec. 16. Kossuth ominózus cikke a közteherviselésről, a háziadóról szólt. (Beszűrés tölem: F.T.)

55 Napló [1978] 1842. dec. 17.

egyelőre, hiszen 1845-ben majd kormányhivatalt vállal – nem akart támogatást kérni, így maradt a személyiségétől oly idegen újságírás, illetve feltételesen az alsótáblai országgyűlési követválasztás. Pillanatnyi kátészerű politikai önmeghatározása – miként ez az álláspontja kísértetiesen visszaköszön majd néhány évvel később, a konzervatív és az ellenzéki pártalakulás időszakában – a reformkori közélet polarizálódó színpadán olyan „köztes” politikai helyzetet jelez, amely az ellenzékétől és a kormányzattól is jól definiálható módon megkülönböztethető.⁵⁶ Széchenyi és Batthyány kapcsolatát tekintve, 1842 végére teljessé vált a szakítás. Batthyány 1842. december 26-i iparegyesületi beszédének elhangzása után „a legnagyobb magyar” beismerte a kettőjük közötti együttműködés kilátástalanságát: „*Ma nagy IPAR EGYESÜLETi ülés. Batthyány Lajos mint ELNÖK. Emez ebédet ad azután a Kaszinóban... az én jószándékú tanácsomra. – Igencsak kokettál Eötvös Pepivel és Kossuthal... így mondja Zsedényi. Úgy tűnik nekem, ő, B[atthyány] L[ajos] nem viselkedik irántam lojálisan... hamis is volt... [...] [érvényre akarja juttatni becsvágyát mindenáron]. Fáj... hogy tehát ő sem érzett semmit irántam – áru gyanánt bánt velem! – Végre is nincs mit tenni, mint megemészteni, ha lehetséges.*”⁵⁷

Az 1843-as országgyűlés közeledtével Batthyány ismét egyre intenzívebb közéleti szerepet vállalt. A diéta előkészületei során újból összehívta a főrendi ellenzék vezetőit, lépéseket tett a pozsonyi országgyűlés ellenzéki kaszinójának újjászervezésére, majd 1843 április elején részt vett Vas megye követutasításait tárgyaló közgyűlésén, ahol a nemesi adózás mellett szólalt fel.⁵⁸ Batthyány megnyilatkozásait egyre gyakrabban hatotta át kormányellenesség. Széchenyi, aki bármilyen reformot csak a kormány támogatásával, közreműködésével vélt megvalósíthatónak, úgy ítélte meg, Batthyány és az ellenzék taktikája nem használ az országnak: „*Tegnapi beszélgetésem B[atthyány] Lajossal arra a belátásra bír, hogy oly keserűn s oly kormányellenesen etc. érez, hogy fel nem foghatom... miképpen használhatna az országnak.*”⁵⁹ A diéta előkészületei során felvetett reformjavaslatok azt sugallták, hogy Batthyány és Kossuth között egyre szorosabb politikai együttműködés van kialakulóban, ami nyilván nem javított Széchenyi és Batthyány kapcsolatán: „*A Kaszinóba B[atthyány] Lajossal – s ott nyíltan szólottunk egy s másról – Semmi rendeset nem lehet kezdeni vele. – [...]*”⁶⁰ Batthyány az 1843–44-es országgyűlés másfél éves működése során – az ellenzéki kaszinó működtetésével, a pozsonyi társasági élet szervezésével, több mint kétszáz országgyűlési felszólalásával, indítványaiival – a liberális főrendi ellenzék pártvezérévé lépett elő.⁶¹ Egyre szélesebb körben mozgó politikai tevékenységét az országgyűlésen Eötvös József és Teleki László, míg az estélyeken felesége, Zichy Antónia grófnő segítette. A diéta működése során ellenzéki pártvezérként, minden lényeges és kevésbé lényegesnek tűnő kérdésben – ha kellett akár József főherceg nádorral is szembeszállva – hajlíthatatlan következetességgel képviselte a reformok ügyét.⁶² Felszólalásaiban külön foglalkozott az ellenzék sérelmeivel,

56 Széchenyi 1847-es politikai önmeghatározásáról: Velkey Ferenc, 2004. 32-53. p.

57 Napló [1978] 1842. dec. 26.

58 Molnár András, 1996. 69-71. p.

59 Napló [1978] 1843. márc. 21.

60 Napló [1978] 1843. márc. 30.

61 Molnár András, 1996. 74-75. p.

62 Molnár András, 1996.

a nemzeti önállóság megteremtésének, illetve a társadalmi és gazdasági reformok népszerűsítésével, a polgári-alkotmányos átalakulás korkérdéseivel. Beszédeiben így került napirendre a felsőtábla üléstermeinek átrendezése, a cenzúrától mentes országgyűlési sajtó megjelentetése, a nemzetiségi kérdés és a magyar nyelv ügye, a szabad vallásgyakorlás alkotmányos joga, a büntetőtörvénykönyv büntönügyi javaslatai, a városok országgyűlési képviseletének és belső reformjának ügye, a közteherviselés, vagy a Vukovár-Fiume vasút problémája.⁶³ Ádáz küzdelmet folytatva a konzervatív többségű főrendek megosztó, időhúzó javaslataival, országgyűlési megnyilatkozásaiban Batthyány nemcsak logikus, lényegre törő és meggyőző volt, de felszólalásaiban minden esetben a feudális társadalmi rend és az abszolutisztikus függés felszámolása, valamint a liberalizmus, az alkotmányos átalakulás és a nemzeti érdekegyesítés szempontjai kerültek előtérbe.

Az 1843–44-es országgyűlés egyik legjelentősebb, a nemesi adózásról és a közteherviselésről szóló kérdése átmeneti taktikai szövetségben egyesítette Széchenyit és az ellenzék pártvezérét. A nemesi adóviselés tervezett bevezetése már a megyei országgyűlési követválasztási küzdelmek során is éles viták kiváltója volt. A diétán a háziadó vállalását csak a vármegyei követek kisebbsége volt hajlandó támogatni, így az ellenzéknek más úton kellett a közteherviselés elfogadtatását elérnie. Széchenyi 1843 nyarán a Jelenkorban „*Adó és két garas*” címmel hosszú cikksorozatot jelentetett meg, amelyben kompromisszumos megoldást ajánlott a nemesi kiváltságaikhoz ragaszkodó konzervatív, és a közteherviselést a polgári átalakulás egyik alapfeltételének tekintő ellenzéki követeknek is. Széchenyi telekdíj terve – amelynek lényege az volt, hogy az ország valamennyi földjére érvényesen, holdanként 2 garast szedjenek be az államkasszába, s az így befolyt összegre vegyenek fel kölcsönt, amelynek felhasználásáról az országgyűlés döntsön – a reménytelen helyzetre való tekintettel, elvben elfogadhatónak tűnt az ellenzék tagjai számára is.⁶⁴ Széchenyi 1843 nyarán újra lépéseket tett annak érdekében, hogy Batthyányt megnyerje terve keresztülviteléhez. E hónapokban találkozásaik ismét rendszeressé váltak, s 1844 tavaszán az országgyűlés alsótáblája által kezdeményezett, a közteherviselés bevezetésének lehetőségét vizsgáló országgyűlési választmánynak a főrendek részéről mindketten tagjai lettek.⁶⁵ Még a választmányi munka megkezdése előtt, 1844 húsvétján találkozott egymással Ikervárott Batthyány, Széchenyi és Deák, hogy a közteherviselés témájában egyeztessék álláspontjaikat.⁶⁶ Úgy tűnt, szövetségük a választmányi ülésen és azon kívül is jól működött: a tárgyalások során azonos irányelvet képviseltek, a tárgyalóterem falain kívül pedig felváltva látták vendégül az általános adózás híveit. Együttműködésük átmeneti jellegét mi sem bizonyítja jobban, minthogy Széchenyi és Batthyány között – előbbi naplója tanúsítja ezt – menet közben is számos feszültség akadt: „*Kijött a röpiratom. NEM OLVASSÁK. EJ BE HOSSZÚ. – Pimasznak fogják tartani. – Eső. B[atthyány] Lajos hazához a fogatán. Cívódnak. Ő: alkotmányos*

⁶³ Batthyány e tárgykörökben elhangzó országgyűlési beszédei. In.: Batthyány reformkori beszédei, levelei, írásai. 1998. 61-160. p.

⁶⁴ Orosz István, 2000. 89-104. p.

⁶⁵ Molnár András, 1996. 90-91. p.

⁶⁶ Molnár András, 1996. 92. p.

túlzó."⁶⁷ Batthyány mindent megtett azért, hogy a köztelherviselés elvét a konzervatív követek is magukévá tegyék. Az országos választmány végül 1844. szeptember 9-én fejezte be a munkát, javaslatot téve egy 3 millió forintnyi befolyt adóból létrehozandó országos közpénztár felállításáról. A közös adó kivetéséről, beszédéséről és annak felhasználásáról a testület 16 törvényjavaslatot dolgozott ki.⁶⁸ A fáradtságos meggyőzőmunkának köszönhetően a köztelherviselés megteremtéséhez 1844 október végén mind az alsótábla, mind a felsőtábla elvi hozzájárulását adta, a felsőtáblán a Batthyány vezette ellenzék és a gróf Apponyi György kancellár által irányított konzervatívok is „a közös fizetésnek elve mellett” szavaztak. Batthyány – a siker örömét átengedve az újkonzervatívoknak – hosszas beszéd helyett nagyon egyszerűen indokolta döntését: „én, ki a szabadelvűség mellett inkább buzogni szoktam, most egyszerű voksolással megelégszem”.⁶⁹ Csakhogy az egyes törvényjavaslatok, a konkrét teendők dolgában – úgymint az adó beszédese és felhasználása – parttalan vita kibontakozása volt várható a konzervatívok és az ellenzékiek között. Batthyány, aki már a javaslatok kidolgozása során az adó beszédésénél országgyűlési ellenőrzést, a felhasználásnál pedig alkotmányos garanciákat követelt, a tárgyalások végén különvéleményt fogalmazott meg arra nézve, hogy a közpénztár működését alkotmányos kontrollnak kell alávetni.⁷⁰ Így érvelt október 30-i felszólalásában: „én is azon nézetet osztom, hogy institutiókat jobb lesz a felelősség elvére alapítani, mintsem a municipium vis inertiaejára, s ezek közé számítom én az igazgatónak hivatalát is”.⁷¹ Széchenyi viszont úgy ítélte meg, hogy az ellenzék ragaszkodása az alkotmányos garanciákhoz – ellentétet váltva ki a kormányzatból – hátráltatja az ügy megvalósítását. Az adó mértéke, illetve a beszédett pénzek ellenőrzése tárgyában Széchenyi és Batthyány között a felsőtábla ülésein egyre több ellentét támadt.⁷² Kettőjük e tárgyban kialakult együttműködésének lezárulását követhetjük nyomon a tanulmányom elején idézett szövegekben. Végül a közpénztár, s így a köztelherviselés ügye az 1843–44-es országgyűlésen a főrendek és az alsótábla kicsinyes alkotmányjogi vitáján megfeneklett, bár sejtethető volt, hogy a törvényjavaslat elfogadása esetén nyilván a bécsi kormányzat gördített volna újabb akadályokat a magyar gazdasági önrendelkezés intézményes kereteinek megvalósítása elé.

Széchenyi persze az ideiglenes együttműködés dacára nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy az ellenzékot bírálja, s nem hagyott fel azzal a szándékával, hogy megpróbálja az ellenzék egyes tagjait leválasztani Batthyányról. Naplója általában ezeket az eseteket is rendre megörökítette. 1843 őszén Széchenyi a főrendek ülésén „osztotta ki” az ellenzékot akadékoskodó politikája miatt: „Mágnás-ülés. Előbb a Főhercegnél... Elmesélek neki minden pletykát. Áttérés. Apponyi megteszi az indítványát. Mialatt Königsseg

⁶⁷ Napló [1978] 1844. máj. 7.

⁶⁸ Molnár András, 1996. 92-93. p.

⁶⁹ Batthyány országgyűlési felszólalásai a köztelherviselés mellett. Pozsony, 1844. okt. 28. In.: Batthyány reformkori beszédei, levelei, írásai, 1998. 146. p.

⁷⁰ Molnár András, 1996. 94-95. p.

⁷¹ Batthyány országgyűlési felszólalásai az országos közpénztár kezelése ügyében. Pozsony, 1844. okt. 30. In.: Batthyány reformkori beszédei, levelei, írásai, 1998. 151. p.

⁷² Ezt igazolják Batthyány 1844. október 31-i felszólalásai. Batthyány országgyűlési felszólalásai a köztelherviselés ügyében. Pozsony, 1844. okt. 31. In.: Batthyány reformkori beszédei, levelei, írásai, 1998. 157. p.

beszél, a hallgatóság felette nyugtalan. Az országbíró felkél [...] nemes haragra gerjedve. Azután én állok fel, s tartok egy meglehetősen jól sikerült beszédet – akadékoskodásról etc. – nevetségessé teszem az ellenzékét... kivált Pálffy Pepit, Zay [Károlyt], Teleki L[aci]t – Batthyány] Lajost is – ki bizonyára jól megjegyezte... Némelyek egész elképedve.”⁷³ Batthyány és Széchenyi újabb konfrontációjához az ellenzéki mozgalom új iránya adott táptalajt, hiszen 1844 őszén Széchenyi már első pillanattól kezdve ellenségesen foglalt állást a Kossuth által kezdeményezett Védegylettel kapcsolatban is. Az országgyűlés sikertelenségei, illetve a diétát követően a közélet fórumainak beszűkülése az ellenzékot arra készítette, hogy a társadalmi és gazdasági reformok érdekében fokozza aktivitását a „szociális mozgalmak” terén. A Védegylet az önálló vámvédelem hiányára, a gazdasági önállóság kereteinek kiszélesítésére és a magyar ipar támogatására keresett megoldást. Batthyány még az országgyűlés idején sokat tett a háttérben azért, hogy a Védegylet 1844. október 6-án megalakulhasson.⁷⁴ Széchenyi, aki pontosan látta, hogy a mozgalom – ártatlannak tűnő céljai ellenére – komoly politikai jelentéssel bír, s mint az „Ausztriával egybeházasított létünkre” veszélyes szervezkedést, a magyar ipart támogató egyesület megalapítását helytelen lépésnek tartotta. „Felkeres Batthyány L[ajos]. Rendbe jövünk. Kerületi. VÉD EGYLET! Én – nyíltan ellene foglalok állást. – Teleki konferenciára hív. B[atthyány] L[ajos] igyekszik elkerülni – mert az embereit elpártolásra bírom!!!”⁷⁵ Batthyány és Kossuth, hogy az újkonzervatívokat is a nemzeti ipar támogatása mellé állítsa, a Védegylet egyik testületként 1844 decemberében életre hívta az ellenzékkel nem szimpatizáló főuraknak lehetőséget kínáló Gyáralapító Társaságot, ahol Széchenyi – Batthyány hathatós közbenjárására – alelnöki feladatokat vállalt.⁷⁶ Mikor azonban kiderült számára, hogy a Társaság csupán a Védegylet alárendelt testülete lenne, s az igazgatói posztot maga Kossuth szeretné betölteni, Széchenyi hadat üzent a kezdeményezésnek. Lemondott alelnöki tisztségéről, majd 1845 tavaszán, a hozzá igen közel álló Jelenkor című újságban egész cikksorozatban kelt ki az ellenzéki egyesületi mozgalom és a Védegylet ellen.

Batthyány és Széchenyi politikai együttműködését talán az a tény tette leginkább kilátástalanná, hogy merőben más álláspontot képviseltek Bécs szerepével kapcsolatban, s egészen más meggyőződéssel rendelkeztek az ellenzék és a kormány viszonyáról. Batthyány felfogása Széchenyi szemében valóban radikálisnak számított, hiszen követeléseinek középpontjában a Habsburg Birodalmon belüli teljes önkormányzati önállósággal bíró alkotmányos magyar királyság megvalósítása állt, s ennek szerves részét képezte a polgárság és parasztság tulajdonjoghoz és képviselőhöz juttatásának igénye, illetve a törvény előtti egyenlőség megteremtésének szándéka. Míg Széchenyi – arra hivatkozva, hogy a kormány is a reformok mellé állt – az 1840-es években folyamatosan a megegyezés lehetőségét kereste Béccsel, addig Batthyány következetesen minden szuverenitás kiindulópontjának a nemzetet tekintette, a bécsi udvarral és általában a

⁷³ Napló [1978] 1843. szept. 6.

⁷⁴ Kosáry Domokos, 2002. 324. p.

⁷⁵ Napló [1978] 1844. szept. 26.

⁷⁶ Kosáry Domokos, 2002. 330. p.

mindenkori kormányzattal szemben, pedig a törvényhozásnak – főrendi mivolta ellenére azon belül is az alsótáblának – tulajdonított elsőbbséget. Széchenyi azt vallotta, hogy az 1840-es évek közepén az agitáció ideje lejárt, mert meggyőződése szerint a kormány a változások élére állt. Így adott véleményének hangot – a Kelet Népe folytatásának szánt, később mégis kiadatlan művében, a Garatban –: „[...] a köz birodalom szövevényes létét tekintve [...] most – mondom – elv szerint gáncsoskodni, gyanusítani, prókátoroskodni és megnelemszűnőleg nehézségeket gördíteni a kormány minden lépései ellen nemcsak nem erény, de nem is menthető, sőt egyenesen bűn; mert illyes, a visszahatásnak mozgalmas időkben soha ki nem játszható törvénye szerint, haladását gátolja a nemzetnek, mi nélkül szintűgy nem lehet boldog, valamint nemzetiség és alkotmányos szabadság nélkül, habár ezek pangók is, sem lehet az.”⁷⁷

Batthyány népszerűsége az egyesületi mozgalom által tovább növekedett, s az általa patronált egyesületek – köszönhetően a gróf társadalmi és vagyoni presztízsének – egyre szilárdabb anyagi bázist, egyre komolyabb társadalmi rangot nyertek, miközben e szervezetek politikai jelentősége is mindinkább gyarapodott. 1844 őszén a kevés eredménnyel zárult országgyűlés után az ellenzék a társadalmi egyesületek népszerűsítésével próbálta meg társadalmi bázisát kiszélesíteni, míg a kormányzat főként adminisztratív eszközökkel – a megyék élére állított adminisztrátorokkal – kísérte meg visszaszorítani az ellenzéki mozgalom térnyerését.⁷⁸ Az ellenzék által leginkább ellenszenves politikusnak az új alkancellár, gróf Apponyi György számított. Batthyány, aki korabeli megnyilatkozásaiban minden alkalmat megragadott arra, hogy bírálja az adminisztrátori rendszert, ekkor különösen ellenséges viszonyba került az 1845-ben – a helytartótanács közlekedési bizottságának elnökeként – kormányzati hivatalt vállaló Széchenyivel. Ezért is látta úgy Széchenyi, hogy Batthyány, aki nyilván Apponyi bírálatával sem fukarkodott, kicsinyes módon, csupán személyes indítekból kritizálta állandóan a kancellárt: „*Wenckheim Bélának... 'ÉN NEM SOKÁRA KIMONDOM, HOGY BATTHYÁNY LAJOS ERŐSBEN GYŰLÖLI APPONYIT, MINT SZERETNÉ A HONT'* – *Nemsokára kirobbanok – B[atthyány] Lajos és a két spicilije tették őt oly gyűlöletessé.*” – fogalmazta meg egy beszélgetés során.⁷⁹ Széchenyinek a társadalmi átalakulás mikéntjéről kialakított nézetei az 1840-es évek derekára, a pártalakulás időszakára nemcsak jelentősen eltávolodtak az ellenzék álláspontjától, de azzal mind tartalmilag, mind taktikailag összeegyeztethetlenné váltak. A „legnagyobb magyar”, aki az „ellenzéki” és „konzervatív” „függczimert” eszmei meggyőződése alapján egyaránt elutasította – jöllehet folyamatosan kísérletet tett mindkét fél legjobbjainak megnyerésére, ám a konzervatívokkal eredendően liberális értékvilága, az ellenzékiekkel azok politikai helyzete miatt nem tudott teljes mértékben azonosulni –, ehhez a másoktól megkülönböztető politikai pozícióhoz a pártalakulás időszakában is ragaszkodott.⁸⁰ A maga nézőpontjából persze az ellenzék taktikája tűnt „következetlennek” és a nemzet

77 Garat 162-163. p.

78 Molnár András, 1996. 118. p.

79 Napló [1978] 1846. ápr. 8.

80 Velkey Ferenc, 1998. 61-66. p.; Velkey Ferenc, 2004

létére veszélyesnek: „ÜGYSZERETET” – VAN-E BATTHYÁNY LAJOSBA ILLYES? – 1/10 TÁN; DE A 9/10 GYŰLŐLSÉG APPONYI ELLEN – ETC. ÉS PRIMIROZÁSI VÁGY.” – vádolta meg naplójában az ellenzéki párt leendő vezetőjét.⁸¹

Batthyányt az ellenzéki mozgalom párttá szervezésében 1845 végén egy családi tragédia – néhány hetes kisfia, Ákos halála – vetette vissza.⁸² Jó néhány hónapra, s a barátok és politikai szövetségesek lelki-eszmei támogatásra volt szüksége ahhoz, hogy a közéletben ismét aktív szerepet vállaljon. E hónapok kétségbeesését Széchenyi naplója így örökítette meg: „B[atthyány] Lajos meg akar bolondulni... nem tud intézkedni... hallani sem akar semmiről, a földön fetreng, mert ‚meghalt a 6 hetes gyereke!’”⁸³ Tavasszal azonban Batthyány újra munkához látott: palotája a Hatvani utcában ismét a pesti társasági elit központjává vált.⁸⁴ Kettejük politikai együttműködésére azonban a pártalakulás időszakában sem nyílt reális lehetőség, Batthyány ugyanis egyre határozottabban követelte a polgári-alkotmányos átalakulás alapvető feltételeinek megteremtését, míg Széchenyi egyre elkeseredettebb küzdelmet vívott az ellenzékkel, s különösen Kossuthal. 1846 nyarán és őszén Batthyány vezetésével a pesti ellenzék komoly lépéseket tett annak érdekében, hogy 1847 tavaszán – követve a konzervatívok párttá alakulását – a vidéki és pesti ellenzéki politikusokat egyesítve, zászlót bonthasson az egységes irányítás alatt álló ellenzéki párt.⁸⁵ Széchenyi az ellenzék és a konzervatívok között a pártalakulás időszakában is megpróbálta megőrizni neutrális helyzetét, s nem volt hajlandó megérteni, miért van szüksége az ellenzéknek parlamentáris többségre ahhoz, hogy célkitűzéseit megvalósítsa. 1846 végén „a legnagyobb magyar” még nem tudott, s minden bizonnyal nem is akart csatlakozni az ellenzéki párthoz: „Batthyány Lajos jön hozzám küldöttként... kihívtam Telekit etc. adjak magyarázatot. – Én, nem tudok s nem akarok! Soká nálam marad. – Értsük meg egymást. Ő: Legyen s kell hogy legyen többsége az ellenzéknek, hogy kompromisszumba bocsátkozhassék; mert ha a kormányé a többség, azt csinál, amit akar.”⁸⁶ Amikor Széchenyi rádöbbedt arra, hogy a politikai küzdőtéren elkerülhetetlenné vált az egységes fellépéssel és vezetéssel rendelkező pártok megalapítása, maga is nyilvánosságra hozta politikai önmeghatározását, amelyben közéleti hovatartozását ekként definiálta: „[...] én mostanság sem ellenzéki sem konzervatív nem vagyok, hanem ha már valami politikai titulusomnak lenni kell, <becsületes progressista, ernyedetlen reformer>”.⁸⁷ Széchenyi tehát – jóllehet a mű megjelenéséig „csupán” a konzervatív párt megalakulása következett be, de már napirenden volt Batthyány vezetésével az ellenzék párttá szerveződése is – önmaga helyét a „pártalakulás viszonyrendszerében” a konzervatív és az ellenzéki öndefiníciótól elkülönítve határozta meg.⁸⁸ Széchenyi, aki nem kívánt alárendelődni egyetlen platformnak sem, végig különvéleményét hangoztatta. Bár a *Politikai Programm Törédekek* című röpiratában mégis úgy látta inkább, hogy a

81 Napló [1978] 1847. ápr. 8.

82 Molnár András, 1996. 121-122. p.

83 Napló [1978], 1846. jan. 2.

84 Molnár András, 1996. 122. p.

85 Dénes Iván Zoltán, 1984. 247-285. p.

86 Napló [1978] 1846. nov. 20.

87 Politikai Programm Törédekek. 686. p.

88 Velkey Ferenc, 2004. 32. p.

biztonságos – a bécsi kormány ellentámadásától, a társadalmi megmozdulásoktól és a nemzetiségek ellenállásától mentes – átalakulás nem az ellenzék által valósítható meg: „*oppositio és progressio körülményeink között haladási siker-hihetőséggel egy zászlón nem állhat*” – hangoztatta munkájában.⁸⁹ Batthyány ekkor már Deákkal, Telekivel, Kossuthal az ellenzéki párt egyesítésén munkálkodott. 1847 januárjában sikerült egyesíteni a pesti ellenzék mérsékeltabb és radikálisabb csoportjait, így jött létre a Nemzeti Kör és a Pesti Kör fúziójával az Ellenzéki Kör. Az ellenzék vezérkara tavasz folyamán döntött arról, hogy a mozgalmat országos szinten is egyesítik, majd az ellenzék 1847. június 6–7-i konferenciáján – Deák és Kossuth munkájaként – elfogadásra került a párt nyilatkozata is.⁹⁰

Széchenyi 1847-re politikai különvéleményével a polarizálódó közéletben nemcsak légüres térbe került, de mindkét tömörüléstől el is szigetelődött. Az ellenzék vezérkara – Batthyány hathatós anyagi támogatásával – mindeközben mindent megtett azért, hogy 1847-es (mint később kiderült, az utolsó) rendi országgyűlésen megszerezze az ellenzék számára az alsótáblai többséget. S míg Batthyány támogatásával Kossuthot Pest megye országgyűlési követévé választották, Széchenyi is minden követ megmozgatott alsótáblai képviselőségéért annak érdekében, hogy ott ütközhesen meg Kossuthal. De elszánt küzdelmet kívánt folytatni magával az ellenzékkel és annak radikális vezérével, Batthyányval is, aki Széchenyit megbotránoztatva akár a társadalmi forradalom lehetőségének felvillantásától sem riadt már ekkor vissza politikai céljai elérése érdekében: „*'A királyoknak bajonettjük van, a népeknek meg forradalmuk, hogy engedményeket nyerjenek'* – mondja B[atthyány] Lajos” – jegyezte fel nagy megbotránozással naplójában Széchenyi.⁹¹ Széchenyi az országgyűlési tárgyalások során több kísérletet is tett a Batthyány vezette ellenzék megosztására és befolyásának gyengítésére. Jó alkalmat kínált erre a vukovári vasút ügye, amely 1848 februárjában akár Kossuth politikai ellehetetlenülését is eredményezhette volna, ha a márciusi események nem változtatják meg a diéta erőviszonyait.⁹² A másik eset, amelyről Széchenyi – nyilván nem indokolatlanul – az ellenzék meghasonlását remélte, az az ügy volt, amely az új nádor, István főherceg bálja kapcsán robbant ki.⁹³ Az udvari körök nyomására a nádor ugyanis nem hívta meg báljára Batthyány Kázmér feleségét, aki hogy előző férjétől, Szapáry Antaltól elválhasson, külföldön áttért a protestáns hitre. Batthyány Lajos ezen megsértődött és nemcsak népes családjá, de végül valamennyi ellenzéki és protestáns követ – a vallásszabadságon esett csorbaként kezelve az ügyet – visszaküldte a meghívót. Széchenyi az eseményeket így kommentálta Tasner Antalhoz írott levelében: „*A nádor nem invitálta Batthyányi (alias Szapáry) Gustinét tegnapi báljára. – Batthyányi Lajos összeszedte az egész Batthyányi családot, öreg Imrét sem véve ki, – hogy ők ekkép nem mehetnek etc., de ezzel meg nem elégedve, ördögi aktivitással párt- és vallási kérdést is csinált belőle, úgy hogy a tegnapi bála az egész ellenzék és református status, kevés kivétellel, visszaküldé*

89 Politikai Programm Törödékek. 825. p.

90 Szabó Miklós, 1997. 113-124. p.

91 Napló [1978] 1847. júl. 8.

92 Gergely András, 1987/b 323-379. p.

93 Molnár András, 1996. 151. p.

meghívó levelét a nádornak és nem ment!!!”⁹⁴ Széchenyi a meghívó visszaküldését és a másnapra szervezett „ellenbált” az ellenzék egységes fellépésének és Batthyány „szemtelenységének” tulajdonította: „Még mi minden fog az ellenzéki körből lenni: 1. Nyílt új huzás a kormány ellen, és 2. a legmagosb becsületi forum. [...] Gondolja e tekintetben mi történt: Fő Hg. Nádor nem kérte holnap tanczmulatságára Batthyány Kázmérét. Erre Batthyány Lajos azt declarálta, hogy ez megbántása az oppositiónak és reformátusoknak etc. 's hogy ekkép ő nem megy és senki az oppositio részéről nem mehet!!! A Hg. indignálva van! Igen kíváncsiak vagyunk látni... mennyire megy Batthyány Lajos „szemtelenége”.”, jöllehet az ügy leginkább Batthyány befolyásának növekedését jelezte.⁹⁵

Az országgyűlés politikai erőviszonyaiban az 1848 februári olaszországi és franciaországi események hoztak fordulatot. Majd a párizsi forradalom híre az ellenzékét végső elhatározásra készítette: Kossuth március 3-án felirati javaslatában a polgári-liberális átalakulás komplex programjára tett javaslatot. Március 13-án Bécsben is kitört a forradalom, majd március 15-én a pozsonyi országgyűlés parlamenti küldöttséget indított Bécsbe – élén Batthyányval, Kossuthal, s az időközben hozzájuk csatlakozó Széchenyivel –, hogy az uralkodónál elérjék a felelős magyar kormány kinevezését.⁹⁶ Talán ebből az egyszerű tényből is sejthető, hogy 1848. március közepén Széchenyi politikai helyzetértékelésében gyökeres fordulat következett be. Hiszen „a legnagyobb magyar” február végén még a magyar közlekedésügy körül kezdeményezett, s Kossuth megbuktatására, az ellenzék megosztására és egy mérsékelt reformtábor kialakításra irányuló vitában tusakodott, majd március elején még arra is vállalkozott, hogy Bécsbe utazzon, s ott – a forradalmat elkerülendő – Metternichnél elérje „teljhatalmú királyi biztossá” történő kinevezését – sikertelenül.⁹⁷ Ehhez képest Széchenyi márciusi fordulata – ha későbbi megnyilatkozásaiban, tetteiben nem tett volna tanúbizonyságot államférfiúi nagyságáról – a külső szemlélő számára akár egyszerű „pálfordulásnak” is tűnhet. Széchenyi azonban valódi politikai nagyságáról bizonyítást téve, felismerte a korszak-formáló helyzetben rejlő lehetőségeket, s a márciusi forogtatásban több éves ellenségeskedés, elkeseredett politikai küzdelem végére tett pontot, hogy szívvel-lélekkel csatlakozzon az átalakulást sürgető liberális táborhoz.⁹⁸ Naplójában, sajátos tükröként az eseményeknek, így örökítette meg azt a felemelő pillanatot, amikor az országgyűlési küldöttség tagjaként Bécsbe érkezett, hogy korábbi ellenfeleivel együtt követelje az uralkodótól az első felelős magyar kormány kinevezését: „Májam... gyalázatos. – Ma látom, Magyarország tökéletes felbomlása felé halad. Hamarosan végem lesz. [...] Az egész úgy tűnik fel előttem, mint valami rossz álom! Ó, szent Nemezis! – Egy lengyel és Kossuth hordják a gyűlékony anyagot a tűzre! [...] Szegény Metternich herceg – Ferenc császár rendszere, melynek az abszurdumhoz kellett vinnie... és [...] okozták bukásodat! – Mit lehet tenni? B[atthyány] Lajost és K[ossuth]ot – kell támogatni! Hallgatnia kell minden gyűlölségnek, ellenszenvnek, minden

94 Gróf Széchenyi István levele Tasner Antalhoz. Pozsony, 1848. febr. 20. In.: Széchenyi levelei III. köt. 559. sz.

95 Gróf Széchenyi István levele Kovács Lajoshoz. Pozsony, 1848. febr. 19. In.: Bártfai, 1943. II. köt. 636. p.

96 Urbán Aladár, 1986. 17–34. p.

97 Velkey Ferenc, 2001

98 „Én szívemből szölok. Tetszik...” jegyezte fel naplójában a kerületi ülésen március 14-én elmondott, s az alkotmányos átalakulást sürgető ellenzék programját támogató beszédéről Széchenyi. Napló [1978] 1848. márc. 14. Vö.: Velkey Ferenc, 2001!

becsvágnak. Nem fogom tévútra vinni őket; hogy „szolgálni”-e? Ez az egészségtől függ.”⁹⁹ Majd a bejegyzés folytatásaként, egy kicsit a korábbi évek küzdelmeire is utalva, jó adag malíciával így zárta gondolatait: „Eladtuk az országot két Lajosért! – BATTHYÁNY ÉS KOS[SUTH] LAJOS.”¹⁰⁰ A hajón Bécsbe érkező magyar delegációt ünneplő tömeg fogadta, s a küldöttség Batthyány és Kossuth vezetésével, valamint Széchenyi közreműködésével tettek kísérletet arra, hogy István főherceg nádor közbenjárásával, a szorult helyzetben lévő udvarnál elérjék a miniszterelnök kinevezését. Széchenyi így kommentálta az eseményeket: „A Ferenc Károlyon Bécsbe. [...] A Jägerzeilén szállunk ki. Az egésznek rebellió-színezete van. – Kos[suth]ot... többször virágokkal koronázzák, – egzaltált bécsiek, lengyelek és itáliaiak ölelgetik. Én M[adame] Kos[suth]tal egy kocsiában – ki reszket! – Miután Kos[suth] diadalmenetben a Károly főhercegbe vitetett, B[atthyány] Lajossal a Munschba ebédelni. „OLLY CSEND & REND VOLT... SENKI NEM LOPOTT.” – Ezt mondják; – és örvendeznek!!! Elrémülök... mert ez bizonyosága annak, hogy még a tolvajok sem kalkulálnak... hanem már ők is fanatizálva vannak!”¹⁰¹ Széchenyi, aki továbbra is fenntartásokkal bírt Batthyány miniszterelnöki kinevezése ellen, a leendő miniszterelnökkel együtt kereste fel a fiatal nádort, hogy az udvari körök megkerülésével, nála eszközöljék ki a kormány kinevezését: „Mivelhogy Bécsben... az atmoszféra – B[atthyány] és K[ossuth] vélekedésének kedvezett, – a kéziratot átvették, FELELŐS MINISTERIUM etc. Batth[yány]... mint miniszterelnök – – Hadakoztam... kiváltképp B[atthyány] neve ellen – hogy megkíméljem a császári házat ettől a közvetlen megaláztatástól..., mely végre is, ha van bennök erély – szakítást is eredményezhet. Tüstént gyanúba fogtak. [...] B[atthyány] és én elmentünk István főherceghez. Én adtam elő. – Megijedt – és Kolowrathoz küldött bennünket. ... ki remek benyomást tett ránk –. B[atthyány] Lajos K[ossuth]hoz. – Én István főherceghez – – hogy holnap érintkezésbe [lépjek] Lajos főherceggel.”¹⁰² Széchenyi 1848 márciusában az ellenzék egyik legélesebb kritikusából a győzedelmes reformmozgalom Batthyány vezette „liberális-koalíciós” kormányának tagja lett.¹⁰³ Politikai pályájában ezzel egy közel egy évtizedes, Batthyány, Kossuth és az ellenzék egésze ellen vívott küzdelemmel átszótt szakasza ért véget. Széchenyi a bécsi forradalmat, illetve Metternich és Apponyi bukását követően egyértelműen az ellenzék és a változások mellé állt, ám – miként az az idézetből is jól kivehető – az engedmények biztosításáért folytatott bécsi tárgyalások során Batthyány szerepének megerősödését továbbra is próbálta meg akadályozni.¹⁰⁴ Széchenyi Batthyány személyét, minden bizonnyal megalkuvásra nem hajlandó ellenzéki magatartása miatt, nem tartotta az udvar számára elfogadhatónak. Széchenyi ezzel persze a korábbi évek reflexeit követve részben az ellenzék politikai érettségét, kompromisszum-készségét vonta kétségbe. Valószínű, hogy a leendő kormányban is „mérséklő” szerepet kívánt játszani, bár ekkor még nem tudta, tagja lesz-e az új kabinetnek. A sorsfordító

99 Napló [1978] 1848. márc. 15.

100 Napló [1978] 1848. márc. 15.

101 Napló [1978] 1848. márc. 15.

102 Napló [1978] 1848. márc. 15.

103 Velkey Ferenc, 2001

104 Urbán Aladár, 1986. 90–91. p.

eseményekről és a Batthyány kormányban vállalt esetleges miniszterségéről így számolt be titkárának, Tasner Antalnak: „Barátom, csudákat élünk! Nemzeti voltunk hajszálon függött. Az első felvonás gyönyörűen sikerült! Én teli vagyok a legszebb reményekkel. Valóban egész mértékben élvezem mind azt, mi Bécsben tegnap és ma történt. Nekem úgy látszik, mintha ránk vagy azokra elvégre felnyílt volna az ég! Én nem tudok kételkedni nemzetünk legszebb kifejlődésén; s miután Batthyányi és Kossuthnak hallatlan, nagy szerepén csak örülni tudok és Isten látja lelkemet, legkisebb irigység nem rejlik keblemben, azon édes meggyőződésben ringatom magam, hogy politikámnak nincs egyéb mozdító ereje, mint „ügyszeretet”! Fogok-e és minő részt venni az új kormányban, még nem tudom. Egészségem miserabilis, alig tudok lábaimon állni! Bécsrül most nem írhatok; hanem, hogy egy kis része a sikereknek engemet is illet, arra esküdhetem. Bár minőnek fog mutatkozni a második és harmadik etc. felvonás, azt be kell várunk. Mi engem illet, én Batthyányit és Kossuthot legőszintebben fogom szolgálni! Az én politikám biztos volt ... de lassú. Kossuth egy kártyára tett mindent és legalább idáig annyit nyert a hazának, mint a mennyit az én politikám tán 20 év alatt sem birhatott volna előállítani! ... Ha reactio nem történik és több lesz bennünk a hazafiság, mint az irigység, s több a polgári erény, mint a dicsvágy ... én biz azt hiszem: lesz még a magyarbúl valami's pedig sok!”¹⁰⁵ Széchenyi e gondolatokban nemcsak azt ismerte be, hogy az ő politikája lassabb átalakulást eredményezett volna, de minden bizonnyal a Batthyány és Kossuth politikája iránti elismerését és jövőbeli támogatását is őszintén vetette papírra. Leveléből – apró utalásoktól eltekintve pl. „Ha reactio nem történik” – az átalakulás sikerébe vetett derűlátás sugárzik. Ám Széchenyi naplója az új pálya nyitányát – optimizmus és pesszimizmus közt vívódva – a „rendszerválto” fordulat nehézségeivel együtt vetette fel: „MAGYARORSZÁG VAGY INKÁBB A MAGYAR FAJ MOST VAN FORDULÓPONTON. VAGY RAGYOGVA ÉLNI FOG, VAGY BUKIK ÖRÖKRE... Egy és más bizonyosan történni fog! Mikor dől el? Két hét múlva már mutatkozni fognak oly szimptomák, melyek alapján biztosan lehet ítélni. Miként állanak az esélyek? A halál bizonyosnak látszik, mert 1° szalmaviszonyok közt élünk minden tekintetben; 2° az erkölcsiség a legalacsonyabb fokon áll; 3° a jelenlegi vezetők sokkal inkább az ördöggel állnak szövetségben, mint Istennel; 4° Európa lángol; miért ne perzselődne fel Magyarország is [...] Ellene vetni ennek [a menekvés szimbólumaiként] a következőt lehet. A gondviselés 1° a legcsodálatosabb módon karolja fel gyakorta a gyermekek, utasok és lelkeszegenyek ügyét. MAGYAROK ISTENE! 2° Ama magból, melyet az ördög hint el, Isten gyakorta a legnemesebbet, a legerkölcösebbet sarjasztja – mint példának okáért Rómából etc. etc. 3° Hol legnagyobb az inség, ott legközelebb a segély. 4° Fajunk ifjúsága (?). 5° Valószínűsége annak, hogy a mongol faj általunk kell, hogy képviseltessék. [Hát, ez bizony gyöngécske!]” – érvelt egyszerre a fordulat megvalósíthatósága és lehetetlensége mellett.¹⁰⁶ Széchenyi az események forgatagában érvek és ellenérvek viszonyában vizsgálja a kibontakozás lehetőségeit. Miként jól látható, hogy a naplóbejegyzésben a nemzet jövőjével kapcsolatos pesszimista érvek „racionalitása” dominál, könnyen kivehető, hogy a napló személyes világában Széchenyi

¹⁰⁵ Széchenyi levele Tasner Antalhoz. Pozsony, 1848. márc. 17. In.: Széchenyi levelei III. 568. sz.

¹⁰⁶ Napló [1978] 1848. márc. 19.

„forgatókönyvében”, a nemzethalál eshetőségét is felvillantva, az átalakulásoknak egy lényegesen borúsabb scenáriója tárulkozik fel. De elhatározásához, amellyel az alkotmányos fordulathoz csatlakozott, végérvényesnek tekintette: „*Én: Becsületesen rajta maradok a bárkán, melyen a magyar vagy elsüllyedni fog, vagy a boldogság (?) és a nemzeti kibontakozás(!) révébe behajózni! Enyéimet, néptörzsemet, végezetül önmagamat kezeidbe teszem le, ó, Istenem!*”¹⁰⁷

A Széchenyi és Batthyány közti emberi–politikai konfliktus mélységét talán az is jelzi, hogy „*a legnagyobb magyar*” elszórt utalásai szerint még a márciusi események elfogadása/támogatása ellenére – részben Bécs ellenzése, részben ellenfele személyisége okán – sem tartotta alkalmasnak Batthyányt a miniszterelnöki posztra. „*Reggel 8-kor elegyes. – Miniszterelnök (Batthyány Lajos) nem volt jelen. (Túl korai óra neki.) Én elnökölök a kerületin. Nem ominózus-e? Tán az utolsó országgyűlés ez; – fináléja az egésznek! A halotti ének: ex profundis! – S nekem kell ezt véghez vinni! [...] Reakciók B[atthyány] Lajos ellen. [...] Ó Nemezis! A miniszterelnököt saját [olvashatatlan szó] kutyái fogják szétéptni! [...] Batthyány Lajosnál. Úgy látszik, nincsen szervező tehetsége. Tisztességgel támogatom! [...] Most én mondom: gyerünk, gyerünk, amilyen gyorsan csak lehet. Én nem akartam ezt a sebes tempót. Becsülettel tartóztattam. A ti művetek ez. Most aztán, mint a jó kocsisnak, oda kell csapni a bokrosak' közé, hogy föl ne bukják egyik sem etc. A völgyben tán megállanak majd. [...] Ki az oka mindennek? Egymagában senki! Körülmények! Én világosságot vittem intézményeinkbe... B[atthyány] és K[ossuth] tűzbe borították őket.*” – írta naplójában, félelemmel telve, de meggyőződéssel támogatva a minél gyorsabb átalakulást.¹⁰⁸ Külön érdekessége e bejegyzésnek, hogy Széchenyi, bár kiemelte Batthyány és Kossuth „felelősségét” a reformok megindítása és az átalakulás felgyorsítása terén, most már nem kívánta feltartóztatni a fejleményeket. Sőt, maga is úgy ítélte meg, eljött az a pillanat, amikor „oda kell csapni a bokrosak közé”, hogy a nemzeti–alkotmányos átalakulás kocsija minél hamarabb célba érjen. Másfelől pedig – ellentétben a későbbi súlyos döblingi önvádakkal – a forradalmi eseményekért nem kívánta senki személyes felelősségét felvetni, s a mély politikai–társadalmi földindulást előidéző történeteket a nem mindennapi „körülményekkel” indokolta.

Amennyiben Széchenyi naplóján keresztül próbáljuk meg rekonstruálni Batthyány miniszterelnöki kinevezése és a kormány megalakulása közötti közel egy hónap történetét, egy nagyon különleges, minden apró jelre hol bizakodó, hol kétségbeesett módon reagáló személyiség nézőpontjából pillanthatunk rá a korszakformáló eseményekre, s benne a miniszterelnök történelmi szerepére. Március utolsó hetei hihetetlen felfokozott lelki állapotban zajlottak, hiszen az uralkodói kinevezéshez – az idegyenge király, V. Ferdinánd meggyőzésén túl – a bécsi udvart és kormányköröket is rá kellett bírni a visszafordíthatatlan átalakulás elfogadására. S míg Batthyány hol lemondásával, hol a szociális forradalom rémével fenyegetve, de a törvényes utat betartva próbálta elérni a kormány megalakulását, Széchenyi, a közlekedési tárca várományosa súlyos lelki vívódásokkal, későbbi összeomlását idéző traumával élte meg a forradalmi eseményeket: „*Kerületi és*

¹⁰⁷ Napló [1978] 1848. márc. 19.

¹⁰⁸ Napló [1978] 1848. márc. 19.

ülés... Minden pro forma. – Bevégeztetni: Batthyány Lajos által fog – Kossuth... s a fátum által! – Munkatársak: Szemere, Eötvös J[ózsef], Pázmándy.”¹⁰⁹ Batthyány közben előrehaladott tárgyalásokat folytatott a leendő miniszterekkel a majdani kormány szervezése érdekében is. Széchenyi, az elinduló változások részeseként, kezdettől arra számított, hogy korábbi ellenfeleivel, Batthyányval és Kossuthtal együttműködve, maga is részt vesz az első felelős magyar kormány munkájában, bár miniszteri szerepvállalásával kapcsolatban, hol egészségügyi, hol politikai, hol személyes okok miatt sok kétsége is felmerült.¹¹⁰ Széchenyi március 23-án megkönnyebbüléssel és lelkesedéssel mondott igent Batthyány felkérésére: „Én is ki vagyok nevezve ‚közlekedési miniszternek’. Lehetetlen volt el nem fogadni!” – írta Tasner Antalnak.¹¹¹

Széchenyi, aki a magyar nemzet alkotmányos átalakulását mindig is egy bonyolult nemzetközi, társadalmi, történelmi összefüggésrendszer prizmáján keresztül kívánta látni és láttatni, naplója magányában gyakran fejezte ki a kormányalakítás szövevényes tárgyalássorozatai alatt is belső félelmeit, rémlátomásait: „[...] Kezdetben minden jól fog menni... A fájdalmak később jönnek. Mert Bécs fel volt izgatva... [...] Kossuthtal egyszerre fognak felakasztani. Vasváry guillotine-ról beszél?? A pénzkrízis... mely eljövendő bizonyosan, fog megölni bennünket!! ONNAN VESZIK A HOL VAN! [...] B[atthyány] Lajos és Deák Bécsbe! B[atthyány] Lajos le fog mondani!! – „A forradalom ne tartóztassék fel” – de meddig ne? Ó, Nemezis! Nagyon nyugodt vagyok! Patriotizmusomban egyetlen tisztátalan gondolat sem vezérelt! Reformer voltam. Soha nem uszítottam! Jézus Krisztus szeretetet tanított! Odáig mentek, hogy autodafét tartottak! Miért is követték volna inkább az én tanításaimat – aki övele összehasonlítva rühes kutya vagyok? Azt mondtam: „Javítsatok meg bennünket”. – Bécsben nem cselekedték meg – Kossuthék – lángba borítottak bennünket! (?) Úgy állanak a dolgok, hogy az embernek vagy önmagáról vagy másokról kell lemondania. Akasztani vagy felakasztatni! Kínos alternatíva! Milánóban minden kifordult a medriből! Számomra a teljes felbomlás immár elkerülhetetlen. Bécsben nem fogják jóváhagyni a Batthyány–minisztériumot! Hogy lehet azt hinni, hogy a dinasztia hagyja Kossuthot pénzügyminiszterré megtenni? Inkább elveszíti Magyarországot! Emez pedig sorsára bízatik. Finis Hungariae [Magyarország vége]. Nem gonoszsággal, rosszindulattal... rebellióval van dolgunk..., hanem fanatizmussal, lázas képzelgéssel etc. Kossuth azt mondta a minap „A SZELLEMET NEM LŐHETNI A GYON”, – miután „felkötéssel” fenyegette meg Vasváryt.”¹¹² Széchenyi „rémlátomásai” döntő részben valós veszélyekből táplálkoztak, bár látnunk kell, ezek a félelmek egyre bénítóbban hatottak politikai aktivitására. De március folyamán nemcsak Széchenyinek, hanem az egész kormánynak kellett szembenéznie, s gyors megoldást találnia az udvari körök megosztó politikájára, a változó nemzetközi események befolyására, Bécs valószínűsíthető ellentámadására, a parasztforradalom eshetőségére, vagy a pesti radikálisok felkelésére. Batthyány, miután miniszterelnöki körlevelében tájékoztatta a

¹⁰⁹ Napló [1978] 1848. márc. 20.

¹¹⁰ Urbán Aladár, 1986. 92-97. p.

¹¹¹ Széchenyi levele Tasner Antalhoz. Pozsony, 1848. márc. 23. In.: Széchenyi levelei III. köt. 570. sz.

¹¹² Napló [1978] 1848. márc. 24.

törvényhatóságokat az átalakulás legfontosabb kérdéseinek – a közteherviselés és a jobbágyfelszabadítás – országgyűlési elfogadásáról, március 24-én Deákkal Bécsbe utazott, hogy ha kell, zsarolva–sürgettevény kényszerítse ki a döntést a kormány megalakulásáról.¹¹³ Jól látható, Széchenyi idegei már március végén is csak nagyon nehezen bírták azt a megterhelést, amelyet a Béccsel folytatott végeláthatatlan és veszélyekkel terhes alkudozás jelentett: „*Nem remélek immár semmit; Magyarország haldoklik! Isten akarta így! Lehet, hogy a magyar faj javíthatatlan, nem nemesíthető?! Ma elnöklök utolszor! És felettébb valószínű, hogy ma berekesztik az országgyűlést... Mert nem tudom elhinni, hogy Bécsben elfogadják a Kossuth- és Batthyány-féle minisztériumot! És akkor?... Visszavonulok. [...] Az események feltartóztathatatlanok! Kinek van valamije, nem természetes halállal hal meg! EDDIG FOGNAK A DOLGOK LEPEREGNI! [...] Isten csodája hozhat menekvést egyedül! A közelgő április nem fog elmúlni anélkül, hogy fel ne állítanának Pesten egy guillotine-t. Bécsben sorsára bízzák Magyarországot, s végezetül majd meghódítják, okkupálják etc.! MAGYARSÁG SÍRJA! Ó, ti Istenek, előbb hadd szenderülhessek el örökre! [...] Ma eldől Magyarország sorsa! Ha Batthyányt és Kossuthot nem fogadják el Bécsben – ó, a történelem különös végzése – Magyarország el van veszve! [...] Megállapítom, hogy semmit sem kellene tennem. Nem értem én ... az ördögi játékot, amit játszanak. [...] Ha most lemond a nádor és Batthyány... én mit csináljak?\"*¹¹⁴ Széchenyinek egyelőre nem kellett választ keresnie a naplóban felvetett kérdésre, hiszen Bécsben a dolgok rövidesen kedvező fordulatot vettek. Jóllehet, Széchenyi a napló tanúsága szerint az erőviszonyok ismeretében, a végsőkéig kételkedett abban, hogy az udvar jóváhagyja a Kossuth nevét is tartalmazó kormánynévsort: „*Kerületi [ülés]... Szentkirályi ELNÖK!... Nem tudom elképzelni, hogy elfogadnák Kossuthot Bécsben? Hacsak nem áll nagyon rosszul a szénájuk. Délután kerületi [ülés]. [...] Kossuth: „NEM TUDOM BÉCSBEN MIT CSINÁLNAK! EZEK AZ URAK NEM TUDJÁK AZ IDŐT ÉRTENI!\"* etc. Félórára rá telegram érkezik – *Hir István főhercegtől – gyógyírral! Elámulok. Nyerő minden kártya, melyet Batthyány és Kossuth megjátszik!! Tartós lesz e szerencse? Nem tudom elhinni. –\"*¹¹⁵

Széchenyinek a kormány kinevezésével kapcsolatos aggályai nagyon is indokoltak tűntek, hiszen a bécsi udvar mindent megtett annak érdekében, hogy megakadályozza a Batthyány kormány megalakulását, s csupán szorult helyzetében kényszerült arra, hogy végül elfogadjja a magyar alkotmányos átalakulás kiteljesedését, az első független, felelős magyar kormány kinevezését. Március 30-án Széchenyi kedélyállapota ismét borússá vált, amelynek háttérében a felelős minisztérium megnyirbálására törekvő udvari leiratok álltak. A hónap utolsó napjaiban Bécs ismét a kormány kinevezését elutasító leiratokat küldött a pozsonyi országgyűlésnek. A kabinet uralkodói kinevezés előtt álló tagjai, a véres konfliktus felidézésével és saját lemondásukkal fenyegetve István nádort próbálták meg ügyükhöz megnyerni. „*Főherceg hívhatja a minisztériumot. Batthyány lemond – mi is. A Főherceg kérlel. Engedünk – ha cause commune [magáévá teszi az ügyünket] velünk életre-halálra! [...] Kerületi [ülés]. Kossuth megpirongatja Lajos főherceget... azt*

¹¹³ Erdődy Gábor, 1998. 34-35. p.

¹¹⁴ Napló [1978] 1848. márc. 25.

¹¹⁵ Napló [1978] 1848. márc. 26.

mondja: vérontás nélkül nem fog menni. – B[atthyány] Lajoshoz miniszteri konferenciára. [...] Éjjel. Az imént jövök a minisztertanácsról. Minden reményem szertefoszlott. Ha Isten nem segít, úgy az 1780-90-es francia forradalom ahhoz képest, ami nálunk ki fog fejleni, ártatlan vígjátéknak, bohózatnak fog feltűnni. [...] B[atthyány] Gusztáv és Kázmér kiöntik mérgüket Metternich ellen. Kossuth fegyvereket követel az ifjúságnak. Teleki Laci: „ÉN HA LEMEGYEK PESTRE, NEM HOGY KALMÍROZZAK, DE LÁZÍTANI FOGOK”. Deák kijelenti, hogy beteg, nem tud Bécsbe menni. – Pázmándy és Eötvös Pepi fontolgatják a szakadék mélységeit, melybe bizonyosan zuhanunk. B[atthyány] Lajos ünneplőbe öltözik és estélyre megy!” – foglalta össze tömör vázlatossággal a nap eseményeit Széchenyi.¹¹⁶ Széchenyi bármennyire is támogatta az alkotmányos átalakulás kiteljesedését és felgyorsulását, olyannyira viseltetett továbbra is ellenszenvvel a miniszterelnök iránt: „Hogy én kés alá kerülök, abban egy pillanatra sem kételkedem. Csak az a pikáns benne, hogy Kossuth etc. legalább a „véleményéért” fog meghalni, én azonban oly doktrínáért, mi ellen szüntelen küzdöttem. Tegnap Kossuth nem Tekintetes Rendeket mondott már, hanem Urait! Minő bomlasztó! B[atthyány] Lajosnál szivarokat szí. B[atthyány] Lajos dühös miatta. Most Kossuth a vezér. Tegnap óta azt hiszem, B[atthyány] Lajos soha nem lesz az. Sőt, hitvány ördög ő. Sokkal inkább hóhérlégény és Polichon, mint Ahrimán.”¹¹⁷ Batthyány következetes és offenzív politikájának köszönhetően végül a dolgok mégis kedvező irányt vettek, s a nádor közbenjárására április elején Batthyányéknak sikerült a kormánynévsort az udvarral elfogadtatni.¹¹⁸ Széchenyi naplója így rögzítette az eseményeket: „9 órakor a Császárnál. Eskütétel. Megyünk a primási terembe. B[atthyány] Lajos beszél... Császár válaszol. Császár elmegy. – Azután István főherceg. Nagyszerű pillanat! Meg vagyok hatva! Ámbár a sír tárul fel előttem! – Batthyány – és Kossuthoz: ÉN SEJTELEMKÉP – MAGYARORSZÁG ‚LESZ’! TI AZ EGÉSZET VALÓSÍTJÁTOK(!)?”¹¹⁹ Az első felelős magyar kormány megalakulása Batthyány és Széchenyi kapcsolatában új helyzetet teremtett, kormányzati szinten zajló, napi egyeztetéseket igénylő együttműködésük – a nemzetközi események és a Habsburg udvar által kijelölt kényszerpályával, illetve Széchenyi elhatalmasodó betegségével a háttérben – politikai értelemben új dimenzióba került, amelynek Széchenyi 1848. szeptember 4-i összeomlása vetett véget. De 1848-ban nemcsak Széchenyi, hanem Batthyány politikai pályája is tragikus fordulatot vett. Hiszen míg Széchenyi – több mint egy évtizedes kényszerű hallgatás után öngyilkosságba torkolló végső hadat üzent a Habsburg abszolutizmusnak – a döblingi magán-elmegyógyintézet falainak örökös fogja maradt, addig Batthyány Lajos, az első felelős magyar kormány miniszterelnöke 1849-ben a Habsburgok önkényének és kíméletlen bosszújának áldozatává vált. Reformkori politikai kapcsolatuk – különösen tragikus életművük tükrében – valamennyi nézetkülönbség és személyes ellentét ellenére a 19. századi magyar liberalizmus és a nemzeti-alkotmányos átalakulás egyik kiemelkedő fejezetét képezi. Az 1848-as márciusi fordulat során kiteljesedő, sok válságot megélt együttműködésük a felelős gondolkodású államférfíui nagyság és a nemzetért tett áldozatkész szolgálat mércéje is egyben.

¹¹⁶ Napló [1978] 1848. márc. 29.

¹¹⁷ Napló [1978] 1848. márc. 30.

¹¹⁸ Urbán Aladár, 1986. 116-117. p.

¹¹⁹ Napló [1978] 1848. ápr. 11.

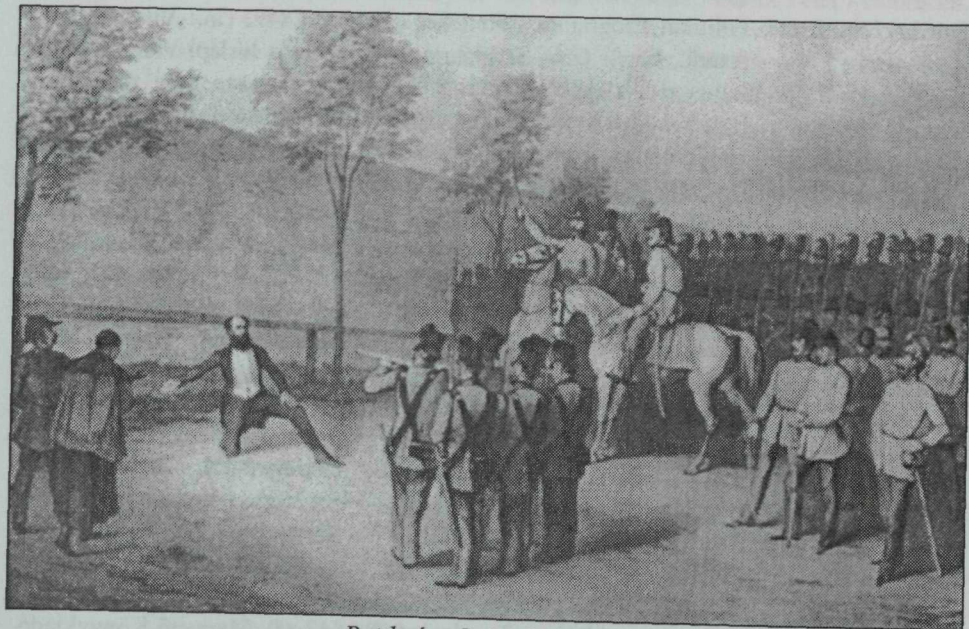
Felhasznált irodalom

- Angyal Dávid:* Gróf Széchenyi István történeti eszméi. Franklin, Bp., 1907
- Bártfai Szabó László:* Gróf Széchenyi István könyvtára. Bp., 1923
- Bártfai Szabó László:* Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808–1860. Bp., 1943; Batthyány reformkori beszédei, levelei, írásai. 1998: (Sajtó alá rendezte: Molnár András). Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1998; Batthyány Lajos gróf első magyar miniszterelnök emlékezete. Magyar Nemzeti Múzeum, Bp., 1998
- Csorba László:* Széchenyi István. Officina Nova, Bp., 1991
- Dénes Iván Zoltán:* Konzervatív és liberális program, 1846–47. In.: Dénes Iván Zoltán, Gergely András, Pajkossy Gábor (szerk.): A magyar polgári átalakulás kérdései. 1984. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára. Bp., 1984. 247–285. p.
- Erdődy Gábor:* Bevezetés. In.: Batthyány Lajos. Magyar Szabadelvűiek. (Vál., bev., jegyz.: Erdődy Gábor) Új Mandátum Könyvkiadó, Bp., 1998. 9–62. p.
- Fülöp Tamás:* „legyünk mi [...] ha lehet mindenben: az oknak népe” – Széchenyi István történelemszemlélete és A Kelet népe. In: Acta Universitatis Debreceniensis Ludovico Kossuth Nominatae Series Historica LI. Történeti Tanulmányok VII. KLTE. (Szerk.: Takács Péter.) Debrecen, 1999. 115–129. p.
- Fülöp Tamás:* A „volt birodalmak földjén” – Széchenyi keleti utazása 1818–1819-ben I. rész. 2002. In.: Posztbizánci Közlemények V. 37–55. p.; Gróf Széchenyi István, 1912: Garat. (Sajtó alá rendezte, utószó.: Viszota Gyula) MTA Bp., 1912
- Gergely András:* Széchenyi eszmerendszerének kialakulása. Akadémiai Kiadó, Bp., 1972.
- Gergely András:* Batthyány Lajos a reformellenzék élén. In.: Gergely András: Egy nemzetet az emberiségnek. Bp., 1987. 259–287. p. , 1987/b
- Gergely András:* Kísérlet a magyar politikai erőviszonyok átrendezésére az 1848-as forradalom előtt. A fiumei vasút vitája az utolsó rendi országgyűlésen. In.: Gergely András: Egy nemzetet az emberiségnek. Bp., 1987. 323–379. p. 1987/b
- Iványi-Grünwald Béla:* Gróf Széchenyi István Hitel című munkája. In.: Hitel, a Taglatat és a Hitellel foglalkozó kisebb iratok. Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris. (Magyarország újabtkori történetének forrásai.) Gróf Széchenyi István összes munkái II. köt. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Bp., 1930. 3–264. p.
- Kosáry Domokos:* Kossuth Lajos a reformkorban. Második, bővített kiadás. Osiris Kiadó Bp., 2002

- Molnár András:* Batthyány Lajos és a Széchenyi-Kossuth vita (1841–1843). In.: Soproni Szemle 1995. 4. sz. 316-325. p.
- Molnár András:* Batthyány Lajos a reformkorban. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1996
- Molnár András:* Batthyány Lajos politikai szerepe 1848 előtt. In.: Batthyány Lajos emlékezete. Szombathely, 2000. 11–27. p.
- Széchenyi István:* Napló. (Vál., szerk., jegyz., utószó: Oltványi Ambrus. Előszó: Sőtér István. Ford.: Jékely Zoltán, Győrffy Miklós.) Gondolat Kiadó, Bp., 1978; (Újabb kiadásban: Széchenyi István: Napló. (Szerk.: Oltványi Ambrus. Ford.: Jékely Zoltán, Győrffy Miklós.) Osiris Kiadó, Bp., 2002
- Oplatka András:* Széchenyi István. Osiris Kiadó, Bp., 2005
- Orosz István:* Széchenyi telekdíj terve és Kossuth. In.: Orosz István: Széchenyi és kortársai. Válogatott tanulmányok a reformkorról. Multiplex Média-Debrecen U.P., Debrecen, 2000. 89–104. p.
- Spira György:* Batthyány Lajos. In.: Spira György: Négy magyar sors. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1983. 33–98. p.
- Szabó Miklós:* Az ellenzéki nyilatkozat és a magyar polgári liberalizmus. In.: Molnár András (szerk.): Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak. Tudományos emlékülés Zalaegerszeg, 1997. június 7. Zalaegerszeg, 1997. 113–124. p.
- Gróf Széchenyi István:* Politikai Programm Töredékek. Pesten, 1847. (In.: Viszota Gyula (szerk., bev.): Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal I–II. köt. Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris. (Magyarország újkori történetének forrásai.) Gróf Széchenyi István összes munkái VI. köt. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Bp., 1927–1930. 683–832. p.); Gróf Széchenyi beszédei, 1887: Zichy Antal (összegyűjt., jegyz.) Athenaeum, Bp., 1887. (A kiadvány a Gróf Széchenyi István Munkái 1-9. köt. (Összegyűjt., kiad.: MTA) (A kötetek szerkesztői: Zichy Antal: 1, 2, 5, 7, 8, 9; Majláth Béla: 3, 4, 6.) Bp., 1884–1896. sorozat 2. kötetként jelent meg.); Gróf Széchenyi István Naplói I–VI. köt. Viszota Gyula (szerk., bev.) Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris. (Magyarország újkori történetének forrásai.) Gróf Széchenyi István összes munkái X–XV. köt. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Bp., 1925–1939.; Gróf Széchenyi István levelei I–III. Majláth Béla (Összegyűjt., előszó, jegyz.) Bp., 1889–1891. (A kiadvány a Gróf Széchenyi István Munkái 1-9. köt. (Összegyűjt., kiad.: MTA) (A kötetek szerkesztői: Zichy Antal: 1,2,5,7,8,9; Majláth Béla: 3,4,6.) Bp., 1884–1896. sorozat 6. kötetként jelent meg.)
- Urbán Aladár:* A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1981

EMLÉKÉV – EMLÉKEZÉS

- Urbán Aladár:* Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök. TIT Történelmi Választmányának kiadványa, Bp., 1982.
- Urbán Aladár:* Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1986.
- Varga János:* Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982.
- Varga János:* Keresztútjában a Pesti Hírlap. (Az ellenzéki és középutas liberalizmus elválása 1841-42-ben). Bp., 1983.
- Velkey Ferenc:* „Most nyíltan a kormány embere vagyok”. (A kormány helye Széchenyi István politikai tájékoztatói modelljében.) In.: Történelmi Tanulmányok VII. KLTE. Szerk.: Takács Péter. Debrecen, 1999. 95–115. p.
- Velkey Ferenc:* „Szívemből szólok.” Széchenyi István állásfoglalása a fordulóponton, 1848. március 14-én. (Megjelenés alatt.) In.: Veliky János (szerk.): Állam és társadalom 1848–1849-ben. Debrecen, 2001.
- Velkey Ferenc:* Egy „párt nélküli pártcímke” – Széchenyi István progresszista politikai önmeghatározásának hátteréhez. In.: Kőrösiné Merkl Hilda – Pelyach István (szerk.): Széchenyi Magyarország és Európa. Bp., 2004. 32–53. old.

Batthyány Lajos kivégzése

Örsi Julianna

Nagykunok a haza védelméért

1. rész

Az új rendet belső és külső ellenségeitől is meg kellett védeni. E védelem megszerzése a forradalom kezdetétől állandóan napirenden volt.¹ A jászkunok ezt természetesnek vették, hiszen mindenkoron legfőbb erénynek számított közöttük a hazáért való fegyveres (mégpedig huszár, tehát lovas) szolgálat. Alig telik el egy hét a kormánynak a nemzetőrség alakítására szóló felhívásától (azaz 1848. május 19-étől számítva), Kunmadaras már megteszi az első intézkedéseket. Összeszedik a fegyvereket és szervezik a *nemzetőrséget*.² Kunszentmárton is mozdul a hívó szóra.³ Hasonlóan cselekszik a többi település is. Kálmán Sándor alkapitány *1.000 lovas kiállítását kérte a jászkunoktól a száz évvel korábbi felajánlás mintájára*. Szinte ezzel egyidejű a hadügyminiszter kérése is, aki a fellázadt bács megyeiek lecsillapítására kívánja igénybe venni a jászkunokat, miszerint: „Ily nehéz körülmények közt a kellőképp fölfegyverzetten összeállított s magát minden hazai szolgálatra felajánlott vitéz Jászkun őrseregre fordítjuk szemeinket s ha oly szerencsések lehetnénk, hogy legalább két osztályt abból segédkez nyújtás végett megnyerhetnénk ...”⁴ A június a nemzetőrség szervezésével és az önkéntes adakozások gyűjtésével telik el. A táborba induló 2.500 főnyi jászkun nemzetőri csapatból 705 főt adott a Nagykunság (Karcag: 168, Kisújszállás: 127, Túrkeve: 116, Madaras: 102, Kunhegyes: 87, Kunszentmárton: 105 fő). A Kerületek lovas nemzetőrsége két osztályt adott, melyben őrmesterként vezette a szülőföldijeit Hajdu László túrkevei főbíró és Bányai Lajos ügyvéd, túrkevei rendőrkapitány is.⁵ A karcagiak Varró László főbíró vezetésével szálltak táborba. A kunhegyesieket Komáromi Pál főhadnagy viszi a gyülekező helyre.⁶ A karcagi, madarasi kisújszállási gyalogosok az I. zászlóalj 4. századába kerültek Bukó István századparancsnok keze alá. A túrkeveiek, kunszentmártoniak és kunhegyesiek pedig a II. zászlóalj 7. századát alkották. Polgár János kapitány a kunhegyesi gyalogosok vezetője. Júliusban Kiskunhalas alatt táboroztak a kerületek csapatai, majd egyesülve, Kökényesi Szaniszló vezetésével érkeztek meg *Verbászra* (2.004 gyalogos és 502 lovas). Ott van a táborban a nagykunsági Simonyi Imre orvos is.⁷ Az első önkénteseket újabbak követik. Például 1848. július 16-án felmentést kér az egyház gondnoki teendői alól a túrkevei Hajdu Benjámin. Ekkorra már „városunkból a hon védelmére elutazott /a/ nemzetőrség, de elszámolás után őt is engedik: „mindazáltal nehogy a' már elutazott nemzetőrség honmaradását, hazája iránti részvétlenségének, sőt talán félékenységnek lenni gondolja, eltökéltt akarattya a' mondott nemzetőrséget oda

¹ Lásd Örsi Julianna: A Nagykunság 1848/49-ben. Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 1998!

² Kunmadaras (tanácsi jegyzőkönyv. A továbbiakban: tjk.) 1848. 76. p. Szolnok Megyei Levéltár. A továbbiakban: SZÁL

³ Kunszentmártoni tjk. 1848. 716. p. SZÁL

⁴ Heredy József: A Jász-Kun Kerületek a függetlenségi harc alatt 1848. és 1849-ben. Cegléd, 1901. 35. p.

⁵ Lásd Zádor Béla: Jászkun nemzetőrség 1848-ban. Zounuk, 8. 1993. 70. p.!

⁶ Kormos László: Az utóbbi három század hadi eseményei Kunhegyes körzetében. In. Szurmay Ernő (szerk.): Tanulmányok a 700 éves Kunhegyes történetéből. Kunhegyes, 1989. 58. p.

⁷ Jászkun főnöki iratok, 1849. No. 376. SZÁL rsz: 4.

utólag, személyesen követni, oly szándékkal, hogy innen hazulról magával egy helyettesítendő egyént elvivén, hogyha az illető fő parancsnokság a' helyettesítést elfogadja, visszajön, ellenkező esetben kész önszemélyébe is a táborba maradni!"⁸ Bizonyára az újonnan választott perzsbitériumban ülő Kovács József iskola igazgató is '48-as szellemiségű volt. Ezt bizonyítják a tanulói, akik együtt ajánlották fel szolgálataikat Kossuth Lajosnak.

„Levél. Ezen Levelemet ajánlom Fölséges Kosoth Lajosurnak. Ezen levelemben azt jelentem ki hogy mi mint 14-en Negyedik oskolába Mint jó tanítónk Kovács Jozsef ur eleibe járunk Turkeviben. Es ajánjuk Magonkat Tekintetes Kosoth Lajos ur/nak/ Katonák leni. Mind a 14-öknek nevünk, így rendel.

Tóth Lajos, Szikszó János, Debretzeni László, K. Nagy János, Tóth Bálint, Oszváth András, Szakáts Lajos, Gyarmati Imre, Kazintzi András, Bonár Sándor, Finta Miklós, Balogh Ferentz, Debretzeni István, Hagymási Imre.

Hogy ha tetszik Felségednek Méltóztason Benünket Tudósítani Igen nagyon szeretnénk a hazát védeni. És ajánjuk magunkat a' hazáért, szabadságért készek leszünk hartzolni. Mert a hazát mint köz anyát épen mi ugy tekintjük Sőt ha még ma kellünk is mindkészek leszünk elmeni. Vége. Tóth Lajos MK. Szerkesztette.”⁹

Anélkül, hogy teljes részletességgel felsorolnánk a nemzetőröket minden városból, és beszámolnánk hadmozdulataikról, röviden csak azt hangsúlyozzuk, hogy a jászkunok az első harcoló nemzetőrök. Az ország szeme 1848 nyarán-őszén rajtuk áll. A magyar (jászkun) tábor Verbász alatt volt, a szerb tábor Óbecsén. Az ütközetek a szenttamási sáncoknál folytak. A korabeli újságok (a Közlöny, a Pesti Hirlap) rendszeresen külön rovatban közlik az ott folyó eseményeket. A harcok váltakozó sikerrel folynak. Az első kunhegyesi hősi halott Tar Imre.¹⁰ Augusztus 1-jén a rácok lelövik Csányi Ferenc karcagi lovas trombitást.¹¹ A karcagi anyakönyvbe e sorok kerültek be róla: „Jegyzés Halasi káplán 's ki fellázadt Rácok ellen a' Bácskába táborba szállt Kunok' tábori Papja Együd István jelentése nyomán Csányi Ferencz ütközetb/en/ elesett 1-ső Aug. 26 /éves/. Verbászon 2 temettetett. T. Nagy Mihály Verbászon megholt 45 /éves/ epelázban Aug. 5. /halálozott el, 6-án temettetett.”¹² Járvány (epemirigy) áldozata lesz Szentesi Sámuel madarasi nemzetőri ágyus kocsis is.¹³ A kunmadarasi halotti anyakönyvben a következőképpen örökítették meg: „1848. szeptember 19. /a beírás napja/ Szentesi Sámuel nyugpénzes katona 60 /éves/ Nyavalyája Epeláz. Jegyzés: Ez a' meghalt egyén a' Nemzetőrökkel ment el s Verbászon halt meg, 's temettetett el. Közli Együd István tábori pap.”¹⁴ A verbászi táborba ellátogató *Mészáros Lázár* hadügyminiszter igyekszik a jászkunok sikertelenségei miatt elégedetlenkedő közvéleményt ellenkezőjére fordítani. Így ír a Közlöny augusztus 19-ei számában:

8 Túrkevei ref. egyh. consistóriumí jkv." 1848. július 16.

9 E nemzeti szín keretes levél másolatát Szabad Györgynek köszönöm, aki 1988-ban tartott ünnepi előadást Túrkevéen.

10 Szabó Lajos: Kunhegyesi nagykun kalendárium. Kunhegyes, 1993.

11 Herendy József: A Jász-Kun Kerületek a függetlenségi harc alatt 1848. és 1849-ben. Cegléd, 1901. 44. p.

12 Karcag ref. egyh. halotti anyakönyv. 1848. 214. p.

13 Herendy József: A Jász-Kun Kerületek a függetlenségi harc alatt 1848. és 1849-ben. Cegléd, 1901. 45. p.

14 Kunmadaras ref. egyh. halotti anyakönyv. 1848. 172.p.

„Hazánk jelen vészteljes helyzetében minél nagyobb gyakorolt hadi erőt szükségelven, az alvidéki táborban létező nemzetőrök egy része áthatva hazánk szeretetétől, ott egész a győzelemig maradni magát felajánlotta, nevezetesen

a hős Jászok és Kunok,
a derék békési lovasság,
az ügyes aradi tüzérség.

Szolgáljon e nemes elhatározás egyéb megyék nemzetőrségeinek is például. Kísérje a magyarok hatalmas Istene fegyvereiket és örködjék a vitéz honfiak élete fölött.”¹⁵

Ősszel már újabb nemzetőr csapatokat kell kiállítaniuk a városoknak. Októberben ott van Verbászon a kisújszállási *Illéssy Sándor* is, akit később Görgey a csepel-szigeti támadás parancsnokává nevez ki. Aztán a honvédseregbe lépve Cibakházánál Leiningent szabadítja ki az osztrákok fogságából, amiért Damjanich századossá lépteti elő. Ott van az isaszegi csatában, Buda visszafoglalásánál, majd a komáromi csatában.¹⁶ Verbászról küldött levelében így jellemzi katonáit: „A vitézek már alig tudták elvárni öltönyeiket, már csak nem kitért közöttök a nyugtalanság; és rajta csodálkozni egyáltalába nem lehetett, mert valóba kivétel nélkül mindég a falun kívül hálni, kissé megpróbálta nem csak törelmünket hanem egészségünket. De mióta ruháink vannak mind megannyi heroldok /hősök/; büszkén járnak fel s alá, szemök ragyog mint tűz; szóval öröm velek csak egy lépést is tenni; míg csak a piszkos kitlik /fehér vászon köpeny/ rajtok voltak minden gyakorlat la/ssan/ tűz nélkül ment, de most mind mint a legendesebb sor katonák ugy exerciroznak /gyakorlatoznak/... Vitézeink általán jó – csendes magaviseletűek; mindenütt hol még keresztül mentünk becsületes nevet hagytak magok után, sőt különösen a N/agy/.Kunok leg csendesebbek, leg kitünőbbek minden kellemetlen körülmények közt, és még is mint az érzelmeikből `s arczokból leolvasható a lehető legbátrabb fiúk lesznek. Valóban nem tudom magam elégedő szerencsésnek érezni, hogy illy dicső illy harcias kis csoportnak lehetek vezére.”¹⁷

Perczel Mór megsegítésére *Jellasics* ellen a Csepel-szigetre küldik a jászkun nemzetőröket. „Az általános felkelésnek célja leginkább csak a' lehetvén, hogy az ellenség élelemmeli ellátását nehezítse, és az által úgy egyéb ne talán a' hely körülményeihez alkalmazott módokkal előre nyomulását akadályozza: e célra legsikeresebben lovasság alkalmazható, mert egy helyről a' másakra gyorsan haladhat; de különösen a' fen forgó esetben azért is mert *Jellasics*nak vagy épen semmi, vagy igen kevés lovassága van.

Felhívom tehát a' Közönségeket, hogy minél több lovasokat igyekezzenek felállítani, és a' mennyire lehet felfegyverezni. A' kiknek fegyverre lesz szükségök: azoknak számára a' kincstár részéről szerezni fognak.

A felkelő gyalogság helyben marad, és további rendeletig aként áll készen: hogy bár nem egészen `s, legalább csapatonként lehető leggyorsabban a' határ azon részére vonulhasson, mely részén jelen léte leghasznosabb lesz. – A' lovasság ellenben épen azért, mivel főfeladata abban áll, – hogy az ellenség mozgásait kísérje, és az illető vidékre gyors

¹⁵ Herendy József: A Jász-Kun Kerületek a függetlenségi harc alatt 1848. és 1849-ben. Cegléd, 1901. 48. p.

¹⁶ Kurucz János: Kisújszállás két történelmi családja. Kisújszállás, 1998. 23. p.

¹⁷ Illéssy Sándor százados levele, Ó-becse, 1848. okt. 28.

hírt vigyen: össze fog vonatni mind a 3 kerületből Laczházára. Elsőlegessen mind azonáltal a' Jászkerületi lovasság J/ász/Berényben, a Nagy Kun Túrkevice gyüendő ösze, és ezen helyekből induland Laczházára, hol a' Kiskun lovassággal Szabó László Órnagy vezérlete alatt találkozni fog... A' Közönségek Előljárói felszólítatnak: hogy a Duna felé költöző lovas N/em/zet öröket házakba helyezték el, az éjjeli hideg időjárás miatt a' táborozást szabad ég alatt csak szükség esetében lehetvén megkívánni...¹⁸ Szeptember 23-án részletesen megfogalmazzák azokat a követelményeket, amelyeket be kell tartani az önkéntes csapatok felállításánál.

1-ör. Az önkéntesek fele lovas leend, ha tudniillik a' Közönség feleannyi számú rendesen felszerszámozott 14 1/4 marok nagyságú egészséges és szolgálatra alkalmas lovakat képes kiállítani, mennyi a' Kerületek által megállapított önkéntesek száma.

2-or. Ezen lovakat állítsák ki azon Nemzet örök özvegyére, kik leg közelébb a' Sz. Tamási táborozás alkalmával hadi szolgálatot nem tettek és azon özvegyek úgy szinte korosabb jó birtokú egyének, kik nemzetőri szolgálattal nem tartoznak; mert nem lenne méltányos hogy egyik polgár életének koczkáztatása mellett gazdaságának nagy hátra maradásával a' hazára áldozzon a többi pedig még azon csekély pénzbeli segedelmezést is megtagadja, melly az egész Kerületre felosztva birtok aránylag a szükséges 500 darab lónak és 500 nyereg szerszámnak beszerzésére kívántatik. Ugyan azért az Előljáróság és képviselő testület mindent elfog követni, hogy a' tekintetben a' kormányzásuk alatt álló hon polgárokat áldozat készsége buzdítsák.

3-or. Az 500 gyalog Nemzetörnek átaladandók lesznek azon 500 darab fegyverek, mellyek a JKun Nzet örseregnek Sz. Tamás alatt a Kincstár részéről kiszolgáltattak. – A lovasok a' Kincstár részéről fognak felfegyvereztetni.

4-er. Mind a lovas mind a gyalog önkéntesek csapatonként ide J/ász/Berénybe a' toborzó parancsnokhoz fognak szólítatni hol meg vis'gáltatván felfogadási pénzü 20 ezüst ft-okat kapnak azok kik a' gyalogsághoz állottak be. Ugyancsak a' toborzási parancsnoktól fogják nyerni a katonai ruházatot is.

5-ör. Szolgálati idejük az eként kiállt önkénteseknek ugyan az lessz melly a' jelen orsz/ág/ Gyűlésétől Ó F/e/ls/é/ge elébe felterjesztett törvény javaslatban foglaltatik.

6-or. Itten akár a' lovasokból akár a' Gyalogokból a' kitűzött 500 számnál több vagy kevesebb állana is be: azért ha a' községre eső általános szám kitellett, vagy öszevéve a' lovas és Gyalog önkéntesek száma talán meg is haladtatott: a lovasok és Gyalogosok közötti egyenetlen szám akadályul ne vétessék; sem pedig a szám feletti ők el ne utasittassanak; mert ezen egész kiállítás akkor midőn a törvény a felség által helybe hagyatván végre fög hajtatni: a közönségek illetőségébe be tudandó leszen.

7-er. A haza jelen körülményei között, midőn b. Jellasics az Országba már berontott, felette szükséges: hogy a' kiállítás gyorsan és haladéktalan menjen végbe; néhány napi különbség a' hazát az ellenségtől megmentheti vagy az ellenség kezébe adhatja. – Azért legyenek az Előljárók erélyesek, és azt a' mit tesznek, tegyék gyorsan; mert a kiállítás Gyorsaságában fekszik azon szolgálatnak legfontosabb része, mellyet a jelen pillanatokban a' haza megmentésére tennünk lehet.

¹⁸ Jászkun kerületi 48-as bizottmány iratai 1812/848. SZÁL

8-or. Ide X alatt mellékelve közöltetik *Gr. Battyány Miniszter Ur Elnök Urnak e' pillanatban vett levele, melly által jelentvén: hogy Jellasics a Dunán áttörni készül, a' népet általános felkelésre szólítja fel.* Ennek következtében Meg vannak bizva a' Kerületi Kapitányok, hogy ezen felkelést mennyiben ön magok nem alakíthatnák megalakítani minden egyes községben e' célra alkalmas egyének segítségével igyekezzenek és illy egyéneket minden községbe nevezzenek ki: Ezek legyenek egyszersmind minden egyes községekben a' toborzási biztosok is, kik felett felügyelni a' kerületi Kapitányok s illetőleg némelly Jász Községekben Rigó Gergely Nyugalmazott Kapitány fognak.

9-er. Ezen Önkéntesek Nádorunk nevére *István sereg* nevezetet nyerendek. Költ Jászberényben September 23-án 1848.¹⁹

Görgey Artúr a Tiszáninenni terület önkéntes nemzetőrségének parancsnoka a kerület segítségét kéri a csapat megszervezéséhez. A nagykun kerületieket szeptember 4-én Kisújszálláson vonják össze és onnan *Szolnokra* irányítják.²⁰ Kunszentmártonból október elején 108 nemzetőrt vezényelnek Eger alá. Fegyverrel, ruhával ellátják őket. Dóka Ignátz nagykun kerületi esküdt s várnagy a következőket vette át: „Nyugtatvány Huszon egy Ing – Huszon egy gatyá – három párna haj – Három szalma Zsákról – mellyeket a Kunszentmártonyi polgárok; ugyan tsak a Kunszentmártoni Nemzet örök számára ajándékkul adván azokat hijány nélkül el küldés végett által vettem ezzel elősmervén a tisztelt ajándékozótak valamint a Várost is köszönettel meg nyugtatom.”²¹

Nemcsak nemzetőrökre, hanem állandó katonákra is szüksége van az országnak. Az *újoncoszás* is városonként meghatározott mértékben folyik. A kerületi honvédelmi bizottmány Kisújszállásnak 50 katona kiállítását írta elő, „de mi tudván ... azon országgyűlés megállapodást, mi szerint minden 127 lélekre hét egyént kell kiállítani, ...jónak láttuk ez alkalommal az országgyűlési megállapodás szerint reánk eső egész számot kiállítani. És városunk népessége 8.724 lévén: esik reánk 137 egyén. Küldtünk pedig már önkéntesekből Szolnokba 28 egyént, mi szerint ... jelenleg 109 egyént kell előállítanunk...”²² 1848 szeptemberében a honvédlajstromban 1-932 nagykun ifjú szerepel, akik 19-22 évesek. (Karcag: 489, Madaras: 299, Kunhegyes: 219, Kisújszállás: 346, Túrkevi: 325, Kunszentmárton: 254 újonc). Az országgyűlés által megajánlott 200 ezer újoncból a Jászkunságra 2.985 esik. Ebből a Nagykunsnak 853 katonát kell kiállítania a haza védelmére. 1848. december 12-én kelt kimutatás szerint az egyes települések e kötelezettségeiknek ily módon tettek eleget:

19 Jászkun kerületi 48-as bizottmány iratai 1812/848. SZÁL

20 Jászkun kerületi 48-as Bizottmány iratai 1812/848. SZÁL

21 Kunszentmárton iratai 1848/49. SZÁL rsz: 315.

22 Jászkun ker 48-as bizottmány ir. 1848. szept. 25. 1812/848. SZÁL

EMLÉKÉV – EMLÉKEZÉS

Újonczállítási terv a Nagykunságban²³

Neve a Községnek	esik a' 2985 ujoncbúl	Adott a Honvédekhez	Az 500 önkéntes- sekhöz	A nádor ezredhez	összesen	tartozik még adni
Karczag	207		34		34	173
Kisújszállás	153		25	7	32	121
Túrkevi	139		23		23	116
Madaras	120	10	21	5	36	84
Kunhegyes	107		16		16	91
Szentmárton	127	12	21	8	41	86
Nagykun Kerület	853	22	140	20	182	671

A nagykun férfiak száza állnak tehát be a magyar hadseregbe a haza védelmére. Elszántságukról tanúskodik az egyik túrkevei honvéd végrendelete is:

„Alól is megirt Kis Lajos, – édes Magyar hazám közszabadságának és függetlenségének kivívási vágyától indítatva – miután a' katonai pályára léptem: végső akaratomat következőkben kívánom kijelenteni:

Édes Apám Kis Tamás, – ki szinte katonává lett – 12 öl ősi földet, – mely örökség szerint reám vala szálandó, – 630 forintokban elterhelhetvén, midőn már a 12 öl föld, a rajta fekvő 620 v/áltó/forintnyi adóssáért executió alá került vala; a hatszázhusz forint terhet – csak hogy az ősi földtől el ne essem – én fizettem ki; `s a föld tulajdonképen az én birtokomban van.

Isten halálomat – meglehet a harczmezőn rendelendi, s végrendelezésemet többé ki nem jelenthetem. –

Most hát míg idő van: rendelem: hogy azon 620 váltóforint, melyet a kérdéses ősi föld megszabadtítása és részemre leendő megtartása végett lefizettem, halomásom esetére legyen édes Anyámé Olajos Zsuzsánnáé tökéletes tulajdonosi joggal, mit a 12 öl föld leendő tulajdonosától mindenkor mint világos adósságot megvehessen.

Melylekként tett végrendelezésemenek bizonyosabb és állandóbb vóltára nézve kiadtam ezen saját nevem aláírásával erősített hagyománylevelemet.

Kelt Turkeviben April 19-dik napján 1849. Kis Lajos mk. Elöttünk mint tanuk előtt: Katona Sándor mk jegyző, Hertzeg Péter mk Tanátsnok, Hertzeg Jóseph mk, Tóth Miklós mk, Hagymási Mihály mk.”²⁴

Az országos helyzet radikalizálódásával a forradalmibb erők a Nagykunságon is egyre nagyobb szerephez jutottak. Illéssy János megbízatása egyre nagyobb lehetőséget ad a kezébe. A településeken a toborzás fő mozgatói állnak a mozgalom élére. Kunhegyesen Varga Imre, Karcagon Takács István, Kunszentmártonban Tóth István jeleskedik a toborzásban.

Kunszentmártonban a forradalom első napjaiban kitűnik *Tóth István* forradalmisága és a benne rejlő szervező erő. Jelentős volt a tevékenysége már a városi és a kerületi választásokon. Ennek köszönhetően ömagát kerületi pénztárnoknak választották, fő segítői pedig a városban kaptak megbízatást: Palásti László városi jegyző, Megyessy

²³ Jászkun 48-as bizottmány ir. 16941848. SZÁL

²⁴ Túrkeve ir. M. Füzet 5. kötet 29.sz. 1849. SZÁL rsz: 602.

József kántor pedig tanácsnok lett. Már ekkor a királyt sértő éneklést szerveznek a templomi rendet megzavarva. A népgyűléseken fenyegette a lakosokat a közelgő cs.k. sereg rémtetteivel. Ennek nyomába eredt néhány kunszentmártoni, akik aztán ezért „jutalmul”, mint ellenség bezárattak. Az ügy kivizsgálására a honvédelmi bizottmánytól érkező „Pompéri János mint Kormány biztos megérkezett volna ki hallgatásukra, a' már ellenünk fel lázított népet annyira bujtogatta Tóth István leginkább a' korstmákba Tsákós és Kardos maga viseletével, hogy különös Isteni gondviselésnek köszönhetjük hogy agyon nem veretettünk, mint a' mely ebet veszetnek költenek s' nem az.” – többek között ezért kéri Józsa Mihály és Szilárdfy Jakab a szabadságharc bukása után Tóth István megbüntetését.²⁵

Varga Imre nevével már találkoztunk, hiszen az 1848 májusi választásokon ő lett a kerületi főjegyző. Kisérjük nyomon az ő megfogalmazásában az azt követő munkáját! „December 1-én Jászberényi eljöttöm utáni napon elkezdtem a Nagykun Kerületi közönségekben a nemzetőrség rendezését. Megjelentem minden városban, s úgy az összes nép, mint a képviselők körében küldetésem célját kifejtve, s az utakat, módot kiszabva dicsekedhetem: hogy a nagykun nép ismeri és bírja a hazafiság teljes érzetét, s nékem fárasztó munkámat gyönyörűséggé tevé. S ha volt néhol kedvetlenség az nem a kötelesség érzet hiányából, hanem a haza bajából vette eredetét. – Azonban alig végezhetém körutamat, felzavará a nemzetőrség rendezését a Schlik betörése s a nagykun polgárok rögtönös felkelését vevé igénybe. – Négyszáz egynéhány önkéntes lovas kelt szárnyra rövid öt napok alatt, s gyalog annyi, hogy erővel kellett őket Tiszafüredről – hova őket elkisérém – lelkesedésük dacára fegyver hiánya miatt visszaküldeni. – És ezt érdemül kívánom felemlíteni nagykun polgártársaimnak. – Mily eredménnyel jártak el a hallatlan zordon hidegben megbízatásukban nemzetőreink, bizonyoságot tesz róla Szemere országos biztos úr meglegedést nyilvánított haza bocsátó levele, s hogy nem győztek nem ő rajtok múlt.

Míg ezen nemzetőrök Miskolc tájékán a hazáért küzdtek, addig én itthon a kormány által kialakíttatni rendelt szabad csapatok alakítását vettem munkába. – És ismét örömmel jelentem, hogy a szabad csapatok eszméje nemcsak fogékony keblekre talált, de miután a községekben a népet személyesen felszólítám, a kormány által ajánlott kisded jutalmak mellé a szabad csapatokba ajánlkozóknak önként a nép saját rovására oly szép jutalmakat tűzött, hogy e jutalomból a vállalkozó lovat és szerszámot is szerezhetett, néhol pedig ezeket maga a közönség ajánlkozott a nép megegyezésével beszerezni. Ennek lón aztán következése, hogy december utólján a toborzás megkezdésekor magában Kisújszálláson egy nap 80 egyén állott be, és nem néhány hónapra, hanem a nemzet harca végeztéig. A több községek sem maradtak hátra, de fájdalom a Hongyúlás január 1-én Debreczenbe vonulása s az ezt kísérő szomorú környül állások a Nagykun Kerületek erejét másképp vevék igénybe – Isten ne adjon nekik többé oly napokat. Ekkor én befutottam a Kerületet, biztattam a népet, így igyekeztem lelket önteni beléjük, s felszólítani őket különösen az előfogatosok pontos kiállítására.

²⁵ Kunszentmárton 1848/49-es ir. SZAL Rsz: 315.

És Karcag, Kisújszállás, Túrkevi, Madaras és Kunhegyesnek egy nap alatt 3.000, mond háromezer fogatja várta a vonuló Hongyülés, Kormány és Hadsereg parancsait.

Keserves e napokra emlékezni, de én kalapot emelek a nagykun polgárok hazafias készsége előtt, s a haza közfájdalma után legkeservebben esett, midőn e népet január 12-én költ tábori élelmezési kormánybiztosi kinevezésem következtében elhagynom kellett.

Azonban nem hagytam el a tisztelt kerületektől kitűzött állást január 15-ig. Ekkor már Perczel tábornok a végcsapattal Kisújszállásra jött, az ellen néhány lovasai Törökszentmiklósig jöttek. És én nehéz szívvel bár, de kinevezésem szabta kötelességem parancsa után 15-ike éjelen indultam Balmazújvárosra, hol azóta működöm.²⁶

Takács István – ha hinni lehet a bukás utáni vallomásának – december 29-én jött Pestről Karcagra az országgyűlés költözésével egyidőben. A Karcagon is megálló kormányt vendégül látta, és közben abban reménykedett, hogy a Honvédelmi Bizottmány irodájában ideiglenes fogalmazóként alkalmazni fogják. A szabad lovas csapat felállításában mind a Nagykunyságon, mint Pest megye déli részén segítkezett. Pálinkás István lett a nagykun csapat őrnagya. Takács István azonban Perczel Mórral – aki ekkor Törökszentmiklóson székelt – összekülönbözött. Január végétől Illéssy kapitánynak kellett dolgoznia.²⁷ A cibakházi és a szolnoki csatában is kivették részüket a nagykunok ugyanúgy, mint ott voltak a téli és a tavaszi hadjárat más csatáiban is.²⁸

Felhasznált irodalom

- Herendy József:* A Jász-Kun Kerületek a függetlenségi harc alatt 1848. és 1849-ben. Cegléd, 1901
- Kormos László:* Az utóbbi három század hadi eseményei Kunhegyes körzetében. In.: Szurmay Ernő (szerk.): Tanulmányok a 700 éves Kunhegyes történetéből. Kunhegyes, 1989
- Kurucz János:* Kisújszállás két történelmi családja. Kisújszállás, 1998.
- Őrsi Julianna:* A Nagykunyság 1848/49-ben. Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 1998
- Szabó Lajos:* Kunhegyesi nagykun kalendárium. Kunhegyes, 1993
- Zádor Béla:* Jászkun nemzetőrség 1848-ban. Zounuk, 8. 1993

²⁶ Jászkun Kerületi bizottmány ir. 63/849. Közölve: Kunhegyesi Nagykun Kalendárium 1993. 59-61.p.

²⁷ Jászkun kerületi bizottmány 48-as ir. No. 350. SZÁL rsz: 4.

²⁸ Folytatás következik a Jászkunyság 2008. évi számában

Fodor István Ferenc

AZ 1848/49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC EMLÉKEI JÁSZJÁKÓHALMÁN

1848. március 15. emléknapja napjainkig egyik legnagyobb nemzeti ünnepünk annak ellenére is, hogy volt, amikor mindent megtettek feledtetésére, majd amikor ez nem ment, akkor mindenki megpróbálta felhasználni saját céljaira. A népet azonban mindez nem érdekelte; hiába volt piros betűs ünnep, hiába volt feketebetűs hétköznap, vagy pedig öszvér megoldásként csak iskolai szünet egyébként munkanappal – akkor is ünnepelte.

1.) Korabeli események, személyek

Sokáig nem tudtunk róla, hogy Jákóhalmán lett volna különösebb esemény, azonban ahogy haladtunk előre az időben, egyre jobban letisztultak a történések.

Először a 10 kötetesre tervezett – majd be nem fejezett – Magyarország történetben fedeztem fel az egyik térképen, hogy ott látható Jákóhalma neve Árokszállás irányából egy nyíllal, melyen Aulich neve szerepel.¹ A szöveges leírásban nem volt utalás a térkép által jelzett eseményre.

Több évnek kellett eltelnie, míg eljutottam oda, hogy egy levéltári kutatás alkalmával kiderült számomra, hogy mi is történt Jászfákóhalmán. Az 1929-es képviselőtestületi jegyzőkönyvben döntés született az országos hadi múzeum felhívásával kapcsolatban egy emléktábla elhelyezéséről. Ez egy országos akció volt a szabadságharc 80. évfordulóján, hogy amelyik településen történt valami akkoriban, az helyezzen el egy emléktáblát, hogy ne merüljön feledésbe az esemény. Jákóhalma is eljutott odáig, hogy megszövegezen egy eseményre utaló emléktáblát, melyet azonban nem helyeztek el az iskola falán, ahogyan döntöttek róla. Itt derült ki számomra, hogy 1849. április 3-án Aulich Lajos – a későbbi aradi vértanú – hadteste Szekulits István vezetésével Vámosgyörkről Farnos felé vonultában megérkezett Jákóhalmára és itt töltötte az éjszakát; másnap – április 4-én – vonult tovább.² Ezt az eseményt később Babucs Zoltán hadtörténész is megerősítette.³

A rendszerváltozás körüli időkben szólt nekem az akkori temetőgondnok, hogy találtak egy '48-as sírt a temetőben; van-e valamilyen szándéka vele a honismereti szakkörnek, mert jó lenne meghagyni. Természetesen kaptunk az ajánlaton, s nemsokára előkerült egy dokumentum is, melyből kiderült, hogy László Gergely '48-as honvéd 13 csatában vett részt, s ezen a dokumentumon rajta volt a fényképe is. A fényképes irat 1902-ben készült Losonc város kérésére, mely gyűjtötte a még élő honvédek adatait. A helyi jegyző állította össze az anyagot és másolati példánya megmaradt. A sírkövön is rajta van, hogy 1824-ben született és 1907-ben halt meg; mokány, kackiás bajuszú büszke hadfi tekintett ránk még 78 évesen is.⁴

1 Magyarország története. 6/1. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979

2 Ilyen emléktábla pl. Jászárokszálláson is van elhelyezve Kossuth átutazásának megőrkítésére.

3 Az egyik megemlékezésében, melyet a Tavaszai Hadjárat emlékűnnepén tartott Jákóhalmán április 3-án.

4 A dokumentumot László Antal akkori honismereti szakköri tag kérte kölcsön valakitől, melyről készítettünk is másolatot. Sajnálatos, hogy L. A. halálával nem tudtunk visszaemlékezni, hogy kitől kérte kölcsön, az akkor készült másolat viszont sajnálatos módon elveszett – így ma csak emlékezetből tudom a leírtakat rekonstruálni.

Azután nem sokkal később tudomást szereztünk egy másik honvédről is: Tóth Imre Andrásról (1834–1897), aki gyerekként – mint ezredtrombitás – kapcsolódott be a harcokba. Ő ott volt a világosi fegyverletétel után Komárom várában, s amikor már látta, hogy reménytelen a helyzet; negyedmagával a Zsitva folyóba ugratott és teljes felszerelésben hazalovagolt.⁵

A korabeli jegyzőkönyvekből kiderült, hogy mindketten megbecsült személyek voltak; községi képviselők, iskolaszéki tagok.

2.) Emlékhelyek, emlékezések

A korábbi megemlékezések Jákóhalmán is az első világháborús emlékműnél zajlottak⁶ a Horthy korszakban, mint országszerte. Ma is emlékeznek az idősek, hogy kivonult az egész iskola és hogy milyen magasztos ünnepségek zajlottak ott.

1948-ban – ez is országos akció volt – ki kellett találni valamit a kommunista rendszernek egyrészt azért, hogy ne az előző kor emlékhelyénél emlékezzenek, másrészt pedig azért, mert egyébként is szüksége volt hősökre. Kisajátította magának Petőfit és a '48-as forradalmat a „szocialista” forradalom előfutárának tekintette. Országos szinten ekkor helyeztek el centenáriumi emléktáblákat a község- és városházákra. Így volt ez Jákóhalmán is. Az emléktábla ma is megvan, de nem ugyanaz. 1988-ban – miután lebontották a régi tanácsházát és a helyére építettek egy újat – nem került vissza a tábla. Mint honismeretes, ezt nehezményeztem, mert kiderült, hogy meg sincs; összetört, tönkrement. A tanácselnök nagyon készséges volt – már a levegőben voltak a demokratikus választások –, s gyorsan pótolta a hiányt.⁷

Érezvén a rendszerváltozás fuvallatát; 1989-ban egy új emlékhely keletkezett, mely Fodor Dénes nevéhez kötődött, aki úttörővezető volt akkor. Két asztalos testvér szülővel – Nagy Andrással és Nagy Bélával – megbeszélve a tervet; a jó kezű iparosok kifaragtak egy pompás erdélyi motívumokkal ékesített emlékoszlopot, melyet felállítottak a Damjanich tér közepére március 15-én. Nem is volt ez még akkor nagyon veszélytelen dolog, hiszen pl. a megszálló szovjetek távozásától még szó sem volt ekkor. A tér neve adva volt; már korábban is így nevezték a malom előtti placcot, melyen valamikor az őrlésre várakoztak a szekerek.

De egy-két héttel később más is történt: Jászberényben néhány lovas huszár vonult fel korhű öltözetben április 3-án az 1849-es Tavaszi Hadjáratra emlékezve. Hogy-hogy nem – talán nem véletlenül – én is ott voltam és hirtelen megláttam a páratlan lehetőséget. Megkértem őket; nem jönnének-e ki jövőre Jákóhalmára is. Gyorsan megegyeztünk; ki is jöttek a faluba megnézni a terepet és 1990-ben már innét indultak Vác felé. Akkor már tudtuk, hogy volt egy László Gergelyünk, aki aktív résztvevője volt a Tavaszi Hadjáratnak, de még nem tudtunk Aulich átvonuló seregéről. Amikor kinyomoztam Tóth Imre Andrást, neki állítottunk egy kisebb emlékoszlopot a nagy mellé, melyet Gonzáles Béla nyugdíjas tanár faragott ki. (Később ugyanő faragott egy másikat is Sátoraljaújhelyre a Jókai iskola parkjába.)

⁵ Herendi József: A Jászkun-kerületek a függetlenségi harc alatt 1848-1849-ben. Cegléd, 1901

⁶ Ditrói Siklódy Lőrinc szobrászművész alkotása 1923-ban készült, de 1924. május végén a Hősök napján avatták.

⁷ Az új táblát – a régivel azonos formában Bötös János jászberényi kőfaragó készítette el.

Ezekhez az eseményekhez ugyanis kapcsolódott egy országos gyermekszövetség megalakítása is, melynek alapító tagja vagyok. 1989-ben létrejött a Magyarország Felfedezői Szövetség azzal a céllal, hogy a levitézlett úttörő szövetségnek a használható részeit „átmentse” az utókornak: a szabadságharcok dicső napjainak történéseit. Én ugyan – korábban tanyán éltemben soha nem voltam úttörő, de ebben az időszakban már honismeretes gyerekeket okíttattam s így kerültem kapcsolatba az alakuló új egyesülettel, s fáradhatatlan vezetőjével: Rakó Józseffel. A mi kis jákóhalmi csapatunkat el is neveztük László Gergelyről.

Néhány évvel később – már polgármesterként – javasoltam két '48-asunkról utca elnevezését. László Gergely a „V” alakú Katona József utca egyik ágát kapta, Tóth Imre András pedig az Arany János utca egyik Fő útra kifutó mellékágát az önkormányzattól.

Mivel Széchenyi István is annak a kornak jeles politikusa volt, ha nem is üdvözölte a forradalmat, mint reformpárti; róla sem feledkeztünk meg. Halálának bicentenáriuma – 1991-ben – Katona Tamás államtitkár avatta fel a szintén Gonzáles Béla által faragott emlékoszlopot a Községháza mellett.

Ma tehát elég változatos lehetősége van annak, aki méltón meg akar emlékezni legnagyobb szabadságharcunkról.

Hogy is ünnepelünk ma?

A március 15. előtti utolsó tanítási napon az általános iskolások délelőtt 10-kor bemutatják ünnepi műsorukat a Damjanich téren; azt a műsort, melyet majd az ünnepen is előadnak.

Március 15-én délelőtt 10-kor korábban mise volt a templomban a Hazáért – a mostani önkormányzat az elmúlt években elhagyta ezt a szokást –, majd a Községháza falánál elhelyezett emléktáblánál valaki ünnepi beszédet tart, melyet a gyerekek már előbb bemutatott műsora követ, majd a tábla megkoszorúzása. Este 6 órakor – szürkületkor – a Damjanich tértől a Honismereti Szakkör vezetésével kísértálunk a temetőbe László Gergely sírjához gyertyával, ahol megemlékezünk róla és az 1848/49-es eseményekről. Felsoroljuk az aradi vértanúk neveit és elsoroljuk azokat az utcaneveket, akik kapcsolatban vannak az ünneppel. (Van nálunk Kossuth, Petőfi, Kiss Ernő, Batthyány stb. utca.)

De a megemlékezés nem zárul le ezzel, ugyanis április 3-án van a község leglátványosabb megmozdulása, a már említett történelmi lovas felvonulással. Kár, hogy a mai önkormányzat nem igazán lelkesedik ezért a parádés felvonulásért, pedig amikor ezt elkezdtük; még tanácsi rendszer volt, tehát azt sem lehet mondani, hogy az előző önkormányzatoktól átvett örökség. A lovas egyesületek azonban szívesen jönnek, hiszen látják az érdeklődést. Előbb még csak néhány lóval a tsz irodától a Damjanich térig vonultak fel, ma már harmincnál is több ló van, és a Vadászháztól indulnak az egész lovas túra leghosszabb menetére, hiszen a táv legalább két és fél km a Fő úton. Mindig van fűvös zenekar, volt már mazsorett csapat, vannak hagyományőrző gyalogosok – pl. a nagykáta gyerekek korhű ruházatú csapata Basa László vezetésével.

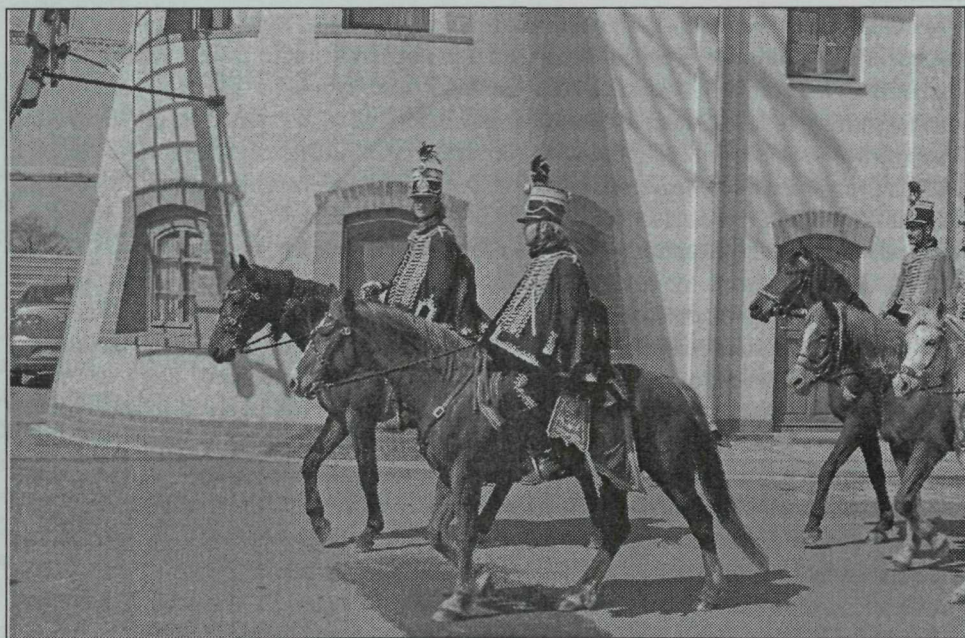
A térre érkezve a zenekar közreműködésével felállnak a csapatok – lovasok, gyalogosok –, valamelyik jeles történészünk megemlékezik az eseményekről: Pelyach István, Hermann Róbert, Babucs Zoltán stb. Utána koszorúzás, hagyományőrző gyerekek

kitüntetése Laki Ida helyi születésű festő művésznő felajánlott képével, majd a lovasok elvonulnak Jászberénybe az útvonal következő állomására.

Itt kell megjegyezni, hogy a korábban említett 1929-ben eldöntött, de fel nem helyezett tábla is áll már az Öregiskola falán. 2001-ben a Honvédelmi Minisztérium vállalt védnökséget és adott jelentős pénzösszeget a felvonuláshoz és azt is vállalták, hogy elkészítetik és kifizetik a táblát. Így történt, hogy kissé megkésve – több mint 70 év múlva – mégiscsak megvalósult az eredeti terv. Ezt a táblát – az utat megszakítva – akkor ünnepélyesen felavattuk.

Október 6-án este ugyanúgy végigvonulunk a Fő úton gyertyás felvonulásunkkal, mint március 15-én. Ennek az idén különös jelentősége is van: 100 éve halt meg László Gergely, s őszre helyre állítatjuk a sírját, mivel nemrégiben kidőlt az eredeti alapjából a sírkereszt.

Mi honismeretesek különösen büszkék vagyunk arra, hogy hajdani kis kezdeményezésünkben mára Közép-Európa legnagyobb lovas felvonulása érinti községünket, mely alkalommal rengeteg külföldi katonai személyiség (cseh, lengyel, francia, német, angol, amerikai stb.) és számtalan jeles személyiség járt nálunk. Rendszeresen visszatér Somogyi Győző grafikus művész lóháton, de itt van ló nélkül Waszlavik Gazember László zenész, járt már itt Papadimitriu Athína színésznő, Boros Imre miniszter, Katona Tamás államtitkár és még sorolhatnánk. Nem feledhetem ki a jászberényi születésű Fülöp Tibort sem a sorból, aki kezdettől fogva az egésznek a szervezője.

Hagyományőrző huszárok

Bagi Gábor

NYOLCSZÁZ ÉVE SZÜLETETT ÁRPÁD-HÁZI (THÜRINGIAI) SZENT ERZSÉBET (1207–1231. november 17.)

Árpád-házi Erzsébet hercegnő, II. András magyar király és merániai Gertrúd lányként 1207-ben született Magyarországon. Születése helyét tették már Sárospatakra, Óbudára és Pozsonyba, ám pillanatnyilag az első helyszín tűnik a legvalószínűbbnek. A királyi pár öt gyermeke közül Erzsébet volt a harmadik. Testvéreivel – köztük a leendő IV. Bélával – rendkívül szigorú, vallásos nevelésben részesült, amiben édesanyjának volt nagy szerepe.

A kor szokásai szerint, I. Hermann türingiai őrgróf kérésére, alig négy évesen eljegyezték Hermannal, az őrgróf legidősebb fiával és örökösével. Erzsébet Eisenachba, majd Wartburgba került, ahol az irodalom- és zenekedvelő őrgróf és felesége mellett jó nevelést kapott. A lovagi kultúra komoly hatással volt a személyiségére. A szépség, az igazi öröm szeretete, a nagylelkűség fellelhetőek tetteiben, és élete boldog korszakát átszövik a lovagi szellemből is táplálkozó legendák. Anyósát mindazonáltal zavarta leendő menyé túlzottnak tartott vallásossága, és hogy a táncnál is jobban szerette a lovaglást.

A fiatal lányt nagyon megviselte, amikor 1213-ban „meghalt” az édesanyja, ezt követően hosszú ideig rémálmai voltak. (Csak 1222-es pozsonyi látogatásakor ismerte meg Gertrúd királyné meggyilkolásának tragikus történetét.) Vőlegénye, a betegeskedő Hermann 1216-ban 19 évesen meghalt, mire végül annak Lajos nevű öccse, a tartomány új örököse, mellesleg Erzsébet legjobb pajtása jegyezte el. Az esküvőt 1221-ben tartották Eisenachban. Erzsébet a nála 7 évvel idősebb IV. Lajos őrgróffal nagyon boldog házasságban élt. Gyermekei közül II. Hermann (1222. március 28.) a grófság örököse, Zsófia (1224. március 20.) a brabanti herceg felesége lett, míg az altenbergi kolostorban nevelkedett Gertrúd (1227. szeptember 29.) utóbb annak főnökasszonyaként tevékenykedett, és halála után boldogként tisztelték.

Talán az idegen környezet, és szerettei korai elvesztése is hozzájárult, hogy Erzsébet korán elkezdte a vezeklő életmódot. Gyakran böjtölt, ostorozta magát, vezeklővet is hordott, éjjelente sokszor virrasztott. Első gyermekének születése után menedékhelyet építtetett árva gyerekek részére, Zsófia születését követően pedig 28 ágyas kórházat alapított, ahol maga is segített a betegápolásban. Feltehetően ez utóbbi épületét találták meg 2006-ban a német régészek.

1225-ben Lajos őrgróf II. Frigyes császár oldalán Itáliába ment, és Erzsébet vette át a tartomány kormányzását. Az éhínségek, járványok okozta sebeket orvosolni igyekezett, kinyitatta Wartburg éléstárait, és a szegényeket ételmezte. A családtagok aggódva nézték Erzsébet „pazarlását”, Lajos azonban visszatértekor szeretett felesége minden tettét jóváhagyta.

1227-ben az őgróf csatlakozott II. Frigyes császár keresztes hadjáratához, de útközben szeptember 11-én a kitörő járvány áldozatául esett. Az özvegy Erzsébet ekkor elhagyta Wartburgot, a szolgálója szerint azért, mert „nem akart részesedni a szegények kifosztásában, amivel gyakran éltek a hercegi udvarban”. A később ezt úgy magyarázták, hogy Lajos öccsei, Henrik Raspe és Konrád igen keményen bántak vele, megfosztották a vagyona kezelésétől és férje birtokainak jövedelmétől.

Ez a változatot újabban vitatják, mivel megváltoztatta Erzsébet alakját. Egy kitaszított, szegénységbe jutott grófnő, aki csodákat művel, hogy legyőzze környezete gonoszságait, jótettet jótetre halmoz, közelebb állt a hívőkhöz, és ráadásul sokkal érthetőbb volt, mint azé az asszonyé, aki mindezt szabad megfontolással, önként tette, és akinek férje halála adta az alkalmat, hogy az evangéliumot fenntartás nélkül követhesse. Eckbert bambergi püspök is, aki befogadta Pottenstein várába, Erzsébetnek hiába javasolt új házasságot. Állítólag maga II. Frigyes császár is megkérte a kezét, de a fiatal özvegy elutasította.

Az eseményekben szerepet játszhatott, hogy IX. Gergely pápa nemcsak levélben bátorította Erzsébetet, hanem a tudós, ám igen szigorú Marburgi Konrádot gyóntatójává és védelmezőjévé nevezte ki. Erzsébet rövid időre még visszatért Wartburgba, ám a család javaslatára Marburgba költözött át. Özvegyi jövedelméből kórházat építtetett, és utolsó éveit is a betegek, nyomorultak ápolásának, a szegények gondozásának szentelte. Assisi Szent Ferenc harmadrendjének tagja lett, és ettől kezdve egyszerű szürke köntösben járt. Bár apja is hívta, nem tért vissza Magyarországra sem, mégpedig gyermekei miatt. Őket végül nevelőkre bízta, mert úgy látta, hogy maga nem tud számukra jó nevelést adni.

Erzsébet végül 1231. november 19-én, 24 éves korában halt meg. Még ebben az évben Marburgi Konrád élete és csodatettei nyomán kérte a pápától a szentté avatását. Bár Konrádot inkvizíciós útja során megölték, 1233-ban Erzsébet ifjabb sógora Tübingiai Konrád, a Német Lovagrend tagja és leendő nagymestere újra kérte a kanonizációt. A tanúvallomások meghallgatása és értékelése után az egyház végül Erzsébetet IX. Gergely döntésével 1235-ben felvette szentjei közé.

Árpád-házi (a németeknél Tübingiai) Szent Erzsébet marburgi sírja fölé 1236-ban elkezdték építeni az Erzsébet-templomot, mely 1283-ban készült el. Magyarországon IV. Béla, Erzsébet testvére építtette emlékére az első templomot Kápolnán. Tisztelete a 13. századtól nagyon gyorsan terjedt egész Európában. Sorra alakultak a Szent Erzsébet-kórházak, templomok, kápolnák és kolostorok. Az egyik legismertebb a kassai Szent Erzsébet-dóm, de pl. a bogotai székesegyház is neki van szentelve.

Ünnepét 1670-ben vették föl a római naptárba temetésének napjára, november 19-re. Az 1969-es naptárreform alkalmával ezt visszatették november 17-re, halála időpontjára, ám Magyarországon mégis megmaradtak a korábbi dátumnál.

A szentté avatási bulla Erzsébet két érdemét emelte ki: jótékonykodását és vallásosságát, ami a ferencesek eszméinek hatását mutatja. Ez az Assisi Szent Ferenc (1182–1226) által alapított szerzetesrend a teljes szegénységet hirdette, a bencések, ciszterciták és premonstreiek kényelmes kolostori élete helyett pedig a vándorló prédikálást, a munkát és a térítést. A ferencesek Eisenachban épp Erzsébet segítségével alapították kolostorukat, akinek Konrád előtti gyóntatója is egy ferences barát, Rodiger

volt. Erzsébet már hercegnőként is együtt dolgozott szolgálóival: font, szőtt, vásznakat készített a kórház, a szegények, a kolduló barátok számára. Özvegyen vagyonáról lemondva pénzért vállalt fonást, hogy abból lássa el szegényeit, mivel gyóntatója számára a koldulást megtiltotta. Szent Ferenc tanítása alapján ő is az örömmel végzett munkát tartotta a legfontosabbnak.

Erzsébet szentté avatásának jegyzőkönyvei a legmegbízhatóbb források az életére. Főképp négy szolgálója vallomásai értékesek, mivel ők közvetlen kapcsolatban álltak vele. Ezek alapján csatolták aztán a kanonizációs kérelemhez az életrajzát, amit az a Celanoi Tamás állított össze, aki Szent Ferenc élettörténetének is írója volt. Talán ezért is találunk oly sok párhuzamot a ferences szellemiség és Erzsébet tettei között.

A korai franciaországi és hispániai Erzsébet-legendák hangsúlyozták királyi származását, összekapcsolva tetteit a magyar királyi ház szentjei, I. István, Imre herceg és I. László érdemeivel. A régtől uralkodó Árpád-ház ekkoriban már „szent dinasztának” számított, ami miatt sokáig Szent Mártont és Szent Honoratuszt is abból származtatták, sőt utóbb a Portugáliát tengeri világhatalommá tevő Avis dinasztiát is. Az Árpád-házi szentek dicsősége az ország megítélésére is kedvezően hatott, amit több korabeli spanyol egyházi himnusz is bizonyít.

Szent Erzsébet

Örsi Julianna

BELLON TIBOR A NAGYKUNSÁG KUTATÓJA¹

Nem könnyű elfogulatlanul beszélni olyan kutatótársról, aki „tegnap” még itt volt közöttünk és máról-hónapra itt hagyott bennünket anélkül, hogy szakmai-baráti beszélgetéseinket befejeztük volna, hogy elköszöntünk volna. Engedtessék meg elfogultságomat azért is, hiszen egyetemi tanáraink mellett tanítómesteremnek tekintetem, ugyanis pályakezdként lettem munkatársa.

E kis epilógus után előadásom közvetlen tárgyára térve azzal kezdem, hogy 1964-ben kikerülve az egyetemről egy rövid nadrágos, vékony ifjú megjelent a karcagi városházán, hogy bemutatkozzon, ő mostantól a Nagykun Múzeum igazgatója. A városatyáknak csak tudomásvételi joga volt, hiszen előtte alakult meg a megyei múzeumszervezet, amely a kinevezési jogot gyakorolta. A Szűcs Sándor által gondosan összegyűjtött anyag egy tollvonással megyei tulajdonba került. Szerencsére azonban a helyén maradt, ez a karcagi múzeumban, amely ekkor még a Horváth Ferenc utca 7. számú ház egyik emeleti két-három helyiségében volt. Szűcs Sándort ekkor nyugdíjazták és visszavonult a biharnagybajomi ősi családi fészekbe. Itt maradt azonban mindaz a tárgyi érték, amely segítette a Nyírségből a Nagykunságba került fiatal etnográfust a táj kultúrájával való megismerkedéshez. Ugyancsak itt maradt Szűcs Sándor közvetlen segítsége Kovács István a múzeum mindenese. Rá is szüksége volt a kezdő múzeumigazgatónak főleg a tájékozódásban és a kiállítás működtetésében. Megyei segítségei is voltak: Kaposvári Gyula és az ugyancsak fiatal pályakezdő néprajzosok (Szabó László), barátok (Szilágyi Miklós, Paládi Kovács Attila) valamint a néprajz tanszék tanárai, elsősorban Gunda Béla. Itt állunk meg egy szóra, hiszen néprajz–magyar szakot végzett Bellon Tibor, mégsem lett folklorista. Bár magyar tanáraival (pl. Nagy János) jó kapcsolatot tartott fenn hosszú évekig, de mégis a történészekkel találta meg az igazi közös hangnemet. Szabó István, Rácz István, Orosz István művei jelentettek számára iránymutatást. Érdeklődését az előadások, a könyvek, a szakmai beszélgetéseik irányították. A tárgyi kultúra iránti érzékenységét minden bizonnyal befolyásolta a nyíradonyi iparos–paraszti világ ismerete és az a sok-sok tárgy, amit Szűcs Sándor örököül hagyott rá a karcagi múzeumban. Nem elégedett azonban meg a tárgyak tanulmányozásával. Izzgatta azok funkciója és története. A történeti ismeretek fontosságát, a levéltári kutatások izgalmát volt kítől átvenni. Még egy évtizede sem volt, hogy másodsor is kiadták Györffy István Nagykunsági krónikáját, ezekben az években jelentek meg Szűcs Sándor írásai, és hát ott volt a Jászkunság folyóirat is, amely ugyancsak szellemi háttérrel jelentett és a hasonló érdeklődési körű megyei értelmiséggel való kapcsolatteremtés lehetőségét. Bellon Tibor belevetette magát a tárggyűjtésbe és a levéltári kutatásba. A kisparaszti gazdálkodás karcagi kutatását jelölte ki első kutatási témájának.

¹ Az előadás elhangzott a Szegedi Egyetem Néprajz – Kultur Antropológia Tanszékén a 2007. október 13-án megtartott Bellon Tibor emlékülésen (halálának 5. évfordulója alkalmából).

Ezen belül a földműveléssel kezdte, amelyből aztán megszületett a doktori disszertációja, amely 1973-ban könyv alakban is megjelent.² (Bellon Tibor: Karcag város gazdálkodása. Földművelés. Szolnok, 1973). Nagy szó volt ez akkor, amikor a helyi kiadványoknak a megjelentetését erősen gátolták. Azt tervezte, hogy rögtön utána az állattartás feldolgozásába kezd, egyéb feladatai azonban ettől jó időre eltértették. Mint tudjuk nagyon sok munkával és nagy tapasztalattal (immár az Alföld különböző tájain gyűjtött összehasonlító anyag birtokában) a Nagykunság állattartását a Beklen című könyvében írta meg, amelyet kandidátusi értekezésként 1991-ben védett meg.³ (Bellon Tibor: Beklen. A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII–XIX. században. Karcag, 1996) A számtalan kutatóhelyet itt most nem sorolom fel, csak arra utalok, hogy ezen anyaggyűjtéshez nagyban hozzájárult a Túrkeve monografikus kutatásában való részvétele és az ott kínálkozó lehetőség kiaknázása az 1980-as évek közepétől.⁴

Egyre szélesedő kapcsolatrendszere, nyitottsága több szakmai, publikációs lehetőséget hozott a számára. Megírhatta a Néprajzi kiskönyvtár sorozatban a Nagykunság könyvet a Gondolat kiadó megbízásából.⁵ Ehhez azonban az 1973-ban megrendezett állandó kiállítás szakmai elismerése is kellett és mindaz a tudatos múzeumépítő, rendszerező munka, amelyet legalább egy évtizeden át, de igazából múzeumigazgatói minőségében 30 évig végzett. Melyek voltak ezek?

A Horváth Ferenc utcai épület már Bellon Tibor odakerülésekor is kicsi volt, tehát keresni kellett a lehetőséget egy megfelelőbb múzeum-elhelyezésre. Az 1960-as évek közepén felvetődött egy új, nagy kórház építésének gondolata, amely megvalósítása révén több épület felszabadulása volt kilátásban. Bellon Tibor az országos műemlékfelmérésben szerzett tapasztalatok és a helytörténetben szerzett ismeretek birtokában jó érzékkel választotta ki a Bogdi-Pap kúriát, Kálmán nagykun kapitány 1844-ben épített házát a leendő múzeumnak. Javaslatát el kellett fogadtatnia a város és a párt vezetésével. A lobbytevékenység sikerrel járt. A Múzeum megkapta az épületet. (Azt már csak zárójelben teszem hozzá, hogy a város viszont cserébe azt kérte a megyei múzeumigazgatóságtól, hogy alkalmazzanak egy másik muzeológust is, mégpedig a karcagi születésű, éppen akkor végzett friss diplomást a személyemben. Szolnoknak ez nem igazán tetszett, de nem lehetett kitérni előle. Munkámat Bellon Tibor ismerte, hiszen 1969-től minden nyaramat önkéntesként a karcagi múzeumban töltöttem részt vevén anyagrendezésben, leltározásban, tárgygyűjtésben. Ötöd éven pedig a tanítási gyakorlat letöltése utáni naptól a karcagi múzeumban töltöttem féléves szakmai gyakorlatomat.)

Bellon Tibor a Nagykunsági krónika című állandó kiállítás koncepcióját, forgatókönyvét a szakma megvitatta, elfogadta és a kiállítást kiváló kiállításrendezőik segítségével megrendezhette.⁶ A tematikája természetesen a saját kutatási koncepciójára épült és arra a

2 Bellon Tibor: Karcag város gazdálkodása. Földművelés. Szolnok, 1973

3 Bellon Tibor: Beklen. A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII–XIX. században. Karcag, 1996

4 A túrkevei kutatási eredményeit a Túrkeve földje és népe című monográfia (Órsi Julianna szerkesztésében. Túrkeve, 1992) I. kötetében olvashatjuk. Bellon Tibor: A mezővárosi szerep gazdasági háttere. – Túrkeve gazdálkodásának két évszázada. címmel. (271–328. p.)

5 Bellon Tibor: Nagykunság. Gondolat kiadó, Bp., 1979

6 A kiállítás Nagykunsági krónika címmel 1973-ban nyílt meg. A kiállításvezetőjét lásd: Bellon Tibor: Nagykunsági krónika. A karcagi Györffy István Nagykun Múzeum állandó kiállításának vezetője. Karcag, 1982

tárgyi anyagra, amelyet Szűcs Sándor, majd ő gyűjtött. Volt miből válogatni. Ekkorra már tematikusan rendezett raktárakban állottak az anyagok. A mintaszerű raktári rend, a fotókkal és részletes leírásokkal is ellátott tárgykartonok csodájára jártak a szakmabeliek. Nem kis büszkeséggel mutatta a karcagi múzeum raktárait. A raktári rend kialakításával egy időben (1969-70) revíziót is kezdeményezett, amelybe a múzeum munkatársain kívül két hallgatót (Örsi Julianna és Nótáros Erzsébet) is bevont. Ekkor ismerkedtem meg sok, már nem használt tárggyal, a tárgy használatára vonatkozó adatközlői információ fontosságával, a tárgyfotózás szükségességével. A revíziózás–leltározás nem volt idegen Bellon Tibortól, hiszen ezekben az években végezték Szabó Lászlóval, Egri Máriával, Szabó Istvánnal a túrkevei múzeum anyagának a rendbetételét is az idős Györffy Lajos munkáját segítve. Bellon Tibor az 1980-as években a kisújszállási helytörténeti gyűjteményben is végzett hasonló karitatív munkát Zsoldos István nyugdíjas vezető segítségével.

Bellon Tibor az 1970-es években különösen sokat járt nagykunsaégi gyűjtőúton. Ide általában magával vitte Kovács István múzeumi mindenest és gyakran én is melléjük szegődhettem. Gyűjtöttünk Karcagon kívül Kunmadarason, Kunhegyesen, Kisújszálláson és Túrkevéen. A padlás, a kamra, az udvar rejtelméi mellett, ahonnan a tárgyakat rendszerint pókhálósan, porosan előbányásztuk, bemehettünk a szobába, konyhába, ahol paraszti rend fogadott bennünket. Itt tanultam meg a lakásbelső fotózását, mint gyűjtési módszert. (Bellon Tibor ugyanis nagy híve volt a fotózásnak, és számomra Dám Lászlótól az egyetemen tanult stúdiumot újabb ismeretekkel bővítette ki.)

Építészhallgatóknak kimondottan népi építészeti fotótábor is szervezett Karcagon, amelyből kiállítás is született. No, meg ekkor került kijelölésre 3–4 tanya, kb. 10 ház, mint védendő népi műemlék. Ebből került kiválasztásra a Baross u. 16. sz. ház, amely évtizedek múlva a Skanzenben éledt újjá. A Főző tanyával mi lett, nem tudom. A kijelölt házak között volt az én szülői házam (Kiss Antal utca 10.), amelyről ugyancsak elterjedt a védettség híre, amit később a család emiatt mélyen áron alul tudott eladni. Sosem mertem megmondani, hogy ez a védettség nem létezett, csak gondolatban. Ma már idegenek lebontották és helyébe új épület került. Ugyancsak az én titkom maradt a szüleim előtt, hogy még egyetemista koromban mikor nálunk kezdtük a gyűjtést, félve, de odaadta az édesapám a családi ereklyéjét, egy monogramos (Ö S) csikóbőrös kulacsot a múzeumnak. Később ezt a gyűjteményben soha nem találtam meg. Ez valószínűleg egy akkori múzeumi sofőr elítélendő magatartása rovására írható. Ezeket a példákat csak azért hozom fel, hogy a muzeológusnak milyen nagy felelőssége van a tárgyak, objektumok és a segédszemélyzet, közreműködők kiválasztásánál. De szerencsére nagyon sok családi-tárgyi emlékem bekerült a karcagi múzeumba, láthatók a kiállításokon. Remélem lesz erőm a feldolgozásukhoz.

Bellon Tibor arra is gondolt, hogy munkatársait segítse a témaválasztásban, bevonja különböző helyi és külső kutatásokba. Bocsánat, hogy itt már megint magamat kell elsőként említenem. Mivel két néprajzos nem dolgozhatott a karcagi múzeumban, így történészként egy olyan köztes területet kellett találnom, amelyet néprajzi módszerekkel és ismeretekkel is kutathatok. Ez lett az életmódkutatás, amely mind a mai napig elkísér, azaz kisebb-nagyobb intenzitással foglalkozok vele. Hogy az utánam következő

Zomborka Mártának mit ajánlott, nem tudom, de Bartha Júlia könyvtáros figyelmét a néprajzra ő hívta fel. Számomra nagyon fontos volt az a kollegiális viszony, amelyet tanúsított. Mindig partnernek tekintett. Elolvastatta velem az írásait, megkérdezte a véleményemet és fordítva is így volt. Írásaim kritikusa volt, felhívta a figyelmemet pályakezdeként egy-egy gondolat továbbvitelére, ötlet átgondolására. Biztatott, ugyanakkor óvott a túlzott közéleti munka vállalásától. Figyelmeztetett arra, hogy ne aprózzam szét magam, jóllehet ő maga is azt tette. Fialat pályatársként segített a szakmai kapcsolathálóm kiépítésében, lehetőséget adott arra, hogy szakmai tanácskozásokra elmenjek, előadást tartsak, önálló kiállításokat rendezek. Igaz, 1974-ben a Györffy emlékülésen még csak az előadások technikai rögzítését és fotózását végezhettem, de 1978-ban már szervezhettem egy életmód-konferenciát az ELTE hallgatóinak, amelyből publikáció is lett.⁷

Bellon Tibor nemcsak részt vett a tudományos konferenciákon előadóként, de maga is többet szervezett. A karcagi tanácskozások mindig nagy számú közönséget vonzottak, neves előadók vállaltak előadásokat. A konferenciákból aztán kötetek születtek. Ő indította meg 1974-ben a Nagykunsági Füzetek sorozatot (6–7 kötet jelent meg)⁸, amelyhez először nem kapott engedélyt, ezért a Karcagi Várostarténeti Tanulmányok sorozat szerkesztőjeként Kaposvári Gyula neve is szerepel.) Sajnos a sorozat az 1980-as évek végén megszűnt. Ideje lenne újra indítani. Kollegiális kapcsolatban utoljára közösen szerkesztettük a Jászkunság összefogása című redempciós kötetet.⁹ Terveztük Karcag monografikus kutatását, amely az ismert okok miatt már lehet a mi feladatunk. Még részt vett az általam szervezett „Lokális közösségek, vérségi csoportok és az egyén helye, szerepe a változó társadalomban” című projektben. Ebben Szabó Mihály fazekast mutatta be egy utolsó tanulmányában.¹⁰ Turisztikai és más szakmai, ismeretterjesztő írásaira most nem térek ki.

Bellon Tibor időközben a népművészet elkötelezett híve is lett. Jó barátságot alakított ki különösen a fazekasokkal (Kántor Sándor, F. Szabó Mihály, ifj. Szabó Mihály, Sz. Nagy István). Gyakran meglátogatta őket műhelyeikben, véleményt formált alkotásaikról, tanácsot adott és számtalan kiállítás szervezett országshatáron. Az időszaki kiállítások nagy mestere volt, amelybe ugyancsak bevonta munkatársait, így tanítva rendezési technikát, látványtervezést.

7 Orsi Julianna – Szabó László (szerk.): *Életmód vizsgálatok az Alföldön. Tudományos tanácskozás 1979. szeptember 4-5-én a karcagi Györffy István Nagykun Múzeumban.* (társzerkesztő: Szabó László) Múzeumi levelek 37-38. szám. Szolnok, 1981

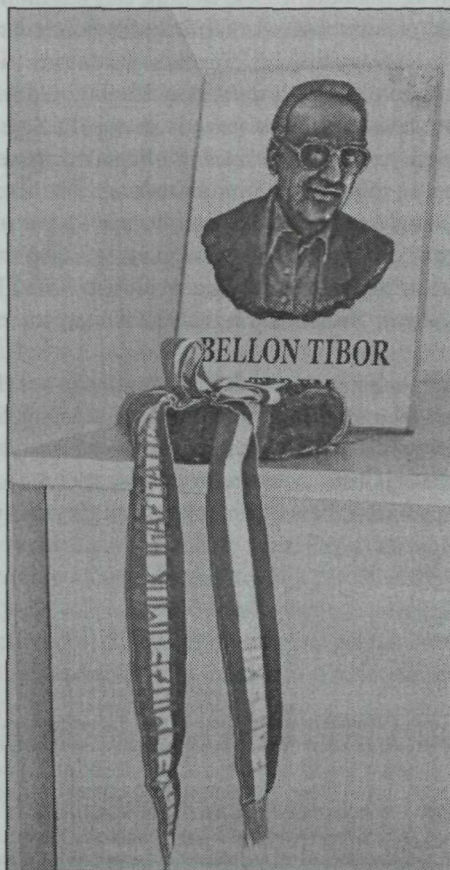
8 Néhányat kiemelek a sorozatból. Bellon Tibor – Kaposvári Gyula (szerk.): *Karcagi Várostarténeti Tanulmányok. Nagykunsági Füzetek 1.* Karcag, 1975; Bellon Tibor (szerk.): *Karcagi krónika.* (Fejezetek a város legújabbkori történetéből) Nagykunsági Füzetek 2. Karcag, 1976; Bellon Tibor (szerk.): *Egy város várossá lesz* (Karcag négy évtizede). Karcag, 1985

9 Bellon Tibor – Orsi Julianna (szerk.): *A Nagykunság összefogása. Tanulmányok a Jászkunság történetéből.* Karcag, 1996

10 Bellon Tibor: „A szikbe kapaszkodó öreg fát nem lehet átültetni” Szabó Mihály törvénye. In.: Orsi Julianna (szerk.): *Kulcs emberek. Az egyén helye, szerepe a változó társadalomban.* Túrkeve, 2002. 133–144. p.

BELLON TIBOR A NAGYKUNSÁG KUTATÓJA

Nagy tisztelői volt elődeinek (Györffy István, Szűcs Sándor), tanárainak, barátainak, szakmabeli kollégáinak, de írókkal, költőkkel (Sántha Ferenc, Czine Mihály, Ilia Mihály stb.) is kapcsolatot tartott fenn. A helyi értelmiséggel is kereste a kapcsolatot, de véleménykülönbségek, viták is színesítették azt. (Mándoky-Kongur István, Körmendi Lajos, Sántha József). A nézetkülönbségek legfőbb eredője a törzsökös-jöttment szemlélet uralkodása a városban. A helyi értelmiség belülről látta a társadalmat és úgy fogadta el ragaszkodva a kialakult, megrögzött hagyományokhoz, míg Bellon Tibor elsősorban kívülről szemlélte Karcag társadalmát. Jobbitó szándékú bírálatát nem mindig tudta elfogadtatni. El kellett ahhoz mennie, azaz a Szegedi Egyetem tanszékvezetői kinevezését elnyernie, hogy értékét, presztízsét elfogadja és elismerje a város vezetése. Így nyerte el 2000-ben a „Karcag város díszpolgára” kitüntetését. Több mint három és fél évtizedet dolgozva a Nagykunságért végül a karcagi föld őrzi hamvait, a karcagi emberek pedig szívükbe fogadták az egykori múzeumigazgatójukat, tudósukat.

Györfi Sándor: Dr. Bellon Tibor domborműve Szegeden, 2007

Örsi Julianna

A „NEMZEDÉKEK KUTATÓÚTON” PROJEKT MEGVALÓSULÁSÁNAK EGY ÉVES MÉRLEGE

A „Nemzedékek kutatóúton” ROP.3.3.1-05/1-2006-02-0007/37. számú projekt
1-4. munkaszakaszának szakmai beszámolója
(2006. szeptember 1-2007. augusztus 31.)

I. FŐ CÉLKITŰZÉSEK

A „Nemzedékek kutatóúton. A Szolnoki Főiskola Mezőgazdasági Fakultása és civil szervezetek az Észak-Alföld jövőjéért” című partnerségben megvalósuló kutatási projektünk (projektszám: ROP. 3.3.1-05/1-2006-02-0007/37) a felsőfokú intézményekben tanuló hallgatók munkaerőpiacon történő pozíciójának erősítését, a fiatal pályakezdő értelmiség elhelyezkedési esélyeinek növelését, az Észak-Alföldi Régióban megvalósítható karrierépítésének segítését, innovációs képességeinek kibontakoztatását szolgálja. A projekt megvalósítása közvetetten a Régió humán erőforrásának bővítéséhez, az innovációs erejének fokozásához és a kistérségek népességmegtartó erejének növeléséhez járul hozzá.

Az 1. munkaszakaszban a fő célkitűzésünkkel összhangban legfontosabb feladatunk a célcsoport kiválasztása, a projektben vállalt kutatási feladatokra való felkészítésének megkezdése és a projekt működési feltételeinek biztosítása volt. Az 1. munkaszakasz 2006. szeptember 1. – 2006. november 30. közötti időszakot ölelte fel. A 2. munkaszakasz ezt követően 2006. december 1-től 2007. február 28. közötti feladatokat és tevékenységeket tartalmazta. A 3. munkaszakasz feladatait 2007. március 1. és május 31. között végeztük. A 4. munkaszakasz 2007. június 1-től augusztus 31-ig tartott.

Fő célkitűzéseink közül a hallgatók elhelyezkedési esélyeinek növelése érdekében projektünk pozitív hatást fejtett ki. A projektben részt vevő hallgatók közül a következők jutottak eddig álláshoz:

Borbély Sándor – Miskolci Egyetemen óraadó
Tarczali Anikó – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága
Fejes Edina – Szolnoki Főiskola
Nagy Ildikó – Napsugár Gyermezház; Általános Iskola – Tószeg

II. A BESZÁMOLÁSI IDŐSZAKBAN ELVÉGZETT FELADATOK

A cselekvési és ütemtervnek megfelelően az adott időszakban a következő tevékenységeket végeztük el:

A.) Az 1–2. munkaszakasz tevékenysége

1. Felkészítés a kutatásra

1.1. A projekt szervezetének kialakítása, a kutatás humán erőforrásának biztosítása

2006. augusztus 28-án aláírásra került az Irányító Hatóság, közreműködő szervezet (VÁTI Debreceni Területi Igazgatósága) és a Szolnoki Főiskola (főkedvezményezett) között a támogatási szerződés, amely tartalmazza a partnerségi megállapodásokat is (Túrkevei Kulturális Egyesület, MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület, Fakultási Hallgatói Önkormányzat, Körös-völgyi Természetvédelmi Egyesület, Mozgássérültek Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Egyesülete). 2006. szeptember 10-én a projektben résztvevő partnerek részére megfelelő előkészítés után projektmenedzsmenzt ülést szerveztünk, ahol a közös munka beindításához szükséges egyeztetéseket elvégeztük. A főkedvezményezett megbízást adott a projektmenedzsernek, a pénzügyi munkatársnak, a kutatásvezetőnek és a kutató csoport vezetőknél (1, 2, 3, 4. csoport) a projekt teljes időtartamára a feladatok ellátására. Projektmenedzserként dr. Habil. Őrsi Julianna irányítja a projekt végrehajtását, a kutatás szakmai vezetője dr. Krizsán József, a pénzügyi munkatársa Juhász Lászlóné. A Szolnoki Főiskola hallgatói elsősorban természettudományos és gazdasági kutatásokat végeznek dr. Krizsán József, dr. Kalmár Imréné dr. Vass Eszter, dr. Kalmár Imre, Hekliné dr. Herbály Katalin kutatócsoport-vezetők irányításával. A Túrkevei Kulturális Egyesület négy kutatócsoport (5, 7, 8, 10.) tevékenységét irányítja, melynek vezetését Szendrei Eszterre, dr. Habil. Bódi Erzsébetre, dr. Habil. Őrsi Juliannára és Márki Gáborra bízta. Ezek a csoportok társadalomkutatást végeznek. Az MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület két kutatócsoportot (6. és 9.) hozott létre ugyancsak társadalomvizsgálatok végzésére Kapás János és Túróczy Istvánné dr. Veszteg Rozália irányításával. Két kutató (Karsai Antalné és Szántóné Simon Edit) segíti még a munkát. Összesen 30 felsőfokú intézményben tanuló hallgatót szerveztünk be, akik többségükben a Szolnoki Főiskola, a Debreceni Egyetem hallgatói. Minden hallgatóval kötöttünk egy keretmegállapodást a projekt teljes időtartamára.

1.2. Kutatáselőkészítő workshop szervezése és lebonyolítása

2006. szeptemberében (21-23) kutatáselőkészítő workshopot szerveztünk, amelynek célja a hallgatók felkészítése a közös munkára, a támogatást nyert projekt témaköreinek teljeskörű megismertetése, a projektszervezet bemutatása valamint a témában elismert hazai és külföldi kutatókkal való kapcsolatteremtés, tudományos eredményeik bemutatásával. A több napos rendezvényen több mint 70-en vettek részt, köztük külföldi diákok is, amely ugyancsak lehetőséget adott az ismerkedésre, jövőbeni együttműködésre. A workshopon előadást tartott a projektszervezetből dr. habil. Őrsi Julianna, dr. Krizsán József, dr. habil. Bódi Erzsébet, Túróczy Istvánné dr. Veszteg Rozália, Szendrei Eszter, Márki Gábor, Szántóné Simon Edit közreműködők és Borbély Sándor phd-hallgató, a célcsoport tagja. Meghívott előadóink közül kiemeljük dr. Sárkány Mihály, dr. Tóth Albert és Nagyné Kiss Mária előadását. A célcsoport hasznos ismereteket szerzett az Észak-Alföldi Régióban működő civil szervezetekről, köztük a környezetvédelemért dolgozó, a hátrányos helyzetű embereket tömörítő közösségekről. Ugyancsak előadások segítették a jelen társadalmi és gazdasági

problémáinak mikroszintű vizsgálatának bevezetését. A workshop jeles előadói között a pozsonyi Komensky Egyetem professzora (Assoc. Prof. Dr. Marta Botikova) és a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem docense (dr. Neményi Ágnes) is szerepelt. A tanácskozáson összesen 26 előadás és 15 korreferátum hangzott el. A tanácskozáson elhangzottakat csoportszinten is feldolgoztuk. A workshopon a résztvevők tájékoztató anyagokat (projektismertető, kutatómódszertani segédlet, előadások szinopszisa) és szakkönyveket is kaptak, amelyek a további munkájukat segítik. A workshop után lehetőség nyílt szeptember 24-én civil szervezetek és kulturális intézmények meglátogatására Túrkevéen, Karcagon és Mezőtúron. A feladat elvégzéséért a Túrkevei Kulturális Egyesület és a Szolnoki Főiskola volt a felelős.

1.3. Munkaközösségek megalakítása

Amint már írtuk 2006 szeptember folyamán a főkedvezményezett és a kedvezményezett szervezetek is megalakították a munkaközösségeket. A tervezett összetételhez képest némi változás állt be a hallgatók és csoportvezetők személyében. A kutató csoportok megkezdték a munkát. A munkavégzésnek az alábbi formáit alakítottuk ki:

- 1.) közös csoportfoglalkozások két nagy egységben (társadalomkutató, természetgazdaságkutató),
- 2.) csoportfoglalkozások,
- 3.) konzultációk,
- 4.) egyéni feladatok végzése.

A munka ebben a szakaszban elsősorban a hallgatók intézményeiben (Debrecen, Szolnok, Mezőtúr) és a központi kutatóbázison (Túrkevéen) folyt. A csoportmunkát a kutatócsoport-vezetők irányították, hozzájuk csatlakozott a két kutató (Szántóné Simon Edit, Karsai Antalné) is. A projektmenedzser és a kutatásvezető alkalmanként segítette a munkát és ellenőrzést is végzett október folyamán.

1.4. Kutatási technikai feltételek kialakítása

A kutatás megkezdéséhez szükséges, erre a szakaszra ütemezett alapvető beszerzéseket elvégeztük. A Szolnoki Főiskola a menedzsment munka segítésére megvásárolt egy számítógépet konfigurációval, a Túrkevei Kulturális Egyesület megvásárolt egy digitális fényképezőgépet tartozékaival, egy digitális lámpedálos lejegyző diktafont és két mechanikus kézi diktafont. A munkához szükséges anyagbeszerzéseket is teljesítettük. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatóságától bérbe vettünk egy helyiséget a Túrkeve Attila u. 1. sz. épületben, amely kutatóbázisul szolgál a projektvégrehajtáshoz.

1.5. Szakirodalom tanulmányozása

A kutatócsoportok könyvtárlátogatásokat szerveztek, ahol alapvető ismereteket kaptak könyvtárhasználatból (Mezőtúr, Debrecen). Kiemeljük, hogy ismereteik bővítését szolgálta a Nemzeti Könyvtár Adatbázis kezelésének megismerése, a Főiskola illetve Egyetem helyi dokumentum (szakdolgozatok, doktori disszertációk stb.) bázisának megismerése, az elektronikus adatbázis kezelés. Miután a hallgatók megismerkedtek a csoportjuk témájával sor került az egyéni résztema kiválasztására is. Ennek megfelelően a csoportvezetők szakirodalmat ajánlottak olvasásra a hallgatóknak.

A hallgatók által tanulmányozott szakirodalom jegyzéke csoportonként elkészült. Összesen 41 könyvet illetve tanulmányt olvastak el.

1.6. Tematikus és topográfikus bibliográfiák készítése

A célcsoport tagjai csoportfeladatként kapták a földrajzi és tematikus bibliográfia elkészítését, összeállítását, amihez folyamatosan gyűjtötték a szakirodalmat az egész beszámolási időszakban. A földrajzi bibliográfia összeállításánál természetesen a különböző csoportok is összefogtak, amely ésszerű volt, hiszen több kutató csoport is végez ugyanazon kistérségben kutatást. Így elkészült Jász-Nagykun-Szolnok Megye két kistérségének (Kunszentmártoni és Mezőtúri), Hajdú-Bihar megye két kistérségének (Hajdúhadházi, Berettyóújfalui) és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye két kistérségének (Nyírbátori, Mátészalkai) bibliográfiája. A tematikus bibliográfiák már inkább egyénre szabottak, de itt is folyt közös munka egy-egy csoporton belül. A nagy mennyiségű anyag filológiai pontosságú összeszerkesztése azonban még további munkálatot igényel, amely a következő szakaszban valósult meg. Az 1. munkaszakaszban a hallgatók által elkészített bibliográfiai adatokat CD-re vettük és a kutatócsoportoknak átadtuk további munkájuk segítésére.

B.) A 3–4 munkaszakasz tevékenysége

2.) Terepmunka

2.1. Próbagyűjtés

A tavasz folyamán a kutatásban résztvevő hallgatók összeállították a saját kérdőívüket, kutatási segédletük összeállításában a csoportvezetők segítettek. A kérdőívüket kipróbálták terepen, majd ezt megbeszélték a csoportvezetőjükkel és így készültek el a végleges kérdőívek.

2.2. Források tanulmányozása közgyűjteményekben

Források tanulmányozására Túrkevéen, Mezőtúron, Mátészalkán, Karcagon, Kisújszálláson, Kunszentmártonban, Tiszaföldváron, Berettyóújfaluban került sor. Múzeumokat és könyvtárakat, önkormányzatokat, munkaügyi központokat és kistérségi irodákat kerestek fel a hallgatók adatgyűjtés céljából. A konkrét statisztikai, gazdasági és társadalmi adatgyűjtés mellett e feladat kapcsán kapcsolatba kerültek intézményi és önkormányzati vezetőkkel, amely hozzájárul kapcsolathálójuk építéséhez. Nyíregyházán és Debrecenben levéltári kutatásokra is sor került.

2.3. Eszközleltár, adatbázis készítés

E feladatok teljesítése Túrkevéen történt. A 6, 8, 10. csoport végzett kiemelkedő munkát. Az adatbázis készítés a civil szervezetek kérdőívének számítógépre vitelével történt elsősorban Szántóné Simon Edit segítségével. 107 kérdőív adatbázisba való bevitele történt meg. (8. és 10. csoport) Eszközleltár-adatbázisba 1.018 db tárgyról történt digitális adatbevitel. Ezen túl archív fotók adatolása, szkennelése (121 db) és az adatbázisban való elhelyezése is folyt, valamint adatbázisban kerültek elhelyezésre a terepmunka során

készített fotók. (6, 10. csoport) Az eszközlertárhoz a Finta múzeum tárgyi anyagának leírókartonról ugyancsak adatrögzítést (számítógépes adatbevitel) és tárgyfotózást is végeztek a hallgatók. (26 db) E munkálatokra a nemzeti örökség tárgyi kultúrájának megismerése mellett azért van szükség, hogy a projekt keretében ugyancsak vállalt tárgykatalógust el tudjuk készíteni, amely elősorban a paraszti munkaeszközökre, lakáskultúrára és történelmi örökségre koncentrálnak.

2.4. Vizuális anyag készítése

A vizuális anyag készítése elősorban a 6. csoport feladata volt. A saját témájához való fotózáson és filmezésen kívül más csoportok munkájához szükséges fotózásba is besegített valamint a kutatócsoportok közös munkáját, szereplését is megörökítette. (túrkevei workshop, mezőtúri diákkonferencia, táborok stb.) A túrkevei kutatótábor munkájáról külön kisfilm is készült. A projekttervben szereplő kistérségi nemzeti örökség témájához ugyancsak készültek filmfelvételek: 570 perc és fotók: 2.204 db. Kiemeljük még Túrkeve városképének rögzítését (2 utca minden házának, telkének lefotózása), a rendezvények (fesztiválok) fotózását. Természetesen munkaképek is készültek a projektben dolgozók tevékenységéről.

2.5. Tájékoztató

Mivel a nyilvánosság tájékoztatását a projekt végrehajtása során folyamatosan végezzük, így ennek eseményeiről a beszámoló végén együtt adunk számot.

2.6. Projektbemutató a Környezetvédelmi és Vidékfejlesztési Diákkonferencián

A projektbemutató kétféle módon történt. A.) A csoportok poszter készítettek az eddigi munkájukról. Az 5, 6, 7, 8, 9, 10. csoport ennek céljából workshopra gyűlt össze Túrkeven 2007. június 23-án, az 1, 2, 3, 4. csoport Mezőtúron. A csoportablók és a projekt egészét bemutató ablók elhelyezésre került a Mezőtúri Főiskolai Fakultáson megrendezett diákkonferencia alkalmából, majd a két helyszínen (Túrkeve, Mezőtúr). A ablók elkészítéséhez segítséget nyújtott a projektmenedzser, a projekt szakmai vezetője, a csoportvezetők és a két kutató is. A diákkonferencia megrendezésében hathatós segítséget jelentett a Fakultási Hallgatói Önkormányzat munkája.

A kutatócsoportok munkáját bemutató ablókon belül kiemeljük az alábbi hallgatók munkáját:

- Farkas Barbara (1. csoport): A Kunszentmártoni kistérség iparának és ipari vállalkozásainak értékelő elemzése
- Fazekas Ivett (1. csoport): Mezőgazdasági melléktermékek lehetséges hasznosítása
- Kapás Mihály (3. csoport): Minőségi élelmiszerek és gyógynövények piaci helyzete Balmazújváros kistérségében
- Kelemen Bernadett (2. csoport): Az innováció, az újdonság szerepe a mezőtúri fazekasság történetében
- Kiss Nikolett (4. csoport): Az Európai Unió pályázati lehetőségek várható hatásai az Észak-Alföldi Régióban

- Nagy Alexandra (9. csoport): Valóban fontos az életen át tartó tanulás? Egy hátrányos helyzetű kistérség – Nyírbátor – vizsgálata
- Nagy Ildikó (5. csoport): A munkanélküliség szociálpszichológiai aspektusai
- Borbély Sándor (8. csoport): Az etnikus „másság” narrációja a rendszerváltás utáni kárpátaljai társadalomkutatásban

B.) Előadás tartása a Tájgazdálkodási Napok keretén belül a Nemzetközi Diákkonferencián. A 2007. július 4-6. között megrendezett diákkonferencián a hallgatók többsége jelen volt. Meghallgatták a központi előadásokat és részt vettek mind a három szekció munkájában, majd a tanulmányúton. A projektünkben dolgozó hallgatók az alábbi előadásokat tartották meg:

- Ditrói Eszter (8. csoport): Stabilitás és migráció a Hajdúböszörményi kistérségben
- Gál Nikolett (5. csoport): Munkamegosztás a munkanélküli családokban
- Kohut Sára (7. csoport): A hajdúhadházi kistérség kulturális és történelmi megosztása
- Metykó Szabina (9. csoport): Mennyire határozza meg az élethosszig tartó tanulás az elhelyezkedési lehetőségeket a Berettyóújfalui kistérségben?
- Tarczali Anikó (7. csoport): Imázsteremtés gasztronómiai elemei a Hajdúhadházi kistérségben. Nyíracsádi tanulmány
- Acsádi László (6. csoport): Az Észak-Alföldi Régió két kistérségének történelme nyomában
- Fekete Réka (2. csoport): Megújuló energiaforrások hasznosítási lehetőségei a hátrányos helyzetű családok számára az Észak-Alföldi Régióban
- Csapó Márton (1. csoport): A Kunszentmártoni és a Mezőtúri kistérség mezőgazdaságának és a mezőgazdasági vállalkozásainak értékelő elemzése
- Szamosfalvi Melinda (3. csoport): Innováció a kis és középvállalkozások versenyképességéért

2.7. Közös terepmunka

A csoportvezetők csoportjuk számára közös terepmunkát szerveztek 2007. július-augusztusában. (10 nap)

A csoportok az alábbi helyszíneken végeztek közös terepmunkát:

Az 1, 2, 3, 4. sz. kutató csoport kutatótábor 2007. július 2-13. között került megrendezésre Mezőtúron. A kutatótábor bázishelye a főiskolai fakultás épülete volt, innen történtek a kiutazások az érintett kistérségekbe. (dr. Krizsán József Balmazújvárosba, Mátészalkára, Debrecenbe, Túrkevére vitte el a csoportját, dr. habil. Kalmár Imre Mezőtúron és Debrecenben dolgozott a csoportjával, dr. Kalmárné dr. Vass Eszter Berettyóújfalui kistérséget és Túrkevét ismertette meg a diákokkal, Hekliné dr. Herbály Katalin csoportja Kunszentárton, Mezőhék, Mesterszállás és Kétpó települések felkeresésével kapott közvetlen információkat.) A tábor szervezésének mezőtúri telephelyről való kiindulási módja lehetőséget biztosított arra is, hogy az adatok rögzítéséhez a hallgatók igénybe vegyék a főiskola eszköztárait. A hallgatók elszállásolása magán szálláshelyen történt, jó feltételek között.

Az 5. kutatócsoport (vezetője: Szendrei Eszter) a Mezőtúri kistérségben (Mezőtúr, Kétpó) valamint Kuncsorbán végzett terepmunkát. Ezentúl bekapcsolódott a túrkevei tábor eszközléltár adatbázis készítésébe 2007. július 16-20. között. Majd 2007. augusztus 6-10. között a Hajdúhadházi kistérségben kezdte a témakutatást.

A 6. sz. kutatócsoport (vezetője: Kapás János) a Mezőtúri kistérségben (Túrkeve, Mezőtúr, Kétpó) és a Nagykunságban (Karcag, Kisújszállás) valamint Kuncsorbán és Tiszaföldváron végzett intenzív terepmunkát főleg a túrkevei táborból kiindulva. Másik távoli terület, a Mátészalkai tábor munkájában is részt vett.

A 7. csoport (vezetője: dr. Habil. Bödi Erzsébet) több vizsgált település fesztiváljához igazította elsősorban a terepmunkáját: A Hajdúhadházi kistérségben Nyíracsadón május 27-28., a Mátészalkai kistérségben Nyírmeggyesen (július 7-8.) Mátészalkán (augusztus 21-25.) végeztek terepmunkát, és részt vettek a túrkevei tábor eszközléltár adatbázis készítésében.

A 8. és 10. kutatócsoport (vezetői: dr. Habil. Örsi Julianna, Márki Gábor) a két központi kutatótáborra (Túrkeve–Mezőtúri kistérség és a Mátészalkai kistérség) koncentrált a terepmunkáját. Ezentúl levéltári, múzeumi és könyvtári kutatásokat végeztek Debrecenben, Nyiregyházán, Hajdúböszörményben, Túrkevéen, Szolnokon és Karcagon.

A 9. munkacsoport (vezetője: Túróczy Istvánné dr. Veszteg Rozália) Kunszentmártoni, Berettyóújfalui, Nyírbátori kistérség falvait kereste fel július és augusztus hónapokban, majd részt vett a túrkevei tábor adatfeldolgozó munkájában.

A közös gyűjtés (több csoport részvételével) több központi táborhelyről lett lebonyolítva dr. habil. Örsi Julianna projektmenedzser és Krizsán József kutatásvezető irányításával, valamint a két kutató (Szántóné Simon Edit és Karsai Antalné) hathatós segítségével. (Mezőtúr, Túrkeve, Mátészalka)

A terepmunka során a hallgatók a saját témájukhoz adatokat gyűjtöttek: interjúkat készítettek, kérdőíveket kérdeztek végig, fotóztak, filmeztek, megfigyeléseiket rögzítették. Kiemeljük a filmezés terén a 6. és a 7. csoport munkáját. Interjúkészítésben az 5, 8. és 9. csoport, kérdőívezésben a 10. csoport járt élen.

III. HORIZONTÁLIS SZEMPONTOK

A.) Környezeti fenntarthatóság

Környezeti fenntarthatósági szempontok érvényesítése az 1–2. munkaszakaszban

A projektelőkészítő workshopon Krizsán József külön előadást tartott a témában. Ugyancsak kitértek a környezeti fenntarthatóságra az ökológiai és táplálkozási témájú előadások bemutatói is. Szántóné Simon Edit a természetvédelmi és gazdasági civil szervezetek bemutatása során azok gyakorlatával és szemléletmódjával ismertette meg a hallgatókat.

Projektben belül három kutató csoport is olyan témákkal foglalkozik, amelyben kiemelt hangsúlyt kap a környezetvédelem, a fenntartható fejlődés. Ez a szempont folyamatosan érvényesült mind a csoportmunkában, mind a hallgatók egyéni szerepvállalásában. Ezt már a hallgatói témavázlatok is tükrözik. Az 1. kutatócsoport az alternatív energiaforrások

(biomassza, szélenergia) feltárására gyűjtött össze számos olvasni való szakirodalmat. A 2. csoport vezetője külön felhívta a hallgatók figyelmét, hogy az egyéni témaválasztásnál, a kistérségek és települések stratégiai tervének tanulmányozásánál a kis és középvállalkozások innovációs tevékenységének vizsgálatánál legyen kiemelt a környezetfenntarthatósági szempont. Erre az interjúk során a kérdőívek tartalmazzanak kérdéseket és az adatlapnak is része legyen. A 3. kutatócsoport tagjainak kutatási területe a leginkább beleillik a Szolnoki Főiskola Mezőgazdasági Fakultása Tájgazdálkodási Tanszékének oktatási tervébe. Így a hallgatók a közvetlen tapasztalatszerzéssel erősítik, bővítik a tananyagból szerzett ismereteket. A mostani szakirodalomgyűjtés és olvasás is gazdagította ezt a tudást.

A csoportok a könyvtári ismeretek részeként fontos információkat szereztek a digitális könyvtár használatában, amely olyan, a jövőben egyre jobban fejlődő adatbázis, amely a papírfelhasználást csökkenti (erdők védelme) és a célzott kereséssel a hallgatók számára is időmegtakarítást eredményez. Hasonló céllal kapták meg a hallgatók az általuk elkészített bibliográfiákat CD-ROM-on.

A projektmegvalósítás első szakaszában a kapcsolattartás egyik csatornája mind a hallgatókkal, mind a csoportvezetőkkel, mind a menedzsmenttel és partnerekkel az internetes levelezés. A projekt működése során keletkezett iratokat, anyagokat számítógépes adatbázisban tároljuk. A technikai eszközök beszerzésénél is fontos szempont volt a korszerűbb eszközök kiválasztása (digitális fényképezőgép, digitális lejegyző diktafon).

Környezeti fenntarthatósági szempontok érvényesítése a 3–4. munkaszakaszban

- 1.) A papír mellőzése számítógépes és digitális rögzítés (adatbázisok) esetében. Már használt papír másik oldalának felhasználása segédmunkálatokhoz. A fotók is kizárólag digitális úton készültek.
- 2.) A projekt minden szereplője a kért anyagokat elektronikusan adja le ugyancsak papírkímélés okán. A levelezés is e-mailen történik.
- 3.) Településeken belül gyalogos közlekedés előnyben részesítése (adatközlők felkeresése során).
- 4.) A civil szervezetek adatbázisának készítésénél külön csoportba rendeztük a természetvédelemmel foglalkozó szervezeteket.
- 5.) Tájékoztatót adtunk a projektszervezetben résztvevő Körös-völgyi Természetvédelmi Egyesületnek a munkánkról.

B.) Esélyegyenlőség

Esélyegyenlőségi szempontok érvényesítése az 1–2. munkaszakaszban

Az 5. kutatócsoport fő kutatási területe a munkanélküliek vizsgálata. E feladatra való felkészülésként a témának megfelelően az e társadalmi csoporttal való foglalkozó szakirodalmat áttekintették. A workshopon két előadás is foglalkozott munkanélküliek életvitelével, problémáival túrkevei és aradi kutatások tükrében. Ezek az előadások a

projekt valamennyi résztvevője számára betekintést nyújtottak a társadalom egyik kiemelkedően fontos szociális problémájának megismeréséhez.

A 8. és 10. csoport a családdal, generációkkal, lokális csoportokkal foglalkozó szakirodalom áttekintésével képet kaptak a nők, a gyerekek, az idősek helyzetéről. Több könyvet feltártak és elolvastak a hátrányos helyzetű csoportok (főleg a cigányok) életéről. A csoportvezetők felhívták a figyelmet az esélyegyenlőségi szempontok érvényesítésére az egyéni kérdőívek összeállításánál, a megkérdezendő egyének, kulcsemberek és civil szervezetek kiválasztásánál.

Az esélyegyenlőség megteremtése a projektszervezet működtetésében is megvalósult. A célcsoportban 22 nő dolgozik. Mind a hallgatók, mind a közreműködő kutatók, mind a menedzsment tagjai rendelkeznek internetes elérhetőséggel, így mindenki számára biztosított a folyamatos információ átadás-átvétel. A kutatási csoportvezetők saját gépkocsijukkal történt utazás esetén segítették a hallgatók számára is az utazási célpont elérését (pl. workshop, kutatási és közös munka helyszínei). A menedzsment tagjai kiszállásokat végeztek időnként a partnerszervezetekhez és a célcsoport állandó tartózkodási helyére (Szolnok, Debrecen, Mezőtúr) ezzel is biztosítva a projektszervezeten belüli egyenlő esélyű partnerséget.

Esélyegyenlőségi szempontok érvényesítése a 3–4. munkaszakaszban

- 1.) A civil szervezetek adatbázisának készítésénél külön csoportba rendeztük az egészséggel, a fogyatékkal foglalkozó szervezeteket valamint a kisebbséggel, érdekvédelemmel foglalkozó szervezeteket.
- 2.) Tájékoztatót adtunk a projektszervezetben résztvevő a Mozgássérültek JNSZ M. Egyesületnek a munkánkról.
- 3.) A kutatásban részt vevő hallgatók megismerkedtek a túrkevei táborban az akadálymentesített infópulttal, amely az egyik legkorszerűbb technikai eszköznek számít ismeretátadásra, és intézményekben és más szervezeteknél is használható.
- 4.) Kapcsolatba léptünk a kutatott térségekben a kisebbségi önkormányzatokkal, nagycsaládok egyesületével.

IV. A PROJEKTMENEDZSMENT MŰKÖDÉSE

A projektmenedzsment felépítése a következő:

Projektmenedzser:	dr. Habil. Örsi Julianna
Pénzügyi munkatárs:	Juhász Lászlóné
A kutatás szakmai vezetője:	dr. Krizsán József
Főkedvezményezett:	Szolnoki Főiskola
Támogatott partnerek:	Túrkevei Kulturális Egyesület MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület
Partnerek:	Fakultási Hallgatói Önkormányzat Körös-völgyi Természetvédelmi Egyesület Mozgássérültek JNSZ M. Egyesülete

Projektmenedzsment ülést havonta tartottunk, amelyeken megbeszéltük a projekt beindításának teendőit, értékeltük a workshopot majd az 1–2. szakasz feladatvégrehajtását és elfogadtuk a beszámolót. A projektmenedzsment szűkkörű (Örsi Julianna, Juhász Lászlóné, Krizsán József) megbeszéléseket is rendszeresen tartott az aktuális feladatok végzésével kapcsolatban. A projektmenedzsment szükségesnek tartotta, hogy kibővített üléseket is tartson a csoportvezetők illetve a konferencia szervezők részvételével.

A projektmenedzser egyeztetéseket is végzett a Szolnoki Főiskolával, a Debreceni Egyetemmel, a partnerszervezetekkel és nem utolsósorban a Közreműködő szervezettel. A projektmenedzser és a szakmai vezető a csoportmunkák ellenőrzésére is sort kerített.

Megjegyezzük, hogy dr. Habil. Örsi Julianna időközben sikeresen elvégezte a projektek szakmai és pénzügyi végrehajtása (Felnőttképzési Akkreditáló Testület PL 0812) tanfolyamot a Tempus Alapítványnál ROP 3.1.2 támogatással. Ezzel is hozzájárul projektünk minél színvonalasabb irányításához.

Projektmenedzsment ülést a 3–4. munkaszakaszban is havonta tartottunk, amelyeken megbeszéltük a projekt aktuális teendőit, értékeltük a diákkonferenciát, a nyári kutatótáborokat (közös gyűjtést), majd a 3–4. munkaszakasz feladatvégrehajtását és elfogadtuk a beszámolót. A projektmenedzsment szűkkörű (Örsi Julianna, Juhász Lászlóné, Krizsán József) megbeszéléseket is rendszeresen tartott az aktuális feladatok végzésével kapcsolatban. A projektmenedzsment szükségesnek tartotta, hogy kibővített üléseket is tartson a csoportvezetők illetve a konferencia szervezők részvételével. A csoportvezetőkkel való közös megbeszélés és egyéni konzultáció a munka során felmerült kérdések, problémák megoldására vonatkozott.

A projektmenedzsment az 1. munkaszakaszban áttekintette a projektben szereplő költségvetést és kismódosítás kérésével fordult a Közreműködő szervezethez a hallgatói ösztöndíjak kifizetése miatt. A módosítás elfogadása a 4. munkaszakaszban történt (2007. június 7.). Ezen túl szükségessé vált néhány hallgató cseréje objektív okok miatt (szülés, munkavállalás, iskolai leterheltség, időhiány).

A közreműködő szervezet a 2006. év szeptemberi projektindító workshopon látogatást tett, amelyet megtiszteltetésnek vettünk és köszönjük.

V. TÁJÉKOZTATÁS, NYILVÁNOSSÁG

A projekt beindításától kezdve nagy figyelmet fordítunk a nyilvánosság megvalósítására. Projektindító workshopunkra meghívót és tájékoztató anyagot készítettünk, amelyet a meghívottak, illetve résztvevők megkaptak. A rendezvényre meghívtuk a partnerszervezeteket, a Főiskola és az Egyetem tanszékeit, vezetőit, hallgatóit, a sajtót (Új Néplap, Túrkeve, Múzeumpont, Egyetemi Élet, Szolnoki Rádió, Szolnok Tv, Mezőtúr Tv stb.) és a Közreműködő Szervezetet. Több sajtóorgánium hírt adott a rendezvényünkről, illetve a ROP támogatással folyó projektünkről. A közlés helyei: Új Néplap 2006. október 4., 14.; Múzeumpont. Észak-Alföldi Régiós lap 2006. (3. évfolyam) 3. szám, Magyar Rádió Szolnoki Stúdió 2006. november, Tisza-tó Rádió 2006. október 18.). A Múzeumpont újságból minden hallgató és egyéb projekt résztvevő kapott egy-egy példányt. Az újságcikk felkerült az Internetre is (www.fintamuzeum.hu). Két

debreceni hallgató (5, 10 csoport tagjai) is írt egy újságcikket az Egyetemi Élet számára, amely a 2007. februári számban jelent meg. A mezőtúri hallgatók a Főiskola Fakultásán működő Karrierirodát tájékoztatták a projekt céljáról (a hallgatók elhelyezkedésének esélynövelése) és a megkezdett munkáról.

Az Irányító Hatóság kérésére 2006. októberében fotókat küldtünk a ROP évkönyv számára, amely meg is jelent.

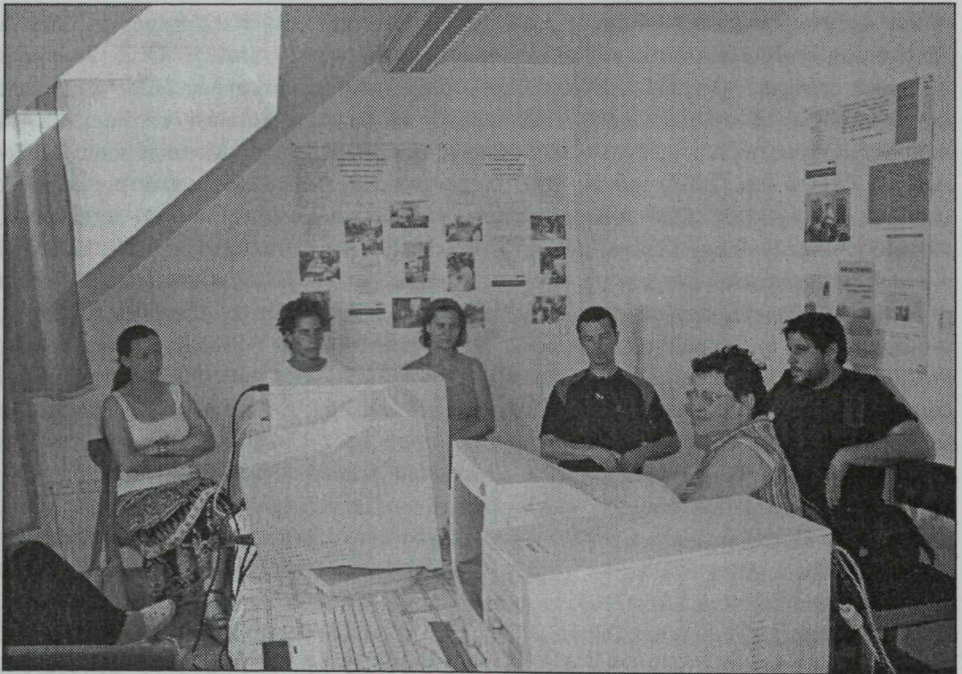
Dr. Habil. Örsi Julianna projektmenedzser bemutató előadást tartott a „Nemzedékek kutatóúton” projektről a Tudomány napja Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Tanácskozáson 2006. november 9-én, valamint egy országos muzeológus tanácskozáson Veszprémben.

A projektmenedzser a 3–4. munkaszakaszban is tovább szervezte a nyilvánosság tájékoztatását (sajtóanyagokat készített és juttatott el a médiának, interjúkat adott, előadást, tájékoztatót tartott a projektről (MTA DAB vezetőség részére – Debrecen Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága Szolnok, TIMPNET - Berettyóújfalui konferencia 2007. április 12, Bábes-Bólyai Egyetem – Kolozsvár, 2007. április 23, Művelődési központ – Karcag, 2007. június 11, Sajtónyilvánosság: Szolnok TV 2007. június 1., Magyar Rádió (Kossuth adó) Váradí Julia műsora: 2007. május 6., 20.) A Jászkunság folyóirat is közölte írásainkat (2007. 1–2. szám): Örsi Julianna: Mikroközösségek vizsgálata. Nemzetközi tanácskozás Túrkevéen; Bódi Erzsébet: Gondolatok a Mikroközösségek. Társadalom és gazdaságkutatási eredmények és módszerek recenziója. Újnéplap – Jász-Nagykun-Szolnok megye; Múzeumpont. Észak-Alföldi Régiós lap, 2007. május, 2007. június, október. Könyvekben is megjelentek cikkeink a projektről. Örsi Julianna: „Nemzedékek kutatóúton...” célok, módszerek, várható eredmények egy kutatási projekt indításánál; Krizsán József: Hallgatók kutatásai a vidék fejlesztésért; Túróczyné Veszteg Rozália: Az élethosszig tartó tanulás mint esélynövelő tényező a munkáltatók és munkavállalók esetében; Szendrei Eszter: A rendszerváltás új társadalmi csoportja: a munkanélküliek. Kutatási tapasztalatok, eredmények egy kisváros példáján; Borbély Sándor: Határok és határsértők – a péterfalvi cigányok kulturális identitásának motívumai; Örsi Julianna: A területi (kis)múzeumok a fejlődés útján – A túrkevei példa; Szántóné Simon Edit: Gazdasági és természetvédő szervezetek Túrkevéen; Bódi Erzsébet: A család mint a közösségi tudat egyik szektora. – szatmári sváb családok alapján –. Megkerestük a lehetőségét annak, hogy a 2006. szeptemberi Mikroközösségek workshop előadásai könyvalakban is megjelenjenek. Így közzétehetjük a külső előadóink: Tóth Albert, Sárkány Mihály, Nagyné Kiss Mária és mások tanulmányát is. A Túrkevei Kulturális Egyesület Szervezte az internetes megjelenést (www.fintamuseum.hu/nemzedekek_kutatouton; www.fintamuseum.hu/Turkevei_Kulturalis_Egyesulet; illetve www.fintamuseum.hu/MTA_JNSZ_M_Tudomanyos_Egyesulet). Hallgatók írásait is folyamatosan közzéteszük lapokban, folyóiratokban. Szervezetünk egy workshopot (Szántóné Simon Edit közreműködésével) Túrkevére 2007. június 23-ra a 5, 6, 7, 8, 9, 10. csoport tagjai számára, hogy közösen készítsék el a Mezőtúri Diákkonferenciára a posztereket. (Az 1, 2, 3, 4. csoport poszterei Mezőtúron készültek el Krizsán József és Karsai Antalné irányításával.) A konferenciai bemutatás után ezek a

túrkevei múzeum közösségi termében lettek kiállítva, amely a projektben résztvevők számára munkabázisként üzemel, de mások is látogathatják. Maga a Mezőtúron megrendezett Diákkonferencia és a projektünkről ott elhangzott előadások is széles nyilvánosságot biztosítottak a Nemzedékek kutatóúton projekt végrehajtásáról.

Mind a kiadványainkon, mind a bemutatóinkon, mind a Szolnoki Főiskola Mezőtúri Fakultásán és a Túrkevei Kutatóbázison elhelyeztük a Közösségi támogatás előírt kötelező szimbólumait.

Amint a fentiekből is kiderül, igyekeztünk legjobb tudásunk szerint teljesíteni az 1-4. munkaszakaszra vállalt feladatainkat. Mindez biztosítéka annak, hogy a további munkánkat is ütemezve és vállalt formában teljesítjük és 2008. augusztus 31-én egy sikeres nemzeti és európai közösségi támogatással megvalósuló kutatást fejezünk be.

Csoportfoglalkozást vezet Dr. Örsi Julianna és Kapás János Zsolt – Túrkeve, 2007

Ditrói Eszter

STABILITÁS ÉS MIGRÁCIÓ HAJDÚDOROGON

1. Bevezető

A stabilitás és migráció kérdésköre több magyarországi várost és falut érint, Hajdúdorog is megemlíthető ezen a témán belül. Oka ennek az a többszörös kapcsolatrendszer – Hajdúböszörményi kistérség tagja; Debrecen; más nagyobb városok (pl. Budapest, Szeged stb.), külföld –, melyben a város egy alárendeltségi szerepet tölt be. A stabilitás és migráció összevetése, okainak feltárása fontos területe a vidékfejlesztésnek. Munkám elsősorban az okok feltárására koncentrálok.

Mindenekelőtt fontosnak tartom néhány fogalom, terminus tisztázását, melyek lényeges szerephez jutnak munkám során. Elsőként a migrációt konceptualizálok. Ez alatt a terminus alatt olyan vándorlási jelenséget értek, mely lakóhely-változtatást jelent a településhatár átlépésével. Ezt a jelenséget elsősorban a demográfia vizsgálja, ezért is vettem figyelembe Hajdúdorog demográfiai adatait. Ugyanakkor a szociológia területe is a migráció kérdésköre, hiszen a vándorlás egyéni és társadalmi következményeit, valamint a tömeges vándorlásnak a közösségre gyakorolt hatását is a szociológia vizsgálja. Az elvándorlónak számos új szerepet kell elsajátítania, ez a nemzetközi migrációban erőteljesebb. A migráción belül az egyik legfontosabb folyamat a *kulturális asszimiláció (inkulturáció)*, mely során az elvándorlók magukévá teszik a befogadó társadalom kulturális mintáit, szokásait, hagyományait. A *strukturális asszimiláció* az integrációt, a befogadó társadalomba való beilleszkedést jelzi. Ebből következhet, hogy megszűnik az endogámia és egyéb „eredeti” sajátosságok.¹

A *migráció* egyik formája az ingázás, mely alatt az aktív keresőnek más településen való lakóhelyét, illetve munkalehetőségét értem.²

A *stabilitás* problémaköre a migrációtól eltérően kevésbé sokrétű. A stabilitás fogalmán azt a típusú állapotot értem, mely során az egyén nem változtat lakóhelyet sem megélhetési, sem tanulmányi stb. okokból.

A tanulmányban először Hajdúdorog történelmét mutatom be röviden, majd ezt követően rátérek a stabilitást és migrációt befolyásoló tényezők ismertetésére: földrajzi elhelyezkedésére, közlekedésére, majd az oktatási helyzet feltárására és a munkavállalás problémakörére is kitérek. Ezt követően a turizmussal is foglalkozok, és a külföld kérdéskörét is megemlítem. A dolgozatomat a témát érintő összefoglalóval zárom.

¹ Magyar Nagy Lexikon. Bp., 1998; Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Bp., 1999. 222. p.

² Magyar Nagy Lexikon. Bp., 1998; Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Bp., 1999. 222. p.

2. Hajdúdorog történelme

Hajdúdorog már a bronzkorban lakott terület volt. Szarmaták és avarok lakták a térséget.³ Régészeti leletekben is gazdag, különösen jelentősek a népvándorlás kori leletek. Ezen kívül jelentősek még a honfoglalás és Árpád-kori leletek is.⁴

Dorog első említése 1301-ből való. Az ebből a korból származó oklevélben *Doroch* néven említik. Ezt követően a Gutkeled család birtoka volt. A tatárjárás során teljesen elpusztult a falu. 1332-ben egyházas hely lett, majd ebből következően 1430-ban *Dorogegyházára* változott a település neve. Mivel elég periférikus helyen feküdt, ezért a háborúk csak később érték el a térséget, beleértve Dorogot is. A török pusztítása során szinte teljesen elpusztult a falu. Tovább rontotta a helyzetet, hogy a három részre szakadás következtében Dorog határterületen feküdt, igazából a senki földjén. A magas adók következtében szinte teljesen elnéptelenedett.⁵

A település élete azonban hamarosan felpeszdlött, és a Bocskai-szabadságharcban aktív szerepet játszott. Így kapta meg 1605-ben Bocskai Istvántól a korponai adománylevélben a hajdúvárosi címet. A harcban megérdemelt jutalomként Hajdúdorogot is lassan a délvidék hajdúi kezdték benépesíteni. Azonban eltérően a többi hajdúvárostól, Hajdúdorogra ortodox vallású határvédők érkeztek, és vallásukat magukkal hozták a hithű katolikus Habsburg-birodalom határain belülre. A többi hajdúvároshoz hasonlóan a letelepedés itt is tizedekben történt. A várost négy tizedre osztották: Hegy-tized, Gát-tized, Vidity-tized és Telekhegy-tized. A hajdúk által kialakított új település védelmi jellegű, zárt rendszerű település volt. Középen állt az őrtorony a templomróddal, amit vastag fal vett körül, négy sarkán körte alakú bástyával, amiből ma már csak egy falrész van meg.⁶ 1639-ben mezővárosi címet kapott, de erről 1886-ban lemondott.

A kiegyezés után nőtt a lakosság száma, a századfordulóra elérte a 9.900 főt. Napjainkig állandósult a 10.000 körüli népességszám. 1989 óta visszanyerte városi rangját a település. Az 1910-től 1940-ig tartó időszakban nagymértékű volt a kivándorlás. Ez a megélhetési nehézségekkel magyarázható. Ugyanakkor az 1980-as évek viszonyait tekintve a Dorogra való ingázás kb. 100 főre tehető, és ezzel szemben a Dorogról Hajdúnánásra, illetve Debrecenbe ingázók száma kb. 1.000. Ez az adat is mutatja a város megtartó erejét: nem költöztek el az ingázók a városból. Ugyanakkor az ingázás az elköltözés egyik előfutára.

3. Földrajz, közlekedés

Dorog Hajdú-Bihar megye 8. legnépesebb városa, a megye ÉNy-i részén fekszik, mintegy 36 km-re Debrecentől. Közel, 22 km-re található Nyíregyháza. A város közvetlen szomszédai Hajdúnánás és Hajdúböszörmény. Ezek az adatok lényegesek az ingázás és a migráció tekintetében. Az általam gyűjtött adatok érdekessége, hogy az ingázás

3 Pozsonyi András – Pozsonyi József – Taar Ferenc: Magyarország kistérségei – Hajdú-Bihar megye. Manila Nyomda, Bp., 2002. 52. p.

4 Komoróczy György: Hajdúdorog története. 1970. 25. p.

5 Komoróczy György: Hajdúdorog története. 1970; Pozsonyi András – Pozsonyi József – Taar Ferenc: Magyarország kistérségei – Hajdú-Bihar megye. Manila Nyomda, Bp., 2002. 52. p.

6 Komoróczy György: Hajdúdorog története. 1970, Pozsonyi András – Pozsonyi József – Taar Ferenc: Magyarország kistérségei – Hajdú-Bihar megye. Manila Nyomda, Bp., 2002. 52. p.

tekintetében az adatközlők Debrecenre illetve Hajdúnánást preferálják. Ezt az adatot két aspektusból lehet szemlélni: az egyik a földrajzi közelség, a másik pedig a nagyváros nyújtotta lehetőségek, annak vonzáskörzete. A kistérségen belül a Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúnánás hármasa Dorog és Nánás szorosabb kapcsolatát eredményezi. Ennek oka a földrajzi közelség. Több családnak vannak nánási gyökerei, ezen kívül gyakrabban járnak át a lakosok Nánásra, mint Dorogra. Az adatközlők szinte minden esetben a földrajzi közelséget nevezték meg okként. Azonban az ingázást vagy a migrációt nem lehet csupán területi okokkal magyarázni. Erre lehet legalábbis következtetni a következő adatokból: a Debrecenbe való ingázás jóval nagyobb mértékű, mint a Nyíregyházán való munkavállalás illetve tanulás, holott Nyíregyháza közelebb fekszik Doroghoz. Ez esetben arra a megállapításra lehet jutni, hogy Debrecen vonzáskörzete nagyobb mind a gazdasági, munkavállalási, mind a közép- és felsőoktatásban egyaránt.

A város elhelyezkedése közlekedés szempontjából kedvezőtlen. Nyíregyháza és Újfehértó felé halad el a 4-es számú főút. Ezen kívül a 35-ös főút Hajdúnánáson és Hajdúböszörményen is átmegy, mely Debrecenre Miskolccal köti össze. Azonban ez a helyzet változni látszik, hiszen a város központjától ugyan távol, de a város szélét érintve fog áthaladni az M3-as autópálya. Alapvetően tehát problémát jelent a kereskedelmi útvonalakhoz való kapcsolódás hiánya. 1994-ben készültek el a kövezett utak, melyek a fent említett útvonalakhoz kapcsolódnak. A Debrecen és Tiszalök között közlekedő 109-es számú MÁV-vonalon is meg lehet közelíteni a várost. A vasút annak idején fejlődést hozott a városnak, hiszen rengeteg élőállat és mezőgazdasági termény vándorolt el Hajdúdorogról és cserébe ipari berendezések érkeztek a városba. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a város útvonalhálózata nem teljesen kiépített, bár vannak ilyen jellegű törekvések. A rossz úthálózat okozója a migrációnak az ingázás szemszögéből. Értem ez alatt a migráció előfutáraként említett ingázást, mely ebben az esetben a beköltözést segíti elő. Részletesebben: ha rosszak az utak, és bonyodalmat okoz egy-egy nagyvárosba való bemenetel, akkor az egyének inkább a nagyobb városba való beköltözést választják. Gyűjtésemben erre utaló tendenciák az egyetemen tanulók esetében is megfigyelhetők: mindössze néhány százalékot tesz ki azoknak a tanulóknak a száma, akik úgynevezett bejárósok, többségük azonban kollégista vagy albérletben lakik. Ez a típusú magatartás azonban még mindig az ingázáshoz tartozik, annak egy előrehaladottabb ágához sorolható.

4. Oktatás

Oktatás szempontjából óvodák, általános iskolák és középiskolák működnek Hajdúdorogon. Szám szerint 4 óvoda, 3 általános iskola és egy középiskola, a Görög Katolikus Gimnázium, Szakközépiskola és Diákotthon említhető meg. Felsőoktatási intézmény csak Hajdúböszörményben működik, illetve a közeli nagyvárosok közül Debrecenben és Nyíregyházán.

A tanulók egy része már középiskolás korában elhagyja a várost, és vagy Nyíregyházán, vagy Debrecenben tanul. Ennek okát az adatközlők a vallási középiskolai oktatásban jelölik meg. Véleményük szerint azokat a diákokat, akik más városokban folytatnak középiskolai tanulmányokat, elsősorban a vallási iskola szigora riasztja el. Ezen kívül az ezzel az

iskolarendszerrel járó egyéb jellegzetességek is előidézik a más városban való tanulást. Így – az interjúk adataira támaszkodva – a szombatonkénti iskolába menetel, vagy akár a vallásórák, templomba menetel stb. Sajnos, nem állt rendelkezésemre olyan demográfiai adat, mely alapján következtetéseket lehetne levonni a görög katolikus oktatási intézmény és más, állami iskolák preferálására vonatkozólag. Ugyanakkor adatközlőim többnyire a Görög Katolikus Gimnázium tanulói voltak. Habár nem lehet reprezentatív adatnak tekinteni ezt, mégis azt lehet mondani, hogy a középiskolásokra nem annyira jellemző, hogy más városban tanulnának. Ha tanulnak is, akkor a nánási, illetve böszörményi iskolákat választják. Ennek oka, hogy ott is jó iskolák vannak, és közel van. Több adatközlő pozitívumnak jelölte meg a szakközépiskola és szakmunkásképző iskolák előnyeit, például azt, hogy szakmát ad.

Mivel felsőoktatási intézmény nem működik Hajdúdorogon, ezért egyértelmű a migráció jelensége, azon belül is az ingázás a domináns. Területileg a felsőoktatásban tanulók többsége Debrecent, Nyíregyházát, Budapestet illetve Szegedet választja, de természetesen más városok is szóba kerülnek. A más városban tanulás okai közt említhető az interjúk alapján a más város, emberek megismerése, az önállósodás igénye. Ezen kívül természetesen az a tény is szerepet játszik, hogy csak az adott nagyváros nyújt lehetőséget egy bizonyos szak tanuláshoz. Sokan barátaik miatt választanak egy-egy várost továbbtanulásuk színhelyéül.

Ez a típusú tanulás ingázással jár. Ez esetben három típust lehet elkülöníteni az ingázáson belül. Az egyik az a típusú magatartás, amikor a hallgató minden nap bejár Hajdúdorogról Debrecenbe. A másik az, amikor kollégista, a harmadik csoportba pedig az albérletben lakók tartoznak. Az ingázásnak több stádiuma van, mely már a szűkebb értelemben vett migrációhoz (tehát a teljes elköltözéshez) vezet. A fent vázolt három csoport ezt jól reprezentálja.

A tanulók többsége nem Hajdúböszörményt választja tanulmányai folytatásaként, még Nyíregyháza is viszonylag kiesik ebből a körből. Az, hogy nem a szomszédos, közelben lévő várost választják a tanulók, a tanulmányi lehetőségekkel függ össze. Hajdúböszörmény alapvetően nem nyújt annyi lehetőséget, mint Debrecen vagy Nyíregyháza. A megkérdezettek többsége nem akart szociológiával kapcsolatos tanulmányokat folytatni. Többek között ezért is választották a Debrecen vagy Nyíregyháza nyújtotta tanulási lehetőségeket.

5. Munkavállalás

A munkavállalás terén többen Hajdúdorogot választják. Ugyanakkor nagy azoknak a munkavállalóknak az aránya is, akik Debrecenbe vagy Nyíregyházára járnak a munka érdekében.

A dorogi munkavállalók végzettség szerinti megoszlása a 2001-es adatok szerint a nyolc évfolyamnál alacsonyabb végzettségűek száma 15, az általános iskolát végzettek száma 587 fő. A középiskolai, érettségi nélküli munkavállalók száma (szakmai oklevéllel rendelkezők) 893, a középiskolai érettségivel rendelkezők száma pedig 652 fő. Egyetemet, főiskolát végzett foglalkoztatottak száma pedig 276 fő.⁷ Az adatokból kitűnik, hogy a

⁷ Pozsonyi András – Pozsonyi József – Taar Ferenc: Magyarország kistérségei – Hajdú-Bihar megye. Manila Nyomda, Bp., 2002. 53. p.

város elsősorban a szakmai végzettséggel rendelkezők igényeit tudja kielégíteni, illetve az általános iskolai végzettséggel és érettségivel rendelkezők tudnak Dorogon munkát vállalni. Az egyetemi és főiskolai oklevéllel rendelkezők a munkavállalás terén periférián vannak, ebből következően az ő esetükben nagyobb fokú az ingázás illetve a migráció. A város nem képes számukra megfelelő munkalehetőséget biztosítani. Ugyanakkor az is meghatározó az érintett réteg esetében, hogy Dorogon nincs felsőoktatási intézmény, ebből következően ezek a személyek más városban tanulnak, ott építenek ki kapcsolatokat. Így nem meglepő, hogy kevesen térnek vissza szülővárosukba.

Az adatokból az is kiderül, hogy a foglalkoztatottak száma 2.424 fő. A lakónépesség 9.640 fő. Ebből a munkaképes életkorú személyek száma 5.503 fő.⁸ Tehát a város lakosainak kevesebb mint a felét tudja ellátni munkával. A munkanélküliség pedig szintén egy jelentős migrációs tényező, ahogy ez látható is a felsőoktatásban tanultak esetében is. A Dorogon regisztrált munkanélküliek száma 347 fő.

A következő, ebben a témában hasznosítható demográfiai adatok az alkalmazásban álló foglalkoztatottak száma gazdasági áganként. A vezető, értelmiségi foglalkozásúak száma 367 fő, egyéb szellemi foglalkozásúaké 300. Ezen kívül a szolgáltatásban foglalkozók száma 340 főt tesz ki, a mezőgazdaságban foglalkozóké 268-at, míg az ipari, építőipari foglalkozásúak száma 944 fő. Egyéb foglalkozásban dolgozók száma 204 fő.⁹ Az adatokból arra lehet következtetni, hogy a város inkább az ipari munkákban tud munkavállalást biztosítani a lakosság számára. A többi munkatípus nagyjából egy szinten mozog. Az interjúkból az is kiderül, hogy a fiatalabb korcsoporthoz tartozók nem látnak Dorogon sok lehetőséget. Habár szeretik a várost, és nem tervezik a teljes elszakadást tőle, ugyanakkor munkavállalás terén biztosra veszik a Debrecenben, Nyíregyházán vagy más városban való munkavállalást.

A diákok esetében a nyári munkavállalás is sok esetben migrációval jár. Ez általában kisebb munkákat takar, rakodómunkát stb.

6. Turizmus, külföld

Dorogon nincs kiaknázva a turizmus lehetősége, ez minimálisra szorult. Habár ennek ellentmond az INTERNET-en való szereplés. Turisztikai útvonalként említik a falut, ezen kívül nevezetességeit is megtalálhatja az érdeklődő. Azonban a turizmus nagy részét inkább Debrecen vagy Nyíregyháza öleli fel, mintegy elnyomva Dorogot. Természetesen az nem állítható, hogy egyáltalán nem jelentős a turizmus a városban, de mindenképp hátrányosabb pozícióban van. Jelentős vonzóerőt képvisel a görög katolikusság a városban.

A lakók többsége esetében a bel- vagy külföldi nyaralás habár meghatározó, de nem ösztönzi őket a helyváltoztatásra. Külföldi turizmus esetében a környező országokat lehet megemlíteni.

Fontos a migráció szempontjából az a jellegzetesség, hogy a fiatalok, jobb megélhetés reményében ki akarnak menni külföldre munkát vállalni. Fontos megemlíteni, hogy ez

⁸ Pozsonyi András – Pozsonyi József – Taar Ferenc: Magyarország kistérségei - Hajdú-Bihar megye. Manila Nyomda, Bp., 53. p.

⁹ Pozsonyi András – Pozsonyi József – Taar Ferenc: Magyarország kistérségei - Hajdú-Bihar megye. Manila Nyomda, Bp., 2002. 54. p

nem végleges kinntartózkodást jelent, csupán egy-két év munkavállalást a jobb kereseti lehetőség miatt. Szinte minden fiatal ebben gondolkozik Dorogon, bár ez nem dorogi jellegzetesség. A fiatalok többségére jellemző a külföldi munkavállalás terve. Ez Angliát, Németországot, Spanyolországot érinti elsősorban, de ezen kívül más országok is szóba jönnek, mint Ausztria, vagy Olaszország.

7. Család, családi ünnepek

A család esetében meg lehet említeni, hogy sok család esetében lehet nánási rokonnal számolni. Sok nánási átjött Dorogra nemcsak a munka érdekében, hanem a házasságkötés miatt is. Az is érdekesség, hogy a nánási rokonok esetében több adatközlő említette, hogy jobb az összetartás. Ennek magyarázatát abban látták, hogy Nánás viszonylag messzebb van, és így jobban kell ápolni a kapcsolatokat, míg Dorog esetében minden nap találkozhatnak az itt élő rokonokkal. Persze ez sokszor abban nyilvánul meg, hogy a dorogi rokonokkal kevésbé tartják a kapcsolatot.

Köztudott, hogy a nagyobb családi ünnepek alkalmával a család összejön. Ez azonban különböző mértékben valósul meg. A szűkebb családi ünnepeken csak a nagyszülők vesznek részt a családdal, viszont egy lakodalmon, ballagáson vagy egy temetésen megjelenik a tágabb értelemben vett rokonság, keresztszülők, unokatestvérek stb.

Bizonyos esetekben visszaszorulás figyelhető meg. Például jellegzetesen ilyen a húsvét ünnepe. Az adatközlők szerint régebben a húsvét jó alkalom volt arra, hogy a család többi tagjával is találkozzanak, illetve élt a szomszédokkal való szorosabb kapcsolat is. Húsvétkor ugyanis az volt a szokás, hogy nemcsak a tágabb értelemben vett család férfi tagjai látogatták meg a családot, hanem a szomszédok is. Ma azonban ez teljesen visszaszorult, csak a szűkebb családra korlátozódik a húsvét ünnepe.

Melléklet

Hajdúböszörményi kistérség

Vadász István: Hajdúböszörményi kistérség. Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúnánás. Kistérségek értékleltára, Kincses Könyvek sorozat. 2004.

A könyv általánosságban szemléli a kistérséget, ugyanakkor egy-egy városra is külön-külön kitér. Ezen kívül összefoglaló táblázatokat is kínál, mely a munkához nélkülözhetetlen, különböző vizsgálatokat generálhat.

Hajdúböszörményről írtakban azt olvashatjuk, hogy H.böszörményben jelentős az agrárfoglalkoztatottak aránya, magasabb a régióbeli átlagnál. A mezőgazdasági vállalkozók arányszáma 169,4, a mezőgazdasági egyéni gazdálkodások aránya pedig 168,0. a régióbeli átlag 145. A mezőgazdaság erőteljes jelenléte mellett számottevő az iparosodottság. Szolgáltatások szempontjából azonban elmarad Böszörmény a régiós átlagtól. Kereskedelemmel és javítással foglalkoznak a vállalkozások. Ezen kívül problémát okoz a nagy arányú munkanélküliség, illetve az idegenforgalom.

Hajdúnánáson textilipar, gépipar, malomipar és húsipar.

Dorogon a könnyűipar viszonylag sok embert foglalkoztat.

Alapvetően a térségen a megtartóerőt az ipar, a mezőgazdaság fejlesztése jelentené, ezen kívül fontos lenne a munkahelyek biztosítása. Alap- és középfokú intézmények vannak, Böszörményben felsőoktatási

intézmény is működik, a Wargha István Pedagógiai Főiskola. Érdekes lenne vizsgálni, hogy mely városokból kerülnek ki a hallgatók, hány fiatal választja továbbtanulása helyének saját szülővárosát. Ez is stabilitás és migráció kérdéséhez tartozhat.

1. Hajdúböszörmény

- Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Budapest, 1999. 222–259 p.
- Both Ferenc, Lázár Imre, Nyakas Miklós: Hajdúböszörmény. Hajdúböszörmény, 1979
- Draviczy Imre: Kulákok, kuláksorok Hajdúnánáson, 1946–1956. 2006
- Komoróczy György: Hajdúdorog története. Hajdúböszörmény, 1970.
- MNL= Magyar Nagylexikon, Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 1998
- Pozsonyi András, Pozsonyi József, Taar Ferenc: Magyarország kistérségei – Hajdú-Bihar megye. Manila Nyomda, Budapest, 2002
- Takács Mária: A megye új városa Hajdúdorog. Debrecen, 1989
- Vadász István: Hajdúböszörményi kistérség. Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúnánás. Kistérségek értékleltára, Kincses Könyvek sorozat. Budapest, 2004
- Völgyesi Zsolt: Kisvárosi történet: 1956-os forradalom és zsidóellenes megmozdulások Hajdúnánáson. Osiris, Budapest, 2001
- Zsupos Gábor: Hajdúböszörmény gazdasági és társadalmi helyzetének főbb adatai, jellemzői, tendenciái. Debrecen, 1970

Internet-források:

- <http://www.atanaz.hu>
- <http://www.belfoldiutazas.hu>
- <http://www.gyaloglo.hu>
- <http://www.hajduboszormeny.hu>
- <http://www.hajdudorog.hu>
- <http://www.hajdunanas.hu>
- <http://www.hajduporta.hu>
- <http://www.iranymagyarorszag.hu>
- <http://www.mimi.hu>
- <http://www.reise.info.hu>
- <http://www.vendegvaro.hu>

2. Hajdúdorog

- Takács Mária: A megye új városa Hajdúdorog. Debrecen, 1989
A könyv megemlíti, hogy az 1910-40-ig tartó időszakban nagymértékű volt a kivándorlás. Ez a megélhetési nehézségekkel magyarázható. Az 1980-as évek

viszonylatait tekintve a Dorogra való ingázás kb. 100 főre tehető, és ezzel szemben a Dorogról Hajdúnánásra, illetve Debrecenbe ingázók száma kb. 1000. ez az adat is mutatja a város megtartó erejét. Véleményem szerint az ingázás már valamilyen szintű előzménye az elköltözésnek, bár ezt természetesen nem lehet kijelenteni. Ezért is fektetek hangsúlyt az ingázás problémakörére.

- Komoróczy György: Hajdúdorog története. 1970
- www.hajdudorog.hu
- www.vendegvaro.hu
- www.wikipedia.org
- www.iranymagyarorszag.hu
- www.belfoldiutazas.hu
- www.mimi.hu
- www.gyaloglo.hu
- www.atanaz.hu

3. Hajdúnánás

- Rác István: Hajdúnánás története. Városi Tanács.Hajdúnánás, 1973
- Völgyesi Zsolt: Kisvárosi történet: 1956-os forradalom és zsidóellenes megmozdulások Hajdúnánáson. Osiris Kiadó, Bp., 2001
- Draviczky Imre: Kulákok, kuláksorok Hajdúnánáson 1946-1956. 2006
- Pappné Draviczky Marianna: Meine Geburtsstadt und mein Wohnort Hajdúnánás. 1999
- Simon Zsolt: Pásztori város, magyar Hajdúnánás: Írók, írások városunkról. Városi Tanács. Hajdúnánás, 1989
- www.hajdunanas.hu
- hajdunanas.lap.hu
- www.vendegvaro.hu
- www.wikipedia.org
- www.iranymagyarorszag.hu

Bibliográfia és Internet - források

1. Pozsonyi András – Pozsonyi József – Taar ferenc:
Magyarország kistérségei – Hajdú-Bihar megye. Manila Nyomda 2002
2. Komoróczy György: Hajdúdorog története. 1970
3. Takács Mária: A megye új városa Hajdúdorog. Debrecen, 1989
4. www.wikipedia.org
5. www.hajdudorog.hu

Ditrói Eszter

STABILITÁS ÉS MIGRÁCIÓ A MÁTÉSZALKAI KISTÉRSÉGBEN

I. Stabilitás és migráció – bevezető

A történelmet szemlélve láthatjuk, hogy az ember nem egy stagnáló lény, az állandó migráció, vándorlás jellemezte történelmét: az ember a vándorlások alkalmával benépesítette az egész Földet, s ezáltal jogos az a kijelentés, hogy az ember örök vándorló lény. Tehát a mai nemzetközi illetve belső vándorlások nem kivételes folyamatok, hanem hozzátartoznak az emberiséghez. Munkám elsősorban a belső vándorlást érinti, mivel egy adott kistérségre koncentrálok, de kitekintek a nemzetközi vándorlásokra is.

A kérdés vizsgálatához elengedhetetlen néhány szakterminus tisztázása, konceptualizálása, mely a további munkát meghatározza. A szociológiai szakirodalom szerint a vándorlás, migráció a demográfiai tudomány kutatási körébe tartozik. Olyan lakóhelyváltozás, mely településhatár átlépésével jár. Tehát a településen belüli lakóhelyváltozás nem minősül migrációnak. A vándorlás egyéni és társadalmi okai, következményei, valamint ennek hatása a kibocsátó és befogadó városokra, közösségekre olyan jelenség, mely a társadalom működését jelentős mértékben érinti.¹

Fontos fogalmak a témakörben az állandó- és a lakónépesség terminusok. Az állandó népesség a lakóhellyel rendelkező népesség, míg a lakónépesség alatt az állandó lakóhellyel rendelkező, valamint az ideiglenesen bejelentett népességet érti a szociológiai szakirodalom, kivéve azok az állandó lakosságba tartozó személyek, akiknek máshol is van ideiglenes lakóhelyük.²

Az inkulturáció, azaz a kulturális asszimiláció a migráción belül az egyik legfontosabb fogalom. Az elvándorlók magukévá teszik a befogadó társadalom kulturális mintáit. A strukturális asszimiláció pedig az integrációt, a befogadó társadalomba való beilleszkedést jelzi.³ Ingázásnak nevezzük azt a jelenséget, amikor az aktív keresőnek más településen van lakóhelye és munkahelye. Ez által településhatárt lép át. Két típusát lehet megkülönböztetni: a napi ingázást, amikor a személy naponta utazik a lakóhelyéről a munkahelyére és vissza, és a heti vagy annál ritkább ingázást, amikor a személynek a munkahelyével azonos településen ideiglenes lakóhelye van, tehát csak hetente vagy ritkábban jár haza.⁴

Nemzetközi vándorlásnak nevezzük az országhatárt átlépő lakosságváltozást. Ennek a folyamatnak a volumene nagymértékben nőtt az utóbbi években, mégsem rendelkezünk pontos adatokkal a kérdés tekintetében. Ennek oka a turistaforgalomban is kereshető, ugyanis nem lehet tudni, hogy az országhatár átlépése végleges vagy sem. Sőt beszélhetünk még illegális nemzetközi vándormozgalomról is.⁵

1 Andorka Rudolf, 1997. 222. p.

2 Andorka Rudolf, 1997. 222. p.

3 Andorka Rudolf, 1997. 222. p.

4 Andorka Rudolf, 1997. 223. p.

5 Andorka Rudolf, 1997. 223. p.

Ezen kívül érdemes még megemlíteni a vándorlási egyenleg fogalmát, mely szintén fontos a kérdéskörön belül. Ez alatt a terminus alatt a szociológiai szakirodalom a településre való vándorlás és az onnan való elvándorlás különbségét érti.⁶

A stabilitás terminus alatt pedig a népesség egy helyben való megmaradását értjük. A fent definiált fogalmak alapján fogom szemlélni a stabilitás és migráció kérdéskörét az adott kistérségen belül. Céloom a szociológiai módszerek felhasználásán keresztül rávilágítani a kérdés problémáira, illetve az okok feltárását is célul tűztem ki.

II. Történeti áttekintés

A kistérség középpontja Mátészalka. A jelenlegi város helyén már a X-XI. században létezett egybefüggő lakott terület. A kora középkorban két falura oszlott a központi rész, Mátéra és Szalkára. Jelentős volt a térségen belül, ezt mutatja, hogy a XIII. század második felében vásártartási jogot is kapott, s a század végén megyegyűlést is tartottak itt. A két falu a XIV. század végén olvadt össze egyetlen településsé. Mezővárosi rangon a XV. század végétől emlegetik az oklevelek. A város élénk fejlődésének az ország három részre szakadása vetett véget. Az 1560-as évektől a XVIII. század végéig terjedő időszak a pusztítások és az újjáépítések korszaka volt: 1559–1561 között az északkeleti várháborúktól szenvedett, a századforduló táján a törökök, Básta zsoldosai, tatár hadak dúlták, fosztogatták. A Rákóczi-szabadságharc első éveiben a teljes pusztulás várt rá: a fejedelem küldöttei, akik feladata a térség szemle volt, mindössze öt embert találtak a településen. A falu fejlődése a XVIII. század második felében kezdődött. A XIX. századtól a Trianonig tartó időszak már polgári várost teremtett.⁷ Lakossága háromszorosára nőtt, előbb körzeti központtá, majd járási székhelyé minősítették. A mai Magyarország területén elsőként Mátészalkán indult meg a közvilágítás 1888-ban. Trianon után előbb Szatmár, majd Szatmár-Ugocsa-Bereg, illetve Szatmár-Bereg vármegyék központja lett. Új városcentrum alakult, nagyarányú építkezésekbe kezdtek a területen. 1945-50 között az egyesített Szatmár-Bereg vármegye székhelyeként ismét a térség központjává vált, azonban 1950-ben, Szabolcs-Szatmár megye létrehozásával megszűnt megyeszékhelyi szerepe, ám anyagi és lakosságának számbéli gyarapodása ezután sem állt

⁶ Andorka Rudolf, 1997. 223. p.

⁷ Szabó László: Mátészalka társadalma című írásában – In.: Ujváry Zoltán (Szerk.): Mátészalka története - azt olvashatjuk, hogy a 19. században volt jellemző a zsidóság bevándorlása. 1828-ra az itteni lakosság 9-18 %-át alkották. A terület preferálásának oka a kedvező kereskedelmi feltételek, illetve a tájakat összekötő jelleg. Az első világháború idején folyamatos volt a bevándorlás, főleg katolikusok és zsidó származásúak részéről. Trianon miatt hirtelen közigazgatási központ lett Mátészalka: ez azt jelentette, hogy egyik napról a másikra másfélezerrel nőtt a lakosság száma. Azért lett közigazgatási központ, mert a határhúzások miatt a Mátészalkával szoros kapcsolatokat fenntartó, és dominánsabb Nagykarolyt és Szatmárnémetit elcsatolták, így Mátészalka lett az a szerep, amit ez a két város töltött be a térségben. Ezen kívül Trianont követően nőtt a menekültek száma, akik ebben a városban kerestek menedéket. Paraszti réteg volt az alap, melynek rétegei a gazda, a kiscgazda és a szegényparaszt. A többi várossal ellentétben Mátészalkát jelentős várossá a történelmi események tették. Ezen kívül érdemes megemlíteni a betelepülőök magukkal hozta fejlődési feltételek: a zsidók révén a kereskedelem, a katolikusok által az ipar erősödött fel, ezen kívül az erdélyiek egy dzsentri, városi, közalkalmazotti iparos réteget képviseltek a hirtelen megváltozott társadalomszervezetben. Bartha Elek: Az emberi élet fordulójának szokásai Mátészalkán – In.: Ujváry Zoltán (Szerk.): Mátészalka néprajza – című tanulmányában a házassági szokásokat említi meg. Mint írja, Szalka elég nagy ahhoz, hogy a rokonok közti házasság ne jelenjen meg. Ezen kívül nagysága nem csak ezt biztosította, hanem lehetővé tette a településen belüli házasságot. Az ismerkedési lehetőségek között érdemes megemlíteni a sok bált: iparosbál, katonabál, parasztbál, vasutasbál stb.

meg⁸, aminek eredményeként 1969-ben újból várossá nyilvánították. Azóta a település hatalmas változáson ment át: új városközpont épült, gyárakat, üzemeket telepítettek a városba.⁹ Mátészalka tehát meghatározó szerepű tehát a kistérségen belül, a stabilitás és migráció szempontjából a fent említett tényezők miatt erős befolyással bír a kistérség többi településére nézve. Főleg a migrációs tevékenységet, illetve az ingázást generálja a közigazgatási területen belül, ettől függetlenül mind a stabilitás, mind a migráció jellemző a városra. A későbbiekben ezt fejtem ki részletesebben.

III. A népesség változása a kistérség településein

A népesség tekintetében a Mátészalkai kistérség eléggé kiegyensúlyozatlan képet mutat. Az össznépesség (állandó népesség) 67.614 fő, ebből 18.268 fő él Mátészalkán: tehát az állandó népesség nagy része Mátészalkán tömörül. A többi település csak néhány ezres lélekszámú, vagy akár még az ezer főt sem haladja meg. Ha megyei, illetve régiói szinten vizsgáljuk a kérdést, akkor viszont egy kiegyensúlyozott képet kapunk. Az arányszámok a következők: 625 km²-en 67.614 fő (Mátészalkai kistérség); 5936 km²-en 538.564 fő (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye); 17.729 km²-en 1.547.003 fő (Észak-Alföldi Régió).¹⁰ Ha arányaiban nézzük a népesség kérdését, akkor a Mátészalkai kistérség nem mutat erős eltérést megyei, illetve régiós viszonylatokban.

Más a helyzet a szaporodás/fogyás és a vándorlási különbözet tárgyköre kapcsán. A következőkben ezt a kérdést fogom érinteni. A Mátészalkai kistérség 26 településéből mindössze hat az, amelyikben növekedés volt tapasztalható az elmúlt években a gyermekszületés terén. Ebből a hat településből is azonban csak három az, amelyik tényleges növekedést mutat (Ópályi, Nyírkáta és Vaja), a többi település esetében (Fábiánháza, Nyírkáta, Ór) csak kisebb mértékű növekedés regisztrálható, melyek szinte elenyészőnek tekinthetők. Ugyanakkor ennek a jelenségnek megvan a negatív párja. Tényleges fogyás Mérkben, Gyórtelken, Nagyecsedben, Nyírmeggyesen, és Tiborszálláson regisztrálható, a többi helyen a fogyás kisebb arányú. Azonban nem kerülhető ki az a tény, hogy alapvetően a fogyás a domináns tendencia a kistérségen belül, még ha ez bizonyos városokban kisebb mértékű is. (1. diagramm)¹¹

A következő probléma megyei szinten érvényesül. Ha a szaporodási/fogyási rátát megnézzük, a Mátészalkai kistérség esetében – 620 főről beszélhetünk. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében ez a szám – 2.028 fő. A probléma elsősorban területi szinten

8 Kovács Zoltán, 1992 (In: Ujváry Zoltán: Mátészalka története) tanulmánya a 20. századra vonatkozó adatokat közöl. Különböző, évekre lebontva. 1910-ben egy nagy népességnövekedés történt, akkor a falu lélekszáma 584 fő. Ugrásszerű volt a növekedés 1920-ban, ekkor 2606 főre duzzadt a lakosság. Ez a tendencia 1930-ra visszaesik. 1944-ben nagy az elvándorlás, ehhez hozzájárul a háborús veszteség. Ezt követően azonban újra helyreál a rend: Debrecenből, Budapestről illetve Észak-Magyarországból és Erdélyből jönnek bevándorlók Mátészalkára. 1949-60-as évekig a nehézipar megteremtése volt kitűzött cél, ennek következtében a népességfejlődés megáll, ezen kívül a születések és a bevándorlók száma is stagnál. Az 1970-80-as évek azonban újabb lendületet adnak Mátészalka fejlődését tekintve: gazdasági fejlődésről és városfejlesztésről is beszélhetünk. 1980-88-as időszakban a népfelújulás megtorpan, a beköltözések száma csökken, a termelési szaporulat alacsony.

9 Ujváry Zoltán: Mátészalka néprajza. Debrecen, 1992

10 Forrás: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye statisztikai évkönyve, KSH, 2003

11 Forrás: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei statisztikai évkönyv, Területi statisztikai évkönyv, KSH, 2003

szemlélhető a leginkább: a Mátészalkai kistérség összterülete 625 km², Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területe pedig 5.936 km². Arányaiban személve a kérdést az a konklúzió vonható le, hogy a Mátészalkai kistérségben jelentős a születések számának csökkenése, a szaporodási szám jóval alacsonyabb a megyei szinttől.¹²

A vándorlási különbözet, mint azt már a bevezetőben említettem, a településre való vándorlás és az onnan való elvándorlás különbsége. 11 településen mértek pozitív vándorlási egyenleget, míg 15 esetében negatív ez a szám. A pozitív adat értelemszerűen a bevándorlás nagyobb mértékét, míg a negatív szám az elvándorlás domináns voltát mutatja (2. *diagramm*). Az elvándorlás két irányú lehet: a.) Lehet egy kistérségen belüli migrációról beszélni: Ez esetben adatközlők kijelentéseire támaszkodva elmondható, hogy a Mátészalkai kistérségben is jellemző az a tendencia, hogy sokan kiköltöznek a nagyobb városból/városokból. B.) A másik elvándorlási irány területi aspektusból a kistérségen kívülre mutat, tehát a kistérség elhagyásával jár ez a folyamat. Nem áll rendelkezésemre olyan adat, mely ezt kimutatná, így az a kijelentés, miszerint az elvándorlás két irányú, megmarad elméleti szinten.

Habár a bevándorlás és elvándorlás aránya településenként viszonylag egyforma (11 településen növekedés, 15 településen csökkenő tendencia), megfigyelhető az a tény is, hogy a kistérségben alapvetően az elvándorlás dominál: -1.437 főt érint ez a folyamat. Területi szempontból itt is megfigyelhető, hogy a kistérség esetében ez a szám arányaiban nagyobb, mint a megye vándorlási különbözete: 625 km²: -1.437 fő (Mátészalkai kistérség), 5.936 km² : -7.348 fő (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)¹³.

IV. Földrajz, közlekedés

A Mátészalkai kistérség az Észak-Alföldi Régióba tartozik, ezen belül Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez sorolható. A kistérség településstruktúrája 26 települést számlál, ebből kettő város: Mátészalka és Nagyecsed.

A település megközelíthető közúton: a 4-es úton Debrecenig, onnan tovább a 471-esen, de megközelíthető Nyíregyháza felől is, a 41-es úton Vaja felé kell letérni a 49-es útra; vasúton: a Debrecen-Nyírbátor-Mátészalka, a Nyíregyháza-Mátészalka-Zajta, a Csenger-Mátészalka, az Ágerdómajor-Mátészalka, és a Mátészalka-Záhony vonalon. Az előbb említett adatokból kitűnik, hogy viszonylag több megközelítési lehetősége van a kistérségnek. Ugyanakkor több adatközlő említette az utak minőségi problémáit, romlását. A kistérségen belül a közlekedés jó, viszonylag gyorsan követik egymást a járatok (ez elősegíti az ingázás lehetőségét), ugyanakkor a nagyobb városokba való eljutás meglehetősen nehézkes az autópálya struktúrája miatt („túl sok a kanyar, ez teljesen lelassítja a közlekedést”).

¹² Forrás: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei statisztikai évkönyv, Területi statisztikai évkönyv, KSH, 2003

¹³ Forrás: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei statisztikai évkönyv, Területi statisztikai évkönyv, KSH, 2003

V. Oktatás

Az oktatás kérdése fontos a stabilizáció és a migráció kérdéskörén belül: a diákok azt a várost fogják választani tanulmányaik színhelyéül, ami megfelelő lehetőséget biztosít számukra a továbbképzés szempontjából, mely általában felsőoktatási intézményt érint. Ha Mátészalkát vesszük vizsgálat alá, akkor elmondható, hogy általános és középiskolai képzésben egyaránt választékot kínál. A tanulók többsége emiatt nem is ingázik, vagy költözik be kollégiumba más városba az általános iskolai, illetve középiskolai tanulmányok során. Általános iskola a városban az Alapfokú Művészeti Iskola, a Kálvin János Református Általános Iskola, a Képes Géza Általános Iskola, a Kossuth Lajos Általános Iskola, a Móra Ferenc Általános Iskola és Speciális Előkészítő Szakiskola, a Móricz Zsigmond Általános Iskola és a Széchenyi István Általános Iskola. Középfokú intézmények között lehet megemlíteni az Esze Tamás Gimnáziumot, mely elsősorban a továbbtanulásra készíti fel az itt tanuló diákokat. A Baross László Mezőgazdasági Szakközépiskola az állat-, növény-, és vadgazdálkodás terén biztosítja az érdeklődőknek a tanulási lehetőséget. A Gépészeti Szakközépiskola és Szakiskola számítástechnikai, banki-ügyintézői, közgazdasági képzési formákat vezet be a tantervébe, s végül a Déri Miksa Szakközépiskola és Szakiskola hús szakmában képez szakembereket: optikai-, bútor-, konfekció-, vasipari ágazatokban, a hagyományos képzések mellett. A kistérségnek azonban nincs felsőoktatási intézménye. Így egyértelmű, hogy a továbbtanulni szándékozó fiatalok mindegyike más városban keres tanulási lehetőségeket: elsősorban Nyíregyháza, Debrecen, és Budapest a tanulók célpontja, de természetesen Szegedre, illetve a Dunántúlra is felvételiznek a diákok. Ez előmozdítja a migrációt, hisz a diákok sok esetben az adott városban építenek ki kapcsolatokat, így a későbbiekben ott képzelik el a jövőjüket. Természetesen ezt nem lehet tendenciaszerűen kezelni, de megfigyelhető ilyen jellegű gyakorlat. A diákokat ez esetben ingázókként tarthatjuk számon: a hetente vagy annál ritkábban hazajáró ingázók közé sorolhatók.

VI. Munkavállalás

A stabilitást és a migrációt nagyban meghatározza a munkalehetőség a kistérségen belül. A Mátészalkai kistérség 16.155 főnek biztosít munkalehetőséget (településekre lebontva lásd 3. diagramm). Mátészalka, ahogy ez a diagrammból is kitűnik, a kistérségen belül a legmagasabb foglalkoztatottsági számmal rendelkezik, tehát a legtöbb munkalehetőséget biztosítja. Mátészalkán kívül említést érdemel ilyen területen Nagyecséd, Kocsord, illetve Vaja. A foglalkoztatottak közül 5.671 fő ingázó, 10.484 fő pedig helyben dolgozó foglalkoztatottként regisztrált. (4. diagramm) Tehát azt mondhatjuk, hogy a dolgozó lakosság majdnem egyharmada ingázásra kényszerül, az ingázás pedig sok esetben migrációt idézhet elő, a vándorlás előfutáraként tartják számon. Ezt százalékosan szemlélve, s összevetve a megyében érvényesülő tendenciákkal, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kistérségben itt magasabb számarány figyelhető meg a megyei szinthez viszonyítva: míg a kistérségben 35,10% az ingázó foglalkoztatottak

aránya, addig ez megyei viszonylatban 31,40%. A legnagyobb mértékű ingázás főként a kisebb településeken, falvakban figyelhető meg, mint például Fábianháza (60,58%), Géberjén (75,38%), Nyírcsaholy (72,09%), Ópályi (69,48%) stb. A legkisebb mértékű ingázó dolgozó réteget Mátészalkán regisztrálták (12,46%).¹⁴ Ebből is látszik Mátészalka központi szerepe, mely a munkavállalási lehetőségekben is megnyilvánul.

Az ingázás lehetőségét elősegíti a javuló tömegközlekedés. A kistérségen belül a távolsági buszjárat-hálózat viszonylag sűrű, és a lakosok nem panaszkodnak a kistérségi települések nehéz megközelíthetősége miatt. Az ingázók közül sokan igénybe veszik a buszokat, lakóhelyként pedig továbbra is a falujukat választják. Ez esetben tehát az ingázás nem jár migrációval. Az ingázás okozta migráció tehát nagyban összefügg a közlekedési lehetőségekkel.

A tömegközlekedési eszközökön kívül jelentős a személygépkocsi használata is. A Mátészalkai kistérség nem marad el megyei és régiós viszonylatban az 1.000 főre jutó személygépkocsik használatában. (5. diagramm) A kistérségben az 1.000 főre jutó személygépkocsik száma 218, ez a számadat megyei szinten 226, régiós szinten 221. Ezek az adatok azt mutatják, hogy ez a típusú közlekedési lehetőség jól kihasznált a kistérségben, az ingázást is elősegíti. Országos szinten azonban mind a kistérség, mind a megye és a régió kevesebb értéket mutat, ugyanis az 1.000 főre jutó személygépkocsi használat országos szinten 275. Ugyanakkor véleményem szerint ebből nem kell messzemenő következtetéseket levonni, hiszen nem oly nagy mértékű ez a különbség, hogy különösebb szót érdemelne.¹⁵

A munkanélküliségről is szólok néhány szót, habár a témámhoz csak részben kapcsolódik: ugyanis a munkanélküliség generálhat migrációt. A számadatokból megfigyelhető, hogy a kistérségen belül egyre növekszik a munkanélküliség (6. diagramm): 101,1 % változás figyelhető meg 1999-hez képest. Megyei szinten sem sokkal jobb a helyzet, bár ott ez a százalékkérték 91,8%-os növekedést mutat a munkanélküliség helyzetét tekintve.¹⁶

A kistérség ezen kívül jórészt mezőgazdasági, erdőgazdálkodási, ipari, építőipari, illetve szolgáltatás jellegű ágazatokban tud munkalehetőséget biztosítani. Ebből az következik, hogy a más típusú diplomával rendelkezők máshol keresnek munkát, s így megindul egy erős migrációs folyamat.

VII. Turizmus és külföld

A turizmus több aspektusból is szemlélhető a stabilitás és a migráció kérdéskörén belül. A kistérségen belül lakók turisztikai céljai hatással lehetnek a migrációra. Ez érvényesülhet az országon belül, de azon kívül is. Jellegzetes turisztikai, valamint migrációs tervek között szerepel Magyarországon belül Debrecen, Nyíregyháza, Szeged, Miskolc, Budapest (ezek a városok inkább a migráció aspektusából szemlélhető),

¹⁴ Forrás: Népszámlálás 2001, KSH

¹⁵ Forrás: Megyei statisztikai évkönyv, 1999 - 2003, KSH alapján

¹⁶ Forrás: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei statisztikai évkönyv, 1999 - 2003, KSH alapján

valamint a Dunántúl. Az interjúkból az a következtetés vonható le, hogy a kistérség lakosai inkább a Tiszántúlon, a közelben élnek migrációs lehetőségekkel, a Dunántúl megmarad turisztikai célnak. Külföld szempontjából preferált országnak minősíthető Anglia, Írország, Németország, Spanyolország. Természetesen több más külföldi ország is szóba jöhet, de főként ezeket a helyeket részesítik előnyben munkavállalás, illetve nyelvtanulás szempontjából.

A turizmus nemcsak a negatív migrációra hathat: a kistérség településeire való beköltözést is elősegíthetné elméletileg. Ez azonban gyakorlatilag nem igazán valósul meg, legalábbis a népességszámok nem erről tanúskodnak: inkább a fogyatkozás az erős a kistérségen belül.

Nemcsak a migráció különböző formáira, hanem a stabilitásra is hathat a turizmus. Ennek gyakorlati és pszichikai okai is vannak: gyakorlati ok alatt értem például a munkalehetőséget, mely a turizmusban rejlik, pszichikai okként lehet említeni a megtartó erőt, mely egy-egy rendezvény, fesztivál vagy akár nevezetesség hozadéka. (7. diagramm)¹⁷

A Mátészalkai kistérség turisztikai mutatói viszonylag biztató képet mutatnak, azonban a kihasználatlanság itt is, erre a térségre is jellemző. A következőkben a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye idegenforgalmi fejlesztési koncepciója és stratégiai programja alapján vontam le következtetéseket. Megfigyelhető a fent említett forrásból készített diagrammon, hogy a turisztikai vonzerők hatókörrei között a helyi hatókör a domináns, ugyanakkor a régióra kiterjedő vonzás sem elhanyagolható. Mivel ez a két tényező viszonylag erőteljesen képviselteti magát a térségben, azt mondhatjuk, hogy ez a stabilitást erősíti a régióon belül. Az országos méretű hatókör sem elhanyagolható a forrás alapján. Ezek főleg a rendezvényeket érintik. A nemzetközi szempontú vonzerő azonban kevés: a kistérségen belül 3-at lehet megemlíteni: Nyírkátán és Szamosszezen a vadászatot - ami véleményem szerint nincs kellő mértékben kihasználva nemzetközi szempontból - illetve Mátészalkán a Szatmár-EXPO-t.¹⁸

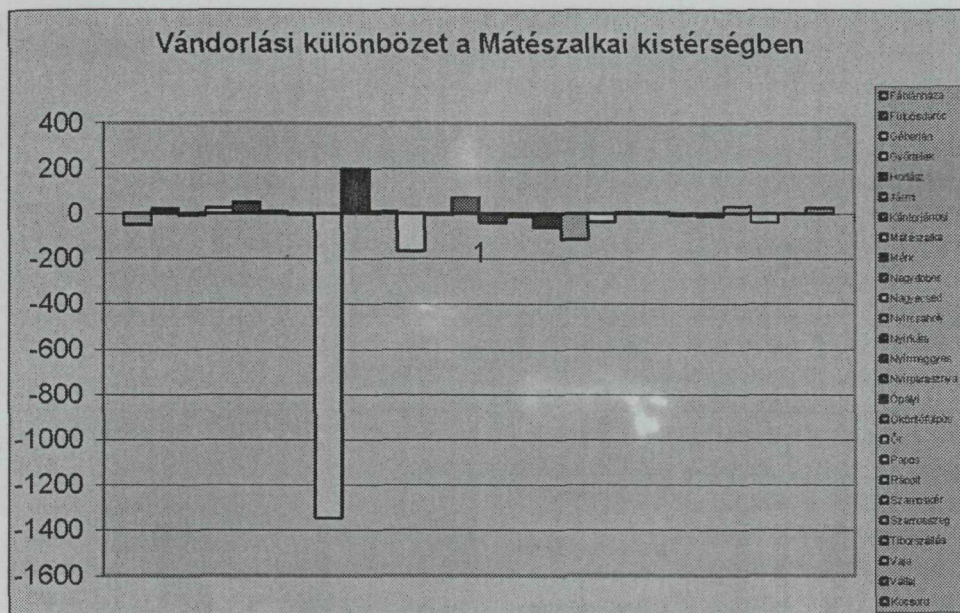
Megfigyelhető, hogy a kistérségben a turisztikai vonzerőt (8. diagramm) főként a kulturális örökségek és a rendezvények teszik ki. Ez mindenképpen pozitívum, ugyanakkor a rendezvények csak egy időszakhoz kötöttek, így a folyamatos vonzás nem érvényesül, csak időszakos. Az aktív turizmus a harmadik helyet foglalja el a turisztikai vonzerőképben, ahogy ez a diagrammon is látszik. Viszonylag eltörlődik a kulturális örökségek és rendezvények mellett. Ez azért probléma, mert nem olyan erős a fent említett folyamatos vonzás, mely elősegítené a stabilitást, és talán a pozitív migrációt.¹⁹

Az idegenforgalmi infrastruktúra és szolgáltatások a stabilitást előmozdíthatják a kistérségen belül, ugyanis mind a fiatalságot maradásra ösztönzi, és nem utolsó sorban munkalehetőséget biztosít.

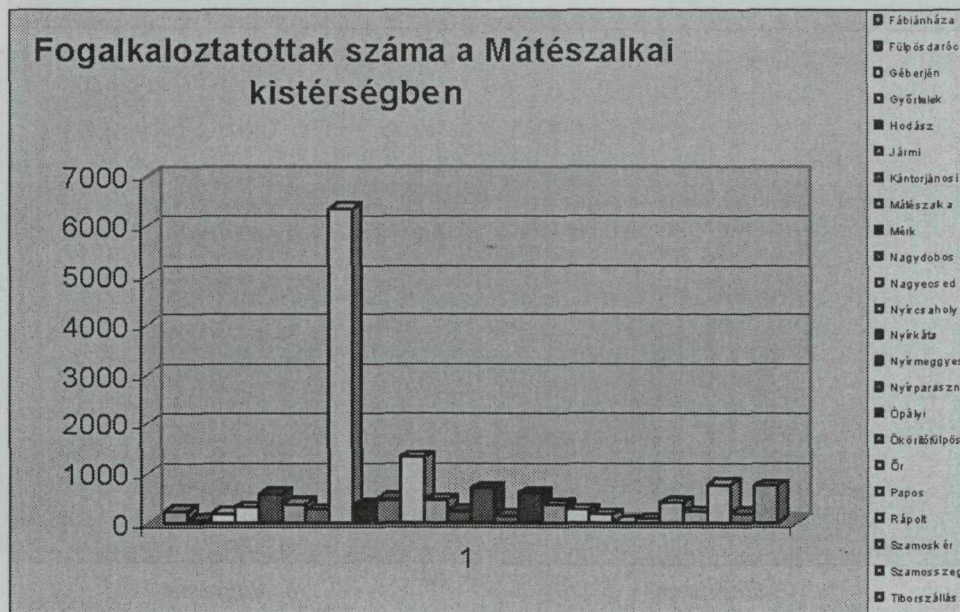
17 Forrás: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye idegenforgalom fejlesztési koncepciója és stratégiai programja alapján

18 Forrás: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye idegenforgalom fejlesztési koncepciója és stratégiai programja alapján

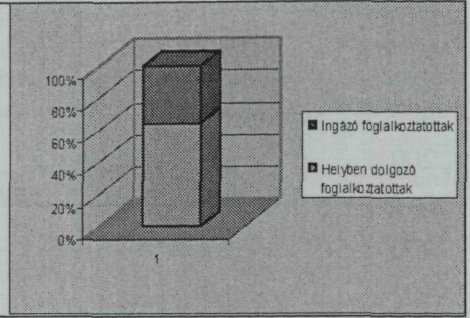
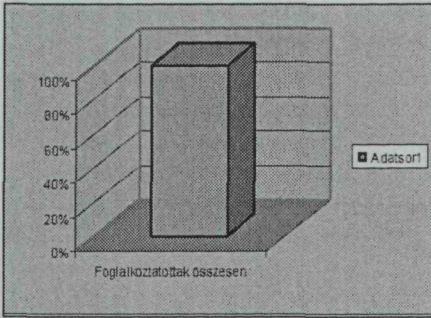
19 Forrás: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye idegenforgalom fejlesztési koncepciója és stratégiai programja alapján

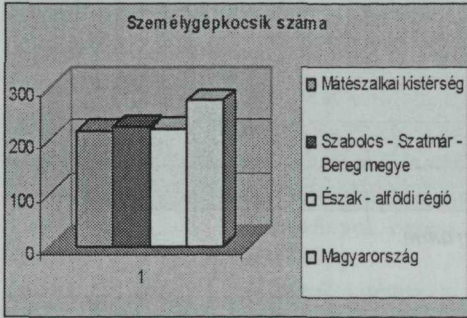
2. diagramm

3. diagramm

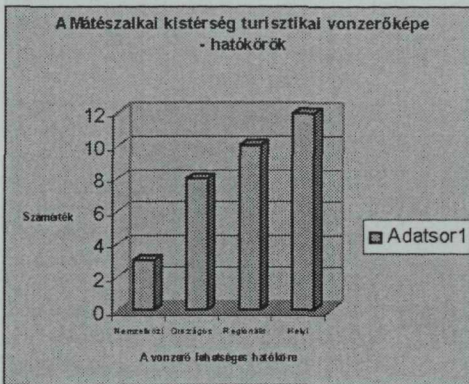
4. diagramm

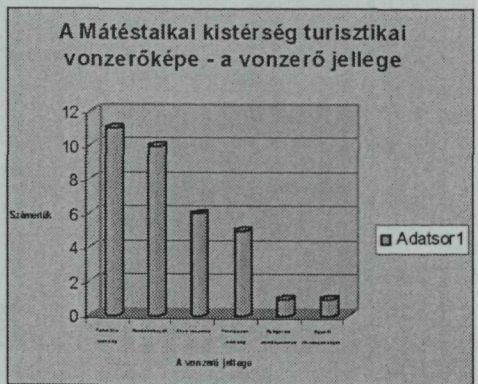
5. diagramm

6. diagramm

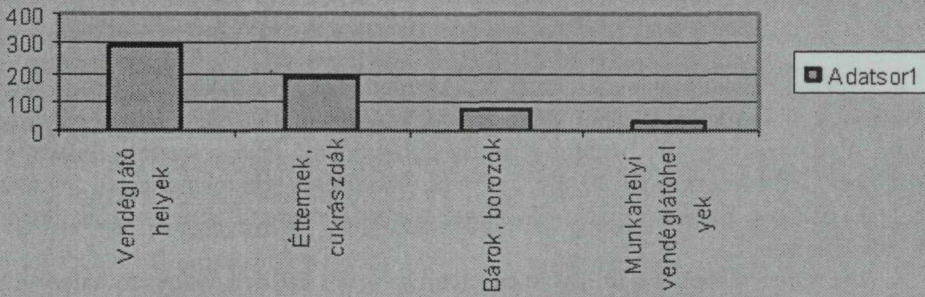

7. diagramm

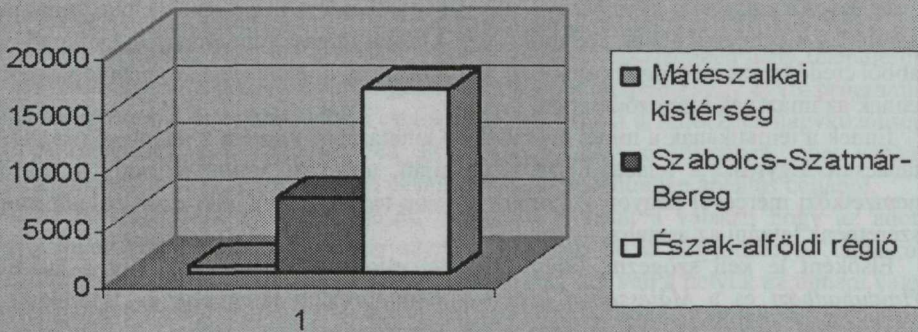
8. diagramm

Idegenforgalmi infrastruktúra és szolgáltatások a kistérségen belül

9. diagramm

Idegenforgalmi infrastruktúra képe - összehasonlító diagramm

10. diagramm

Bődi Erzsébet

DILEMMÁK A KISTÉRSÉGEK, TELEPÜLÉSEK IMÁZSTEREMTÉSÉBEN SZEREPET JÁTSZÓ GASZTRONÓMIA KUTATÁSÁVAL KAPCSOLATBAN¹

A Szolnoki Főiskolával – ezen belül is a Mezőtúri Fakultással-közösen Örsi Julianna „*Nemzedékek kutatóúton*” című ROP. 3.3.1-05/1-2006-02-0007/37. számú pályázatot nyert. A pályázatot az EU finanszírozza. Az Európai Unió igénye szerint a kistérségek értékeinek felismerésére, az ott élő emberek, közösségek életminőségének javítására szolgál a pályázat. Ezzel is a vidéki kistérségek népesség megtartó erejét kívánják felmérni és kinyilvánítani.

A pályázatban többek között három egyetemi hallgatót kell felkészítenem tudományos kutatói munkára két megnevezett kistérség és ahhoz tartozó városok, falvak táplálkozáskultúrájának vizsgálódására, amelynek fókuszában a gasztronómia terén a helyi imázs megfogalmazása, annak a jellemzése áll, ha még ilyen nincsen, akkor szükség esetén javaslatot lehet tenni a közösségi élet fellendülése érdekében.

A feladatra néprajz szakos hallgatók jelentkeztek. A munka két évre van tervezve.

A feladat – a pályázat ütemterve szerint – három szakaszból áll:

1. empirikus vizsgálódásból
2. tudományos beszámolók elkészítéséből
3. időtálló, már a hallgató-szerzőktől hosszú távon felelősséget kívánó publikációk készítéséből.

Ez a három lépcsős feladat önmagában nem jelent fejlődést, mert mindnyájunknak ilyen szakaszokból álló úton kellett, kell próbára tenni képességünket.

Itt maga a *kutatandó tematika* vet fel számtalan kérdést, mind részleteiben, mind pedig a helyileg megtapasztalható, kialakult, vagy kialakított gasztronómiával összefüggő, vagy abból eredő imázs megfogalmazásában, körülírásában, kijelölésében, és nem utolsósorban ennek az imázsnak kifejeződésében.

Ennek a tematikának a minél adekvátabb kutatásához kérem a jelenlevők segítségét, tanácsait. Egyrészt a feladat újszerűsége miatt, másrészt amiatt is, hogy a teljesítést nemzetközi mércével nagyon szigorúan számon tartják és bírálják, ezért érdemi munkát szeretnénk letenni az asztalra.

Elsőként le kell szögezni, hogy EU által elfogadott kistérségek, így a *kutatandó Hajdúhadházi* és a *Mátészalkai* kistérség nem történeti tájegység, és földrajzilag és közlekedési útvonalak szerint sem alkot természetesen kistájat. A *Hajdúhadházi kistérségben* vannak hajdú, szabad telepítésű helységek és vannak nyírségi telepes

¹ Elhangzott: 2007. március 29-én - a Szabadtéri Néprajzi Múzeum szervezésében megrendezett Módszertani Kerekasztal II. Konferencián.

jobbágyfalvak. Közlekedés szempontjából a román-magyar országhatár menti *Nyírábrány*, *Nyírmártonfalva*, *Nyíracsád*, *Fülöp*, *Vámospércs* központja Debrecen és nem Hajdúhadház. Hajdúhadház *Téglást*, *Bocskaierttet* vonzza magához. Míg *Hajdúsámson* is Debrecenbe orientálódik.

A *Mátészalkai kistérség* már valamivel szerencsésebb kijelölésű, mert mindegyik települése a történelmi Szatmár megyéhez tartozott. Ennek a történelmi közigazgatási egységnek hosszú időn át tartó működése összekovácsolta, együvé tartozóvá tette lakóit. Feltételezhető tehát míg a *Hajdúhadházi kistérségben* előreláthatólag a gasztronómia nem képes a kistérségen belül közös imázst kialakítani, addig hipotézisként elfogadhatónak tűnik egy közös, azonos imázs formálódása Mátészalkán.

Mielőtt még a részletekről szólnánk, arról kellene elmondani tapasztalatainkat, hogy mi az oka, milyen okok vezetnek ahhoz, hogy a rendszerváltozás után, de ha még nem találták ki akkor még napjainkban is a települések imázsát, hírnevét valamilyen gasztronómiai megmozdulással formázzák, alakítják ki. Ez teszi emlékezetessé a települést. Az is tény, hogy mindennemű falunapon, városnapon, a közösséget szabadba csalogató alkalomkor sütnek vagy főznek valamit. Ez a valami lehet előre meghatározott étel vagy szabadon választott, csak helyi specialitás, lehet regionális, lehet etnikus specificitás, de minden esetben a múltból, a hagyományos táplálkozáskultúrából származik. Nem úgy mint korábban, amikor egy-egy nagyobb szocialista ünnepet virslivel és sörrel zártak le, ami idegen a magyar hagyományos táplálkozáskultúrában. Ez a menü bár praktikus, de akkor sem lett imázs belőle. Nem úgy, mint a hagyományos módon való ökör-sütés, amit a mátészalkai „Fényes Napok Fesztivál”-ján sütnek. Az ökör-sütés még sem számít hungaricumnak, mert a balkáni térségben valamint a sztyepei pásztoroknál is szokásban van. Viszont maga a látvány olyannyira egzotikus, hogy ezért követik ezt a sütési módot.

Ugyanakkor már van etnikai specifikumot hirdető „Strudli-fesztivál” (Vállajon illetve Mérken), „Nemzetközi Sütőtök Fesztivál” Nagydoboson, „Torzsás Napok” Hajdúhadházon, „Málnafesztivál” Fülöpön, Nagyfalusi-Sokfalusi disznótor Nyírábrányban, „Liget-aljai Főzőverseny”, „Akácfesztivál” Nyírmártonfalván. Ezek már tájspecifikus ételek.

Tehát elsőként arra keressük a választ, hogy a két adott kistérségben hány településen vannak olyan, egész települést érintő alkalmak, amelynek központi vagy egyik programja étellel kapcsolatos, vagy ahhoz közeli cselekmény, mialatt ott is rendeznek nagyközönség előtt zajló sütést/főzést. Melyek ezek az ételek, és milyen formában lehet azokat fogyasztani. Miket készítenek helyben és miket hoznak máshonnan árusítás céljából.

Külön kört alkotnak azok a kérdések, amik arra keresik a választ, hogy az adott rendezvényen felkínált ételek milyen szerepet töltenek be a hagyományos táplálkozáskultúrában, a közétkeztetésben, a vendéglátóiparban, hol van a helyük az ünnepi vagy a hétköznapi étrendben, mennyire kötődnek vendégfogadáshoz teljesen a legújabb vendéglátóipari trendek gyakorlatában.

A pontos leírás után, a helyszíni felmérést követő elemzésekhez, a részletek kidolgozásához nagyon szívesen fogadunk ötleteket, tapasztalatokat, javaslatokat. Úgy véljük, hogy ez a kutatási témakör újszerű, erre a nem régóta szervezett közösségi élet hívta fel a kutatók figyelmét.

Végezetül fel szeretném tenni mintegy lényegi összegzésként, hogy miért éppen a gasztronómiát használja fel a falu eliteje közösség szervezőnek? Milyen társadalmi és kulturális összefüggéseket takar? Miben hatásos? Az ilyen rendezvények miért nem fulladnak kudarcba? Meddig lesz létjogosultságuk? A gasztronómiának ijedtén való hasznosítása talán benne van korunk (filozófiájában) szellemében? A gasztronómia turisztikai vonzerő? Egy megelevenített kultúra?

Dr. Bódi Erzsébet kutatócsoportja a Meggyfesztiválon – Nyírmeggyes, 2007

Kohut Sára

A HAJDÚHADHÁZI KISTÉRSÉG KULTURÁLIS ÉS TÖRTÉNELMI MEGOSZTÁSA

A ROP pályázat keretében a 7. kutatócsoport feladata a Mátészalkai kistérség mellett a Hajdúhadházi kistérség kutatása. A kutatás célja a térség településeinek az imázsteremtő kulturális jelenségeinek a megfigyelése. Köztudott, hogy jelenleg zajlanak az új gazdasági-közigazgatási átszervezések. Vannak olyan kistérségek, amelyek már létrejöttek, s vannak olyanok, amelyek ugyan létrejöttek, de sehogysem állnak össze. Ez utóbbi jellemző a Hajdúhadházi kistérségre.

A kistérségeknek az a feladata, hogy összefogja a hozzá tartozó települések önkormányzatait és működtesse azokat a többcélú közös társulásokat, melyeken keresztül komoly anyagi támogatásokkal elindulhat a vidékfejlesztés.

Tehát a létrehozott kistérségekben csakis az együttműködés, az együvé tartozás hozhat eredményeket, ahol nemcsak a helyi hatalmi elit próbálja összehangolni a Többcélú Kistérségi Társulás címe alatt futó teendőket¹, hanem a lakosság is kialakítja az együvé tartozást kifejező társadalmi kapcsolatokat, hiszen ennek hasznossága, értelme nekik szól, őket, a lakhelyüket szolgálja.

Mi történik akkor, ha valamelyik kistérség úgymond mondvacsinált, olyan mesterkéltén létrehozott társulás, amely mellőzi a természetes együvé tartozásnak a látszatát, s figyelmen kívül hagyta a történelmi múltat, és ami még közlekedés szempontjából sem tartozik egy egységes közúti hálózatba? – vethetjük fel a kérdést. Erre példa a „Nemzedékek Kutatóúton” pályázat keretében kutatott Hajdúhadházi kistérség. Összetétele sem földrajzilag, sem történelmileg, sem kulturálisan nem alkot egységet.

Tizenegy település tartozik eredetileg a Hajdúhadházi kistérséghez. Ebből ötnek van városi rangja: Hajdúhadház, Téglás, Nyíradony, Hajdúsámson és Vámospércs. Falvai: Bocskai kert, Nyíracsád, Nyírmártonfalva, Fülöp, Nyírábrány és Újléta. Kétségkívül a legnagyobb települése ennek a kistérségnek Hajdúhadház, amely ezért lett nagyságánál fogva a kistérség központja. Ez azt jelenti, hogy innen kell irányítani és összefogni a Többcélú Kistérségi Társulás feladatait és működését.

A történelmi-földrajzi tagolódások, tagoltságok, tájegységek, legyenek azok makro- vagy mikroszintűek, nem egyik napról a másikra napra, rövid időn belül jöttek létre, hanem történelmük formálta együvé tartozóvá illetve a szomszédos tájegységektől jellegzetes különbségek miatt eltérővé, különállóvá. Mindegyik tájegység kialakulásában logikusan észrevehető valami természetesség, öntörvényszerűség. Ez adódhatott az adott térséget jellemző azonos természeti viszonyokból, a lakosság etnikai összetételéből, a megélhetést adó foglalkozási struktúrából stb. Ez az egység, az együvé tartozás az élet

¹ Hajdúhadházon találhatóak: irodák, pl. szennyvíz, kulturális programok ...stb.

több területén, pl. gazdaság, szolgáltatások, oktatás, kultúra körében kifejeződött. Ezek a kialakult vonzaskörzetek a mai napig léteznek, mivel az emberek, az ott lakók ennek keretében tudják megoldani az előttük álló feladatokat.

Mi történik akkor, ha ezt az egységet felbomlasztja egy olyan rátelepedő, csak részeiben behálózni akaró szervezet, melynek legfőbb feladata elindítani a fejlődést a vidék lakosságmegetartó erejének megerősítéséért. Tudjuk jól, hogy erre a feladatra nagy szükség van, ezt a feladatot megkerülni nem lehet.

A napjainkban létrehozott kistérségek működésbe hozásával vajon újrendeződhetnek-e a már létrejött tájegységek? Ha közelebbről számba vesszük a Hajdúhadházi kistérséghez tartozó 11 település táji tagoltságát, akkor láthatjuk, hogy ebben a kistérségben egyrészt vannak kiváltságos múltú hajdú települések, másrészt nyírségiek, amelyek nem alkotnak egységet.

Ez a 11 település három egymástól markánsan eltérő tájegység kiszakított részeiből tevődik össze.

A.) Az első *Hajdúhadház*, mint a nagy múltú, nagyhatárú, jó gabonatermő hajdúváros, amely a szocializmus előtt rangos szerepet töltött be. A szocializmusban jelentős ipari telepet hoztak létre a városban. Kapcsolatrendszere Debrecen és a szomszédos hajdúvárosok felé irányult és irányul napjainkban is. A szocialista rendszerben Téglással és Bocskaikeggyel egy közigazgatási határt jelentett. Szétválásuk a rendszerváltozás után népszavazással történt meg. Ennek a megnevezett három településnek az együvé tartozása, a földrajzi közelségük és a közös közelmúltjuk miatt természetes, érthető. Az ott lakók előtt elfogadott tényként kezelhető lehetőség a vidékfejlesztés megindításához ez az együvé tartozás.

Azonban ők nem érznek, és nem látnak semmi indokot a többi 8 településhez való kötődéshez. Semmilyen tényszerű vonzaskapcsolatuk nincs a többi nyolc nyírségi település felé. Onnan sem járnak át dolgozni hozzájuk. Hiszen közöttük ott van Debrecen, továbbá a közúthálózat sem olyan, hogy a nyírségi településekről Hajdúhadházra utaznának az ott lakók. A tömegközlekedés sem úgy van szervezve, hogy átszállás, vagy átszállások nélkül a kistérség székhelyét el lehessen érni.

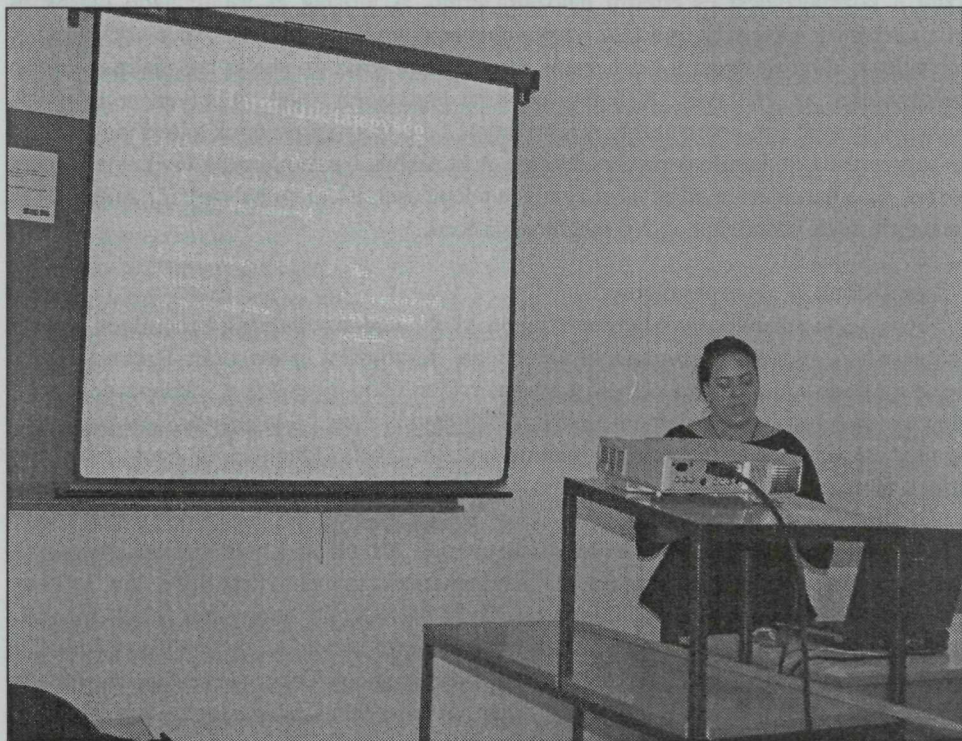
B.) A második kistájhoz öt település tartozik, amelyeket 1950-ig *Ligetajjai járás* fogta össze. Ide tartozik Nyíradony, Nyíracsád, Fülöp, Nyírmártonfalva és Nyírbrány. A ligetaljai járásnak Nyíradony volt a székhelye. Ezek a falvak, még ideértve Vámospércset is, a történelem során együvé kovácsolódtak. *Dél-Nyírségi Ligetalja* név alatt ma is közös társulásokat, kulturális rendezvényeket működtetnek, sikeresen. Többcélú vonzaskörzetük, központjuk Debrecen. Eddig semmilyen vállalkozásuk nem irányult Hajdúhadház felé. Sőt a távolságok miatt nem is vonzódtak arra felé. Az említett öt településen élő lakosság inkább az országhatáron túl található szatmári és érmelléki magyar falvak irányába keresi a kapcsolatokat etnikai összetételük és származásuk miatt.

Viszonylag különálló települést jelent *Hajdúsámson* és Újléta. Egymással nem alkotnak egy vonzaskörzetet, bár mind a kettő Debrecennel közvetlenül határos. Míg Hajdúsámson Debrecen északkeleti, addig Újléta délkeleti részénél található. Érdekes módon még Hajdúsámsonnak sincs kapcsolódási pontja Hajdúhadházzal, ha csak a hajdúkhöz

kapcsolódó hagyományápolás nem éleszti fel ezt a kötődést, de jelenleg sem gazdasági, sem kulturális formális együttműködés nem létezik a két település között. Hajdúsámsón mivel Nyíradonnyal együtt egy főútvonal mellett fekszik, inkább a nyírségi csoportosuláshoz tartozik.

C.) Igaz hogy még a terepkutatások kezdetén járunk, de már most megállapíthatjuk, hogy ehhez a kistérséghez Újléta falu nehezen illeszthető. Újléta inkább Bagamérrel és Álmosddal alkotna egységet, mint a számára nehezen megközelíthető Hajdúhadházzal.

A Hajdúhadházi kistérségen belüli megosztás természetesen nem jelent valamiféle negatív szembenállást az ott élők között, csak sem a gyakorlatban, sem mentálisan nem jelent egy működtetésre alkalmas közös vonzáskörzetet. Ennek nyomait a kulturális rendezvényeken is tapasztalhatjuk. Közös imázsteremtésről nem beszélhetünk, helyette a települések egyenként formálják kulturális arculatukat, kapcsolatteremtésben nem igazodnak kistérségük keretéhez. Ezt példázza a Nyíracásban végzett empirikus kutatás, aminek a feladata imázsteremtés körülményeinek vizsgálata volt a település legjelentősebb ünnepén.

Kohut Sára előadást tart a Tudományos Diákkonferencián – Mezőtúr, 2007

Tarczali Anikó

IMÁZSTEREMTÉS GASZTRONÓMIAI ELEMEI A HAJDÚHADHÁZI KISTÉRSÉGBEN

– Nyíraczádi esettanulmány –

Bevezetés

A tanulmány Nemzedékek kutatóúton ROP3.3.1-05/1-2006-02-0007/37. sz. projekt részekén készült. Csatunk feladata a Hajdúhadházi és Mátészalkai kistérségben vizsgálni a különböző falunapok, fesztiválok alkalmával megjelenő gasztronómiai elemeket, tanulmányozni, hogy mennyire szimbolizálják, alkalmazkodnak a település identitástudatához, történelméhez, kultúrájához.

A kutatást három szinten folytatjuk: mikro szinten a családot vetjük vizsgálat alá. Ez a társadalom és a közösségek legkisebb egysége. Ezen a szinten valósul meg először a közösségi cselekedetekbe való belenevelődés, a hagyományápolás elsajátítása. A mezo szint a közétkeztetést és éttermi hálózatot érinti. A turisták és az áthaladó utasok itt találkozhatnak a környék és a falu, vagy város hagyományos ételleivel, specialitásaival. A település a külvilág felé mit reprezentál, mit tart fontosnak, és a helyi társadalmat hogyan befolyásolja az ételleivel. A legátfogóbb a legfelsőbb szint, amelyen a település önkormányzatát tanulmányozzuk. A fesztiválok, falu- vagy városnapok a jóváhagyásukkal és szervezésükkel kerülnek megrendezésre. A kezükben összpontosul a civil és a hivatali szféra. Ez a három szint ad egységes képet a települések jelenlegi helyzetéről, múltjáról és jelenéről, segít bennünket a jövő megtervezésében.

Fesztiválok Magyarországon

Nincs olyan település ma Magyarországon, ahol ne találkozhatnánk valamilyen hétfégi szórakoztató, kulturális programmal, falunappal, fesztivállal az év során. Ezeknek a rendezvényeknek a kialakulása köthető a rendszerváltás utáni időszakhoz, a kilencvenes évek elejéhez és a millenniumi ünnepekhez. Itt mutatják meg a települések saját hagyományait, szokásaikat, megjelenik a lokálpatriotizmus, helyi identitás, az egész települést átfogó ünnepek utáni vágy, a civil szféra és az önkormányzatok együttműködése, a turizmus fejlesztésének igénye.

Az 1920-as évektől egyre látványosabb módon alakult át a paraszti társadalom. A kultúrpolitika új utakat nyitott meg a hagyományok tovább éltetésében. Az 1930-as években egész Magyarországon elindult a „Gyöngyösbokréta” mozgalom, ahol táncokat, énekeket, játékokat tanultak és mutattak be a fiatalok. Ebben az évtizedben alakultak a különböző színjátszó körök, amelyek szintén a közösség egy újabb szerveződését, példáját hozták. Ezeknél a csoportalakulásoknál egyre erőteljesebben jelentkezett a személyiség. Az individuum kiteljesedése és a közösség, mint az együttlét színtere megváltozott.

A szocializmus évtizedeire jellemző társadalmi, gazdasági és politikai helyzet éreztette hatását az ünnepek rendezésében is. Felülről irányított, merev struktúrát alkalmazott

minden alkalomra, háttérbe szorítva a helyi, egyedi jellegzetességeket. A rendszerváltással ezeknek az *állami ünnepeknek* az üres terét töltötték ki a falunapok. A folklór utáni érdeklődés az 1960-as évektől kapott egy újabb lendületet a táncház mozgalommal.

A vallási ünnepeknek nem sikerült visszazerezniük a második világháború előtti jelentőségét, a rendszerváltás után megmaradtak a magánszférában és szakrális jellegük átalakult.

A kilencvenes években bekövetkezett változások szinte azonnal magukkal hozták a helyi fesztiválok megjelenését és gyors elterjedését. Karneválok, fesztiválok, hagyományőrző találkozók szinte minden településen megtalálhatók, színes programokkal kiegészítve a napi eseményeket. A folklór programok a zene, a tánc még mindig megtalálhatóak a programok bemutatói között, de prioritásukat elveszítették és helyettük a mára már különlegességeknek számító helyi ételek kerülnek.

A falunapok általános bemutatásánál Sári Zsolt fogalmi meghatározásaira támaszkodom, és azok alapján rendszerezem a nyíraczádi kulturális napok eseményeit.

A fesztiválok gasztronómiai szempontból két nagyobb csoportra bonthatók, és a programok négy fő területre oszthatók. A két fő típus a helyi különlegességekre, specifikumokra épülő fesztivál (például: bajai halászlé főzőverseny, nyírmeggyesi meggyes napok, nagydobosi sütőtök fesztivál, penyígei szilvalekvár napok, hajdúhadházi torzsás napok stb.) és a másik fajtája a magyarságra általánosan jellemző ételek bemutatója, versenyztetése (például: falunapok, kulturális napok, magyarok nagy asztala rendezvény Budapesten, három város napja, mezőgazdasági kiállítások stb.). A találkozók témájuktól függetlenül több programot is kínálnak a résztvevőknek:

1. szakmai programok,
2. sportprogramok,
3. szórakoztató programok,
4. hagyományőrző programok.

A programok szorosan összefüggnek, bármi legyen is az összejövétel központi tárgya (fogathajtó verseny, népzenei fesztivál stb.). Ez a négy terület biztosítja a falu minden lakójának és az idelátogatóknak a változatos szórakoztatását. Ezek a nagy területek, amelyek általánosan meghatározzák a fesztiválok szervezését, biztosítják a változatosságot.

A fesztiválokon megjelenők nagy létszáma miatt a rendezvények szabadteriek. A település lehetőségeitől függően a főtéren, sportpályán, vagy szabadidő parkokban tartják meg. Késő tavasztól kora őszig zajlanak az ország minden területén a szezonális jellegű rendezvények.

Nyíraczád és közösségteremtő ereje

A település lakóinak száma jelenleg 4.081 fő. A 2001. évi népszámlálási adatok alapján magyar (97,4 %) és cigány (3,9 %) nemzetiség alkotja a települést. A történelme során több etnikum is színesítette a falut. A XVIII. században görög katolikus románok és ruszinok telepedtek meg a községben. A XVIII–XIX. század fordulóján növekedett meg a zsidók száma. 1818-ban pedig római katolikus felföldi embereket költöztettek a településre. Ennek köszönhető, hogy ma olyan színes a vallási képe Nyíraczádnak. Szintén a

2001-es népszámlálási adatokat figyelembe véve római katolikusnak vallotta magát 19,5 %; református 13,1 %; görög katolikus 59,8 %. Baptista Imaház is van a településen, de a népszámlálási adatok nem tértek ki erre a felekezetre. A történelem során csak a felekezeti megoszlás állandósult, az etnikai nem. Gyors, önkéntes asszimiláció ment végbe az újonnan beköltözöttek között. A származás és a vallási megoszlás a kutató részére visszatükröződik – nemcsak az emberek mentalitásában, és a vallási gyakorlatban –, hanem a kultúra más területein is, például az étkezési szokásokban. Gondoljunk csak az egyházi ünnepek asztalaira került ételekre és italokra, azok rituális fogyasztására.

A közösséget Eric Wolf meghatározása alapján definiáltam. Csoporthálózatok kapcsolatának tarja a közösséget. Párhuzamosan egymás mellett több csoport is létezhet. A közösség a települések, és az egyre több módon előretörő civil szervezetek esetében a legtalálhatóbb fogalom egyike.

Több szinten is létrejönnek csoportok, közösségek. Vallási és civil önszerveződési folyamatok a legmeghatározóbbak. A mi szempontunkból a civil szféra működése fontos. Egyesületek és szervezetek még nem olyan jellemzőek a településre, de a központi irányítást és minden téren a segítséget a Dózsa György Művelődési Ház és Községi Könyvtár adja. Szoros együttműködés jellemzi a Nyíracsad Kultúrájáért Alapítvánnyal. A Nyíracsádi Polgár és Vagyonvédelmi Egyesület pedig az önkéntes őrő-védő feladatokat látja el, nem kulturális téren segíti a települést. Nehéz a már meglévő fogalmi rendszert használni, hiszen ebben az esetben árnyalt képet kell adni a lokális társadalom széles rétegeinek kultúra-építésének folyamatairól, és ezek kutatása sokkal több időt igényel. Jelenleg csak egy vázlatos képet tudunk bemutatni a különböző csoportok működéséről és az összejöveteleken megfigyelt kapcsolati szerveződésekről.

Civil szférán belül három nagyobb központot lehet megkülönböztetni. Az általános iskola, a művelődési ház és a citerazenekar vezetője, Kabály Ferenc köré szerveződött öntevékeny csoport adja a kulturális élet hálózatát. Ebben az évben ez megváltozott. Az általános iskola a szakkörök és fakultatív órák keretén belül a hagyományok megismerését és ápolását vállalta magára. Az egy személy köré szerveződött citerazenekar a művelődési ház gondnoksága alá került, mert vezetője Kabály Ferenc ebben az évben elhunyt. A művelődési ház, pedig a közösségi cselekedetek, új hagyományok teremtését vállalta magára a heti programjaival, foglalkozásaival.

XIV. Ligetaljai Kulturális Napok

2007. május 27-től június 2-ig került megrendezésre a településen egy öt napos rendezvénysorozat. A projekt az Európai Unió, és a Magyar Állam támogatásával, Nyíracsad Község Önkormányzatának, Dózsa György Művelődési Ház, Tourinform Iroda, a Ligetalja-Guth Idegenforgalmi Egyesület és az Ady Endre Általános Iskola összefogásával és szervezésében jött létre. Már 14. alkalommal rendezik meg a Ligetaljai Kulturális Napokat.

Minden nap jól körülhatárolható csoportot vett célpontba a rendezvényeken. Pünkösöd vasárnap (május 27-én) a családi programok és a kirakodó vásár kapott főszerepet. A református templom előtti Petőfi téren állították fel a színpadot és vásárosok sátrait. Az

egyházi szertartások rendjét nem követték a programok kezdetével. Vasárnap a szórakozás és a környék, vagyis Ligetalja településeinek, kulturális csoportjainak és a testvérvárosok műsorainak a bemutatója volt. A Hajdúhadházi kistérség 11 települése közül négy nem képviseltette magát a rendezvényen. Ezek a történelmi szállakkal kapcsolódó Ligetalja községeitől távol eső Hajdúhadház, Téglás, Bocskaikert és Újléta. Ezen települések inkább a Hajdúsághoz tartoznak. A műsorok változatosak voltak, a hagyományőrző néptánc és népzene bemutatók mellett a mai érdeklődést is reprezentáló hastánc, szalontánc is megtalálható volt a programban. Ezen a napon zajlott a hagyományoknak megfelelően a főzőverseny három kategóriában: száraztészta, pörkölt és egyéb finomságok. Ezek már a tájra, illetve a hazai magyarságra jellemző ételek. Különleges figyelmet kapott a „*pusztai pásztor trilógia*” elnevezésű versenyétel együttes, ami nem más, mint fehér lebbencsleves, slambuc és öhön. Egyszerűen fogalmazva, azonos összetételű ételek háromféle variációban. A legnépszerűbb versenyétel a pörkölt volt, főzték birkából és szarvasból. Az egyéb kategóriában pulisztkával töltött pulykamell versenyzett egyedül.

Pünkösd hétfőt (május 28.), a második napot a családok szervezésében tartották meg a falu szabadidő parkjában. Itt is hirdettek főzőversenyt. A főzés két részre oszlott: családok főzték szabadon választott ételeiket és a parkban megépített kemencében közösen sütöttek siligót és malacpecsenyét. A szervezők és a résztvevők gondoskodtak erdei muzsikáról, amit a helyi cigánybanda szolgáltatott. A versenyben indulók a slambuc mellett döntöttek és két kivétellel mindenki ezt az ételt készítette el.

A helyi specialitást, a *siligót* mindenki ismeri, és rendszeresen készítik otthonaikban. Mégis nagy érdeklődés kísérte, amikor a társaságban a legidősebb asszony elkészítette, és tepsibe tette a liszttel vegyített, reszelt nyers krumpliból, palacsintához hasonlóan, vagy ebben az esetben tepsiben sült ételt. A burgonya a Nyírség egyik legfontosabb élelmiszer növénye, minden társadalmi rangú ember ette és elkészítésének számos variációját ismerte. A siligó nem egy kuriózum Magyarországon, csak elnevezése jellemző a környékre – emlegetik lapcsánka, lepcsák, tócsni, krumplifasírt, marcafánk stb néven –, de mégis elindítottak ezzel valami új folyamatot. Ma még nem tart azon az értékelhető szinten, hogy csak ez az étel legyen kizárólagos a falunapi fesztiválon, még a többi étellekkel alakítja a falu imázsát. De ha megtartja elsődleges szerepét a főzött ételek sorában, kiemelheti Nyíracsdót a környék kulturális fesztiváljai és falunapjai köréből, egyediséget kölcsönözve a falu közösségének.

Felhasznált irodalom

- Komoróczy György (szerk): Hajdúhadház múltja és jelene. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei. 2. Gyula, 1972
- Ujváry Zoltán (szerk): Nyíracsd története és néprajza. Ethnica kiadás. Debrecen, 2001
- Balogh István: Hajdúság. Gondolat Kiadó, Budapest, 1968
- Erdész Sándor: Nyírség. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974

Grósz Zsuzsanna

X. NAGYDOBOSI SÜTŐTÖK FESZTIVÁL

– esettanulmány –

A „Nemzedékek Kutatóúton” ROP.3.3.1. sz. projekt 7. kutatócsoportjának feladata a Hajdúhadházi és a Mátészalkai kistérségek településeinek közösségformáló rendezvényeit megismerni és néprajzi szempontból ismertetni. A 7. kutatócsoport az adott település gasztronómiai arculatát vizsgálja, ha kell imázs teremtését segítve. Így került sor, hogy 2007. szeptember 15–16-án részt vettünk a X. Nemzetközi Sütőtök Fesztiválon, Nagydoboson.

Nagydobos az Északkelet-Nyírségben, Nyíregyházától mintegy 60 km távolságra található település. Éghajlata mérsékelt meleg, közel a mérsékelt hűvöshöz. A településtől keletre folyik a Kraszna. Talaja barna erdőtalaj, löszös homok és réti talaj. A megye egyik legrégebbi települése. Megszállása valószínűleg összefüggésben áll a Szamos völgyére néző, a Nyírség keleti peremén húzódó gyepűvonallal.

A település neve foglalkozásnévből ered. Első lakói minden bizonnyal a közeli gyepű védelmével megbízott népekhez, mégpedig az örök csoportjához tartoztak, akik dobolással adtak hírt az ellenség mozgólódásáról, közeledéséről.

A község először 1219-ben tűnik fel a Várad Regestrumban, ahol egy idevaló poroszlót említenek. Nagydobos eredetileg Szabolcs vármegyéhez tartozott, utána került Szatmárhoz, a középkor végén ismét Szabolcshoz, majd a XIX. század elejéig Bereghez. A község az 1860-as években közigazgatásilag a Nyíri, az 1870-es évektől a Mátészalkai járáshoz tartozott. Jelenleg a Mátészalkai Kistérség része. 1971-től önálló községi tanácsa volt. Ma önálló önkormányzatú település.

A település jellege alapjában véve egyutcsás, előkertes beépítésű község. Szalagtelkeire a soros udvarelrendezés jellemző. Belső kerítésekkel részekre osztott telkein tagolt épületrendezés figyelhető meg. Népi építészete: a lakóházak földfalúak, a még ma is álló legrégebbi házak legtöbbször vályogból falazott. Korábban a szarufás tetőszerkezetet szalmával fedték. A lakóházak háromszatúak. Az utcai szoba elé sokszor faoszlopos oromtornácot építettek. A gazdasági épületek szegényesek. Az 1808-ban épült Perényi-kastélyban ma középsúlyos értelmi fogyatékos gyerekek általános iskolája és diákotthon működik. A település régi temploma a falun kívül állott és falain freskónyomot találtak. Véltetőleg Márton püspöknek szentelték. Ezt a műemléki szempontból is értékes épületet 1894-ben lebontották. A mai református templom 1894-1902 között épült a régi templom lebontása után.

Nagydobos lakói vallásos emberek a XIX. század közepe táján négy vallásirányzathoz tartoztak. Voltak izraeliták, görög katolikusok, római katolikusok, és reformátusok. Ma a legnagyobb számban református felekezetűek lakják. A második legnépesebb egyház a görög katolikus, a ma álló templomuk 1872-ben készült el. A római katolikus vallás kis vallás Nagydoboson, 5-6 család gyakorolja. Az izraelita vallás élő felekezet volt, de a II.

X. Nagydobosi Sütőtökfesztivál

világháborúban a zsidó családokat elhurcolták, vagy elmenekültek. 1945 után megszűnt az izraelita vallás, a zsidó családok nem tértek vissza Nagydobosra. Baptista gyülekezet 1928 óta van, ekkor adták át új imaházukat.

Nagydobos népességszámának alakulásában 1960-tól kismértékű csökkenés tapasztalható. A 2.280 főből több a nő, mint a férfi. A születések száma meghaladja a halálozásokét, de sokan hagyják el a települést a jobb munkalehetőség reményében is.

Az infrastruktúra fejlettségi szintjét megfelelőnek minősítik. A településen a háziorvosi és fogászati ellátás biztosított, és gyógyszertár is működik. A 100 férőhelyes óvoda maximális kihasználtságú, az általános iskolában 298 tanuló oktatása folyik 20 fős nevelőtestület közreműködésével.

A községi könyvtárban 11 ezer kiadványt találunk. A művelődési ház helyiséget biztosít a rendezvények lebonyolításához, postahivatal és három sportpálya áll a lakosság rendelkezésére. A nagydobosi önkormányzat lapja a negyedévente megjelenő Dobszó. A település vasúti közlekedése biztosított Vásárosnamény és Mátészalka felől.

A nagydobosiak jellemző gazdálkodási formája a mezőgazdaság. A növénytermesztés jellemző fajtái: búza, rozs, árpa, kukorica, burgonya, napraforgó, alma, szőlő, meggy és a sütőtök. Az állattenyésztésben sertés, szarvasmarha, juh, méh és ló tartása a meghatározó. A községben a korábbi években meglévő ipari üzemek mára megszűntek (cserépgyár, szeszgyár, galvanizáló üzem). Szakértők véleménye szerint érdemes lenne a további fejlesztést a gyümölcs- és zöldségfeldolgozás irányába bővíteni.

A településen 25 kiskereskedelmi egység található, ebből tíz élelmiszerbolt, nyolc pedig ruházati cikket árúsít. A vendéglátó üzletek száma öt, közülük egy munkahelyi vendéglátó egység.

Nagydobos Község Önkormányzata 1998-ban Balogh József polgármester úr kezdeményezésére határozta el, hogy minden év szeptemberének harmadik vasárnapján sütőtök fesztivált rendez.

A nagydobosi tök a XX. század első harmadában világhírt vívott ki magának.

A fesztivál célját a következő pontokban fogalmazták meg:

- a sütőtök régi rangjának helyreállítása,
- természetének növelése,
- a piaci háttér biztosítása,
- kapcsolatok kiépítése,
- a település lakóinak a falunap keretében való kikapcsolódása, szórakozása.

A sütőtök régóta ismert és termesztett növényünk. Termesztéséhez melegre, humuszos, lúgos és porhanyós, tápanyagokban gazdag talajra van szükség. Vagy helyre vethetők, vagy palántázhatók, április végén, május elején, legkésőbb június közepéig vetik. Különösen nagy a karotintartalma, és a benne lévő szénhidrát megközelíti a burgonyáét. Főleg sütvé fogyasztjuk. A nagydobosi sütőtök héja ezüstszürkés színű, súlya 6–10 kg, húsa vastag, narancssárga. Akkor kell szedni, amikor már megcsípte a dér, ekkorra a keményítőtartalma többé-kevésbé elcukrosodik, így húsa különösen édes.

A hagyományos kultúrában nagy szerepe volt a sütőtöknek, a szegény parasztság mindennapos téli eledele volt. Mivel a zárt kemencében való sütést igényli, ezért szorosan összefügg elkészítésével a ház melegítése, a „fűtés” is. A magyar ház tüzelőberendezései kezdettől fogva nyitott és zárt tűzhelyekre oszlottak. Elhatárolni azonban sem időben, sem térben nem szükséges ezeket, mert rendszerint egymás mellett, funkcióban egymást kiegészítve éltek. A nyílt tűzhelyek a helyiség melegítésére, főzésre, sütésre, de még világításra is szolgáltak, a zárt tűzhelyek esetében az utóbbi elmaradt, vagy korlátozódott.

Ma már ezt a kettős rendeltetését elvesztette.

A tök őshazája feltehetően Mexikó és Közép-Amerika lehetett, de 25–26 fajuk Észak-Amerikában is őshonos. A spanyolok hozták be Európába az 1500-as években.

A tökfélék családjába (Cucurbitaceae) mintegy 114 nemzetség és 500 faj tartozik. Ezek között szerepelnek egylaki és kétlaki növények, lágyszárúak és fás szárúak is. A legismertebb tökfajta a spárgatök (Cucurbita pepo), amelyet értékessé a C- és A-vitamin, valamint a szénhidrát tesz. Használhatjuk elsősorban főzelék, de leves- és kompót készítéséhez is. Édeskés ízű virágja is ehető. A spárgatök egy variánsa az olajtök, mely gyógyhatású olajat tartalmaz. Hazánkban a XX. század elején honosították meg az olajtököt, és elsősorban az Őrségben foglalkoztak termesztésével. A laskatök (Cucurbita ficifolia) magas cukortartalmú főzeléknövény. Ásványisó-tartalma is igen magas. Csak főzelékkészítésre használják, mivel főzés közben olyan szeletekre esik szét, mint amilyenre a tököt gyalulni szoktuk. Ezért kapta népies nevét: „Isten gyalulta tök”. A cukkínt rendszerint 20–25 cm-es korban, egészen zsenge állapotban szedik, mert ilyenkor a legjobb az íze. Felhasználhatjuk főzeléknek, rántva, de levesnek és savanyítva is. A patison, magyar neve csillagtök C-vitamin tartalma nagy, tápértékét fokozza a sokrétű felhasználhatósága. Téli savanyúságnak 3–12 cm-es korban már szedhető, fejlettebb korban főzelék, vagy rántott tök készülhet belőle. A tök termésében lévő mag olaja sok tekintetben gyógyító hatással rendelkezik, önállóan is fogyasztják. A tökmagot a péksüteményekbe is gyakran belesütik.

Nagydobos az 1880-as évektől foglalkozott a tök termesztésével, egészen az 1940-es végéig komoly hasznot hozott a falu lakóinak. A nagyüzemi gazdálkodással jelentősége azonban fokozatosan visszaszorult. Emellett előtérbe kerültek más tökfajták, amelyek termesztésében Nagydobos nem specialista.

A X. Nemzetközi Nagydobosi Sütőtökfesztiválon a tököt, elsősorban sütőtököt sokféle formában megkóstolhattuk. Ezek közül a legnépszerűbb a sült tök, a töklapcsánka és a töksütemények voltak. Készítettek még tökfőzeléket, töltött cukkínt, tökök hot-dogot. Ezen kívül nem tökből készült ételeket is kínáltak a résztvevők, leggyakrabban a töltött káposztát, a palacsintát és különböző pörkölteket.

A fesztivál területén 41 stand sorakozott fel a kaputól jobbra, illetve balra elhelyezkedve. 13 helyen főztek-sütöttek, a többi jelenlévő portékáit kívánta bemutatni, árusítani. Megjelentek különböző magán- és családi vállalkozások. Vásárolhattunk kaktuszt, karikás ostorokat, karkötőket, egyedi kerámiadekorációkat, kosarakat, mézeskalácsot, bort. Helyi termelőktől vehettünk nyers tököt is. Kóstolhattunk mézet, lekvárt és természetesen tökök ételeket. A nagyobb vállalkozások közül az Avon, a Zepter, a Grózi Kft. szerepelt.

X. Nagydobosi Sütőtökfesztivál

A nyugdíjas és egyéb egyesületek, társaságok is képviseltették magukat a rendezvényen. Részt vett a Nefelejcs Nyugdíjas Klub, a Szamosszegi Nőegylet, a Boldog Családokért Egyesület, a Tarapcsák Miklós Vadásztársaság és az Éljen a mának Nyugdíjas Egyesület, akik többek között „kötött tészta levest” készítettek, melynek receptje a következő: tojásból, lisztből levestésztát gyúrunk. Kicsit pihentetjük. Ez idő alatt a hagymát apróra vágjuk, a zsírban megsütjük, 4–5 liter vizet sóval, delikáttal, és petrezselyemzölddel feltesszük forni. A meggyúrt tésztát vékonyra kinyújtjuk és rálocsoljuk a hagymás, paprikás, zsírt. Sózzuk, borsot szórunk rá. Ujjnyi széles csíkokat sodrunk és hosszában levágjuk. A csíkokból csomókat kötünk, mikor kész egy csomó, letépjük, kötjük a másikat, így készítjük ez az összes tésztát. Közben felforr a levesvíz, belerakjuk a kötött tésztákat. Kb. 10–15 percig főzzük. Ha kettévágjuk és már nem fehér a közepe, belül is megfőtt, kész a leves. Ezt Lengyel Istvánnétól tudtuk meg. A győrteleki Kéz a kézben Nyugdíjas Klub „tárcsás húst” és virslit sütött. Ez egy legújabbkori néprajzi érdekesség. A tárcsás sütés az 1960-as '70-es években terjedt el a parasztság körében. A mezőgazdasági roncsstelepekről, a tárcsás ekéről leszerelték vagy a vas-fémhulladékból kiemelték a tárcsákat. Az eketárca jó vastag, a szélei vékonyodó, a szélein élben végződő, közepén lukas, széles, befelé enyhé leejtésű tára hasonlít. A közepén lévő tengelylyukat behegesztették úgy, hogy alulra hozzáhegesztettek egy nagyméretű „muttert”, azaz csavarmenetes „fejlet”. A földbe szúrták, és alágyújtva ezen sütötték a húsokat, szalonnát.

A helyi általános iskola és az óvoda egy-egy udvart rendezett be, ahol különféle játékokkal szórakoztathatták magukat a gyerekek, volt arcfestés, hajfonatkészítés. A kerítés mellé ötletes tökdíszeket helyeztek, amelyek hangulatosabbá tették a helyszínt. Az iskola igazgatónője, Görög Demeterné megmutatta nekünk, hogy milyen ételeket készítenek. Itt szerepelt a legtöbb tökös étel: sült tök, tök lapcsánka, tökös rétes, tökivólé stb. Büfé jellegű ételeket és italokat a Borsodi Sörözőben, az Arany Ászok sátrában és több mobil bódéból kínáltak. Például hamburgert, hot dogot, virslit, pizzát, debreceni párost, szeszesitalokat, üdítőket, kürtős kalácsot, lángost, olasz fagyit, popcornot, főtt kukoricát, grillcsirkét. Ezek a standok voltak a legnépszerűbbek. A nagydobosiak 10 standdal mutatkoztak be, rajtuk kívül érkeztek Ópályiból, Paposról, Szamosszegről, Tolcsváról, Kispaládról, Szirmabesenyőről, Tunyogmatolcsról, Nyíregyházáról, Nagyecsdről, Győrtelekről, Kocsordról, Túristvándiból. A kistérség központjából, Mátészalkáról igen kevés résztvevő jelent meg.

A kapuval szemben volt a színpad, amelyen helyi és környező településekről érkezett fellépők mutatták be produkcióikat, és a különböző kategóriákban indult versenyzők díjátadása is itt zajlott. A „Legigazibb nagydobosi sütőtök” versenyt, amelyen csak a helyi termelők vehetnek részt, és amelyben a termékek cikkelyezettségét, címerét, formáját, színét egyaránt értékeli a zsűri idén Czine Zsolt nyerte, aki így a X. Nemzetközi Sütőtök Fesztivál Tökfejedelme lett. Az ország bármely gazdája elindíthatja terményét az „Ország legnagyobb töke” címért folyó versenyben. Ebben a kategóriában nem számít se szín, se alak, se fajta, csakis a tök súlya. (Ám a mérce elég magas: az első évek súlyrekordere elérte a 116 kg-ot is.) Ez évben Kovács György Ópályiból 79 kg-os tökével lett az első helyezett. A résztvevők indulhattak még a „Legtökösebb porta” címért, a „töklámpás

szépségversenyen” és a „Tökös ételek versenyén”. A színpad mögött egy nagy területen fogathajtó- és szekérversenyt indult szombaton 10.30-tól. 9.30-tól pedig a Fesztivál Kupa, gyermek labdarúgó torna kezdődött a sportpályán. A kapu mellett balra foglalt helyet az információ, ahol az érdeklődők útbaigazítást kaphattak, tombolát vásárolhattak.

A fesztivál nevében szereplő nemzetközi jelzővel ellentétben a nagydobosi töknepok vonzaskörzete csak a környező magyarországi falvakra terjed ki. A sütőtök egykor nemzetközi hírét visszaállító törekvések is csak a község egy részét mozgatja meg. A már említett bécsi, vagy spárgatökből készített lapcsánka volt az, amely majdnem minden főzőstandnál szerepelt, nem pedig a sütőtök.

Az összegzésben arra is kerestem választ, hogy melyek a hagyományos és melyek a standard, általános, gyorsan elfogyasztható ételek. Az első csoportba tartozik a töltött káposzta, a palacsinta, a tökfőzelék, a töklapcsánka, a kötött tészta leves és a különböző pörköltök. A második csoportba tartozik a hamburger, a hot dog, a pizza, a grillcsirke, a popcorn, stb. A fiatalok körében ma már ezek az ételek a népszerűbbek. Egy-egy ilyen fesztivál lehetőséget teremt arra, hogy a régi ízeiket, ételeiket ők is megismerhessék, megkedvelhessék.

A résztvevők szerint a rendezvény színvonalas és hangulatos volt sok érdeklődővel. Voltak, akik már tizedik alkalommal jelentek meg, voltak, akik még először jártak itt, és nagyon megtetszett nekik, így mindenképpen eljönnek jövőre is.

Felhasznált irodalom

Balassa Iván – Ortutay Gyula:

Magyar néprajz. Corvina Kiadó, Békéscsaba, 1982

Magyar Néprajzi Lexikon, főszerkesztő: Ortutay Gyula, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980

Dr. Balázs Sándor – Dr. Fílius István:

Zöldségtermesztés a házikertben. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1987. 160–165. p.

Dankó Imre:

A tárcsás szalonnasütesről, Ethnika 2002. IV. évfolyam 4. szám 188–190. p.

Szendrei Eszter

A MUNKANÉLKÜLISÉG SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI JELLEMZŐI A MEZŐTÚRI KISTÉRSÉGBEN VÉGZETT EMPIRIKUS VIZSGÁLATOK ALAPJÁN¹

„Úgy érzem, mint a lefejezésre ítélt, akinek nyakáról visszapattan a hóhér bárdja. Feláll, mert a törvény értelmében ilyenkor jár a kegyelem. De a martalócok karon ragadják, visszatérdellettetik a vérpadra, fejét a tőkére szorítják. A második csapásnál már nincs kegyelem. Az első csapást Papa a halálos ágyáról is felfogta. Az Ő Gulág kárpótlásából éltem évekgig.

Kínai – ahogyan én nevezem: steppelt paplan - dzsekik, second handben vett elkoszlott edzőcipők, mackónadrágok, lenőtt hajú, foghíjas, középkorú férfiak. Szemben durva, alkoholtól puffadt arcú, velemkorú asszony. Méreget, vigyorog. Istenem add, hogy ne szólítson meg. Lakkozott, hosszú körmű kezemben könyv, lábamon elegáns, drága cipő. Immár az egyetlen – eddig sosem viselt, valamiféle 'alkalomra' tartogatott – cipőm. Egy sorra fűzött, műanyag székek, mint a rendelőintézetek folyosóin. Hát mégis újra karon ragadtak, mégis újra letérdellettetek, fejem mégis újra tőkére szorítják. Munkügyi központ. Én vagyok a 660. sorszám.”

A 20. század végi rendszerváltozást megelőzően a munkanélküliség mint a két világháború közötti időszak válságos éveinek rossz emléke, illetve, mint a halódó kapitalista társadalmak bomlásterméke volt jelen a magyar társadalom közgondolkodásában. A szocializmus évtizedeiben a teljes foglalkoztatottságot hirdető és azt célul kitűző szociálpolitika száműzte a közgondolkodás szótárából mindazokat a fogalmakat, amelyek arra mutattak volna, hogy a szocialista társadalomban vannak marginális társadalmi csoportok. A munkanélküli egyénről általános volt az a vélekedés, hogy lumpen életvitelű, deviáns magatartása következtében került a társadalom periferiájára, s mint ilyen, veszélyes a társadalom összességére. Ugyanakkor az állami nagyvállalatoknál az 1980-as években már egyre nyilvánvalóbbá vált a *kapun belüli* munkanélküliség valósága. Az 1980-as évek közepétől a szociológusok is egyre többet foglalkoztak a munkanélküliség kérdésével, jelesül, hogy mennyire veszélyezteti a magyar társadalmat ez a negatív jelenség.² 1989 után, a szocialista gazdaság immár látványos összeomlását követően, hatalmas erővel tört elő a munkanélküliség a szocializmus szociálpolitikájának palackjából, mint a rendszerváltozás legtraumatikusabb következménye.

¹ A kutatás a „Nemzedékek kutatóúton” (ROP 3.3.1-05/1-2006-02-0007/37 sz.) projekt keretében zajlik. Jelen tanulmány elhangzott a Tudomány Napja túrkevei rendezvényén 2007. november 16-án.

² E helyen csak kiemelem: Angelusz Róbert et al: Szembenézés a munkanélküliséggel. TK Tanulmányok. Budapest, 1988.; Fóti János - Lakatos Miklós - Mészáros Árpád: A munkanélküliség Magyarországon. Statisztikai Szemle, 1991. 2. 218-226. p.; Jahoda, M. Foglalkoztatás és munkanélküliség az 1980-as években. Szociológiai Figyelő, 1991. 1. 5-32. p. tanulmányait.

Jász-Nagykun-Szolnok megye kistérségeiben, megegyezően az országosan általános tényekkel, a rendszerváltozást követően főként az alacsonyan képzett, illetve érettségizett, de szakmával nem rendelkező munkavállalók tömegét érintették az elbocsátási hullámok. Állománycsoport szerint a nyolc általános iskolai végzettséggel, vagy annál kevesebbel rendelkező *segéd- és betanított munkások*, valamint az érettségizett, állománycsoport szerint az *egyéb szellemi* tevékenységet folytatók kerültek ki az aktív keresők köréből. A munka nélkül maradó szakmunkások száma ugyancsak magas volt. Egy, 1993. évi megyei adat szerint a 34.399 főnyi munkanélküliből 17.268 fő volt a segéd- és betanított munkások száma, az ügyviteli dolgozóké pedig 3.563 fő. Ez összesen 20 831 fő, ami a megyében regisztrált összes munkanélküliek számának több mint hatvan százaléka. Ugyancsak magas – 12.607 fő – volt a munkanélküliként regisztrált szakmunkások száma is.

1990. január 1-én Jász-Nagykun-Szolnok megyében az össznépeség 1,1 %-át regisztrálták munkanélküliként. Ekkor megyei viszonylatban a Karcagi kistérségben volt a legrosszabb a munkanélküliségi mutató, ahol az össznépeség 1,8 %-a volt regisztrált munkanélküli. Ugyanekkor a Mezőtúri kistérségben az össznépeség 1,2 %-át tartották nyilván. A munkanélküliség szempontjából a legválságosabb év 1992 volt. Ebben az évben a megyében 36.566 személyt regisztráltak munkanélküliként, a munkanélküliségi ráta pedig meghaladta a 17 százalékot, s ez az érték csak 1995-től csökkent 16 % alá.³ A Mezőtúri kistérségben 2003-ra már csupán 1.343 személyt tartottak nyilván munkanélküliként. Ez a csökkenést sugalmazó szám azonban nem autentikus. Nem veszi figyelembe ugyanis a tartósan munkanélkülieket, vagyis mindazokat a személyeket, akik a segély vagy járadék leteltét követően nem jelentkeznek rendszeresen a munkaügyi központban. Márpedig az a gyakoribb eset, hogy az éveken át rendszeresen jelentkező munkanélküli – látva, hogy a munkaügyi központ vagy nem, vagy csak igen rövid időre tud foglalkoztatást biztosítani számára – belefárad a havi többórás várakozásba, s a munkaereje hiábavaló kínálgatásából következő megaláztatás-sorozatba.

A mottóként bemutatott idézet egy középkorú, „*klasszikus*” értelmiségi mentalitású nő naplójának részlete. A szociológiai irodalom, valamint a statisztikai adatok és a téma vizsgálata során szerzett személyes tapasztalataim egybeesőek arra vonatkozóan, hogy a magasan kvalifikált értelmiségi réteget kevésbé fenyegeti a munkanélküliség, és a lecsúszás veszélye. Minél magasabb végzettségű, és társadalmi státuszba tartozó az egyén, annál védettebb a társadalom negatív mozgásaival szemben. Az e réteghez tartozók, ha egzisztenciális válságba kerülnek is, az általában rövid ideig tart, kapcsolati tőkéjük révén statisztikailag kimutathatatlanul csekély kivételtől eltekintve meg tudják tartani a társadalomban korábban elfoglalt helyüket és presztízsüket. Ezek alapján talán indokolatlannak tűnik a fenti naplórészlet idézése, azonban az e helyzetben uralkodó mentális- és pszichés állapot megélése tapasztalatom szerint a még nem lumpenizálódott érintettek körében általános, legfeljebb a kevésbé iskolázottak megfogalmazásai másak.

³ Munkanélküliségi ráta: a regisztrált munkanélküliek számát osztják az aktív korú népesség számával - ennek hányadosa a munkanélküliség mérésére szolgáló munkanélküliségi ráta

A *Túrkeve* című havilap 1990-es évek elejének számait átlapozva megállapíthatjuk, hogy igen jelentős volt a városban megjelenő munkanélküliség visszhangja. Például egy, a háziipari szövetkezet megszűnésének következtében munkahelyét elvesztő nő közel egy éven keresztül rendszeresen a város nyilvánossága elé tárta az aktuális havi munkaerőpiaci változásokat és az ehhez kapcsolódó számadatokat, valamint beszámolt a vele azonos helyzetbe kerültek életének alakulásáról. Mások olvasói levél keretében a munkanélküliség okozta mindennapi megaláztatásairól írtak. A következő idézet egy, a *Túrkeve* című lap 1992. május 15-ei számában megjelent nyílt levélből való: „Milyen jó nekem, hogy munkanélkülivé váltam. Roppant jó érzés annak tudatában lenni, hogy senkinek sincs szüksége a munkámra. Sőt, még díjazást is kapok érte. A tizenöt év munka után hatezer forint üti a markomat minden hónapban. Ezért csak annyit kell tennem, hogy havonta egyszer, mint aki rendőri felügyelet alatt áll, megjelenek a polgármesteri hivatal legforgalmasabb helyén, s közel három órára közszemlére teszem magam.” Ezekből a megnyilatkozásokból az szűrhető le, hogy a rendszerváltozás első éveiben az érintettek mint Káin-bélyeget viselték állapotukat, s az általuk elérhető fórumok szintjén hangot adtak elégedetlenségüknek, az őket ért sérelmeknek.⁴

Tíz évvel későbbi terepmunkám során viszont már azt tapasztaltam, hogy az érintettek többsége, mint napjaink szükségyszerűségére, mint elkerülhetetlen rosszra tekint a munkanélküliségre. Megfigyelhető egyes – a korábban alacsonyabb szellemi munkás, valamint betanított- és segédmunkásrétegek érintettjeinek esetében, hogy egyre inkább hozzászoknak ahhoz, hogy ha találnak is munkahelyet, alkalmazásuk nem „életre szóló”, hanem átmeneti. Az esetek majdnem száz százalékában a munkalehetőség csupán addig az időtartamig érvényes, ameddig a munkaügyi központ támogatja az állás nélküliek foglalkoztatását. A felsőfokú végzettségű pályakezdekők esetében is egyre gyakrabban érvényesül ez a tendencia. Ez a korosztály – a harminc év alattiak – viszont már mintegy belenevelődtek a nehéz társadalmi helyzetbe, s a piacgazdaság által diktált – a középkorúak többsége számára nem, vagy csak nehezen elfogadható – értékrendbe. Az alábbi interjúrészlet egy túrkevei, 1978-ban született, a szegedi egyetemen történész-történelem tanár végzettséget szerzett férfi elbeszéléséből származik. „Az most bevett gyakorlat, hogy egy év szerződéssel veszik fel az embereket, utána szélnek eresztik őket. Csak én attól félek, és gondolom, más, velem egykorúak is, hogy mire harmincöt évesek leszünk, már a századik munkahelyünkön leszünk. Egyetem után munkanélküli lettem. Most egy évig itt dolgoztam a múzeumban szerződéssel, mos pedig, újabb egy évre egy kisújszállási iskolába vettek fel. Én ezt már előtte megszoktam, mert érettségi után két évig nem vettek fel, és munkanélküli voltam akkor is. Három hónapig egy vágóhídon dolgoztam, addig bírtam. Tehát én már megszoktam, hogy hol van valami állásom, hol munkanélküli vagyok. Nekem ebben van gyakorlatom. Persze nehéz, újabb meg újabb helyekre bemenni, mosolyogni, színészkedni, eljátszani, hogy mindig is arra vágytam, hogy házaló legyek ennél és ennél a cégnél. Mert ha hirdetnek valami állást, abból ügyis az sül ki, hogy házalót keresnek. Ebben az országban már csak házalókat keresnek. Úgyhogy nagyon megundorodik az ember. Csalódik, elveszti az ambícióját.”

⁴ A munkanélküliség megítélésének kérdéséhez lásd: Vásárhelyi Mária: A szegénység és a munkanélküliség a közgondolkodásban. PTI. Budapest, 1992!

A munkanélküli réteghez tartozó egyének és családok életében az uralkodó érzés és állapot a bizonytalanság. Az egzisztencia-vesztéssel járó létbizonytalanságot nem szünteti meg, legfeljebb némileg enyhíti az átmenetileg vagy alkalmilag adódó munkalehetőségek megragadása. A megszerzett munka átmeneti, bizonytalan volta, a többnyire képzettségen aluli munkák vállalása csak fokozza a bizonytalanságérzetet. A létbizonytalanság mellett az egyén önbecsülését nem kis mértékben rombolja a kvalitáson aluli munkával megszerezhető – általában csekély – jövedelem, és a feketemunkából származó kiszolgáltatottság. A személyiség szempontjából ugyancsak romboló hatása a legálisan – munkaügyi központ által – kiközvetített munkák körülményeinek hatása. Jóllehet ezekben az esetekben többnyire képzettségének, kvalitásainak megfelelő, vagy legalább ahhoz közelítő munkakörbe kerül az érintett, viszont frusztrálja egyrészt a munka átmeneti – általában egy éves időtartamra szóló – volta. Szembesülnie kell azzal a ténnyel is, hogy bármilyen jól látja el feladatát, bármennyire szeretné a munka hosszú távú végzését, s ha mégannyira ragaszkodnának is hozzá új munkahelyén, igen kevés reménye van arra, hogy a munkaügyi központ támogatásának megszűntével is maradjon. Ez a szituáció azt az érzést sugallja számára, hogy saját sorsának alakítása szándékaitól, képességeitől, helytállásától – egyáltalán az ő személyétől – teljesen független. E tapasztalatok hatására kialakul benne a „bárkivel felcserélhető, behelyettesíthető vagyok” deprimáló és devalváló érzése, amit akár az „eldobható ember” szindrómának is nevezhetünk. Az utóbbi években ez a jelenség egyre inkább dominál a munkaerőpiacon, és kíméletlen térhódítását bizonyítja, hogy nem csak az alacsonyabb iskolázottságú réteg körében válik egyre gyakoribbá alkalmazása, hanem az értelmiségi – hivatástudatot feltételező, és az esetek többségében meg is lévő – pályákon is. Interjúkészítés alkalmával egy, szociális területen dolgozó tisztviselő hangsúlyozta, hogy az „egyszerű emberek” megértőbbek, míg a nehéz helyzetbe került értelmiségiek kevésbé „együttműködők”, nem fogadják el, hogy „nekik is be kell állni a sorba”. Nem bizonyos azonban, hogy kizárólag a sorba állással lennének gondjaik. A nyilatkozó nem vette számba azt a nagyon is valószínű lehetőséget, hogy a sorba állás elutasítása a saját sorsa alakításától megfosztott polgár - ilyen értelemben tehát citoyen – tiltakozása is lehet, a személyiség maradék autonómiájának védelmére is irányulhat, de a szociális ellátásoktól való távol maradás akár sugalmazhatja azt az igényt is, hogy az érintett nem segílyt akar, hanem csupán emberi és polgári jogait. Személyiségromboló hatása mellett a társadalom – a kialakulóban lévő demokrácia⁵ – szempontjából se veszélytelen, hiszen nem az öntudatos, maga sorsát irányítani akaró és képes polgár attitűdjét erősíti, hanem éppenséggel aláássa. S mivel a társadalom nem respektálja az egyéniséget, a teljesítményt, eltekintve az úgynevezett versenyszféráktól – a közéleti kérdésekkel szembeni passzivitással viszonyozza.

⁵ E helyen nem tartom feladatommak a demokrácia fogalmának meghatározását, valamint abban sem kívánok állást foglalni, hogy kutatási témám szempontjából hol tart a demokrácia, jelesül, hogy kialakulóban van-e, avagy kudarcba fulladt, amint a társadalmak történetében az oly sokszor megesik.

Az általam e szempontból vizsgált tizennyolc család egyikében se találkoztam politika és közéleti kérdések iránt érdeklődést mutató emberekkel. Jóllehet Mezőtúr, de kiváltképp Túrkeve társadalmában érzékelhetően jelen vannak a civil szervezetek⁶, a vizsgált réteg aktivitása ezek irányában sem számottevő.

A rendszerváltozás első éveiben – mivel a munkanélküliség új, ismeretlen jelenség volt a magyar társadalomban – az érintettek megaláztatásként élték meg, és stigmaként viselték helyzetüket annál is inkább, mivel – amint azt már érintettem – a korábbi évtizedekben a közgondolkodás a munkanélküliséget egyéni hibának, a társadalmi normákat áthágó, semmibe vevő – többnyire lumpen – életvitelnek tulajdonította. A munkanélküliek számának növekedése, a társadalom valamennyi rétegének érintettsége azonban napjainkra attitűdváltást eredményezett a probléma megítélésében. Egyre kevesebben érzik szégyennek munkanélküli voltukat, s a közvélekedés is egyre inkább felmenti az egyént, s a társadalmat okolja az előállt nehézségekért.⁷ Terepmunkám során azonban azt is tapasztaltam, hogy az idősebb, hatvan év fölötti korosztályhoz tartozók jelentős része a munkanélküliséget továbbra is egyéni hibának tartja, s úgy véli, hogy „aki dolgozni akar, az talál is munkát”, tehát elsősorban az egyén a felelős nehéz helyzetéért. Ennek a vélekedésnek feltehetően az a magyarázata, hogy a rendszerváltozás idején ez a korosztály már nyugdíjas volt, vagy előnyugdíjba mehetett a munkahely megszűnések idején, így „intakt”, pontosabban mentes maradt e negatív társadalmi jelenségtől.

Az attitűdváltozás általában pozitív iránya a toleranciaképesség növekedésének kedvező hatása mellett azonban azt a veszélyt is magában hordozza, hogy a munkanélküliség tényének elfogadásával a társadalom egy része elfogadja a társadalmi egyenlőtlenségek meglétét, a munkanélküli-létre való berendezkedést is, amely viszont az esetek egy részében lumpenizálódáshoz vezet. A mai harmincévesek egy része általános vagy középiskolásként élte meg szülei munkanélkülivé válását. Tanulmányai végeztével maga is munkanélkülivé vált, mintegy belenevelődve a periférikus társadalmi helyzet okozta életvitelbe: a segélyek és különféle szociális juttatások kisajtolásába, az alkalmi, esetleges és átmeneti – képzettségtől, képességtől és ambícióktól független – munkalehetőségek megragadásába. A munkaügyi központok által szervezett átképzések során ezek a fiatalok bukdácsolnak a virágkötő tanfolyamtól a boltvezetőin át a számítógépezelő-társadalombiztosítási ügyintéző képesítésig, előre tudva, hogy ezeknek a tanfolyamoknak további életükben aligha veszik majd hasznát. Ezek az átképzések az érintetteket csupán az „aki időt nyer, életet nyer” vigaszával kecsegtethetik.

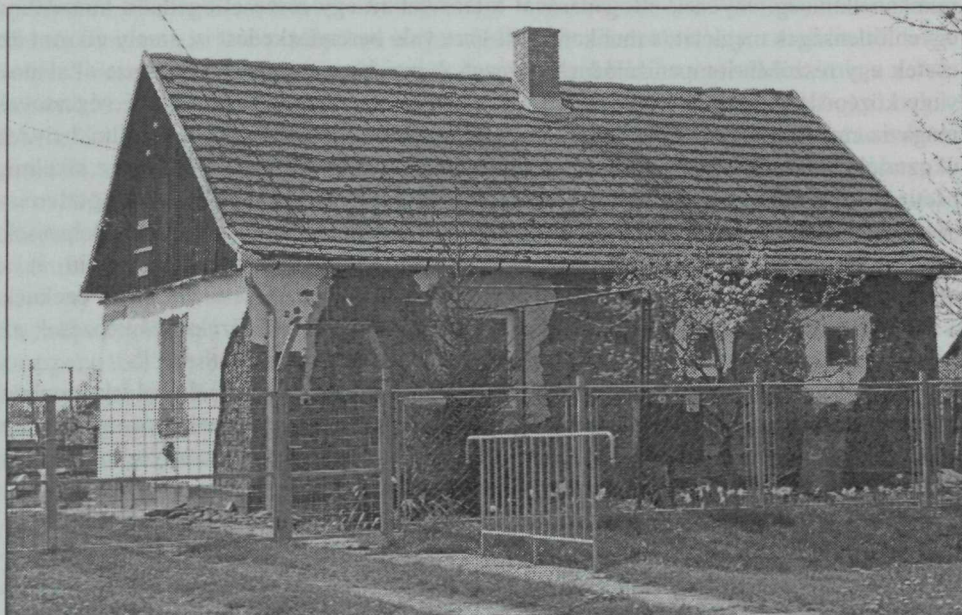
A kevés reményre okot adó átképzések, a néhány hónapra szóló munkahelyek azonban korosztálytól függetlenül valamennyi érintett életét negatívan befolyásolják. Hisz ahányszor kiközvetítenek egy embert valamelyik munkahelyre, annyiszor kell új emberekkel megismerkednie, új közegehez, feltételekhez és elvárásokhoz alkalmazkodnia.

6 A túrkevei civil szervezetek működését részletesen elemzi: Vadász István: A civilszervezetekben aktív szerepet játszó személyiségek Túrkeven és Kisújszálláson című tanulmányában. In: Órsi Julianna (szerk.): Kulcs emberek. Túrkeve, 2002. 235-266. p.

7 A munkanélküliség megítélésével kapcsolatos felmérés eredményeit bemutatja: Vászárhelyi Mária: Rendszerváltás alulnézetben. Budapest, 1995.

A hosszú évekig, olykor több évtizedig egy munkahelyen, eredeti, tanult szakmájukban dolgozó középkorúak számára a rövid távú kiközvetítések nem csak megalázóak, hanem amúgy is romló mentális egészségüket végképp alááshatják. Részben túlélési stratégiának tekinthető, de mindenképp beszédes az a statisztika, amely az úgynevezett ötven százalékos túrkevei rokkantak számának alakulását mutatja. Míg 1987-ben – a város rehabilitációs bizottságának alakulási évében – mindössze hat fő élt a leszázalékoltatás lehetőségével, 1992-ben, a termelőszövetkezet átalakulásának, valamint a Tiszántúli Autójavító Vállalat teljes felszámolásának évében már száztizennyolc túrkeveit nyilvánítottak ötven százalékos rokkanttá. A rokkantosságok száma ennél természetesen nagyobb, hisz nem csekély a hatvanhét, illetve száz százalékos rokkantak száma sem. E helyen azért veszem figyelembe csupán az ötven százalékos rokkantosságok számának alakulását, mivel ezek az esetek a munkahelyvesztések után, mint túlélési lehetőségek kínálóztak a munka nélkül maradtak számára, másrészt pedig valóban jelentős volt azoknak a száma is, akiknél a munkanélkülivé válás olyan pszichés zavarokat eredményezett, amelyek előbb csak pszichoszomatikus zavarokként jelentkeztek, később azonban elmélyítve a rossz lelkiállapotot, tényleges szomatikus problémákhoz vezettek.

A munkanélküliség destruktív hatása az egyéni tragédiákon, életek derékba törésén túl morális szinten is mérhetővé válik. Míg a középkorú generáció alternatíva híján beletörődik és belerokkan a munkanélküliségbe, addig a fiatal generációk már belenevelődnek a perifériális társadalmi helyzetbe. Az átmeneti, napról-napra élés viszont a társadalom széles rétegeinek proletarizálódásához vezethet.

Romló életszínvonal – Túrkeve, 2007

Gál Nikolett

MUNKAMEGOSZTÁS A MUNKANÉLKÜLI CSALÁDOKBAN

Jelen összefoglalásom a „Nemzedékek Kutatóúton” című kutatás apropójaként keletkezett. Az a kutatócsoport, amelynek tagja vagyok, a munkanélküliséggel foglalkozik. Résztémámként a családi munkamegosztást választottam, pontosabban a „családi munkamegosztást a munkanélküliség hatására.”

Az eddigiekben szakirodalmi kutatást végeztem a Mezőtúri és Hajdúhadházi kistérségre vonatkozóan. Az alábbiakban megpróbálok egy viszonylag átfogó képet festeni a témában eddig keletkezett írásokról.

A teljesség igénye nélkül a hipotézisemhez szorosan kapcsolódó szegmentumokat szeretném felvázolni a családra, a családi munkamegosztásra és a munkanélküliségre vonatkozóan. Megtalálható vázlatomban a néprajzi, helytörténeti, szociológiai, szociálpszichológiai, közgazdasági megközelítés. Az emberek életében talán az egyik legkényesebb pont a munkanélküliség, éppen ezért úgy gondolom, hogy az árnyaltabb kép megfestéséhez szükségesek ezek az irányvonalak. Továbbá nagy segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a kutatási mód legmegfelelőbbjét alkalmazzam.

A családi munkamegosztás, munkanélküliség olyan témák, amelyek mondhatni univerzálisak, mégis számtalan eltérő pontot találhatunk benne. Koronként, kultúránként változó attitűdöt tükröz. Hol súlyosabb problémaként van jelen, hol kevésbé. Számtalan tényező függvénye.

Először is kezdjük talán azzal, hogy a munkanélküliség igazából az 1990-es évekre vált Magyarországon komoly problémává, bár már 1986-ban is foglalkoztak a kérdéssel. Angelusz Róbert, Nagy László Gáspár, Tardos Róbert írásaira hivatkozhatunk.¹ (A statisztikák 1987-ben 0,1%-os munkanélküliséget vallottak be.) 1988-ban már konkrétan megfogalmazzák a munkanélküliség jelenlétét: „Szembenézés a munkanélküliséggel” című cikkükben² Persze ekkor még nagy szerepe volt az állami szektornak, viszont a rendszerváltás után már mindenki a bőrén érezhette a piac erősödő jelenlétét. Kolosi Tamás: *A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalmi szerkezete* című írásában így fogalmazza meg: „A rendszerváltás követő időszakban két nagy strukturális átrendeződési folyamatnak lehettünk tanúi: [...] a korábbi "2/3 redistribúció - 1/3 piac" részesedési arány megfordult, s a piac vált a domináns faktorrá. [...] a rendszerváltás előtt a foglalkoztatottak kevesebb, mint 2/3-a dolgozott az állami szektorban. [...] A versenyszférán belül több mint kétharmadosá vált a magángazdaság súlya, s ezzel a redistribúció és a piac aránya közel ugyanazt a szintet érte el Magyarországon is, mint az európai jóléti társadalmakban”³

¹ Angelusz Róbert - Nagy László Gáspár - Tardos Róbert: Lesz-e munkanélküliség? Jel-Kép 1986/1 Angelusz Róbert - Nagy László Gáspár - Tardos Róbert: Kell-e vállalnunk? Vélemények a munkanélküliségről. Jel-Kép 1986/1

² Angelusz Róbert - Nagy László Gáspár - Tardos Róbert: Szembenézés a munkanélküliséggel. Bp., 1988

³ Kolosi Tamás: *A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalmi szerkezete.* Osiris Zsebkönyvtár, Bp., 1999. 76. p.

Tehát az állam már nem tudta továbbra is fenntartani a teljes foglalkoztatás látszatát, a rendszer összeomlott. 1991-ben Bánfalvy Csaba értekezett erről „*A munkanélküliség társadalmi hatásai*”-ban.⁴ Majd a rákövetkező években folyamatosan találhatunk tanulmányokat, cikkeket, statisztikákat a munkanélküliségre vonatkozóan. Utalhatunk itt Bánfalvy Csaba 1992-ben – *Laki László szerkesztésében* jelent meg az – „*Alkalmazkodás a munkanélküliséghez*”, – vagy „*A munkanélküliség kezelése*” című 1993-ban megjelent írásaira.⁵ Köztudott, hogy a rendszerváltás utáni 3–4 évben a munkanélküliség az ország nyugati határáig is elhúzódott, de később, ahogy ezt *Nemes Nagy József* és *Németh Nándor* megállapítja a „*munkanélküliség Nyugat-Kelet lejtőt*” mutat, és a legkedvezőbb és legkedvezőtlenebb helyzetű munkaerő-piaci körzetek között több mint tízszeres különbség tapasztalható a munkanélküliség mértékét illetően.⁶ *Fazekas Károly: A hazai és a külföldi tulajdonú vállalkozások területi koncentrációjának hatása a foglalkoztatás és a munkanélküliség területi különbségeire* című tanulmányában nem mond kifejezetten újat azzal, hogy a rendszerváltás óta nagyobbak a regionális különbségek. Megállapítása szerint a kedvező *dinamikusan fejlődő és fejlődő* térségekben él az ország népességének közel 56 %-a. A *felzárkózó* térségekben 23 %-a. A *stagnáló és lemaradó* térségekben 11 % és 10 %.⁷ Ide tartoznak az általam vizsgálandó kistérségek is. *Laki László* és *Lovas Kiss Antal* azt a helyzetet világítja meg, amelybe a mezőgazdaságból élők kerültek a rendszerváltást követő időszakban.⁸

Ezen a ponton kell felvázolnunk a családok helyzetét, hiszen a munkanélküliség nem csak egyéneket érint, hanem az aktív kereső korú szülőknőn át a családokat is. Gyakorlatilag az esetek nagy részében családokról kell beszélnünk. Mint ahogy ezt teszi *Simonyi Ágnes: 11 falu, 55 család: kisgyermekes munkanélküli családok hátrányos munkaerő-piaci térségekben*, vagy *László János: A családi szocializáció szerepe a munkanélküliség viszonyaihoz való alkalmazkodásban* című művében.⁹ A család a legalapvetőbb szocializációs közeg. Az itt látott, tanult minták kihatnak egész életünkre.

A családi munkamegosztást már nem tárgyalhatjuk oly módon, mint ahogyan tette azt a néprajz is. A gyermek munkába való szoktatása a 19-20. század fordulóján már egészen korán megkezdődött. A munkán kívül felelősséget és lojalitást is tanult. Az iparosodás mind nagyobb teret hódított el a mezőgazdaságtól, és ez újfajta hozzáállást kívánt meg a munkához: szaktudást, nem pedig belenevelődést. Majd napjainkra pedig a szolgáltató

4 Bánfalvy Csaba: *Munkanélküliség társadalmi hatásai*. Bp., 1991

5 Bánfalvy Csaba – Laki László (szerk.) *Alkalmazkodás a munkanélküliséghez*. MTA Politikai Tudományok Intézete. Bp., 1992; Bánfalvy Csaba: *A munkanélküliség kezelése*. Szociális Munka Alapítvány. Bp., 1993

6 Nemes Nagy József – Németh Nándor: Az átmenet és az új térségeket tagoló tényezők. In: Fazekas Károly (szerk.): *A hely és a fej*. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Bp., 2005. 78. p.

7 Fazekas Károly: *A hazai és a külföldi tulajdonú vállalkozások területi koncentrációjának hatásai a foglalkoztatás és a munkanélküliség területi különbségeire*. In: Fazekas Károly (szerk.): *A hely és a fej*. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Bp., 2005. 33. p.

8 Laki László: *Periférián az Alföld közepén*, MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont. Bp. 1997; Lovas Kiss Antal: *Illegális eljárások mint adaptációs stratégiák egy régió mezőgazdasági struktúrájában*. In: Schwarcz Gyöngyi – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós (szerk.): *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken*. 2005. 105–117. p.

9 Simonyi Ágnes (szerk.): *11 falu, 55 család: kisgyermekes munkanélküli családok hátrányos munkaerő-piaci térségekben*. *Struktúra-Munkaügyi Központ*. Bp., 2001; László János: *A családi szocializáció szerepe a munkanélküliség viszonyaihoz való alkalmazkodásban*. Budapest, Pszichológiai Intézet, Bp., 1998

szektor követelte meg a magas fokú „éneladást”. Az állam szerepe a közoktatással nagymértékben beleszólt a családi munkamegosztásba. A tanköteles életkor bevezetésével gyakorlatilag kevés esélye van a szülőknek arra, hogy a gyereket a családban való munkához neveléssel gazdagítsa.

Bár már nem igen beszélhetünk családi munkaszervezetről, mégis élénken jelen vannak a női- és férfi-munkák közötti megkülönböztetések. Tanúskodik erről Nagy Ildikó: *A családfő intézménye – nemi szerepek a családban* című írása.¹⁰ A családi munkamegosztásban a nemek szerinti munkamegosztást figyelhetjük meg leginkább. Nagy Ildikó tanulmányában külön tárgyalja a családfő szerepét, megállapítása szerint az esetek 92 %-ában a férfi birtokolja ezt a tisztséget, „így szokás” érveléssel. Mint írja a gyermekes családok esetében nagyobb az esélye annak, hogy az egyik félből családfő váljék. Ez maga után vonhatja azt az általános elképzelést, miszerint így a családfő kevesebb részt vállal a különböző házi munkákból, mint a család többi tagjai. Ez egy igen lesarkított elmélet. Ezt árnyaltabbá teszi az iskolai végzettség, a betöltött munkakör, és az etnikai hovatartozás is adott esetben. Kopp Mária: *A szuperasszony és a depresszió. A nők csak elméletben kapnak lehetőséget, a családi munkamegosztás alig változott* című cikkében azt a megállapítást teszi, hogy a munkanélküliség által sújtott családokban, abban az esetben, ha a nő válik eltartóvá, gyakorlatilag a férfi nem veszi át a „női munkaterületeket” hanem azt továbbra is a nő végzi.¹¹

Árvai Zsófia – Menczel Péter: *A magyar háztartások megtakarításai 1995 és 2000 között*; Balogh Balázs: *Egy kisparaszti család gazdasági törekvései Tápon*; Jávor Katalin: *A parasztcsalád munkamegosztása egy nyírségi faluban*, és még sorolhatnánk; a családok társadalmi szinten való megmaradásáért tett erőfeszítéseket, különböző stratégiai fogásokat mutatják be.¹²

Témámhoz szorosan kapcsolódik Szendrei Eszter több tanulmánya is: pl. *A semmi ágán, Napszámosok, Csudaballa, Az alsó-középosztály helyzetének alakulása Túrkevéen a rendszerváltást követő másfél évtizedben*.¹³ Tanulmányaiban a munkanélküliségnek az egyének és a családok életére történő kihatását vizsgálja. Elemzéseiben pedig nagy hangsúlyt fektet a lokális sajátosságok kiértékelésére. Továbbá Őrsi Julianna: *Szerepcseré* című tanulmánya nyújt témámhoz hasznos információkat kifejezetten a Mezőtúri kistérségre.¹⁴ Csoba Judit pedig Debrecen térségében a hátrányos helyzetű családok vizsgálatával foglalkozik. A szociológia területéről mindenképpen meg kell említeni

¹⁰ Nagy Ildikó: *A családfő intézménye – nemi szerepek a családban*. In.: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Társi, Bp., 2000

¹¹ Kopp Mária: *A szuperasszony és a depresszió. A nők csak elméletben kapnak lehetőséget, a családi munkamegosztás alig változott*.

¹² Árvai Zsófia – Menczel Péter: *A magyar háztartások megtakarításai 1995 és 2000 között*; Balogh Balázs: *Egy kisparaszti család gazdasági törekvései Tápon*. In.: *Társadalom néprajzi Tudomány Bp.*, 1998. 191–204. p.; Jávor Katalin: *A parasztcsalád munkamegosztása egy nyírségi faluban*. Debrecen, 1966

¹³ Szendrei Eszter: *A semmi ágán*. In.: Őrsi Julianna (szerk.): *Családok, familiák, nemzetiségek*. Túrkeve, 2003. 193–219. p.; Szendrei Eszter: *Napszámosok*. In.: Őrsi Julianna (szerk.): *Nagykunsági közösségek. Lokális közösségek szerepe a változó társadalomban*. Túrkeve, 2004. 21–39. p.; Szendrei Eszter: *Csudaballa*. In.: Őrsi Julianna (szerk.): *Nagykunsági közösségek. Lokális közösségek szerepe a változó társadalomban*. Túrkeve, 2004. 39–58. p.; Szendrei Eszter: *Az alsó-középosztály helyzetének alakulása Túrkevéen a rendszerváltást követő másfél évtizedben*. In.: Őrsi Julianna (szerk.): *Nagykunsági közösségek. Lokális közösségek szerepe a változó társadalomban*. Túrkeve, 2004. 263–284. p.

¹⁴ Őrsi Julianna: *Szerepcseré – A társadalmi-gazdasági változások a nagykunsági családok életmódjára*. In.: Őrsi Julianna (szerk.): *Kulcsberek. Az egyén helye, szerepe a változó társadalomban*. Túrkeve, 2002. 291–298. p.

Galasi Péter nevét, aki kifejezetten ezzel a területtel foglalkozik. A Szociológiai Szemlében olvashatunk tőle olyan cikkeket, mint például a Női és férfi munkaerő megoszlásának különbözőségei. Megtudhatjuk, hogy kiket súlyt jobban a munkanélküliség és ennek mi az oka.

Úgy gondolom, hogy ezek a megközelítések jó alapot szolgáltatnak ahhoz, hogy kutatásom sokoldalúan mutathassa be ezt az élethelyzetet.

A továbbiakban szeretnék olyan megoldási stratégiák felderítésével is foglalkozni a kutatás mellett, amelyek a foglalkoztatás nagyobb arányát teszik lehetővé.

Felhasznált irodalom

- Angelusz Róbert – Nagy László Gáspár – Tardos Róbert:*
Lesz-e munkanélküliség? Jel-Kép, 1986/1
- Angelusz Róbert – Nagy László Gáspár – Tardos Róbert:*
Kell-e vállalnunk? Vélemények a munkanélküliségről. Jel-Kép 1986/1
- Balogh Balázs:* Egy kisparaszti család gazdasági törekvései Tápon. In.: Társadalom néprajzi Tudomány 191–204. p. 1998
- Bánfalvy Csaba – Laki László (szerk.):*
Alkalmazkodás a munkanélküliséghez. MTA Politikai Tudományok Intézete. Bp., 1992
- Böhm Antal:* 1944 A család szerepe – változása a helyei társadalomban. In.: A Falu 9/3. 39–42. p.
- Fazekas Károly:* A hazai és a külföldi tulajdonú vállalkozások területi koncentrációjának hatásai, 2005. a foglalkoztatás és a munkanélküliség területi különbségeire. In: Fazekas Károly (szerk.): A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Bp., 2005
- Jávor Katalin:* A parasztcsalád munkamegosztása egy nyírségi faluban. Debrecen, 1966
- Kolosi Tamás:* A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalmi szerkezete. Osiris Zsebkönyvtár, Bp., 1999
- Kopp Mária:* A szuperasszony és a depresszió. A nők csak elméletben kapnak lehetőséget, a családi munkamegosztás alig változott
- Laki László:* Periférián az Alföld közepén. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont. Bp. 1997
- László János:* A családi szocializáció szerepe a munkanélküliség viszonyaihoz való alkalmazkodásban. Pszichológiai Intézete, Bp., 1998

- Lovas Kiss Antal:* Illegális eljárások mint adaptációs stratégiák egy régió mezőgazdasági struktúrájában. In.: Schwarcz Gyöngyi – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós (szerk.): Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken. MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ, Bp., 2005. 105–117. p.
- Nagy Ildikó:* A családfő intézménye – nemi szerepek a családban. In: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. Társki, Bp., 2000
- Nemes Nagy József – Németh Nándor:* Az átmenet és az új térszekezet tagoló tényezői. In: Fazekas Károly (szerk.): A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Bp., 2005
- Örsi Julianna:* Szerepcseré – A társadalmi-gazdasági változások a nagykunsági családok életmódjára. In.: Örsi Julianna (szerk.): Kulcs emberek. Az egyén helye, szerepe a változó társadalomban. Túrkeve, 2002. 291–298. p.
- Simonyi Ágnes (szerk.):* 11 falu, 55 család: kisgyermekes munkanélküli családok hátrányos munkaerő-piaci térségekben. Struktúra-Munkaügyi Központ, Bp., 2001
- Szendrei Eszter:* A semmi ágán. In: Örsi Julianna (szerk.): Családok, familiák, nemzetségek. Túrkeve, 193–219. p.
- Szendrei Eszter:* Napszámosok. In: Örsi Julianna (szerk.): Nagykunsági közösségek. Lokális közösségek szerepe a változó társadalomban. Túrkeve, 2004. a. 21–39. p.
- Szendrei Eszter:* Csudaballa. In.: Örsi Julianna (szerk.): Nagykunsági közösségek. Lokális közösségek szerepe a változó társadalomban. Túrkeve, 2004. b. 39–58. p.
- Szendrei Eszter:* Az alsó-középosztály helyzetének alakulása Túrkevéen a rendszerváltást követő másfél évtizedben. In: Örsi Julianna (szerk.): Nagykunsági közösségek. Lokális közösségek szerepe a változó társadalomban. Túrkeve, 2004. c. 263–284. p.

Gál Nikolett

A MUNKANÉLKÜLISÉG ÁLTAL LÉTREHÍVOTT ÉLETHELYZETEK ÉS MEGOLDÁSI STRATÉGIÁK A MEZŐTÚRI ÉS HAJDÚHADHÁZI KISTÉRSÉGBEN

A jelen elkészült munkámban a munkanélküliség által különösképpen sújtott kistérség a Hajdúhadházi és Mezőtúri kistérségeket vizsgáltam a „Nemzedékek kutatóúton” című projekt keretében. A kutatás konkrét időpontja a Mezőtúri kistérség esetében egy 2007. évi nyári kutatótábor keretében, a Hajdúhadházi pedig egyéni kutatásban valósult meg. Először szeretném felvázolni azokat a főbb pontokat, amelyek jellemzik ezeket a térségeket. Ezek után egy rövid összehasonlítást adok, majd konkrét példák bemutatásával fogom illusztrálni a munkanélküliség által létrehívott élethelyzeteket, és – mint az ezekre adott választ – a megoldási stratégiákat. Ezek a módzatok nem reprezentatív adatok, nem állíthatom, hogy csak egyik, vagy csak másik térségre jellemzők. Egyéni válaszokat, útkereséseket mutatok, melyek környezetükben mutatnak sajátosságot a térségre vonatkozóan. A vizsgálat során több terület – mint például a néprajz, szociológia, szociálpszichológia – nézőpontjait kívántam felhasználni az árnyaltabb kép megrajzolásához.

A munkanélküliségről szóló cikkek, tanulmányok tömkelegével találkozhatunk a rendszerváltás után. De már az 1980-as évek második felében Angelusz Róbert, Nagy László Gáspár, Tardos Róbert felvetették azt a kérdést, hogy: „Lesz-e munkanélküliség?”¹ Majd 1988-ban konkrétan meg is fogalmazzák a jelenlétét.² 1990 és 1994 között zajlott le az a hullám, amely Magyarország új foglalkoztatási térszerkezetét kialakította. Az ország keleti megyéiből indult ki és végigsöpört a nyugati megyékig, majd visszahúzódtott a kiindulási pontig. Tehát a munkanélküliség egy nyugati-keleti lejtőt mutat. Nemes Nagy József és Németh Andor megállapítja, hogy a legkedvezőbb (nyugati) és legkedvezőtlenebb (keleti) helyzetű munkaerő-piaci körzetek között több mint tízszeres különbség tapasztalható a munkanélküliség mértékét illetően.³ Fazekas Károly csoportosítása szerint az alább tárgyalt kistérségek a stagnáló és lemaradó térségek közé tarozik, és az összlakosság 11–10 %-a él ezekben a térségekben.⁴

A vizsgált három kistérség helyzetét talán Laki Lászlótól kölcsönvett cím által tudnám a legérzékletesebben kifejezni: „Periférián az Alföld közepén”. *Mezőtúri kistérség* Jász-Nagykun-Szolnok megye délkeleti 726 km²-nyi területét foglalja magába. Össznépessége 31.012 fő, mely öt településen oszlik meg, ebből kettő városi, három pedig községi ranggal rendelkezik. Területfejlesztési szempontból kedvezményezett, valamint három települése

1 Angelusz Róbert – Nagy László Gáspár – Tardos Róbert: Lesz-e munkanélküliség? Jel-Kép 1986/1

2 Angelusz Róbert – Nagy László Gáspár – Tardos Róbert: Szembenézés a munkanélküliséggel. Bp., 1988

3 Nemes Nagy József – Németh Nándor: Az átmenet és az új térségeket tagoló tényezők. In: Fazekas Károly (szerk.): A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Bp., 2005. 78. p.

4 Fazekas Károly: A hazai és a külföldi tulajdonú vállalkozások területi koncentrációjának hatásai a foglalkoztatás és a munkanélküliség területi különbségeire. In: Fazekas Károly (szerk.): A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Bp., 2005. 33. p.

az országos átlagot meghaladó munkanélküliséggel sújtott. Központja Mezőtúr, mely a Budapest–Szolnok–Békéscsaba vasútvonalon elérhető, közúthálózata Törökszentmiklóssal, Túrkevével és Gyomaendrőddel van összekötöttesben. A kistérség névadó városának központisága jól érzékelhető, ha a további utakat vesszük szemügyre: közvetlen elérhető Túrkeve, Kétpó és Mezőhek. A tömegközlekedés meglehetősen nehézkes a kevés buszjárat, valamint az esetleges átszállások miatt, amely hozzájárul az aktív munkavállaló mobilitásának megnehezítéséhez. Gazdaságának fő profilját a mezőgazdaság adja, a szántóföldi növénytermesztés jellemző. Turisztikailag nem tartozik a kitüntetett térségek közé. Természeti látnivalókkal Túrkeve és Mezőtúr rendelkezik. A települések rendezvényei, fesztiváljai a térségből vonzzák a látogatókat.

A *Törökszentmiklósi kistérséghez* csatolták *Kuncsorbát*, jöllehet mindig a Nagykunság része volt. Túrkevei és kisújszállási szegényebb lakosok népesítették be a 19–20. században.

A *Hajdúhadházi kistérség* esetében Hajdú-Bihar megye északkeleti 636 km²-nyi területéről beszélhetünk. Össznépessége 60.734 fő, mely 11 település között oszlik meg, ebből város öt, hat pedig község. Településfejlesztés szempontjából kedvezményezett és kilenc települése az országos átlagot is meghaladó munkanélküliséggel sújtott. Hajdúhadház központiságát nem érzékelhetjük, ha azt vesszük, hogy csak Bocskai kerttel, Téglással és Hajdúsámsonnal van összekötöttesben. Vámospércs rendelkezik a nyírségi falvak, úgymint Nyíracsad, Nyírmártonfalva, Fülöp és Nyírábrány központját adó szerepével. A kistérség gazdaságilag Debrecen agglomerációs gyűrűjéhez tartozik, a tömegközlekedés az ingázást biztosítani képes. Gazdaságföldrajzilag fás és homokos puszták jellemzik, szőlő- és gyümölcsstermesztésre alkalmas. Turisztikailag a természetvédelmi területeken való túrázás lehetőségét nyújtja.

A három kistérség egyező pontja a magas munkanélküliség és a körülbelüli hasonló méretű terület.

A továbbiakban szeretnék felvázolni néhány példát. A Törökszentmiklósi kistérségben Kuncsorba és a Mezőtúri kistérségben Kétpó, a Hajdúhadházi kistérségben Nyíracsad és Nyírmártonfalva a mintaadó települések. Mindegyik a négy település községi rangú, lakott terület.

Kuncsorba és Kétpó viszonylag közel fekszenek egymáshoz, bár Kétpó a maga 765 lakosával nagyobb Kuncsorbánál. Kétpó rendelkezik általános iskolával, melyet a túrkevei Református Általános Iskolával integráltak 2007 őszén. Kuncsorba viszont a folyamatos népesség csökkenése miatt már az óvodát sem tudja fenntartani. Munkahelyekben mind a két település rendkívül szegény, beruházások nincsenek. Egyéni, vagy kisebb mértékben társas vállalkozások működnek, leginkább a család bevonható munkaerejére támaszkodva. Kétpó Önkormányzata közmunka programmal és közcélú foglalkoztatással igyekszik lakosait segíteni. Mivel Kétpó mellett fut a vasút az ingázást ez nagymértékben elősegíti, főleg Szolnok irányába. Kuncsorbán már nehezebb az ingázás, de aki gépkocsival rendelkezik főleg Törökszentmiklóásra, kisebb mértékben pedig Örményesre, Túrkevére jár át dolgozni. A buszközlekedés nem kedvez az ingázóknak. A fiatal lakosok körében tapasztalható a nagyarányú elvándorlás, főleg munkavállalás miatt.

Nyiracsád és Nyírmártonfalva közel hasonló lélekszámmal rendelkezik, 2.500–3.000 fős községekről beszélünk. Azt mondhatjuk, hogy kedvező helyzetben vannak, mert Debrecen közelsége lehetővé teszi a munkanélküliek felszívását, ezt tükrözik a statisztikai adatok is.

A továbbiakban a konkrét példák bemutatását oly módon fogom elvégezni, hogy csak a legmarkánsabb jegyek ismertetésére fektetem a hangsúlyt.

Kétpón élő L. Erzsébet egyedül neveli két kisfiát. Szolnokról költöztek ide. Az önkormányzat közcélú foglalkoztatottja. Ezen kívül a helyi bábszínházszó-kör vezetője. Már élt a településen korábban és annak könyvtárosa is volt, tehát előzetes ismeretekkel rendelkezett mielőtt ideköltözött volna. A községben vásárolt egy házat. Fő szempontot képzett, hogy bővíthető legyen és a kert megfelelő méretekkel rendelkezzen további céljai eléréséhez. A saját és gyermekei jövőjének biztosítása érdekében felállított egy melegágyas fóliasátrat, melyben önön és – segítségképpen – sógora erejét fektette bele. Krizantémokat termeszt, és bizakodva néz a jövő elé az első sikeres szezonja után. Mindehhez nem rendelkezett megfelelő saját tőkével, ezért hitelt vett fel. Ez a lépés egy egyedülálló közfoglalkoztatottnak meglehetősen bizonytalannak vehető, ő mégis úgy nyilatkozott, hogy falun sokkal könnyebb élni, mert munkát találni is könnyebb. Véleménye szerint falun sokkal több munkalehetőség van. Hosszú távú tervei vannak, melyek megvalósítását gyermekei érdekében szükségesnek tartja.

Kuncsorbán egy egyedülálló fiatal nőt kérdeztem. Sz. Teréz azok közé a fiatalok közé tartozik aki vállalta, hogy munkavállalás érdekében elköltözött szülőfalujából. Budapesten au pair-nek tanult, lett is volna lehetősége Svájcban munkát vállalni, de nem mert annyira eltávolodni családjától. Inkább Szombathelyen vállalt állást, egy gyárban szalagmunkát. Szerette a munkakörét, viszont a cég megszűnt így visszajött Kuncsorbára. Kisebb nagyobb időszakokban dolgozott, de jelenleg munkanélküli. Nem szeretne elköltözni Kuncsorbáról, mivel családi kötelek fűzik ide. Hosszú távú tervei között szerepel egy saját vállalkozás beindítása, mely kapcsolódik a vendéglátói szakmájához.

A *nyiracsádi* lakos B. János, fiatal egyedülálló. Debrecenben végezte szakiskoláját, majd később le is érettségizett, azzal a reménnyel, hogy könnyebb lesz munkához jutnia. Sorkatonai szolgálata alatt úgy gondolta, hogy a hadsereg kötelékében maradv hivatásos katona lesz, de családi okok miatt mégis a leszerelés mellett döntött. Jelenleg édesanyjával él, és mint családfenntartó segíti a középiskolás testvérét. Rövid ideig maszекnál dolgozott, de saját érdekében olyan állást keres, amely bejelentett munkahelyet jelent. Konkrét tervei nincsenek, de nem riad vissza az ingázástól, és valamilyen újabb szakma kitanulásától sem.

F. Ilona *nyírmártoni* lakos. Szintén egyedülálló, rokkant édesanyjával él. Jelenleg Vámospércsen tanul egy éven belül érettségire tesz szert, a munkaügyi központ jóvoltából. Hivatalosan nem dolgozik, viszont a megélhetés érdekében olyan cselhez folyamodott, amely veszélyezteti a munkanélkülieknek járó juttatások elvesztését. Talán a lakóhelye megváltoztatásában látja a munkához jutás nagyobb lehetőségét, viszont arra nem lát kellő anyagi fedezetet. Hosszú távú tervei nincsenek, nem lát túl az érettségi megszerzésénél.

Összefoglalásaként azt tudom elmondani erről a négy példáról, hogy a munkanélküliségre adott válaszok módozata nagyban függenek a családi állapottól. Előzetes feltevésem szerint a családi állapot visszatartó erő lehet, viszont éppen Erzsébet és Teréz erősen kötött ilyen értelemben, és felelősség érzetükből adódóan folyamatosan terveznek, melyeket kisebb, vagy nagyobb léptékben meg is valósítanak. János és Ilona esetében a családi kötöttség nem annyira mérvadó, ahogyan ők ezt elmondták. János esetében a család fenntartása miatt több felelősség terheli, ugyanakkor az édesanyja is rendelkezik jövedelemmel. Ilona régóta egyedülálló, és régóta munkát kereső személy. A célok hiánya abból a reményvesztettségéből adódik, amely jellemzi a munkanélküli emberek életét. Ezt Bánfalvy Csaba foglalta össze: először elbizonytalanodás fogja el, majd elkezdnek harcolni, hogy újra munkába állhassanak, erre azonban a tartósan munkanélküliek esetében aligha van esély, és elfáradnak a felesleges álláskeresésben, apátiába esnek és visszavonulnak. János és Ilona családi állapotából kifolyólag még csak a motivációt sem érezni a tervek olyan kigondolására, és a kezdeti lépések megvalósítására mint a két másik példa esetében.

Ugyanakkor nem állíthatom, hogy a családi nyomás az, amely a munkanélküliségre adott megoldási stratégiákat kimunkálja. A kisszámú esetekből nem vonható le messzemenő következtetés, de ezek a példák jelenleg azzal a tanulsággal záródnak, hogy a család iránti felelősségérzet nagyban hozzájárul legalább a megoldási tervek kimunkálásához.

Felhasznált irodalom

- Angelusz Róbert – Nagy László Gáspár – Tardos Róbert:*
Lesz-e munkanélküliség? In.: Jel-Kép 1986/1
- Angelusz Róbert – Nagy László Gáspár – Tardos Róbert:*
Szembenézés a munkanélküliséggel. Bp., 1988
- Bánfalvy Csaba:* Egyéni alkalmazkodási stratégiák a munkanélküliséghez Magyarországon. Bp., 1992
- Bánfalvy Csaba – Laki László (szerk.):*
Alkalmazkodás a munkanélküliséghez. MTA Politikai Tudományok Intézete, Bp., 1992
- Fazekas Károly (szerk.):*
A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Bp. 2005
- Laki László:* Periférián az Alföld közepén. MTA PTI Etnoregionális kutatóközpont, 1997
- Nemes Nagy József – Németh Andor:*
Az átmenet és új térszerkezet tagoló tényezői. In.: Fazekas Károly (szerk.): A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Bp., 2005

Örsi Julianna

A PROJEKTMENEDZSMENT KÉPZÉS HASZNOSÍTHATÓSÁGA A GYAKORLATBAN

I. A képzés szükségessége – a részvétel indokoltsága

Előljáróban azzal kezdem a mondandómat, hogy olyan területet és korcsoportot képviselek, amelyre nem annyira jellemző az új befogadása, legyen az szemlélet, módszer vagy bármi. A múzeumokat és az ott dolgozókat általában konzervatívnak szokták emlegetni csak úgy, mint a nyugdíj előtt álló korosztályt. Ez pedig nem mindig van így. Ezt igazolom én is és még néhányan a szakmából. Tény, hogy a rendszerváltás a humán területeket sem hagyja érintetlenül. Ezt egyre inkább bizonyosodik. Itt is lépést kell váltani, amelyhez azonban szemléletváltás szükséges. Ennek megalapozásához segítenek hozzá az olyan típusú képzések, mint amilyeneket a Tempus Közalapítvány szervez, irányít. Az általam képviselt korosztály, de talán még fiatalabbak sem kaptak az alapképzésükben olyan ismereteket, amelyeket a projektmenedzsment-képzés különböző fokozatain meg lehetett/lehet szerezni. Bár nem végeztem felmérést, hogy a közművelődési-közügyűteményi és oktatási intézmények irányításában milyen a kormegoszlás, de talán nem állok messze az igazságtól, ha azt mondom, hogy intézményeink többségét a 40-60 éves korosztály vezeti. Nem érdektelen tehát ennek a célcsoportnak a bevonása a képzésbe, így is elősegítve a szemléletváltást. Tovább megyek: a civil szervezetek fejlesztésében is szükség van a képzésre a felvállalt feladatok ellátásához és a lehetőségek kiaknázásához. Ugyancsak magamat felhozva példának: hagyományörző, kulturális és tudományos egyesületeket is képviselek, amelyek fejlődéséhez ugyancsak szükség volt ennek a lépésnek a megtételéhez. Ezen civil szervezetek – lévén az amúgy is elmaradott Észak-Alföldi Régióban - tevékenységéhez nem dől a pénz, nincsenek nagy, tökerős támogatók, adományozók, de még a helyi önkormányzatok is zömmel forráshiányosok. Szembesülni kellett tehát ezeknek a szervezeteknek a hogyan tovább? kérdéssel. Erre a válaszuk a humánerőforrásunk fejlesztése.

II. A képzés feltételeinek biztosítása – a részvétel feltételeinek előteremtése

A képzési kínálat piacán szétnézve, információkat, tapasztalatokat szerezve végül a Tempus Alapítvány képzéseinél kötöttem ki. Nem titkolom azt sem, hogy 2000-től más képző intézményeket is kipróbáltam vagy kipróbáltak munkatársaim. A többlépcsős múzeummenedzsment képzést azonban itt tartom a legsikeresebbnek. Miért?

Egyik tényező talán éppen az egymásra épülő képzési sor. Másik a hasznosítható ismeretek, harmadik a kiváló előadók, negyedik a csoport keretei.

Nézzük röviden ezeket a tényezőket!

- A.) Egyéb EU-s és kultúra ismeretek után elvégeztem a „Projektmenedzsment lépésről lépésre”, majd részt vettem a „Multiplikátor” képzésen és végül a „Projektvégrehajtás” című anyagot sajátítottam el.
- B.) Egymásra épülő és hasznosítható, gyakorlatorientált ismereteket kaptam minden szakaszban. Még azt is mondhatom, hogy gyakran saját tapasztalatommal, egyéni megoldásaimmal (projektírás, megvalósítás) ütköztetni, kontrolálni tudtam. Az ösztönös vagy más-kor kezdeti lépéseim helyességét igazolni, kudarcaimat megérteni is segített a tananyag. Természetesen sok újat kaptam mind módszerben, mind ismeretekben egyaránt.
- C.) Az előadók jól felkészültek voltak. Egyéni előadói készségük egyféle rangsort állított fel bennem, amely szerencsésen találkozott a véletlennel, hogy ugyanazt az előadót több képzésen is hallgathattam. És számomra mindig újat, hasznosat mondott. Az előadók elfogadását az is segítette, hogy ismereteket ők maguk is a gyakorlatban kipróbálták, továbbfejlesztették, valamint hogy az egész projektmenedzsment tevékenységgel, a pályázási rendszerrel, a projektmegvalósítás és ellenőrzés rendszerével mindkét oldalról (megvalósító és megvalósítató, ellenőrző, értékelő) tisztában vannak.
- D.) Ugyancsak fontos volt a csoport létszáma és összetétele. A legeredményesebb munkát a 7-10 fős csoportokban és a hasonló előképzettséggel rendelkezőkkel lehetett végezni. A túl nagy csoportban az egyén elvész, az előadó és a csoport kapcsolata formálissá válik. Ezt bizonyára a vizsgák eredményei is mutatták. Ha valaki feljebb került a képzési sorban és nem volt előképzettsége vagy gyakorlata menedzsment munkában, az nehezen tudott felzárkózni.

A képzés anyagi feltételeinek előteremtésében az én esetemben több szereplő volt: Kezdődött az egyéni áldozatvállalással (pénz, idő, energia), ezt követte a főmunkahely időkedvezménye, majd a civil szervezetem részéről a részvételi díj átvállalása. A legutolsó fordulóban pedig a VÁTI-tól nyertem támogatást a ROP 3.1.2. programok keretösszegéből. Különösen ez utóbbira nagy szükség van a nagyobb képzési összegeknél. Megtérülését a civil szervezetek, az intézmények és az egyének szintjén egyaránt elkönnyvelheti a társadalom. Egy ember képzésével tehát gyakran három szférát is támogat a társadalom.

III. A képzés megvalósulása (körülmények, előadók, tananyag, megméréstetés)

Erre most részletesen nem térek ki. A lényegét már az előzőekben kiemeltem. Talán annyival egészíteném ki, hogy fontos a hallgatók és a képző intézmény kapcsolatának kialakítása, majd annak ápolása. Szerencsés volt – más nagy képző szervezetekkel, konzorciumban megvalósuló képzésekkel ellentétben – hogy itt nem több szereplős volt a képző-szervezet. Átlátható volt a mechanizmus. Ugyanazok voltak a szervezők és a lebonyolítók, azaz a Tempus Közalapítvány. A tananyag több csatornán (tankönyv, bemutató, elektronikus és nyomtatott formában, előadás, konzultáció) való biztosítása ugyancsak szerencsés volt. A terem, a bútorzat és a rendelkezésre álló technikai eszközök is hozzájárulnak a képzés eredményességéhez.

IV. A tanultak hasznosításának lehetőségei (pályázatírás, projektvégrehajtás)

Míg az első képzés elsősorban az alapismereteket kínálta fel a hallgatóknak és előkészítette a szemléletváltáshoz, a második már alapos ismereteket adott a pályázatok elkészítéséhez, megváltoztatta a célcsoport mentalitását, szemléletét. A harmadik képzés pedig gyakorlati ismereteket adott a projektmegvalósításhoz. A képzés minden fázisát kijárók pályázók, projektmegvalósítók és lehetséges hogy a későbbiekben majd kerülnek ki közülük képzők vagy más státuszúak is. Én itt most pályázó és projektmegvalósító szerepben állok önök előtt. Talán ez utóbbiról kell még bővebben szólnom, hiszen a képzések e feladatra csak ritkán képezik ki a résztvevőket. Jóllehet a projektmegvalósítás irányítása nagyon felelősségteljes és sokirányú feladatot jelent. Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy mikor ezt a képzést elkezdhettem, akkor kezdődött egy ROP 3.3.1. projekt megvalósításunk. A képzésen a fő hangsúly a vállalt feladatok végrehajtásán, a beszámolók és elszámolások követelményrendszerének megismerésén volt. Erre nagy szükség van, hiszen a követelményrendszer nyelvezetét el kell sajátítani, igaz már a pályázatoknál is szembesültünk azzal a ténnyel, hogy azonos fogalmak alatt nem azonos tartalmat ért a pályázó/megvalósító és a pályáztató/ellenőrző szerv. A szakmai tanácsok, jóindulatú figyelmeztetések, ötletek egyaránt segítettek a feladatra való felkészülésemet. Erre azért is szükségem volt, mert nyilván nem érthetek mindenhez egyformán (pl. a pénzügyet, az elszámolási rendet nekem nehezebb volt megérteni, mint az egyébként főkönyvelőként dolgozó kollégáknak. Ugyanakkor a szakmai beszámoló pedig nekik okozott nagyobb nehézséget). Mivel a képzés más információcsatornák felé is nyitott, így a további ismeretszerzést is segíti (pályázatok, honlapok, szervezetek stb.) A projektmegvalósító tanfolyamon szerzett ismeretek azért is fontosak, mert felkészítenek a feladat önálló végzésére, így ritkábban kell fordulni az amúgy is nagyon leterhelt Közreműködő Szervezethez vagy az Irányító Hatósághoz. Nagyobb az esély arra, hogy sikeresen lebonyolíthatjuk a projektünket.

Az alábbiakban bemutatom projektszervezetünket egy ábrán, amely a „Nemzedékek kutatóúton ...” címet viseli és a Felsőfokú Intézmények és civil szervezetek együttműködésében megvalósuló két éves kutatási program az Észak-Alföldi Régió kistérségeiben. (A projekt száma: ROP 3.3.1.-05/1-2006-02-0007/37). A projekt irányítója a Szolnoki Főiskola, a megvalósításban partnerek: Túrkevei Kulturális Egyesület, MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, a Szolnoki Főiskola Mezőtúri Fakultási Önkormányzat, Körös-völgyi Természetvédelmi Egyesület és a Mozgásszerűltek Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Egyesülete. A projektünkről részletesebben olvashatnak Mikroközösségek című konferenciakötetben, a Jászkunság folyóirat 2007. évi számaiban, valamint az Interneten (Pl. www.fintamuseum.hu honlapon).¹

¹ Lásd: Örsi Julianna (szerk.): Mikroközösségek. Társadalom- és gazdaságtudományi eredmények és módszerek innovációja. Túrkeve – Szolnok, 2007, valamint Jászkunság L. évf. 2007. 1–2 szám és 3–4. szám több cikkét!

V. A képzés társadalmi hasznosultsága (szemléletváltás, innovációra való fogékonyság, ismeretszerzés és átadás, humánerőforrás fejlesztés, disszemináció)

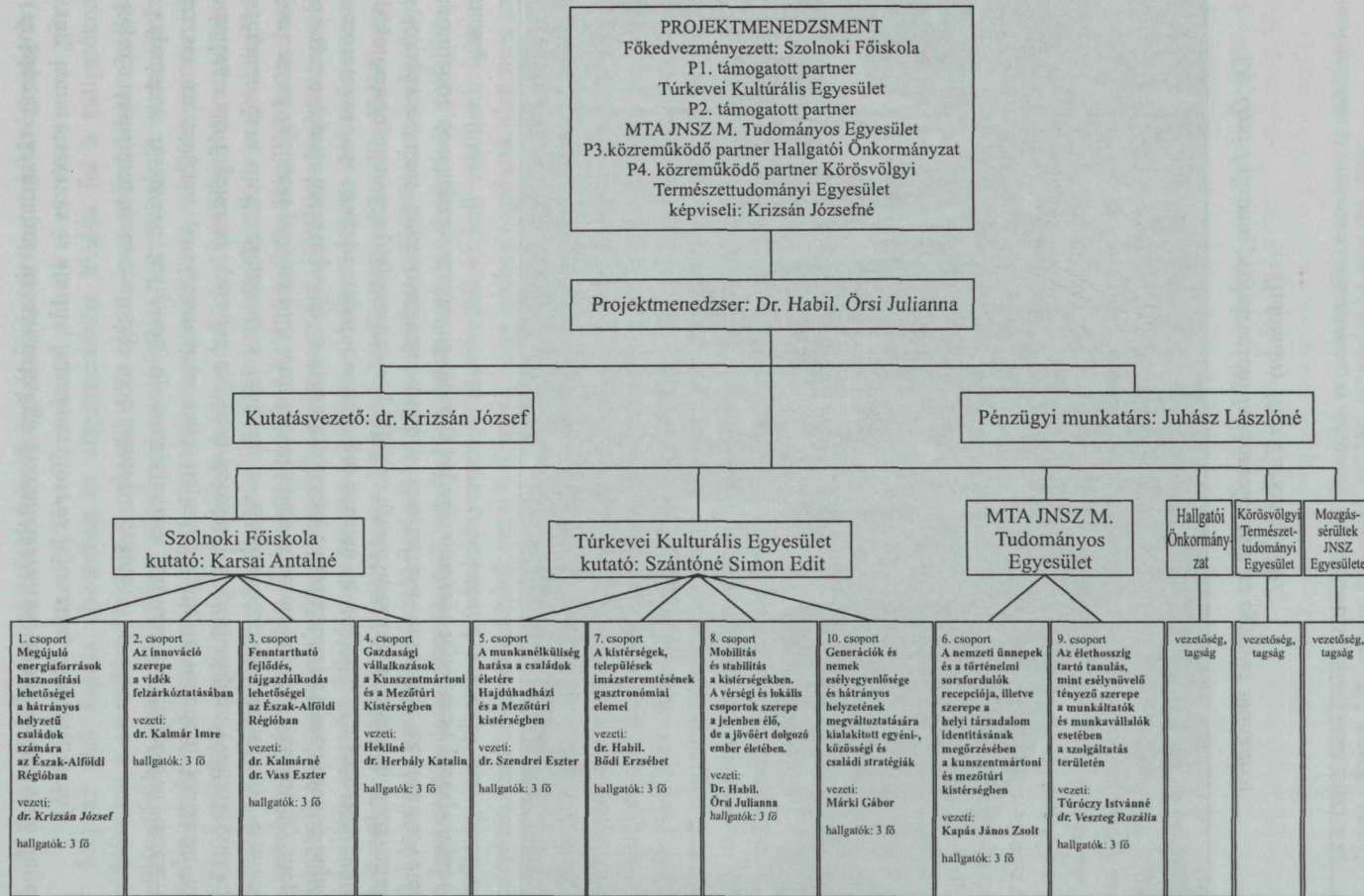
A képzés társadalmi hasznosultsága több szinten mérhető.

A képzésben résztvevő hallgatók új ismeretekhez jutottak és magukévá tették a menedzser szemléletet. A változtatásra való hajlandóságuk növekedett, kialakult az innovációra való fogékonyságuk. Az egyénen keresztül a gazdaságban (vállalkozások), közszférában és a civil szférában is fejlődött a humánerőforrás. Valamennyi említett szektor ezáltal fejlődési pályára állítható. Mivel kulcs emberek képzése valósul így meg, biztosítható a képzés hatékonysága és a disszemináció. Mindhárom területen tovább adják az ismereteket és további résztvevőket generálnak a képzési folyamatba való bekapcsolódásra, illetve a pályázatíráásra, projektmegvalósításra. A képzésben résztvettek és a képzőszervezet kapcsolatának további fenntartása nemcsak az utánkövetés szempontjából, de a képzési kínálat bővítése, a képzési rendszer fejlesztése szempontjából is fontos.

*Dr. Örsi Julianna projektvezető beszámolót tart az egyéves munkáról
– Tudomány Nap Túrkeve, 2007*

1. ábra. A „Nemzedékek kutatóúton” projektszervezet

Szőke Anna

A VERSEC KÖRNYÉKI MAGYARSÁG

– Egy öt éves kisebbségkutatás töredékei –

1.) Etnikai kép

A kutatási terület kiválasztásakor a Vajdasági Magyar Kalendárium 1998 kiadványban közölt demográfiai adatok játszottak szerepet. Valójában ekkor szembesültem kishazám¹ (Vajdaság) számadatokban² is bemutatott etnikai arculatával. A kutatópontok meghatározásakor egy szempont vezérelt, a Versec környéki magyarlakta falvak mindegyike képviselve legyen. Kivételt Versec képezett, mely városi státusával nem igazodik a paraszti kultúrához, de nem kerülhettem meg, hiszen közigazgatásilag, – s esetemben a téma szemszögéből – központi szakrális helyet tölt be Délkelet-Bánátban. Versec város a maga egyedi polgári vonásaival, ugyanakkor a városba költöző polgárosuló parasztság miatt olyan archaikus elemek őrzője, mint például a betlehemes játéknak, az arató és szüreti ünnepségeknek, de említhetném az évente megrendezendő színházi fesztivált is, a Sterija-játékokat (ejtsd: Ssterija-játékok), amely a város szülőttéről, Jovan Sterija Popovicről kapta a nevét, s amelynek mindig van magyar résztvevője. E kulturális elemek feldolgozása külön kutatást és feldolgozást igényelne.

A Versec környéki magyarság számaránya a többségi nemzethez viszonyítva 2002-ben

	Magyarok	Más nemzetiségűek	A magyarok százalékaránya
Versec	1.800	34.823	4,91 %
Temesvajkóc	182	996	15,45 %
Vatin	67	183	26,80 %
Nagyszered	99	1.241	7,39 %
Temeskutas	44	1.223	3,47 %
Fejértelep	241	135	64,10 %
Udvarszállás	200	26	88,50 %
ÖSSZESEN	2.633	38.627	

Kutatásaim célja az volt, hogy bemutassak egy kisebb földrajzi-néprajzi egységet a történelmi Magyarország déli peremterületéről, ahol a magyar etnikai közösség mindig kisebbséget alkotott. Fennmaradásuk kis létszámuk ellenére, mind a mai napig csodával határos. A végeken való peremhelyzet előidézte az anyaterület kulturális elemeinek

¹ A kishazám kifejezést Dudás Károly írótól tanultam el.

² Vajdasági Magyar Kalendárium, 1998. 102–115. p.

makacs őrzését, kérdés azonban, milyen mértékben? „A képletet bonyolítja, hogy a bányászati magyarok zöme akkor hagyta el korábbi hazáját, amikor ott az Alföldre jellemző újkori földrajzi folyamatok kibontakoztak vagy kezdtek kibontakozni, de az új helyen ennek esetleg még nem voltak meg a feltételei. A telepések nagy része az anyatelepülések szegényebb rétegeiből került ki. De nem tudjuk, vajon mit hoztak magukkal tárgyakban és értékekben.”³

A Verseci-hegy szomszédságában fekvő magyar településcsoport megjelölésére az általam használt földrajzi tájnév – Versec környéki magyarság – nem ismeretes az egyetemes magyar nyelvterületen belül. Talán a Dél-Bánát lenne a rájuk is vonatkozó, de e megjelölés szélesebb területet foglal magában, mint amit e kutatás a vizsgálat céljával megjelölt. Az itt fellelhető kulturális jelenségek különbözőek, nem jellemző rájuk a kultúra integrációja. Konzerválódott hagyományaikból kiolvasható azoknak a vidékeknek, tájtörténeti csoportoknak a népi szellemi hagyománya, amelyekről az utóbbi két évszázadban a telepések jöttek, illetve leszakadtak. Az öt kis falu: Nagyszered, Fejértelep, Udvarszállás, Vatin és Temesvajkóc, valamint Versec a maga városi státusával, amely 1918 előtt két vármegyéhez tartozott, Temes és Krassó-Szörény vármegyékhez. Azóta a közigazgatási illetékesség néhányszor megváltozott. A terület többféle földrajzi területet, többféle származású és kultúrájú magyarságot ölel fel. A valamikor multietnikus területet három, nagyjából egyforma nagyságrendű nemzet lakta:

- a saját országában (Magyarországon) élő, de a török időkben megfogyatkozott magyarság,
- a törökök elől Magyarország területére menekült határőrvidéki szerbség
- és a bécsi udvar elnemzetietlenítő politikájának eredményeképpen oda telepített németség.

Vajdaság Jugoszláviához való csatolásával megkezdődött a vidék elszlávosítása, ami koroktól és rendszerektől függetlenül a mai napig tart. A Versec környéki magyar közösségek parányi lélekszámuk ellenére is túléltek a királyi Jugoszlávia „Govori drzavnim jezikom” (ejtsd: Govori drzsávnim jezikom), vagyis beszélj államnyelven kendőzetlen és durva módszerét. Sorsuk az alárendeltségből sohasem tudott kilépni. A munkaadóikhoz való viszonyuk a jogi felszabadulás után sem változott, nem tudták levetkőzni teljesen az alávetettséget magukban foglaló kötöttségeket, ami a „rendi formák” továbbélését jelentette.⁴ Hol osztálytagozódásuk miatt kényszerültek aláazatra, hol az államhatárok átrendezése miatt váltak másod- vagy harmadrendű polgáraivá annak a társadalmi rendszernek, amely éppen aktuális volt letelepedésük két évszázada alatt. Nemzeti hagyományaikat a második világháborúig töretlenül megőrizték. A kommunista társadalomhoz való gyors alkalmazkodást a béres sorsra jellemző megaláztatásban, a nagybirtokosi uradalmi rendszerből fakadó alsóbbrendűségben kell keresnünk. A rendszerváltozástól kezdve (1945) vallásosságuk fokát is a politikai tényezők határozták meg. Szegénységükkel magyarázzák vallási és nemzeti identitásuk feladását is az asszimiláció kezdeti szakaszában.

³ Kósa László, 1998. 159. p.

⁴ Kósa László, 2003. 341. p. Tanulmányában Erdei Ferencet idézi, amikor a "rendi formák" definíciót használja.

Versec és környéke Európa jelenlegi régiós felosztásában Közép-Európához tartozik. Társadalmi és kulturális kapcsolatai alapján azonban egy megfoghatatlan, sztereotípiákkal teletűzdelt földrajzi terület, mely szellemiségében inkább hordoz kelet-balkáni elemeket, a tárgyi kultúra külső megnyilvánulásaiiban pedig az Osztrák-Magyar Monarchia jegyeit viseli magán. Magyar vonatkozású néprajza az elszórt adatoktól eltekintve napjainkig sincs kellőképpen feltárva. Sem a néphit, sem pedig a népi vallásosság területéről származó szokásokat és hiedelmeket rendszerező feldolgozás nem áll rendelkezésünkre. A jugoszláviai magyar néprajzi kutatások többnyire elkerülték a Versec környéki magyar (vagy magyarok által is lakott) településeket. Kálmány Lajos népköltési hagyatéka az Észak-Bánát – etnikailag jól körülhatárolható terület – folklórkincsének összegyűjtésére vállalkozott. Az 1969-ben alakult tudományos intézmény, a Hungarológiai Intézet (Újvidék) a szerémségi és bánáti kutatások eredményeiről kiadványaiban számolt be. Ezek a gyűjtések kevésbé érintették az általam vizsgált területet. Katona Imre 1972-ben felderítő jellegű gyűjtést végzett Észak-Bánát három községében.⁵ Tóth Ferenc, fiatalon elhunyt vajdasági (topolyai) néprajzkutató Ürményházán gyűjtötte fel a néphit és népszokások rendszerét a szerelemtől a keresztelőig.⁶ A népi gyógymóddal kapcsolatban Ferenczi Imre közöl adatokat a jugoszláviai Bánság északi területéről: Feketető (Cerna Bara), Csóka, Hódegyháza (Jázovó), Kikinda, Padé, Rábé, Szaján és Verbica (Egyházaskér) helységekből.

Az itt élő magyarság helyzetét mindig a történelem formálta, a földrajzi adottságok kevésbé. A közlekedési viszonyok Temesvártól elszakadva Pancsovához és Belgrádhhoz hozták őket közelebb. A nagy távolságok és a rossz összeköttetés elválasztotta őket a tömbben élő magyarságtól, különösen a Bácskától. Ez a zártság meghatározója lett életmódjuknak. A társadalomban bekövetkezett bármilyen változást, beleértve a fejlődést is, másodkézből tapasztalták meg.

Az öt év alatt, amíg havi rendszerességgel találkoztunk, megtapasztaltam, milyen erővel kötődnek etnikai jegyeikhez, mit tesz a katolikus és református egyház annak érdekében, hogy megtartsa őket hitükben, nyelvükben, és hogyan próbálja kivezetni őket elszigeteltségükből. Szokásaikban a legkülönbözőbb archaikus és interetnikus elemek keverednek. A magyar nyelv, mint anyanyelv ismerete és használata korosztályonként változó. A legidősebbek, 70–80 évesek használnak legkevesebb idegen (szerb) szót. A középosztálynál félnyelvűség (szemilingvalizmus) jelentkezik, vagyis súlyosan korlátozva vannak mindkét nyelvben. A fiatalabb nemzedéknél már megtörtént a nyelvcsere.⁷

Anyanyelvük elvesztése egyben a saját etnikai (magyar) csoporthoz való tartozás (kötődés) elvesztését is jelenti. A magyar zenének már csak elvétve van természetes helye ebben a közegben.

Bánságban a szerbek 110 településben abszolút többséget képeznek, ezek közül 34-ben az arányuk meghaladja a 90 %-ot. A 10 ezer lelket meghaladó településekben több mint 50 %-os a szerbek aránya. Így van ez Fehértemplomban, Kikindán, Keveváron (Kovin), Törökbecsén, Pancsován, Versecen, Nagybecskerekén.

5 Katona Imre, 1983. 78-104. p.

6 Tóth Ferenc, 1983. 107-131. p.

7 Góncz Lajos, 1999. 25. p.

A szerbek már 1948-ban is a Bánság népességének 59,9 %-át,
1981-ben pedig 64,6 %-át adták.

A magyarok csak 24 bánsági településen voltak abszolút többségben (közülük 11-ben arányuk meghaladta a 90 %-ot, de ezek mind kis lélekszámú települések.)

A magyarok 1948-ban a Bánság népességének 18,2 %-át,
1981-ben pedig 13,7 %-át képezték.⁸

Dél-Bánátnak 2002-ben 313.937 lakosa volt, a magyarok száma 15.444.⁹ Nagy kiterjedése miatt Délkelet-Bánátnak Versec a központja. Azonban a magyarság szempontjából már csak nagy odafigyeléssel tudná ezt a szerepet ismét betölteni. Az „ismét” szó hallatán kérdések tömkelege vetődik fel az idegenből idekerült magyar történelmet és kultúrát ismerő emberben. Magyar tannyelvű iskolájuk már régen nincs, a művelődési egyesületek külső segítség nélkül vitatható minőséget produkálnak, ha van egyáltalán ilyen a településen. Az egyház az egyedüli intézményes keret, amely még összetartja a kis lélekszámú közösségeket.

A Versec környéki magyarság elszigetelt régióként él a Vajdaságban. A régió szó jelentését a Magyar Értelmező Kéziszótár a következőképpen határozza meg: vidék, övezet, szellemi tevékenységnek, jelenségnek bizonyos területe. Ezekben a definíciókban a Versec környéki magyarság helyét próbáltam megtalálni, illetve egy mondattal kifejezni összetartozásukat, amelyben sajátosságok, értékek, közös elemek egy csoporttá nyilvánítják őket. A birtokukban lévő kulturális elemek és a környezeti tényezők egy különös identitásrégió kialakulását szülték, amely sajátos fejlődésű és kultúrájú maradványa az egyetemes magyar nyelvterületnek. Ők a Versec környéki magyarok.

A vizsgált településeken kisebb, zárt, önálló alakulatot csak a hívek csoportja alkot. Szülőföldjükön – Udvarszállást kivéve – nélkülöznek mindenféle magyar intézményrendszert. Ami számukra ebben az átmeneti állapotban az intézményrendszert jelenti az a vallás és a jeles napi ismeretek birtokában a szokások megtartása. Különleges identitástatusukat a történeti-földrajzi¹⁰ környezetben egyszerűen csak Versec környéki magyarságnak definiálom. Fennmaradásukat Kálmány Lajos így jellemezte: „*A viszonylag későn betelepült magyarok megmaradását többek között a vallás is biztosította, mely még a nyelvnél is élesebb határvonalat húzott közülük meg a szerbek, románok vagy a németek közé, hiszen ezek más felekezetekhez tartoztak.*”¹¹

Konkrét, a területre vonatkozó és a témát érintő érdemleges forrás napjainkig kevés jelent meg. A jugoszláviai néprajzi kutatások többnyire elkerülték a Versec környéki magyar vagy magyarok által is lakott településeket. Kálmány Lajos népköltési hagyatéka az Észak-Bánát – etnikailag jól körülhatárolható terület – folklórkincsének összegyűjtésére vállalkozott. Penavin Olga a Jugoszláviában fellelt magyar nyelvjárások ismertetésekor tesz említést Fehértemplomról (Bela Crkva) és Fejértelepről (Susara).

⁸ Mirmics Károly, 2000. 48. p.

⁹ Az adatok a Létünk 2005. 3. sz. folyóiratból származnak, szerző nélkül. Lábjegyzetben a harmadik oldalon ezt olvashatjuk: Esélyek és lehetőségek a vajdasági magyar szórvány felzárkózására. E tanácskozársra, melynek fontosabb dokumentumait az alábbiakban közöljük, Újvidéken került sor 2005. június 30-án, a Mozaik Alapítvány szervezésében.

¹⁰ Kocsis Károly, 1993. 128. p.

¹¹ Balassa Iván, 1989. 255. p.

A vajdasági Bánság délkeleti szélén, a román határ mentén az etnikumok tarka mozaikjából Udvarszállás az, amellyel – nyelvsziget helyzetének köszönhetően – többször is foglalkoztak a kutatók (Paládi-Kovács Attila, Diószegi Vilmos, Jung Károly).

A népszámlálási adatok szerint a Versec környéki magyar nemzetiségűek lélekszáma az államalkotó nemzethez viszonyítva mindössze fél százalék körül mozog. A vizsgált hat településen számuk nem éri el a háromezret.

A kétszeres kisebbségi sors hatása az oktatásra (2005)

Helység	Lakosok összesen	Magyar	Magyar %	Magyar nyelvű oktatás
Udvarszállás	226	200	88, 50	VAN
Versec	36.623	1.800	4, 91	NINCS
Székelykeve	2.574	2.232	86, 71	VAN
Pancsova	77.087	3.279	4, 25	NINCS

Az erőszakos jugoszláv egységesítés globálisan náluk is érvényesült, ami azt jelenti, hogy ők is elindultak a „jugoszlávság” útján, de a magyar intézményrendszerek hiányában (oktatás, művelődési házak) saját szokás- és hiedelemvilágukat nem adták fel. Szétszórt-ságukban, magukra hagyatottságukban gyakran nevezik őket vajdasági csángóknak, illetve, hogy a problémaérzékenységet velük kapcsolatban a tömbben élő magyarok még jobban kifejezzék, gyakran így fogalmaznak: „Ők a mi csángó magyarjaink.” Ha így tekintettem volna rájuk, akkor értekezésem címében *A Versec környéki magyarság* címszó helyett *A Versec környéki magyarok* szerepelne. Talán így lett volna a helyes, hiszen nem csak kulturálisan mutatnak számottevő különbséget, de területileg is széttagoltan élnek egymástól. Mégis, a multikulturális közösség és az interetnikus kapcsolatok meghatározzák gondolkodásmódjukat, identitásukat. Így alakulhatott ki a csoportos kultúra jellemzőjeként az itt fellelt folklór anyag.

E gazdag és sokszínű forrásanyag irányította figyelmemet a recens anyag további feltárására, s annak leíró jellegű ismertetésére.

2.) Az értékek átrendeződése

„Érdekes, hogy a szerbek nem adnak le a szokásaikból, ami nem baj, de mi leadtuk és átvettük. Versecen, ha két román megy az utcán, azok véletlenül sem beszélnek szerbül. A magyarok szerbül beszélnek egymás között.”¹²

Az átalakulási szakasz – az élet minden területére érvényes - a hetvenes évek második felétől kezdődött. Ekkor már döntő többségbe kerülnek azok, akik szekularizált értékrendszerben nevelkedtek és szocializálódtak. A világias miliőben a magyarság alkalmazkodott a legkifejezettebben a körülötte élő szlávsághoz és a románsághoz. „*Mink úgy kilógtunk a sorbú*” – fogalmaznak magyaratzként többen is az idősebbek közül.

¹² A témakört jellemző mondat Csula Veronkától származik. Szül. 1952. Fejértelep. Az adatközlés ideje: 2003.

Az értékek átrendeződése a családi ünnepeken keresztül is nyomon követhető különösen, ha a hagyományos ünnepek felől közelítünk a magyar kultúra felé.

A közös munkahelyek alkalmat nyújtottak a munkatársak megvendégelésére. Ünnepekkor a dolgozók vittek be kóstolót a gyárba, az iskolába, az egészségháza, ki hol dolgozott. Az ünnepek magukban foglalták a családok jelesebb eseményeit is, születésnapokat, évfordulókat stb. Így többször nyílt alkalom a „megvendégelésre, a csasztizásra”.¹³ A „csasztizások” az évek múlásával mind nyitottabbá váltak. Fokozatosan elindult a családlátogatás folyamata a nemzetek között. Kezdeményezője a magyarság volt. Ők bizonyultak nyitottabbaknak.

Az alkalmazkodás kiszélesedésével a barátkozás és az együvé tartozás erősödő folyamatában szilárd falakat jelentettek a vegyes házasságok és az asszimiláció megindulása. A nyolcvanas évekre felerősödtek a társadalmon belül az emberi kapcsolatokban megmutatkozó „másság” iránti érdeklődés és pozitív elfogadása. Ennek felismerésében a magyar etnikum igyekezett a személyesnek nevezhető bensőséges családi ünnepeket, mint például a karácsony és a húsvét, mind nyitottabbá tenni. Különösen sokat jelentett ez a többség egészétől eltérő sajátos magyar értékrend elfogadtatásában. A katolikus ünnepek alkalmával kezdtek „megszaporodni” a családlátogatások, a szerbségre jellemző nagy jövés-menések.

Az együttélési modellnek ez a fajtája/típusa gyökereiben változtatta meg a magyar családok ünnepeire jellemző étkezési szokásokat. E külső hatások nyomán formálódott, ötvöződött az étkezési kultúra multietnikussá, s szorultak háttérbe a hagyományos magyar ételek.

Az alkalmazkodás az ünnepi alkalmak értékrendjét bontotta meg. A már említett egésznapos vendégfogadások, a „nagy jövés-menések” befolyásolták a magyar közösségek étkezési kultúrájának alakulását. Szükségszerűen adódott, a körülmények diktálták a változtatást minden tekintetben. Egész sor olyan étel és más konyha-technika jelent meg a magyar családoknál, mely másfajta (nem a megszokott) nyersanyagból adódott. Egy mondatban megfogalmazva: egyszerűsödött az ünnepi étrend.

Mit jelent a *jövés-menés*, ami elemeiben megváltoztatta az ünnepek étkezési szokásait?

Földrajzi környezetükben a magyarságot nevezhetnének helyhez kötöttnek. A családi tűzhely melege inkább rájuk vonatkozott, mint délszláv szomszédjaikra. A pontos vasárnapi ebéd, a családi ünnepek (névnapok, később a születésnapok) ünneplési módja eltérő tendenciákat mutatott a faluközösség, munkaközösség életritmusával. Szerb nemzetiségű barátai, ismerősei a nap bármely időszakában betoppanhattak, hívás nélkül is „csesztizni – gratulálni” a családnak az ünnep alkalmából. Ilyenkor – szerb szokás szerint – illik azonnal teríteni a vendégnek. Nagy szégyen, ha csak itallal kínálják, vagy kávéval a vendéget. Ezért az ilyen alkalmakra már előző nap felkészül a család. Malacot sütnék (süttetnek péknél), kecskét és bárányt nyársalnak, amelyeket felszelve tálcákon, nagyméretű tepsiken tálalnak. A húst tursija salátával veszik körül.¹⁴

¹³ A csasztizni a szerb castiti (vendégül látni) szó magyarosított változata. Jelentése a szerb nyelvben tömörebb, mint a magyarban. Például: Gyere, megcsasztizlak egy kávéval! Vagy: Ma jó napunk volt, mert a kolleganő csasztizott. Születésnapja alkalmából hozott be tortát.

¹⁴ Silling Léda, 2005. 143. p.

Újabb szokás a sült húсок mellé majonézes krumpλισalátát felszolgálni.

Tavasztól őszi főételnek számít az ünnepségeken a csevapcsicsa és a pljeskavica. Ezeket az ételeket mindig frissen sűtik fűszerezett darált disznó- és marhahűskeverékből a szabadban.

A szűkséges húсок tárolását jócskán megkönnyítette a mélyhűtők, hűtládák megjelenése a háztartásokban. Az előre megformált hússzeleteket kisebb adagokban lefagyasztják, hogy kéznél legyenek az ünnepségek alkalmával, amikor a szabadban fém tárcsán, nyílt tűz felett megsűtik. Az ily módon történő ételkészítés ma már nagyon közkedvelt, az is megjegyezhető, hogy óriási méreteket öltött.

Említést kell tennünk a sült paprika különböző elkészítési módjairól. A sült paprika-saláta és a túróval töltött sült paprika is kedvelt szerb eledel.

Az ájvár készítése is elterjedt a magyar családokban.¹⁵

Ezek után tekintsük át, melyek azok a hagyományos formák, amelyek napjainkban a magyar közösségeket jellemzik. Mindenekelőtt a kettősség. Zárt családi körben az ünnep fényét a gyöngyöző húsleves, a mártás, a kirántott húс, a töltött káposzta és a kótt kalács jelenti. Udvarszálláson a vendéget még e hagyományos vendégfogadtatásban részesítik. A többi településen, magyar szolással élve: *tisztelet a kivételnek*, az ünnep lényegét a kitárulkozás, a nyilvánosság előtt megűlt ünnepség jelenti.

A tiszta katolikus keresztények még megűnneplik két legnagyobb ünnepűnket: a karácsonyt és a húsvétot. A szentestét a magyar etnikumú családok megtartják. A heterogén etnikumú közösségekben a zártkörű, szigorúan szűк családi körben megtartott két ünnep – a karácsony és a húsvét – ételei még ellenállnak a megsemmisűlésnek. Különösen „*azok, amelyek az ünnep jellege folytán szokás és hiedelem elemekkel szorosan összefonódnak.*”

Ezen ételűknél nem a táplálék voltak, hanem éppen a szellemi kultúrába való beágyazottságuk a fontosabb tényező.¹⁶

A környezeti hatására két nagy nemzeti ünnepűkre a kettősség a jellemző. Vendéglátás alkalmával nem a karácsonyi ebédűből kínálják az ünnepet köszöntő személyt. Az édes és sós sütemények mellett ott találhatók a már említett húсок: malac, pljeskavica és a többi.

A hatvan, hetven éven felűlieknél a családi szájhagyomány szerint még ismerik az ételek hiedelem alapját. „*Őreg idűben, ahogy vót, most is úgy csinálom: karácsonyű kocsonya, mákos tészta, bableves.*”¹⁷ Ők a böjtűt is megtartják. Gyermekűek, a mai középkorosztály már nem böjtűl, csak továbbmeséli a gyermekűeknek, hogy a bábó (nagy mama) böjtűl ezen a napon. De még űk is megfűzik a sok finom sült húс mellé a hagyományos ételeket: a mákos tészta, a bablevest, a rétest, mint a szokás survival továbbélését. Bárhűy is van, egyenlűre az ünnepűkhez kapcsolódó ételek még a magyar ünnepi étkezési formák megtartói.

¹⁵ Paradicsomból, húсок paprikából, vörűshagymából főzés, majd passzírozás úján készített saláta. Sült húсок mellé találják.

¹⁶ Kisbán Eszter, 1963. 197. p.

¹⁷ Adatűközlű: Mészáros Julianna. Nagyszered. Szűletett 1924. Adatűközlűs ideje: 2005.

3.) Húsvét

A pravoszláv egyház feltámadási körmenete Nagyszereden

A vallásukat gyakorló katolikus lakosság a nagypénteki gyónást elengedhetetlen kötelességének érzi. A papok külön időpontokat jelölnek ki a gyónás céljából.

Nagypénteken az udvarszállási férfiak rituális mosakodást végeznek a Karas folyóban, hogy megtisztuljanak. Nagyszereden, a férfiak kora reggel az udvarban vödörből deréig lemosakszanak. Hisznek a víz tisztító erejében. Ugyanitt, az idős asszonyok még napjainkban is kenyeret sütnek a villanytűzhelyben. Ez számukra fontos cselekvés, mert Jézus Krisztus a friss kenyér illatára támadt fel. Régen kiscipót is sütöttek és beleengedték a folyóba. A cipó megmutatta, ha valaki belefutott a vízbe, azon a helyen forgott és nem úszott tovább. Ez csak nagypéntek napján volt érvényes. Udvarszálláson 2005-ben minden iskolás kisgyerek járt kerepelni. Házról-házra beszólnak a kapun: *Elsőt kerepelnek, készüljenek a templomba. Másodikat kerepelnek, induljanak a templomba. Harmadikat kerepelnek, mindenki menjen a templomba.*

A nagyszombati feltámadási körmenetre minden településen szívesen emlékeznek.

Nagyszered magyar lakosainak eseményt jelent a pravoszláv egyház szabadtéri föltámadási körmenete az ortodox nagyszombaton. A „szerb” nagyszombati körmenetre este kilenc órakor gyülekeznek a hívek.

Mivel a faluban alig van közösségi esemény, szinte nincs is, a falu apraja-nagyja igyekszik ott lenni az eseményen nemzetiségi hovatartozástól függetlenül.

Az ortodox templomot a bekerített templomkert zárja körbe. A liturgia a templomkertben kezdődik este kilenc órakor. Ennek befejeztével a jelenlévők körmenetben elindulnak a Kutas felé vezető főúton a faluszéli ortodox képoszlophoz. Elöl viszi egy férfi a keresztet, utána férfiak viszik a lobogókat, őket követi a férfikórus, majd vegyesen következnek a megjelentek. A férfikórus éneke bejárja az éjszakát. Az emlékoszlopnál fehér abrosszal leterített asztalok mellett a szomszédok várják a körmenetet. Az asztalokon pirosra sült kenyércipók és kis tányérekben só. Itt is liturgiát végeznek, majd a pópa tör egy darabkát az egyik cipóból, sóba mártja, az égre felnéz, keresztet vet magára és elfogyasztja a kenyérdarabot. Ezután a cipókat kiosztják, kézre-kézre adják, mindenki tör belőle, s a körmenet lassan visszaindul a templomhoz. Visszafelé is énekelnek.

Éjfélre visszaérkeznek a templomhoz. A pópa a körmeneti kereszttel háromszor megzörgeti a templomajtót, és bebocsátást kér. Ekkor kinyílik a templom ajtaja, a néphit szerint a barlang és ezzel megtörtént a feltámadás. A jelenlévők – katolikusok és pravoszlávok – bevonulnak a templomba. Itt már rövid ideig tart a liturgia és mindenki megy haza.

Ez az esemény mindig hatalmas élményt jelent a katolikus híveknek. A feltámadás belső rendje emlékezteti őket a vallásos élet mélységére, s nem úgy tekintenek rá, mint tőlük idegen történésre.

A körmenet végeztével a templomajtó háromszori megzörgetésére találunk példát a magyar nyelvterületen barkaszentelés (virágvasárnap) alkalmával.¹⁸

¹⁸ Magyar Néprajz VII. 405. p.

4.) Pünkösöd

A pünkösödhöz fűződő népszokások felgyűjtésekor az időskorú emberek emlékezetére támaszkodhatunk. Udvarszálláson az ünnep néhány eleme még élő népszokás.

Pünkösdkor erőteljesebben duzzad a természet. Jól tudták a régiek, ilyenkor meg kell állni egy pillanatra, köszönten az új életet, imádkozni a bő termésért. Erre szolgált a pünkösöd, a húsvét utáni ötvenedik nap.

Nagyszeredeen pünkösdkor befejeződött a tánc és míg meg nem jelent az első búza-kereszt a határban tilos volt táncmulatságot rendezni.

Udvarszálláson pünkösöd hajnalán zöld bodzaágakkal díszítik a háztájat, kaput, kerítést. A férfiak, az elemi iskola alsós tanulói is, pünkösöd reggelén a faluszélet szegélyező Karas folyóban megfürödnek. Ezt a rituális mosdást igyekeznek már hajnalban elvégezni. Dömötör Tekla a pünkösddel kapcsolatban megjegyzi, hogy ritka a pünkösödni a vízzel, rituális fürdéssel való kapcsolata, mely a keleti szlávoknál oly szembetűnő.¹⁹ A vizsgált terület többi településén nincs hagyománya a pünkösdi fürdésnek.

Adatközlőim a pünkösdi királynéjárásra nem emlékeznek: „*Nálunk az nem vót szokásban. Hallottam a mimimamásokrú, de erre nem járták.*”

A májusfaállításnak viszont igazi nagy hagyományát tartják még ma is szokásban.

A vajdasági magyar nyelvterületen talán egyedüli település Udvarszállás, ahol még állítanak a lányok háza elé májusfát, s amely kontinuitását mind a mai napig megőrizte. Minden év május elsején magas nyírfa ágat állítanak a nőtlen ifjak a falu lányos házai elé.

A májusfaállítás két külön csoportot képeznek. A fiatalabb korosztályt az elemi iskola felsős tanulói, az 5–8 osztályosok képezik, az idősebb csoportba a nőtlen fiatalok, de általában 15–20 év közöttiek tartoznak.

A lányok számára állított májusfát a Karas folyó partjáról a legnagyobb titokban szerzik be. A 2–3 m hosszú ágakat az éj leple alatt elvonszolják a temetőárokba, és ott őrzik pirkadatig. Napfelkeltekor, hajnali 3–4 óra felé, amikor virradni kezd, elindulnak a csoportok. A csoportok létszáma 10–12 fő. Reggelre, mire ébrednek a lányok, a színes papírszalagokkal díszített májusfáknak állni kell.

Az udvarszállási fiúk egy lányt sem hagynak ki. Itt a májusfaállítás nem az udvarlás szimbóluma. Figyelmesség, kedvesség, tiszteletadás a fiúk részéről és kiváló alkalom a szórakozásra.²⁰ A legények zenészt fogadnak erre a napra (egy harmonikást), akivel sorba járnak a lányos házakat. Megállnak a májusfa körül és énekelnek. Ilyenkor a lányok kijönnek és megvendégelik a legényeket.

A korosztály szigorú betartásából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fiúk részéről a májusfaállítás a nagylányság elismerését jelenti. Alsó osztályos kislánynak nem állítanak májusfát.

A terminológiára vonatkozóan a májusfa ismert.

A lányoknak állított májusfát pünkösdhétfőn zeneszóval kitáncolják (kidöntik). A legényeket ilyenkor behívják és megvendégelik. Lagzinak beillő vendégség van

¹⁹ Dömötör Tekla, 1983. 128. p.

²⁰ Verebélyi Kincső, 1992. 238.p.; Verebélyi Kincső, 1993. 147–151. p.

pünkösdhétfőn. A lányok nagyon büszkék arra, hogy őket köszöntik a fiúk, s alig várják, hogy elérjék azt a kort, amikor házuk előtt is áll majd a májusfa.²¹

Pünkösdhétfőn az udvarszállási tanulóknak tanítási szünet van. Ők már mindannyian Karasjeszenőre (Jasenovac) járnak iskolába, de szerb nemzetiségű igazgatójuk humánusan kezeli a magyar fiatalok saját hagyományaik ápolását, s engedélyezi ezen a napon a tanításról való távolmaradásukat.

Pünkösdkor a plébánosok igyekeznek eljutni minden településre, hogy ünnepi szentmisében részesíthessék a híveket. Ahol nem tudják vasárnap bemutatni a szentmisét, akkor pünkösdhétfőn kerül rá sor, de sohasem marad el. A templomokat piros pünkösdi rózsával díszítik. A pünkösdhétfő dologtöltő nap volt, az idősebbek ma is betartják.

Nagyszereiden szerb pünkösdkor hársfaágat támasztanak a ház falának. A zöld ág mindkét nép pünkösdi szokásában megjelenik, s bizonyára a tavasz eljövetelét, a termést, szaporodást jelenti. A szerbek a jóra forduló időt köszöntik a hársfaágakkal.

Az interetnikus kapcsolatok sokszínűségét tükrözi a „magyar” karácsony és a pravoszláv karácsony megünneplése Vatinban a magyarok körében.

5.) Vatini karácsony

A téli ünnepekör szokásvilágának leggazdagabb őrzőjét nehéz lenne meghatározni. Mindenhol más szokás kap nagyobb hangsúlyt, de mindenhol van legalább egy cselekvéssor, amelyet mélyebb intenzitással élnek meg. A karácsonyt övezi a legtöbb, legértelmesebb népszokás. Az ádvent, vagyis az eljövétel idejét komolyan vették és veszik napjainkban is a Versec környékén élő magyarok. Igaz, idős koruk segíti is a bőjt betartását. A múltban, amikor volt saját papjuk, eljártak a hajnali misére. A nagyszereedik a két világháború között Temeskutasra (Guduricára, Kudritzra) gyalogoltak, amely három km-re van tőlük. Felejthetetlen számukra az ünnepre való felkészülés időszaka. A Luca napjától karácsonyig terjedő 13 napot mozgalmassá tette a takarítás, főzés, mosás és az ezekhez a napokhoz fűződő hiedelmek betartása. A szentestét a legszegényebb családokban is bensőségesen ünnepelték. Ünneplik ma is, csak más nyelvi környezetben.

Nagyszereiden a nagyobb vallási ünnepeken elengedhetetlen volt a rezesbanda szereplése. Húsvétkor, karácsonykor, az év végi hálaadáskor, amikor a hívek jöttek ki a szentmiséről, a templom előtt megszólalt a rezesbanda. Világi dalokat játszottak, ezek közül is inkább indulókra emlékeztetőket. Szilveszter estéjén, a hálaadó szentmise után mozsárágyúból lőttek. A rezesbanda bent a templomban nem lépett fel, fellépésükkel a híveket minden alkalommal a templom előtti téren tisztelték meg. A szokás gyakorlását 1950-ben betiltották.

„Karácsony közeledvén, esténként körülültük az asztalt és szent énekeket énekeltünk. Bőjtben nem énekeltünk világi énekeket. Nincs annál szebb, amikor az asztal köré ülve együtt imádkozunk és énekelünk!”²²

²¹ Dobosy László, 1989. 51. p.; Dömötör Tekla, 1986. 52. p.

²² Adatközlő: Vastag Anna, Fejértelep. Született: 1925. Adatgyűjtés ideje: 2004.

Félteve őrzött szakrális tárgyaikat a fejrtelepi idők ma is előveszik karácsony vigíliáján, s az asztalra teszik. Intenzívebb, mélyebb élményt vált ki bennük a szenteste, ha a betlehemet, a kis Jézuskát, néhány szentképet és a szentelt gyertyát az asztalra helyezik. Számukra így válik teljessé az ünnep. Gyermekük, családjuk ezt már nem tartják fontosnak.

Fejrtelepen szentestén, amikor sötétedni kezdett a gyerekek kántálni indultak. Minden ház előtt megálltak és beszóltak az ablakon: *Meghallgatik-e az angyali vigasztól?* Akik úgy gondolták, hogy meghallgatják, kitárták az ablakot. Csoportokba verődve a nyitott ablak előtt elénekelték két-három karácsonyi éneket, s az alamizsnát: almát, diót, egyebet a zsákból varrott tarisznyába gyűjtötték. Ha soká adták ki az adományt, olyankor kórusban bekiáltottak:

„Add ki uram, amit akarsz,
mert itt van egy nagy kutya, megakar harapni.”

A kántálásból egyenest az éjféli misére mentek.

A lányok 12 cédulára egy-egy legény nevét írták és az éjféli misén a zsebükben megkavarták, majd egyet kivettek, s amelyen név szerepelt rajta, olyan nevű lett a férje.

Vatinban az egymással érintkező különböző kultúrájú nemzetek (szerbek, románok, magyarok) a kultúrák közötti integrálódási folyamatot indították el. Ez a folyamat idővel az etnikai különbségek egyirányú összemosódásának irányába haladt.²³

A településen belüli erőviszonyok a vallásgyakorlásban is kifejezésre jutnak. A kisebbségben lévő magyarok – saját ünnepeik mellett – párhuzamosan megünneplik a többségi nemzet vallási ünnepeit is. A párhuzamosnak mondható vallási ünnepek – a katolikus és a pravoszláv – kétszeri megtartásában a magyar katolikusok részéről az egyirányú kapcsolattartást, alkalmazkodást, a többségi nemzet dominanciáját fedezhetjük fel. A kölcsönhatások hiánya jól megfigyelhető, mert a párhuzamok csak a magyarságnál tapasztalhatók.

Elsőként a néphit területéről vándorolnak át a szokások, itt is a tiltó cselekvések be nem tartását, illetve betartását kell említenünk, majd a termékenységvarázsló cselekvések gyakorlása következik. Mindkettő szoros kapcsolatban áll a szerb nép vallási ünnepeivel. A magyar szokásokban sokkal inkább a racionális szemlélet mutatkozik meg. A szerb hagyomány inkább a rítusnak enged nagyobb teret.²⁴ Talán ezért is vonzó a köztes identitásban élő emberek számára.

A katolikus családok – kivétel nélkül – mind a két karácsonyt megünneplik. A magyar karácsonyt azért, mert az a sajátjuk, az ortodox karácsonyt pedig azért, mert szomszédjaik, barátai, a család valamelyik beházasodó pravoszláv vallású tagja ezt ünnepli. „*Mi már ezt így szoktuk meg. Tudjuk, hogy nem a mienk, de így ők is jobban érzik, hogy szeretjük egymást.*”

Az itt bemutatott példa kiragadott szemelvény a két egymás mellett élő nemzet szokásainak alakulásából.

²³ Bartha Elek, 1984. 97–103. p.

²⁴ Manga János, 1948. 102. p.

Január hetedikén, az ortodox karácsony napján a magyar családokhoz is jön a „polazenik” (olvasd: polázsenik), a karácsony-látogató,²⁵ aki leül a tűzhely elé, megkotorja a parazsat a bekészített tölgyfa végével és a következőt mondja:

Kolko zarice, tolko parice, vagy

Kolko zara, tolko para. (Amennyi a parázs, annyi pénzetek legyen)

Ekkor a háziasszony a polazenik fejére szórja a búzát, kukoricát és formáságból hívja a baromfit: Pipipi, pipipi.

Az első karácsony-látogató ott marad ebédre, az asztalnál a főhelyre ültetik. Személye lehet férfi is, nő is, de jobb szeretik, ha férfi jön, mert abban az évben olyan nemű jószágból lesz több, amilyen nemű az első látogató. Ezért az első látogató szerepére alkalmasnak vélt személyt többnyire már előre kiválasztják és meghívják. *Magyar férfi szerb családokhoz nem megy (nem mehet) polazeniknek*, magyar családhoz sem megy magyar férfi, illetve nő. Ezt a szerepkört csak *szerb származású* személy töltheti be. A magyar családok csak befogadói az ünnep e mozzanatának. (Arra nincs példánk, hogy a nagyobb számú etnikum átvette-e a magyar katolikus karácsony hagyományait.)

A „karácsony-látogató” ajándékokkal halmozzák el. Aki véletlenül tér be hozzájuk, annak is adnak ajándékot. Italt, kalácsot, sült malachúst, kávé t csomagolnak.²⁶

A vatini magyarok karácsonyi ünnepköre időben és térben kibővült. Hagyományos szokásaikba idegen elemek integrálódtak és most már mint komplexumok foglalnak helyet életükben. Ezeknek az elemeknek a funkciója idegen a magyar népi kultúrától.²⁷

A kultúra ilyen egyirányú befogadását az asszimiláció mozgásának kell tekintenünk. Ebben a közösségben a nyelv már nem dezintegrációs tényező és kevésbé differenciálja a két kultúrát. A kisebb létszámú népcsoport kulturális arculata egyre inkább kezd hasonlítani a nagyobb népcsoport kultúrájához.

Azokban a heterogén közösségekben, ahol aránytalanul kisebb az egyik etnikum jelenléte – mint Vatinban, Temesvajkócon, Nagyszereden – hamarabb felmerül az „idegen” kultúra integrálódása a magyar családok életébe. Ahol arányosan van jelen minden nemzet, a kulturális jelenségek párhuzamos megünneplése a magyar családokra kevésbé jellemző.

„Karácsonykor bevittünk egy kéve szalmát, a földes szobában szétszórtuk. A lószerszámot meg nyújtófát az asztal alá tettük. Ha valakinek fájta a háta evvel a nyújtófával megmasszíroztuk, ráimádkoztunk, énekeltünk. Minden állatnak adtunk a karácsonyi morzsából, amit az angyalok hagytak. Vödörbe csíráztattuk a búzát és karácsonykor a közepibe tettük a fenyőágat.”²⁸

25 A polazenik az első karácsonyi látogatót jelenti, a kifejezés csak erre az alkalomra értendő. Bódi Erzsébet a lengyelországi Kománcczán gyűjtött, táplálkozással kapcsolatos tanulmányában a polaznyk veknit jelent és a köszöntőtől kapta a nevét. A keleti és a déli szlávoknál ismert a karácsonyi köszöntő személye. Bódi Erzsébet, 2003. 10–16. p. Ezzel a névvel ismert szokás az egész Kárpátok térségében, így Dél-Lengyelországban, Szlovákiában, Kárpátalján és a Balkánon. Moszyúski, Kazimierz, 1967. 561–562. p.

26 Manga János említést tesz a karácsonyi szokásokkal kapcsolatos munkáiban a szerencsét kívánó karácsonyi emberről, aki mind a szlovák, mind a palóc szokásokban megtalálható. A palóc karácsonyi szokások csak a szerencsét hozó férfi látogató többé-kevésbé elmosódott hagyományát őrzik. Inkább a karácsony napjának keresztény tartalma jut kifejezésre a palócok karácsonyában. Természetesen ez nincs összefüggésben a vatini magyarság ortodox és katolikus karácsonyának megünneplésével.

27 Gunda Béla, 1963. 3–24. p.

28 Adatközlő: Pajor Rozália. Szül. 1910-2002. Fejértelep. Adatközlés ideje: 2001.

„Kóringya, rongya,
Éva néni kontya,
Miska bácsi sipkája,
Aggya teli kóbássza.”²⁹

A kóringyálás karácsonyi köszöntést jelent, a koledálásnak a megfelelője. Karácsonykor jártak kóringyálni a gyerekek. Jókívánásaikért alamizsnát kaptak. Házaló, adománygyűjtő szokáshoz fűződő két- vagy többszereplős köszöntő mondókák az ismeretesek ezen a vidéken valódi drámai cselekvés nélkül.³⁰

6.) Betlehemezés

A szocialista-kommunista rendszer végét jelentő 1990-es évek a Versec környéki magyar etnikumnak is meghozta a nemzeti öntudat ébredését. A téli ünnepkör dramatikus népszokásainak egyik leggazdagabb területét, a betlehemes játékot élesztették újjá településenként, múltbéli visszaemlékezések és az élők sorába tartozó szereplők segítségével. Versecen és Temesvajkócon különös ok játszott közre az újjáélesztést, illetve a felidézést illetően. Az újjászerveződött, vagy éppen megalakult művelődési egyesületekbe – ha máshová nem is, de a nagyobb központokba – eljutott a budapesti Betlehemes Találkozó felhívása. Az első Nemzetközi Betlehemes Találkozóra 1991-ben került sor Kecskeméten, igaz, híre a Vajdaságba csak 2-3 év késéssel ért, mégis motivációként hatott a dél-bánáti közösségekre. A találkozó célja a végvárokon még fellelhető, a mindennapok szintjén már nem is létező dramatikus népszokás átmentése az utókornak. Ennek a felhívásnak tettek eleget a vajdasági művelődési egyesületek vezetői és keresték fel a szórványtelepüléseken élő idős embereket.

Elsőnek Székelykeve, az al-dunai székely közösségek központja reagált, majd Délkelet-Bánát verseci központja, természetesen jó néhány év elteltével. (Ez is azt mutatja, hogy hozzájuk minden később jut el.)

A budapesti Országos Betlehemes Találkozót követte a vajdasági Moholi Betlehemes Találkozó 1993-ban, háttérintézete a moholi (Tisza mente) Csobolyó Művelődési Egyesület. 1997-ben a déli végeken is megszervezik mindentől függetlenül saját betlehemes szemléjüket a dél-bánátiak. Létrejön a Dél-bánáti Betlehemes Találkozó, amelynek célja a térség lakosainak felrázása, a nemzeti tudat újjáélesztése volt.

A Versec környéki magyarok által is lakott településekről Budapesten elsőnek Versec jelentkezett betlehemes játékával 2000-ben. A verseci Petőfi Sándor Művelődési Egyesület tagság hiányában Temesvajkócról töltötte fel a betlehemezők létszámát. A Temesvajkócon tanító verseci magyar tanítónő ismerte a vajkóci magyar gyerekeket és fiatalokat, s a betlehemi játékhoz szükséges (hiányzó néhány) szereplőket Temesvajkócról biztosította. Mindez nem sokáig működhetett ilyen formában. A temesvajkóciaknál is felülkerekedett az önérték és öntudat, hogy miért is ne léphetnének fel ők is a saját színeikben Budapesten?

²⁹ Az itt közölt versre egy Fejértelepről elszármazott idős asszony emlékezett.

³⁰ Dömötör Tekla, 1983. 210. p.

Elkezdték felkutatni és lejegyezni saját betlehemi játékkukat. Abban a kis faluban, ahol apró jele sem mutatkozott a magyar etnikum identitásának megőrzésére, az ezredfordulón átértékelődött, revideálódott a társadalomban elfoglalt helyük. A magyar etno-identitást ebben a pillanatban egy szűk réteg képezte, a betlehemesek köre, mégis elég volt ahhoz, hogy a több évtizedes hallgatást a magyar etnikum tagtoborzási kezdeményezése kövesse.

2001-ben már a temesvajkóciak is jelen voltak és felléptek Budapesten és azóta rendszeresen részt vesznek a Dél-bánáti Betlehemes Találkozókon is. Moholra, a Tisza mellékére még nem jutottak el, de bíznak abban, hogy erre is sor kerül majd. Maga a fellépés reprezentatív funkciót tölt be az életükben, amelyhez hasonló még nem adatott meg számukra. Azt a tényt, hogy megmutathassák magukat a nyilvánosság előtt, úgy élik meg, hogy ezzel nemcsak a felekezetet, hanem nemzetüket képviselhetik idegenben. Nemzet alatt lokális identitásukat értik.

A vizsgált települések mindegyikében általános szokás volt a betlehemezés, ahány település, annyiféle variációval. A magyar etnikum betelepítését követő időszakban a belső migráció során a variánsok a kiegyenlítődés különböző fokozatait érték el. A temesvajkóciak állítják, hogy a verseciek tőlük vették át a betlehemes szöveget. A verseciek megnevezve adatközlőiket, autentikusnak csakis a saját dramatikus játékkukat tekintik. Ez az egymásközi rivalizálás gyakran konfrontációra ad okot.

A játék adománygyűjtő hálózat változata eltűnt, a szóbeli közvetítést Temesvajkócon Asler Ilona³¹ lejegyezte, s a magyarul írni-olvasni nem tudó fiatalokkal betanítja, mintegy színdarabot. Írásbeliség nélkül művelik hagyományait. A szóbeliség egyenlőre még életben tartja a téli ünnepkör dramatikus szokását, addig, amíg az idősek beszélnek a magyar nyelvet. Magyarnyelvű oktatás hiányában így is megtartó erő ez napjainkban. Az anyanyelv intézményes keretek között történő használatának egyetlen lehetősége érkezett el a betlehemes szokás felelevenítésekor. Ilyen értelemben az újraindított betlehemezés jelenti a magyar identitás megőrzésének egyetlen lehetőségét. Bár a fiatalok nem érzékelik az eredeti mozgásokat, gesztusokat, – mert nem ismerik a szokás hiedelemalapját és kultikus beágyazottságát – mégis igyekeznek átéléssel végigjátszani a cselekvéssort.

Az előadás szerkezetén érződik a kötött írásbeli forma, s míg a múltban a közösség szórakoztatása volt a cél, most a színpadi bemutatás, a fellépés, a bizonyítás. A hangsúly a szövegen van és nem a gesztusokon. Az improvizáció teljesen eltűnt, hiszen a szokás gyakorlása már nem képezi életük szerves részét. A játék betanítói, felelevenítői korábban – 50 évvel előbb, 1955 tájékán – maguk is szereplői voltak a betlehemezésnek. Ők pontosan emlékeztek a mozdulatokra és az énekek dallamára.

A szervezők itt is és Versecen is maradéktalanul ragaszkodnak az eredeti szöveg megtartásához. Abból elvenni nem szabad, bővíteni igen. A verseciek például egy új megenésített verssel toldották meg a befejezést.

Azt a hiteles körülményt, ahogyan eredetileg játszották a betlehemezést, már egyetlen vajdasági településen sem találjuk. A szokásélményekbe épített dramatikus játék elvesztette spontaneitását. Új tartalmak és formák jelentek meg, mint például a kórus. Eredeti színhelyéről kiszorult, áthelyeződött a szakrális térbe és a világi színhelyre. A

³¹ Asler Ilona, szül. 1935, a gyűjtés ideje: 2005.

színpadról való lekerülés már kizárt. A megváltozott lakáskörülmények elzárják a befogadást, ezért a bemutatásra két helyszínt választhatnak a szervezők: beviszik a templomba és az éjféle misén előadják; a másik a világiasabb formája, amikor a művelődési otthonok színpadán mutatják be úgy, mint egy jól megkoreografált dramatikus játékot.

Az újraindítás nehezen ment, de motiváló erőként hatott az utazási lehetőség: meghívást kaptak Budapestre, ahol szállás és teljes ellátás volt biztosítva több napra, s az utazási költségeket is megtérítették. Ennek tudatában megnövelték a csoport létszámát. A vajdasági betlehemi dramatikus játékra jellemző 5-6 fős csoportok felszaporodtak 20 főre is. Kórusok alakultak, akik énekükkel erősítették a színpadi fellépést. Szükség is volt rájuk, mert a szereplő fiúgyermekek kevésbé ismerték a dallamot és a szöveget. A népviseletbe öltözött lányok a színpad oldalán sorakoztak fel.

A kórusok megjelenésének kettős célja volt. A már említett utazási lehetőség és a hangerő biztosítása. A fiatalok már erős szerb akcentussal ejtik a magyar szavakat, ezért a tömegesebb megjelenés nagyobb biztonságot adott a csoportnak.

A betlehemezés felújítása egyenlőre a falvak és a város magyar közösségének asszimilációját odázza el. A próbák ideje alatt, a felkészülés lázában manifesztálódnak azok a dolgok, amelyek a magyar etnikum identitásának megőrzését hivatottak elősegíteni.³² A közösség számára nem csupán a szokáselem felelevenítését jelenti az újraszerveződés, még kevésbé a múltra való emlékezést, inkább egyfajta bizonyításról van szó önmaguk felé, de a többi ott élő etnikum irányába is: mi itt vagyunk, nekünk is van mit felmutatnunk, mi is tartozunk egy nemzethez, nekünk is van hagyományunk. S egyúttal a nyilvánosság előtt is megmutatkozhatnak.³³ Számukra a betlehemezés az identitás eszköze lett. Megtartó ereje az etnikai túlélést érvényesíti. Felelevenítésével a karácsony elemei beépülhettek egy újabb nemzedék életébe és esélyt ad a magyar etnikai csoport meghosszabbított fennmaradására az etno-kulturális elem átörökítése folytán.³⁴

A betlehemi játék nyomai Nagyszerezen és Vatinban már nem fedezhetők fel, Udvarszálláson nem gyakorolják, de a szöveget sikerült lejegyezni.

A bábáncoltató betlehemes műfaj ezen a vidéken nem ismert.

Az adott települések a Nagybecskereki Egyházmegye Déli Esperességéhez tartoznak, ahol rendkívüli feladatot látnak el az egyházi személyek Huzsvár László püspök úr vezetésével. Neki köszönhető az új templomok építése, a vasárnapi magyar nyelvtanulás biztosítása, némely dramatikus szokás felelevenítése, és természetesen a búcsúk, zarándokutak megszervezése. Ő általuk jut el a magyar lakosság Magyarországra is.

Az öt évig tartó vizsgálat meggyőzött arról, hogy a kétszeres szórványban élő magyarok számára egyedül az egyház biztosít olyan intézményes keretet, amely összetartja a délkelet-bánáti magyarok közösségét.

³² Ambrus Vilmos, 2004. 119. p. Szerémségben a kulturális élet bizonyos mértékű revitalizációja és a magyar etnikum identitásának megőrzésére tett kezdeményezések figyelhetők meg.

³³ Büszkeséggel adták a más nemzetiségű falubeliek tudtára, hogy utaznak Budapestre.

³⁴ Bindorffer Györgyi, 1996. 22. p.

Lélekszámban kevesen, távol a tömbmagyarságtól most jutottak el oda, hogy jövőképüket egy másik nemzet értékrendszerében látják. A sajátos jegyeikhez való ragaszkodás a globalizáció hatására elhalványodott, s csak idő kérdése mikor tűnik el. Ezt az eltűnési folyamatot igyekeznek az egyház lelassítani minden településen. Csoporttudatuk csak a templomhoz fűződik. S bár szokásaik életben tartása a legtöbb helyen már csak a négy fal közé szorult, így is a saját közösségéhez való tartozás bizonyítékát jelképezi. Tehát kényszerítő erő is. A múltban, a Tito-korszakban ellentétben állt egymással vallási életük és a társadalmi berendezés. Jeles napi szokásaik jó része talán éppen ezért konzerválódni tudott. A szerb környezetben élni akaró bánáti magyarok olyan kulturális sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek többnyire már csak itt lelhetők fel, s ami még megmaradt az a magyar folklór tükré.

Bizonyos kulturális jelenségek tovább élnek a szláv és román hagyományokban az asszimiláció eredményeként. Ilyen például az aprószenteki vesszőzés, amelynek eredeti őrzői Temesvajkócon a magyarok voltak. Leszármazottaik részben beolvadtak, részben kihaltak, de a kulturális elem megmaradt.

Felhasznált irodalom

- Ambrus Vilmos:* A betlehemes szerepe az identitás megőrzésében. In.: Verebélyi Kincső (szerk.): Szabad-e bemenni betlehemmel? Budapest, 2004
- Balassa Iván:* A határainkon túli magyarok néprajza. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989
- Bartha Elek:* Etnikai különbségek és a vallások integráló ereje. In.: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984
- Bindorffer Györgyi:* Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. MTA OTI Etnoregionális Központ Munkafüzetek 13. Budapest, 1996
- Bódi Erzsébet:* Karácsony bőjtje a görög katolikusok táplálkozási kultúrájában (három falu példáján). In.: Ethnica V. évf. 1 sz. Ujváry Zoltán (szerk.) 2003
- Dobosy László:* Szokások és hiedelmek a Hangony-völgyben. Debrecen. 1989
- Dömötör Tekla:* Naptári ünnepek – népi színjátszás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983;
Régi és mai magyar népszokások. Budapest, 1986
- Göncz Lajos:* A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban) Osoros-Forum. Budapest – Újvidék, 1999
- Gunda Béla:* A kultúra integrációja és az etnikai csoportok alakulása. In. Műveltség és Hagomány V. Debrecen, 1963
- Katona Imre:* Jeles napok és ünnepi szokások maradványai Észak-Bánátban. Beszámoló egy felderítő jellegű gyűjtésről. In.: Szeli István – Bosnyák István (szerk.): Jugoszláviai magyar folklór 3. Értekezések, monográfiák. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1983

- Kocsis Károly:* Az etnikai konfliktusok története, földrajzi háttere a volt Jugoszláviában. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993
- Kisbán Eszter:* A táplálkozás alakulásának problémái. In.: Gunda Béla (szerk.): Műveltség és Hagyomány. Debrecen, 1963
- Kósa László:* Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlás Magyarországon 1880–1920. Jelenlévő múlt. Planétás Kiadó, Budapest, 1998;
- Nemesek, polgárok, parasztok. Néprajzi, történeti, antropológiai és művelődéstörténeti tanulmányok. Osiris Kiadó, Budapest; 2003;
- Magyar Néprajz VII., A katolikus egyházi év ünnepei. Budapest, 1990
- Manga János:* Szlovák kapcsolatok a palóc karácsonyi szokásokban. In.: Ethnographia. LIX. 1948. 94–102. p.
- Mirnics Károly:* Demográfiai jellemzők, társadalmi mutatók. In.: Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): Vajdasági marasztaló. MTT Könyvtár 3. Szabadka, 2000
- Moszyúski, Kazimierz:* Kultúra ludova Stowian. II. kiadás, Warsawa, 1967
- Silling Léda:* A táplálkozáskultúra interetnikus kapcsolatokból eredő változásai a bácskai Kupuszinán. In. Klamár Zoltán (szerk.): Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20. század második felében. Aszód, 2005
- Tóth Ferenc:* A néphit és népszokások rendszere Ürményházán a szerelemtől a keresztelőig. In.: Szeli István – Bosnyák István (szerk.): Jugoszláviai magyar folklór 3. Értekezések, monográfiák. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1983
- Verebélyi Kincső:* A májusfa körül. In.: Viga Gyula (szerk.): Kultúra és Tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Miskolc, 1992.
- A hagyomány képei. Debrecen. 1993

Pusztai Gabriella

PEREMLÉTBEN?

A Tiszazug néprajzi, történeti, földrajzi kutatása az ezredfordulón

A Tiszazug történeti-néprajzi kutatása már a hetvenes években elkezdődött. A szolnoki Damjanich János Múzeum muzeológusai Szabó László néprajzkutató vezetésével 1968-tól gyűjtöttek a térségben, kiállításokat rendeztek, s publikálták eredményeiket. Olyan neves kutatók dolgoztak itt 1985-ig, hosszú éveken keresztül, mint Szabó László, Pócs Éva, Bellon Tibor, Barna Gábor, Botka János. Az összegző tanulmányok ekkor sajnos nem készültek el, a tájegység történeti-néprajzi komplex bemutatása nem történt meg. Komoly eredményeket soroló rész tanulmányok azonban fellelhetők a térség falvairól, mint pl.: Csépa monografikus feldolgozása. A 10 éves a Tiszazug kutatása, A Kunszentmárton és a Tiszazug kisipara című kiadványok szintén a korabeli kutatás fontos lépései voltak.

Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok által támogatott Peremlétbén kutatási program 2007. július 1-jén indult és 2011. június 30-án zárható le. Célja a Tiszazugban lezajlott és jelenleg zajló társadalmi, gazdasági, mentális, kulturális folyamatok elemzése és értelmezése. A néprajzi, társadalomtörténeti, szociológiai kutatás szándéka a segítségnyújtás a vidék társadalmi, gazdasági fejlesztésével kapcsolatos különböző tervek elkészítésében. A kutatás célja az is, hogy a kistérség ilyen fokú leromlásának történeti, szociológiai, néprajzi magyarázatát adja, feltárja a közelmúltban tovább élő vagy ekkor kialakult vagy felerősödő káros tendenciákat.

A kutatás: jelenkor-kutatás, ezért beletartozik nemcsak a földrajzi, néprajzi, hanem a történeti értelemben vett Tiszazug. Települések szerint: Martfű, Tiszaföldvár, Cibakháza, Nagyrév, Tiszainoka, Tizsakürt, Tizsaug, Tizsasas, Csépa, Szelevény, Cserkeszőlő, Kunszentmárton (Kungyaluval, Istvánházával), Mesterszállás, Öcsöd. A kutatás időbeli határait nehéz meghatározni. A kutatók 19. sz. közepétől a jelenkorig vizsgálják témájukat, előzménynek tekintve a 18-19-dik századot.

A kutatás vezetője Horváth László megyei múzeumigazgató, s a neves és tapasztalt tudósok mellett helyet kaptak a fiatal, bár már kezdőnek nem nevezhető kutatók is. (Barna Gábor, Béres Mária, T. Bereczki Ibolya, Kotics József, Szabó László, Bagi Gábor, Bartha Júlia, Benedek Csaba, Gecse Annabella, Kaposvári Gyöngyi, Pusztai Gabriella, Pusztai Zsolt, Szabó István, Túri Zoltán.

A négy kutatási év során a Tiszazugra vonatkozó bibliográfiai segédanyag elkészítésén és megjelentetésén kívül, tanulmányok egész sorának megírását, tanulmánykötet megjelentetését tervezik a szakemberek, s két konferencián számolnak be az elért eredményekről. A 2011-ig tartó program lezárása nemcsak tudományos eredménnyel jár a Tiszazug és a megye településeinek, lakosainak, hanem mindennapi életükre is kedvező befolyást gyakorolhat.

Örsi Julianna

ISKOLATEREMTŐ MŰHELY, KUTATÓHELY, KULTURÁLIS CENTRUM, AVAGY A KORSZERŰ MÚZEUM FUNKCIONÁLIS VÁLTÁSAI¹

I. A múzeum klasszikus funkciói

A múzeumok előzményei az uralkodói, főúri családok művészeti, családtörténeti, fegyver, pénz, érme, kincs tárgye gyűjtése. Európában ez az ókorig nyúlik vissza és elsősorban trezaurálás, valamint a család kontinuitásának bizonyítékai, és az emlékeztetés is szolgálta. A reneszánsz emberközpontúsága hozta magával a tudatos műgyűjtés kialakulását, amikor már esztétikai szempontokat is figyelembe vettek. Magyarországon Mátyás király és az őt követő főurak, főpapok hozták létre ebben a szellemben gyűjteményeiket. (Türzók, Zrínyiek, Nádasdyak, Bethlen Gábor, Rákócziak, Bakócz Tamás stb.) A tudatos gyűjtés elterjedése azonban a 18. század második felében vette kezdetét.² Ezek a gyűjtemények is megmaradtak azonban még elsősorban a képzőművészetnek, bár már a metszetek és a könyvek is helyt kaptak bennük. Külön egységet alkottak kezdettől fogva a családi levéltárak, amelyek a család okleveleinek gyűjteménye, de már Mária Terézia idején a közösségi levéltárak létrehozását is egyre jobban szorgalmazták. (Pl. a Jászkunság levéltárához a községi városi levéltárak létrehozását.) A levéltárakra, amelyek valójában a hiteles helyekig visszamenőleg ugyancsak nagy múltra tekintenek vissza, most nem térek ki részletesen, hiszen valójában két intézménytípus, sőt három fejlődött ki a történelem folyamán, a múzeumok, a levéltárak és a könyvtárak. A magyar múzeum- és könyvtáralapítás, mint tudjuk Széchenyi Ferenc 1802-ben tett alapítványához köthető, amely alapját adta a Nemzeti Múzeum és Könyvtárnak.³ A 19. század a reformkortól a millenniumig kedvezett az állami szintű intézményalapításoknak. A kor szelleme is megkövetelte az adakozó magatartást. Ez a múzeum gyarapodása mellett a gyűjtemény egyre sokszínűbbé válását is magával hozta, amely a nemzeti múzeumból más múzeumok kiválását eredményezte (Iparművészeti Múzeum, Néprajzi Múzeum). Ugyanakkor az országos példa helyi múzeumalapítást is

¹ Az előadás elhangzott a Magyar és Világtudomány Napján Szolnokon rendezett konferencián 2007. november 8-án. Megjelent CD-ROM-on: Szolnoki Tudományos Közlemények XI. Szolnok, 2007. A témában a szerző további publikációi: Örsi Julianna: A megújulás kulcsa – Egy másfél évtizedes együttműködés tapasztalatai. In.: Jászkunság (L. évf.) 2007. 1–2. sz. 208–212. p.; Örsi Julianna: területi (kis) múzeumok a fejlődés útján – A türkevei példa. In.: Örsi Julianna (szerk.): Mikroközösségek. Társadalom- és gazdaságtudományi eredmények és módszerek innovációja. Türkeve – Szolnok, 2007. 81–90. p. Örsi Julianna: Múzeumi kínálat a kistérségi szolgáltatás palettájához. In.: Pató Mária (szerk.): Nyitott kapukkal. Múzeumok ma-holnap. Nyíregyháza – Szolnok, 2007. 35–41. p.

² Részletesebben lásd: Kovács Tibor: Fejezetek két évszázad múzeumtörténetéből. In.: Pintér János (szerk.): A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Magyar Nemzeti Múzeum, Bp., 2002. 9. p.

³ Kovács Tibor: Fejezetek két évszázad múzeumtörténetéből. In.: Pintér János (szerk.): A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Magyar Nemzeti Múzeum, Bp., 2002. 9. p.

gerjesztett. Ezek mögött gyakran civil szervezetek, egy-egy kulcsembertől (pl. megyénkben a Tiszafüred Vidéki Régészeti Egylet) vagy az egész közösség állt (Jászberényben a Jász Múzeum létrehozása).⁴ Országosan is jelentősek voltak a szakmai társulatok (pl. Magyar Néprajzi Társaság), amelyek nemcsak az azonos érdeklődésű embereket fogták össze, de folyóiratokat is alapítottak. Ezeken keresztül hatásuk országosan is a múzeumok fellendülésében és a tudomány fejlődésében is kimutatható. Egyszerre lettek a Magyar Tudományos Akadémia és a magyar múzeumügy országos hírnökei, a tárgy- és a téma-gyűjtés inspirálói. A 20. században az országos egyesületek és a vidéki egyesületek száma növekedett és mindez szolgálta a múzeumügyet. Tovább szaporodtak a vidéki múzeumok és immár egyre szélesebb lett a gyűjteményük tematikája. A népművészet felfedezése, majd a „Gyöngyösbokréta” mozgalom növelte a néprajzi gyűjtési kedvet, tehát a képzőművészeti és régészeti tárgyak mellett a paraszti tárgyi kultúra reprezentáns darabjai is bekerültek a múzeumokba. A 20. század közepétől pedig a vidéki, kisvárosi múzeum-alapítási láz a múzeumok megszorodását eredményezte.⁵ Majd az 1970-es évektől a falvak ébredésével a tájházak kialakításának szemtanúi lehettünk.⁶

A múzeumok sokáig egyet jelentettek a kiállításokkal, de a tárgyi gyűjtemények szaporodásával és a muzeológiai munka tudatos művelésével a múzeum intézménnyé vált, amelyben kiállításokat is rendeznek, feldolgozó munka is folyik és a tárgyak állagmegőrzésére is egyre nagyobb figyelmet fordítottak. Mindehhez kellett a szakképzés. A kezdeti polihisztorok helyét folyamatosan felváltották az egyetemet végzett szakemberek, akik egyre inkább specializálódtak. A „múzeumőrököt” fokozatosan felváltották a muzeológusok, múzeumigazgatók. Persze mind a mai napig nem értünk el odáig, hogy a vidéki múzeumokban minden gyűjteménynek külön szakmuzeológusa legyen, de a muzeológusképzés alkalmassá tette a vidéki múzeumokban elhelyezkedő fiatalokat a gyűjtemények szakszerű kezelésére.

II. Az egyetemi képzés és a valóság

Ha visszatekintünk az egyetemi képzés történetére megállapíthatjuk, hogy a 18. században elsősorban általános értelmiségképzés folyt. Gondoljunk csak a debreceni Református Kollégiumra, ahonnan papok, tanítók, jegyzők kerültek ki. Az „alma mater”-ban tanultakat a helyi egyházközségekbe tett legatiók során gyakorlattal, némi tapasztalattal egészíthették ki a deákok.⁷ Majd mindezt követte a külföldi 1–2 éves

4 A Kiss Pál Múzeum – Tiszafüred – 1968-ban jött létre, de az egyesület gyűjteménye miatt az alapítási évét 1877-től számítják. A Jász Múzeum – Jászberény – alapítási éve: 1874

5 A múzeumok alapítási éve Jász-Nagykun-Szolnok megyében a 20. században: Damjanich János Múzeum – Szolnok, 1933 Györfly István Nagykun Múzeum – Karcag: 1950, Finta Múzeum – Túrkeve: 1951, Földrajzi Múzeum – Tiszaföldvár, 1956 Helytörténeti Gyűjtemény – Kunszentmárton: 1985, Túri Fazekas Múzeum – Mezőtúr, 1983

6 Karcagon, Tiszafüreden, Szolnokon és más településeken is hoztak létre tájházakat Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Lásd: Kiss Erika (szerk.): Helytörténeti gyűjtemények és tájházak a Jászságban. Jászberény, 2002; Bartha Júlia – Benedek Csaba (szerk.): Tájházak a Nagykunság vidékén. Szolnok, 2005

7 Lásd: Rác István: Debreceni deákok. Debrecen, 1997!

tanulmány, az úgynevezett peregrináció.⁸ Az európai kultúra, a magyar valóság és a magyar szellemi tudás így ötvöződött a fiatal értelmiségben, amely vidéken munkát vállalva beépült a helyi társadalomba, de ugyanakkor megtartotta, sőt bővítette korábban kialakított kapcsolathálóját. Mindez hozzájárult a vidéki iskolák fejlődéséhez és alakította a kisváros, a vidék szellemiségét, szolgálta a magyar fejlődést a későbbi évszázadokban is.

A 20. században kialakult a néprajzoktatás előbb Szegeden (1929), majd Budapesten (1934) és Debrecenben (1949). Említsük meg az első néprajzprofesszorokat: a karcagi Györfly István Budapesten, Solymossy Sándor Szegeden, majd a Kolozsvárról áttelepült Gunda Béla Debrecenben kapott katedrát. Mellettük az ugyancsak Karcaghoz is kötődő Bátyk Zsigmond, az erdélyi Visky Károly, de mások nevét is említhetnénk tudományterületünkről.

A néprajzoktatók–kutatók mindig közel álltak a terephez és közben művelték a tudományt valamint többen tanították is. Más tudományágakat nem részletezek, hiszen nincs kellő rálátásom a művészettörténeti, régészeti muzeológia kialakulására, fejlődésére. Annyi bizonyos, hogy a vidéki múzeumhálózat kialakításában, profiljának meghatározásában legfontosabb szerepük a néprajzosoknak volt, közülük is leginkább Gunda Béla tanítványainak, legalább is az Alföldön. Nem véletlen, hogy *Gunda iskolaként* emlegették Debrecent és a debreceni egyetemről kikerült hallgatókat. E nemzetközi elismertségű tudós–tanár egyszerre oktatta a diákokat, vitte terepre, ismertette meg a paraszti kultúrával, nevelte őket kutatóvá és muzeológussá. Persze mindehhez az is kellett, hogy tanítványai elsősorban vidéki környezetből kerültek az egyetemre, tehát közvetlen tapasztalataik is voltak arról, amit megtanultak tanulmányozni, feldolgozni. Az 1960-as évektől egyre több múzeumigazgató került ki közülük. Évtizedeken át meghatározóivá váltak a múzeumügynek. Megtiszteltetésként fogadták kinevezésüket, hivatásként végezték munkájukat. A professzorok mellé tanítványaikból tanárok, a múzeumigazgatók mellé muzeológusok kerültek és adták át a tudást, a magatartásmintát az újabb és újabb generációknak.

Az 1970-es években már nemcsak az egyetemi tanszékek, de a vidéki múzeumok is szerveztek közös kutatásokat, biztosították a terepgyakorlatot. Elindították a monografikus kutatásokat, amelyek az új tudományos eredmények, a múzeumok gyűjteménygyarapítása mellett közösségformáló, közösség-összetartó erővel is bírtak. Ezek a kutató közösségek egymást erősítették. A múzeum presztízsét növelték a helyi közösség, település, tágabb környezet előtt. Élő közösség-hálóként működtek, amelyben együtt voltak a különböző generációk, és a különböző tudományágak képviselői. Több nagy kutatást említhetek: a Szabó László és Barna Gábor irányította Tiszazug-kutatást, a Bárh János szervezte Kecel-kutatást, a Sztrinkó István szervezte Kiskunság-kutatást. A sort hosszasan folytathatnám, beleértve Bellon Tibort és akár magamat is. Az eredmény nem maradt el. Tudományos tanácskozások, kiállítások, monográfiák vagy tanulmánykötetek formájában visszacsatolást nyert a terepmunka a helyi közösség, de az oktatás és a tudomány területén is.

⁸ Lásd: Békési Imre – Jankovics József – Kósa László – Nyerges Judit (szerk.): Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. I-II. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptorum Kiadó, Bp., 1993!

III. Az idők szava

A 20-21. század fordulójára azonban megváltoztak a körülmények. Itt nemcsak a rendszerváltásra gondolok, de a nemzedékváltásra is. A rendszerváltás után egyre több kutatócsoport indult határainkon túlra is néprajzi gyűjtésre. Szabó László és Örsi Julianna vezetésével a Fekete-Körös-völgyben Györffy István nyomdokain jártunk. Bellon Tibor és Barna Gábor Ung-vidékre, majd Szlovéniába vezette tanítványait gyűjtőmunkára. A debreceniek és miskolciak Kárpátalján gyűjtöttek. Viga Gyulák Szlovákiába hívták társaikat kutatómunkára. Kitágultak a lehetőségek. Egyre több hazai és nemzetközi konferenciára jutottak el a diákok és a muzeológus-kutatók.

Felnövekedett egy újabb nemzedék, akik lehetőségekben talán többet kaptak, mint az előző.⁹ Az egyetemi oktatási rendszer is lehetővé tette, hogy nagyobb számban végezzenek el muzeológiai szakokat. Ifjú előadóművészek, tárgyalkotó népi iparművészek, tanár- és újságíró növendékek kerültek be a néprajzot hallgatók közé és szereztek etnográfiai és folklór ismereteket. Az új nemzedék azonban gyermekkorában már nem vagy csak alig-alig tapasztalta, látta a paraszti világot. Emlékei, élményei már egy városiasabb kultúrához kötöttek. A szakkönyvek ugyan megszorodtak, de bekerültek a könyvpiacra félismeretekkel rendelkezők irományai is. A valódi értékek kiválogatásához megfelelő orientáció szükséges. Különösen nagy felelősség hárul így az oktatókra, hogy közelebb hozzák, megismertessék az érdeklődőkkel a letűnőben lévő paraszti világot. Ekkorra már a népművészeti tárgyak gyűjtése, lakásban való elhelyezése is kiment a divatból, illetve sok helyen a giccs, álnépművészet is a kínálatok közé került. Így a terepmunka, amelyre továbbra is viszik hallgatóikat a tanáraik már inkább témagyűjtéssé alakul át. A tárgyak közvetlen megismerésére a múzeumokban van lehetőség.¹⁰ A múzeumi gyakorlatok így a tárgyak megismerésével kezdődnek. Felsőbb évfolyamon aztán eljutnak a hallgatók egy-egy tájház anyagának bejelentő feladatához (Dévaványa, Gyomaendrőd stb.), amely szintén segíti őket a szakmai felkészülésükben.

Az idősebb generáció ma már ritkábban vállalkozik közös kutatótáborokban való részvételre. Az ő magatartásuk is megváltozott. Többen lettek azok, akik egyedül indulnak kutatóútra. Így az eredmény inkább tanulmányköteteken, egyéni feldolgozásokban mérhető.

IV. Különböző irányzatok

A múzeumok, sőt az országos és megyei irányítás is változáson ment-megy át. Időnként különböző irányzatok kapnak lábra, lesznek divatosak, máskor elhalványulnak. Az 1970-es években megerősödött a történeti muzeológia. A helytörténeti kutatás mellett egyik része a politikai-mozgalomtörténeti kutatásokat helyezte előtérbe, a másik irányzat a társadalomtörténetet. Külön meg kell említenem az életmódkutatást, amelybe a

⁹ A témáról lásd részletesebben: Örsi Julianna: Nemzedékek tudás átadás-átvétele a vérségi közösségekben. Hajnal István kör Generációk konferencia előadása. Nyíregyháza, 2007 (megjelenés alatt)!

¹⁰ Elsősorban a nagy múzeumok (Skanzen, megyei múzeumi központok) vonzák a hallgatókat.

történészeken kívül néprajzosok és szociológusok is teret találtak maguknak. Ezzel a múzeumi gyűjtemények kibővültek 20. század második felében használatos tárgyakkal, akkor keletkezett dokumentumokkal. A kiállítások palettája is bővült.¹¹

A néprajzkutatók körében egyre többen fordultak történeti-levéltári dokumentumokhoz és lettek a történeti néprajz művelői. Egyesek arról beszéltek a század végén, hogy a néprajz válságba került, mert elvesztette a kutatása tárgyát.

Az 1980-as években felvetődött a kérdés, milyen is a korszerű múzeumi tevékenység, az időszerű kiállítás. A múzeumokban felerősödött a népművelői tevékenység. Rendszer-váltáskor átmenetileg ugyan a múzeumi népművelőket sújtotta az első elbocsátási hullám, de később nemzetközi (holland, angol) tapasztalatokat szerezve a Kulturális Minisztérium egyre inkább az ilyen jellegű tevékenységre ösztönözte a múzeumokat.

V. Feladatmegosztás a kulturális intézmények között (múzeum, művelődési ház, könyvtár, levéltár)

Mára már elérkeztünk ahhoz a ponthoz, hogy egyre közelebb kerülnek a kulturális intézmények, feladataik súrolják egymást, sőt már-már összerosódnak. Különösen a művelődési ház és a múzeum profilját közelítik egymáshoz a „nyitott múzeum” szemléletűek. Igaz, a művelődési házak már az 1970-es évek elejétől a hagyományörző szervezetek élére álltak, befogadták, támogatták őket, mint saját kiscsoportot. A tájházak szorgalmazói, létrehozói is belőlük került ki. A könyvtárak pedig helytörténeti gyűjtemények kialakításába fogtak. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy az iskolákban pedig megszaporodtak az iskolai gyűjtemények. Talán a levéltár, amely érintetlenül maradt, pontosabban megszaporodott a közigazgatási feladata. Úgy tűnik tehát, hogy a klasszikus feladatmegosztás a kulturális intézmények között csak nagyvonalakban maradt meg. Átfedések jellemzik az útkereséseket. Persze minden típusú kulturális intézménynek megmaradt a fő profilja, szerencsére.

VI. A civil szervezetek teret követelnek

Amint előadásom bevezetőjében is mondtam, a tudomány, a muzeológia területén egyáltalán nem új dolog a civil szervezetek jelenléte, sőt kezdeményezése. Szerencsére néhány országos szervezet (így közte a Magyar Néprajzi Társaság, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat) átélte a politikai változások viharait és megtarthatta működését közel másfél évszázada. Az 1950-es években beszüntetett helyi egyesületek is, ha kisebb lángon is, de tovább tevékenykedhettek a TIT és a Hazafias Népfront keretein belül, múzeumbaráti kör vagy más csoport néven. A néprajzi, nyelvjárási, történeti gyűjtőpályázatok ugyancsak segítették az önkéntes mozgalom fennmaradását, a múzeumtámogató szemlélet, a népi kultúra, helytörténet iránti érdeklődés ébrentartását.

¹¹ Itt utalok a karcagi majd a türkevei múzeumban végzett életmód-kutatásaimra. 1979-ben a témából konferenciát és kiállítást is rendeztem. Őrsi Julianna – Szabó László (szerk.): Életmód-kutatás az Alföldön. In.: Múzeumi Levelek, 37–38. szám, Szolnok, 1981.; Őrsi Julianna: A parasztháztól a toronyházig. Kiállításvezető. Karcag, 1979

Újabb rendszerváltás kellett azonban ahhoz, hogy 1989-ben megszülessen a nonprofit szervezetek törvényes alapítását biztosító törvény. A lehetőséggel elsősorban a városokban lakók éltek először. A Jászkunszágban a jászkun redempció projekt adott 1995-ben olyan municiót, biztatást a helyi civil szervezeteknek, amely azok megerősödését, és újak alakulását segítette.¹²

A hagyományőrző egyesületek, alapítványok egyre határozottabban fogalmazzák meg céljaikat, jelölik ki saját feladataikat és segítik a művelődési intézmények és a települési önkormányzatok munkáját. A múzeumi alapítványok, a múzeumbaráti körök elsősorban a múzeumokhoz kapcsolódnak, falvakban a tájházakban, művelődési házakban működnek. Az összetettebb feladatot felvállaló kulturális egyesületek komplexebb programot valósítanak meg (Példaként említem a Túrkevei Kulturális Egyesületet). A népművészeti egyesületek inkább a művelődési központokhoz kapcsolódnak, de van közöttük olyan, amely önállóan tevékenykedik (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Népművészeti Egyesület). Talán ezen irányban halad a Nagykunszági Népművészeti Egyesület is. Az önállósodásokat kezdetben a kulturális intézmények gyanakodva nézték, hiszen versenytársat láttak bennük. Egyes művelődési intézmények féltették kiscsoportjaik elvesztését, mások segítették azok közhasznú egyesületté alakulását. Amennyiben a helyi múzeumhoz kapcsolódtak, az együttműködés mindkét fél számára gyümölcsöző lett. (Túrkeve, Szolnok, Jászberény) Ahol ez nem jött létre, ott gyakorlatilag két szálon fut a helytörténeti tevékenység. Bármelyik formáció is él egy-egy településen, azon kell lennünk, hogy megfelelő partnerség legyen az intézmények és a civil szervezetek között.

VII.) Merre tovább múzeumok?

Egyre inkább úgy tűnik, hogy a múzeumszervezetek sem kerülhetik el a reformot. Az 1962–1964-ben felállított múzeumi decentralizációval jöttek létre a megyei múzeumszervezetek. Nem kis ellenállás, sőt nagy szakmai vita előzte meg a megvalósítást. Néhányan még élnek az akkori múzeumigazgatók közül, akik el tudnák mondani, hogyan védtek a városi múzeumok önállóságát, a helyi érdekeket. A törvény erejével azonban megszülettek az akkori megyei múzeumszervezetek, amelyekbe a helyi múzeumok tagintézményként – önállóságukat részben elvesztve – lassan egybesimultak, és ha nem is mindenütt kellő anyagi támogatással, de a további szakmai működésük biztosítva maradt.

Most megbolydulni látszik ez a közel fél évszázados rend. Főleg a gazdasági nehézségek szülte útkeresés jellemzi a megyei múzeumszervezeteket és a fenntartókat egyaránt. A tájmúzeumok útkeresése a fennmaradás, továbbfejlődés kiútkeresése. Különböző irányzatok vannak kialakulóban. Annyi bizonyos, hogy bármelyik irányt jelölik is meg a fenntartók, tulajdonosok, politikusok az érintettek (ide elsősorban a tájmúzeumok, helytörténeti gyűjtemények vezetőit értem) bevonásával, egyeztetésekkel szükséges megvalósítani. A tényleges megvalósításhoz viszont országgyűlési döntések szükségesek (törvényi keretek biztosítása). A további decentralizáció esetén vissza kell

¹² A Jászkun redempció program kidolgozói, elindítói vidéki múzeumigazgatók (Bánkiné-Horváth Erzsébet, Bathó Edit, Bellon Tibor, Őrsi Julianna, Szakál Aurél) voltak.

adni a tájmúzeumok, mint intézmények jogi önállóságát. A fenntartó lehet egy település, egy kistérség, esetleg alapítvány. A tulajdonosnak viszont a működés helyén lévő önkormányzatnak kell lennie, ezzel is biztosítva a múzeumokban őrzött tárgyi és szellemi örökség védelmét, amely nemzeti örökségünk jelentős hányadát teszi ki.

VIII. Kulturális centrum

A falvakban, kisvárosokban fogalmazódik meg elsősorban a kulturális centrum megalakításának igénye. Ilyennel találkozhatunk Dévaványán, Berettyóújfaluban. Ez is lehet egy járható út, amikor a kulturális intézményeket összevontan működtetik, elsősorban anyagi okok miatt. A múzeumok szakmai önállóságát, nevét, gyűjteményét, profilját azonban itt is meg kell őrizni. Azon múzeumok esetében járható ez az út, ahol a hangsúly a múzeumpedagógián, múzeumi közművelődésen van.

IX. Kutatóhely

Azon múzeumok, amelyekben a szakemberellátottság és egyéb feltételek biztosítva vannak célként a kutatóhelyet jelölik meg. Ez nem azonos a kutató intézetekkel. Ezen múzeumokban olyan kutatás folyik, amely a múzeumgyűjteményekre épül. Annak feldolgozása, a hozzá kapcsolódó *tematikus kutatások* kapnak prioritást. Itt elsősorban a *megyei múzeumi központokra* (Szolnok) gondolhatunk, de vannak olyan tagintézmények (Túrkeve, Jászberény, Karcag, Tiszafüred) is, amelyek ennek megfelelnek és joggal tűzik ki a fejlődésnek ezt az irányát.

X. Iskolateremtő műhely – antropológiai múzeum

Tulajdonképpen az előző formáció továbbfejlesztett változata, ahol a jelenkutatás nagyobb hangsúlyt kap. Ebben az esetben olyan tudásbázis építéséről van szó, amely a terepmunkán, a múzeumi gyűjteményeken és egyéb kutatási eredmények begyűjtésén, feldolgozásán alapul. Nevezhetnénk ezt a jövő múzeumának is. Szükségességét az indokolja, hogy a 21. században a múzeum tárgygyűjtő funkciója átalakul. Lecsökken a begyűjthető egyedi tárgyak száma (tömegtermelés, raktározási helyhiány), így egyre nagyobb szükség van a tárgyak „in situ” vizuális rögzítésére (értem alatta a funkciójukban, tárolásuk helyszínén való rögzítést – fotó, film és egyéb technikával –). A kiállítások mellett megjelennek a virtuális kiállítások, illetve nagyobb teret kapnak az interaktív komplex kiállítások. A feldolgozásokban a tárgyközpontúság mellett nagyobb hangsúlyt kapnak a társadalmi-gazdasági környezet tanulmányozásából levont következtetések. (Ilyen múzeumnak gondolom a túrkevei Finta Múzeumot, mint példát, amely ezen a téren már jelentős lépéseket tett az elmúlt években).¹³

¹³ A Jászkon redempció program kidolgozói, elindítói vidéki múzeumigazgatók (Bánkiné-Horváth Erzsébet, Bathó Edit, Bellon Tibor, Örsi Julianna, Szakál Aurél) voltak.

XI. Partnerség

Talán e legutóbbi típusú múzeumi fejlődés követeli meg leginkább a partnerséget. Partnerség az egyetemekkel, főiskolákkal, kutatást végző nonprofit szervezetekkel, tudományos intézményekkel és tudományos kutatókkal. Az így kialakított kutató közösségekkel projekteket lehet megvalósítani konzorciumban, partnerségben, amely jól átgondolt hosszú távú tudományos kutatási tervbe, tudományos programba rendezhető. Erre ismét a Finta Múzeumot tudom példaként felhozni, ahol két nagy tudományos kutatási projekt anyaga gyűlt, gyűlik össze.¹⁴ A partnerek között első helyen említem meg a Szolnoki Főiskola Mezőtúri Fakultását, de ugyanúgy fontos szerepet tölthetnek be a civil szervezetek, amelyek bekapcsolódtak a kutatásba: az MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület, az Alföldkutatásért Alapítvány, a Túrkevei Kulturális Egyesület, Karcag város Önkormányzata és az anyaintézmény, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumszervezet. Az első nagy volumenű kutatást 2001-2004 között végeztük „Lokális közösségek, vérségi csoportok és az egyén helye, szerepe a változó társadalomban”, a második most folyik 2006-2008 között „Nemzedékek kutatóúton. – A Szolnoki Főiskola Mezőtúri Fakultása és helyi civil szervezetek együttműködése az Észak-Alföld jövőjéért” című kutatási projekt keretében. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumszervezet is több nemzetközi kiállítási projektet dolgozott ki és valósított meg. Most indítja a Tiszazug projektjét, amely 4 éves (OTKA) támogatással megvalósuló kutatási programterv.

Iskolateremtő műhelynek is nevezhetjük ezt a partnerségben megvalósuló kutatási módot, azokat a múzeumokat, amelyek felvállalják ennek szervezését, összefogását vagy részt vesznek ezekben a kutatási programokban. Ha valakiben felmerülne a kérdés, hogy mi köze ennek a múzeumokhoz, hol vannak a múzeumok alapfunkciói? – megnyugtathatom, hogy ezek a múzeumok ugyanúgy szolgáltató múzeumok, mint akár a kulturális centrumok, csak a kínálatuk más, máson van a hangsúly. Itt ugyanúgy van kiállítótevékenység, állagmegőrzés, de a technika korszerű eszközeivel jobban élve, az összefogást tágabban értelmezve más jellegű adatokkal, információkkal szolgálhatja a nyilvánosságot, a tudást, az előállított értékek disszeminációját. Ami az anyagi háttér biztosítását jelenti – nagy pályázatok révén – szélesebb körből meríthet.

Az pedig, hogy éppen Jász-Nagykun-Szolnok Megyében alakult ki a minta, nem véletlen, hiszen itt van erős szellemi potenciál. A közösségben végzett kutatások, mint előzmények adtak bizonyos municiót, a túrkevei múzeumban pedig van olyan muzeológusi és kutatóstáb, amely innovációs képessége segíti az új szemléletű múzeumirányítás megvalósítását. Meg kell tehát adni a lehetőséget, hogy ilyen iskolateremtő múzeumok is működhessenek, amelyek a jelen, de leginkább a jövő nemzedék számára biztosítanak ismereteket a 21. századról. Számomra ezt jelenti az *antropológiai múzeum*, amelyet most még „iskolateremtő” *múzeumnak* is nevezhetünk.

13 Orsi Julianna: Innovatív múzeum Túrkevéen. Előadás a Nagykunságért díjasok II. találkozásán. (Túrkeve, Város Napja, 2007. szeptember 7.)

14 „Lokális közösségek, vérségi csoportok és az egyén helye, szerepe a változó társadalomban” 5/162/2001. sz. K+F projekt (2001-2004), valamint „Nemzedékek kutatóúton – A Szolnoki Főiskola Mezőgazdasági Fakultása és civil szervezetek együttműködése az Észak-Alföld jövőjéért” kutatási program. ROP.3.3.1-05/1-2006-02-0007/37. számú projekt (2006-2008)

Kórodi Márta – Dudás Péter – László Éva

TURISZTIKAI POZICIONÁLÁSI ELJÁRÁSOK JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYE KISTÉRSÉGEINEK PÉLDÁIN KERESZTÜL

I. Bevezetés

A kistérségi erőforrások jobb kihasználásának, a kistérségek fejlődésének egyik lehetősége a turizmusfejlesztés. Gazdasági és társadalmi előnyei egyértelműek, környezeti hátrányai kellő odafigyeléssel kezelhetők. A hatások egyenlege pozitív minden érintett számára, különösen a lakosság alternatív jövedelemszerzési lehetőségeinek bővülése szempontjából. A turizmus fellendülése következtében tapasztalható szinergikus jellegű fejlődés bekövetkezése és üteme soktényezős kapcsolatban áll a turisztikai piac mindkét oldalával, de főként a vonzerő és a fogadóképesség által generált, az adott kistérség, mint desztináció iránt megnyilvánuló kereslettel. Az elért és elérhető pozíciót az adott piacot meghatározó környezeti tényezők, de különösen a versenytárs desztinációk befolyásolják, helyettesítő „termékként” kerülnek számításba vételre a turista döntésében. A kistérségi turizmusfejlesztési koncepciók elkészítéséhez tehát szükséges a térségek pontos pozicionálása, helyzetének meghatározása statikusan és dinamikus viszonylatban a mikrokörnyezeten (megye), a mezokörnyezeten (régió) és a makrokörnyezeten (ország) belül. A tágabb környezet (földrész) vizsgálata csak az abszolút vonzerővel rendelkező térségek esetén indokolt, a Jász-Nagykun Szolnok megyei kistérségek nem rendelkeznek ilyen attrakciókkal.

A pozicionálást a fenti hármas viszonylatban az általánosan alkalmazott leíró módszereken kívül célszerű kvantitatív eljárásokkal is alátámasztani. A statikus vizsgálatok mellett a közelmúlt fejlesztései következtében végbemenő változások is bírnak információtartalommal, a pozícióváltozás irányára mutatnak. A kutatás kiinduló hipotézise szerint léteznek az egyedi sajátosságokon túl olyan hasonló jellemzői a kistérségeknek, amelyek szerint közös, tipikus fejlesztési stratégiák határozhatóak meg. Ezek alapján az elemzés célja a kistérségek megyei, regionális és országos pozíciójának meghatározása, illetve annak megállapítása, hogy milyen irányú változások mentek végbe a kistérségek gazdasági- és turisztikai potenciál állapotában, illetve a turisztikai teljesítmény változásában. Mindezek és a tipikus fejlesztési módszerek ismeretében alkalom kínálkozik következtetni a megye kistérségei számára az optimális fejlesztési irányra.

II. Anyag és módszer

Az elemzés információs bázisát a KSH 2003-2005. évi területi statisztikáinak turizmusra vonatkozó fejezetének kistérségi adatai alkották. A vizsgálat területi dimenziója Jász-Nagykun-Szolnok megye hét kistérsége, a Jászberényi, Karcagi, Kunszentmártoni, Mezőtúri, Szolnoki, Tiszafüredi és Törökszentmiklósi kistérségek. A pozicionálás során egyrészt megyén belül, egymáshoz viszonyítva kerül megállapításra a kistérségek turisztikai pozíciója, másrészt az ország többi kistérségei nyújthatnak viszonyítási alapot a következtetések levonásához. A viszonylag rövid időszak választása a kistérségi besorolás változásának tulajdonítható, a kistérségek számának állandósága feltétele az elemzésnek.

A pozicionálás a versenytársakkal való összehasonlításon alapul. A kutatás kiinduló módszere a megyei és az országos átlaghoz való viszonyítás és az ez alapján történő kategorizálás, így lehetőség nyílik a többirányú viszonyításra. A módszert Faluvégi alkalmazta az összehasonlítás technikájaként¹. Az eljárás logikája szerint az egyes mutatókból az átlagtól való eltérés mértékének (statikus), illetve a változás ütemének (dinamikus) „sávos” értéke alapján következtetni lehet a kistérség típusára.

A hazai turizmus sajátossága a fővárosközpontúság. Budapest adottságaihoz és fogadóképességéhez hasonlítani bármely más kistérséget értelmetlen, ezért az elemzésekben nem szerepel sem önállóan, sem az összesített adatokban a főváros.

Az utóbbi években megvalósult turisztikai fejlesztések eredményességének vizsgálatára a többváltozós módszerek közül a főkomponens-analízis és diszkriminancia analízis került kiválasztásra. A főkomponens analízis a hasonlóságon alapul, a több változó által meghatározott háttérváltozók szerint alakulnak ki az azonos fejleszhetőségi jellemzőkkel rendelkező kistérségcsoportok. A diszkriminancia analízis módszerének újszerűségét az idősorok elemzésére alkalmazása jelenti. A módszer az adott változóhalmazból kiválasztja azokat a változókat, amelyek bizonyos csoportokat a lehető legjobban elkülönítenek egymástól.

Az elemzéshez kiválasztásra kerültek a kistérségi mutatók közül a turizmust vélhetően közvetlenül vagy közvetve befolyásoló mutatók. Az egy lakosra jutó éves SZJA befizetés, a szolgáltatási ágazatban dolgozók aránya az aktív keresők százalékában, a közüzemi vízhálózatba bekapcsolt lakások a lakásállomány %-ában, a vezetékes gázt fogyasztó háztartások a lakásállomány %-ában, az 1.000 lakosra jutó vállalkozások száma, az 1.000 lakosra jutó kiskereskedelmi üzletek száma, az 1.000 lakosra jutó vendéglátóhelyek száma, az 1.000 lakosra jutó kereskedelmi szállásférőhelyek száma mutatókból álló változócsoporthoz a különböző vizsgálatoknál szűkült az elemzés jellege szerint. Ezek közül három mutató részletes vizsgálata alkotta a kutatás alapját. A turizmus kialakulása és fejlődése összefügg a térség gazdagságával, az ellátottabb területek nagyobb kényelmet tudnak nyújtani a turistáknak. A térség gazdasági fejlettségére a lakosság jövedelme utal, ezért az elemzésbe bevont mutató az egy lakosra jutó személyi jövedelemadó befizetés, mint gazdasági potenciál. A turizmus feltételrendszerének egyik fő eleme a fogadóképes-

¹ Faluvégi Albert: A magyar kistérségek fejlettségi különbségei. In.: Területi statisztika III. 2000. (3) 319–346. p.

ség, melyet az 1000 állandó lakosra jutó kereskedelmi szállásférőhelyek száma jellemez, mint turisztikai potenciál. (A mutató nem foglalja magában a magánszálláshelyek férőhelyeinek számát, ami egyes kistérségek esetében jelentős lehet). Az analízis komplexét alkotó harmadik adat a turizmus teljesítményét jelző 1.000 állandó lakosra jutó, a turisták által eltöltött vendégéjszakák száma². A mutatóknak az idő függvényében végbement együttes változásának elemzésében pedig a két szélső év adja a két csoportot.

A kvantitatív elemzésekhez a kutatómódszertanilag ajánlott MINITAB statisztikai program³ és az SPSS program került alkalmazásra.

Az elkülönítések alapján olyan kistérség-kategóriákat lehet megkülönböztetni, amelyek számára a hasonló adottságokon alapulva, közös turisztikai fejlesztési irányt, stratégiát lehet javasolni. A megye kistérségei más jellegű csoportokba tartoznak az egyes elemzések eredményeként, de a teljesítmények alapján, azokat összesítve turisztikai rangsor állítható fel. A turizmusfejlesztést a statisztikai régiókkal meg nem egyező turisztikai régiókhoz való tartozás is befolyásolja, ami jellemzője a megyének, hiszen az Észak-alföldi turisztikai régió és a Tisza-tavi turisztikai régió részei is egyes kistérségek.

III. Eredmények

Az abszolút adatokat (1.000 lakosra jutó kereskedelmi szálláshelyen eltöltött vendégéjszakák száma) tekintve a Tiszafüredi a megye turisztikailag vezető kistérsége, erős a pozíciója a Kunszentmártoni és a Karcagi kistérségnek. A megyeszékhelyet magában foglaló Szolnoki kistérség és a többi három jelentős hátránnyal bír a vezetőkhöz viszonyítva.

Az első vizsgálat a gazdasági fejlettség, a turisztikai fogadóképesség és a turisztikai teljesítmény összefüggéseit tárta fel a megyében. A kiinduló hipotézis szerint a turizmus fejlődése gazdaságilag és a turisztikai infrastruktúrát tekintve is az átlagnál nagyobb ütemben fejlődő kistérségekben meghaladja az átlagos ütemet. Feltételezhető, hogy a gazdagabb területekre szívesebben látogatnak, ott több időt töltenek a vendégek, főként, ha az infrastrukturális ellátottság is meghaladja az átlagot. A hipotézis beigazolásával egyértelművé válik, hogy az infrastruktúra, a műszaki-technikai ellátottság növelésére kell az erőforrásokat koncentrálni. Ugyanakkor a turizmus pozitív gazdasági hatásai is érezhetőek a turisták által gyakrabban látogatott területeken, ami megjelenik a gazdaság és a turisztikai potenciál fejlődésében. Mindemellett nem tulajdoníthatóak a turizmus egyedüli hatásának ezek a változások. Az egyes kategóriák vidéki átlagai a kistérségek lakosságával súlyozva kerültek meghatározásra.

A gazdasági potenciál, az egy állandó lakosra jutó személyi jövedelemadó mutató szerint elhatárolhatóak azok a kistérségek, ahol az egyes években átlag feletti volt a gazdaság fejlettsége, a dinamikus vizsgálattal pedig azokat a kistérségek, ahol a fejlődés átlagot meghaladó ütemű volt. Ezek csak a Szolnokiban valósultak meg, ami a gazdaság állapota és fejlődése alapján dinamikus kistérségnek nevezhető. A Jászberényi kistérség

² Kozma B. Mariann: A turizmuspotenciál mérése. In.: Marketing és Menedzsment 32. évf. 1998. 6. sz. p.75-77. p.

³ Malhotra, N. K.: Marketingkutatás. Műszaki könyvkiadó, Bp., 2001. 594-595. p.

gazdasági fejlettsége nem éri el az átlagot, de a fejlődés üteme jóval meghaladja azt, ezért a felzárkózó kistérségek közé sorolható. A többi öt kistérség gazdasági fejlettsége átlag alatti és a fejlődési ütemük sem éri el az átlagot. Ezeknél a kistérségeknél a gazdasági leszakadás veszélye fenyeget.

A turisztikai potenciál esetében fő meghatározó tényező a fogadókapacitás. A vizsgálati módszer az előzőnek megfelelő, statikusan az átlag feletti ellátottságú kistérségeket gyűjti, dinamikusan pedig az átlagos fejlődési ütemet meghaladó kistérségek kerültek kiemelésre. A statikus vizsgálatból megállapítható, hogy az átlagosnál nagyobb kereskedelmi fogadókapacitással rendelkezik a Kunszentmártoni, a Karcagi és a Tiszafüredi kistérség. A dinamikus módszerek alkalmazásával a szálláshelyfejlesztési szándék számszerűsíthető, országos átlag feletti ütemű szálláshelybővítés nem tapasztalható. A férőhelyfejlesztés egy-egy panzió, szálloda átadásával egyszeri, lökésszerű változást jelent, a következő évben, ha nem folyamatos a szálláshelyek bővítése, kerülhetnek akár átlag alatti fejlődési ütemű kategóriába is a kistérségek. A szálláshelyek rugalmasan alkalmazkodnak a kereslet változásaihoz, turisztikailag rossznak tekinthető évet követően gyorsan csökken a számuk, de jó években újra kinyitnak, üzemelnek. A tudatos fejlesztés, a turisztikai infrastruktúra megteremtésére tett erőfeszítések az átlagos ellátottságot növelik és így hozzájárulnak a turizmus kistérségi feltételrendszerének kialakításához.

A turizmus teljesítménye az 1.000 lakosra jutó vendégéjszaka mutatóval mérve a már említett három kistérségben átlag feletti. A települések számára bevételt jelentő turistaköltés a vendégéjszaka eltöltéséhez biztosan társul, ugyanakkor a településnek jövedelme a vendégéjszakát nem töltő vendégektől is származik. A dinamikus adatokat vizsgálva érdekes jelenség tapasztalható a Tiszafüredi kistérségben, ahol az átlag feletti teljesítmény egy visszafogott, átlag alatti fejlődési ütem mellett valósult meg. A vizsgált időszakban veszített a népszerűségéből a Tisza-tó (az időjárás sem elhanyagolható tényező az adott kistérségben, a teljesítményt jobban befolyásolja, mint a többi kistérség esetében), vagy a magán szálláshelyek súlyának változása is szerepet játszhatott. A Törökszentmiklósi kistérség felzárkózónak tekinthető, átlag alatti a teljesítménye, de az átlag feletti fejlődési ütemmel behozhatja hátrányát. A vendégéjszakák számának alakulását a gazdaság fejlettségén és a fogadóképességen kívül számos külső tényező is befolyásolja. Átlag alatti teljesítmény és átlagot el nem érő fejlődési ütem mellett csak vonzerőfejlesztéssel alapozhatóak meg a fejlesztési elképzelések. Ilyen a Szolnoki kistérség.

Az előző csoportok közül szétválogatásra kerültek a gazdaság, a fogadóképesség és a vendégéjszakák különböző irányú változásait mutató kistérségek, úgy vélve, hogy a dinamikák között jól értelmezhető összefüggés van, ami magyarázhatja a turizmus változásait. Megállapítható, hogy a gazdasági potenciáltól nem függ közvetlenül a turisztikai teljesítmény, a vizsgált két tényező közül a vendég számára az ellátottság fontosabb a település és a lakosság gazdagságánál. A Szolnoki és a Jászberényi kistérségben hiába fejlődött átlag feletti ütemben a gazdaság, a vendégek látogatási és tartózkodási hajlandósága elmaradt az átlagtól. Ugyanakkor a Kunszentmártoni, a Karcagi és a Törökszentmiklósi kistérségekben az átlag alatti gazdaságfejlődés ellenére is átlagot meghaladó turizmusfejlődés következett be.

A pozicionálás következő területi dimenziója szűkült, vagyis Jász-Nagykun-Szolnok megye kistérségei egymáshoz viszonyított pozíciójának meghatározása következett a diszkriminancia-analízis elvégzésével. A módszerrel arra is válasz adható, hogy az adott időszak alatt az egyes befolyásoló tényezők miként hatottak a kistérségek turizmusának változására. A vizsgált mutatók kistérségenként ismét a gazdasági potenciált, a turisztikai potenciált és a turisztikai teljesítményt reprezentáló, az előzőekben felhasznált változók. A vizsgálat eredménye azt mutatja, hogy léteznek a hipotézisben megjelölt csoportok (1. táblázat).

1. táblázat. Az osztályozás összesítése (Minitab)

	Az eredeti csoportok elemei (db)	
	1	2
A besorolás szerinti 1. csoportba tartozó elemek (db)	5	3
A besorolás szerinti 2. csoportba tartozó elemek (db)	2	4
Összes elem (db)	7	7
Helyesen besorolt (db)	5	4
A csoportba sorolás helyessége	0,714	0,571

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

A számítások alapján 9 elem lett helyesen csoportba rendezve, a hibás osztályozás összesen 5 elem. Ebből 2 elem az 1. csoport helyett a 2.-ba tartozik, és 3 elem a 2. csoport helyett az 1. csoportba tartozik. Így az 1. csoportba sorolás helyessége 71,4 %, a 2.-ba sorolás helyessége 57,1 %, ami együttesen 64,3 %-os helyes osztályozást jelent.

A stratégiakészítés szempontjából a csoportokba nem tartozó kettő illetve három elem külön kategóriát alkot, így négy alapvető fejlesztési-fejlődési irányt lehet megkülönböztetni. Az osztályozás megfelelőségére a csoportok középpontjai közötti általánosított „Mahalanobis távolság” utal (0,9954).

A következő lépésben meghatározásra kerültek a lineáris diszkriminancia-függvény együtthatói, melyek különbségeként előállítható az összevont függvény (2. táblázat).

2. táblázat. A lineáris diszkriminanciafüggvény együtthatói (Minitab)

	1. csoport	2. csoport
Állandó	-6,9295	-8,4861
Gazdasági potenciál	0,0001	0,0002
Turisztikai potenciál	-0,0126	-0,0307
Turisztikai teljesítmény	0,0034	0,0047

Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

Részletes vizsgálatra kerültek az eredeti 2003-as (1) és 2005 (2) csoport elemei, és az analízis szerinti csoportok elemei (3. táblázat).

3. táblázat. A kistérségek besorolása

Kistérség	2003			2005		
	Eredeti csoport	Eltérés	A 2. csoporthoz való tartozás valószínűsége	Eredeti csoport	Eltérés	A 1. csoporthoz való tartozás valószínűsége
Jászberényi	1	2	0,66	2		
Karcagi	1			2		
Kunszentmártoni	1			2		
Szolnoki	1	2	0,72	2		
Tiszafüredi	1			2	1	0,67
Törökszentmiklósi	1			2	1	0,72
Mezőtúri	1			2	1	0,63

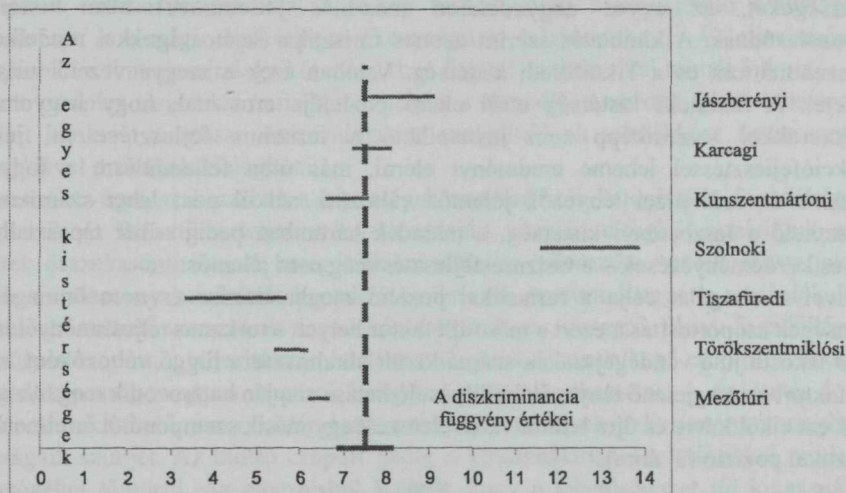
Forrás: KSH adatok alapján saját számítás

Az elemzés szerinti eltéréseket a szürke háttérű négyzetek mutatják. Mint a táblázatból is látszik két kistérség, a Jászberényi és a Szolnoki rendeződött át, vagyis másik csoportba tartozónak mutatja a vizsgálat. Ezek a jellemzők által meghatározott háttérváltozó magasabb szintjéről indulnak, és így a 2005-es átlaghoz közelebb állnak, mint a 2003. évihez. Ezek tekinthetők a feltételeket tekintve a turisztikailag fejleszthetőbb kistérségeknek. Fejleszthetőségüket nem a vonzerő, hanem az infrastruktúra és az ellátottság és a fogadóképesség indokolja. A másik csoportba tartozik a Tiszafüredi, a Törökszentmiklósi és a Mezőtúri kistérség, mert 2005-ben nem érték el a háttérváltozó tekintetében az átlagot, sőt az inkább a 2003-as átlaghoz maradt közelebb. Ez megtorpanó fejlődést jelez, turisztikai termékfejlesztéssel és aktívabb desztináció-marketinggel lehetne lendületet adni a fejlődések. Külön kategória lehetne az átlagnál alacsonyabb szintről átlag alatti fejlődést mutató kistérségek csoportja, de ilyen nem található jelenleg a megyében. A két turisztikailag vezető kistérség a hasonló fejlődési tulajdonságokkal ismét jól elkülönül, ezek a Kunszentmártoni és a Karcagi kistérségek. Elkülönülésük bizonyítja a vizsgálatban szereplő háttérváltozó tényleges összefüggését a turizmussal.

A diszkriminancia analízis által jelzett különbség minden kistérség esetén pozitív előjelű, ezért a fejlődést jelző szakaszok nyilak nélkül kerültek jelölésre (1. ábra).

Az ábrán a két időszak összevont mutatójának alapján készített vektorok a fejlődés 2003-2005 közötti abszolút változásának mértékét jelölik. Az egyes vektorok kiinduló és végpontja viszonyítható a hét kistérség turizmus fejlődési színvonalának együttes átlagához, amit a függőleges szaggatott egyenes jelez. A vektorok hosszának egymáshoz való viszonya mutatja a hét kistérség különböző fejlődését a turizmus tekintetében, és lehetőséget ad az egymás közötti összehasonlításra.

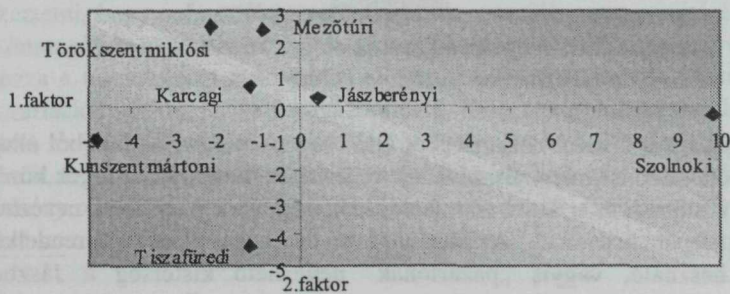
A tanulmány alapján megállapítható, hogy a diszkriminancia analízis ilyen alkalmazása megfelelő arra, hogy a turizmusban bekövetkezett változásokról az egyes tényezők változásban betöltött szerepéről, mind az egyes kistérségekben, mind pedig együttesen átfogó képet kapjunk. A pontosításhoz azonban érdemes több változót bevinni a vizsgálatba.

1. ábra. A fejlődés mértéke Jász-Nagykun-Szolnok megye kistérségeiben 2003–2005

Forrás: saját számítás

A továbbiakban a vizsgálat kibővült a turizmussal összefüggő más mutatókkal. A tényezők összefüggéseinek főkomponens analízissel történő elemzése megmutatta, hogy melyek azok a kistérségek, amelyek kellő alappal rendelkeznek a turizmus fogadásához, és melyek azok a kistérségek, amelyek bármely tényező jelentős súlya nélkül is kiemelkedő teljesítményeket értek el, vagyis hogy milyen a kistérségek vizsgált jellemzők szerinti turisztikai pozíciója. Az eredményeket értékelve két jelentős faktort lehet beazonosítani, amelyek a kistérségek turisztikai feltételrendszerét jellemzik.

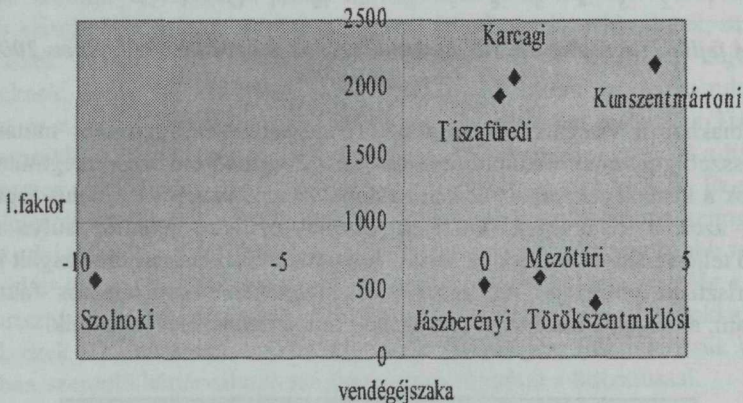

2. ábra. Jász-Nagykun-Szolnok megye kistérségeinek turisztikai fejlesztési pozíciója

(2005) Forrás: saját számítás

Az első faktorban a turizmushoz szorosan kapcsolódó ismérvek szerepelnek közel azonos súllyal. Nem jelentős komponens a faktorban a férőhelyek száma, a vendégéjszakák száma és a két infrastruktúra mutató, ezek a második faktorban jelennek meg. Ábrázolva a komponenssúlyok rotált értékei alapján a faktorok koordinátái szerint a kistérségeket, az egyes negyedekben más-más jellemzővel bíró kistérségek körvonalazódnak. A kimutatás szerint azonos turisztikai sajátosságokkal rendelkezik a Kunszentmártoni és a Tiszafüredi kistérség. Valóban ezek a megye vezető turisztikai területei. A Szolnoki kistérség ettől eltérő pozíciója arra utal, hogy hagyományos módszerekkel semmiképp sem javasolható a turizmus fejlesztése itt, jelentős attrakciófejlesztéssel lehetne eredményt elérni, más úton fellendülésre a fogyasztói szokások és más piaci tényezők jelentős változása nélkül nem lehet számítani. Jól fejleszthető a Jászberényi kistérség, a maradék háromban pedig – bár tapasztalhatóak sikeres kezdeményezések – a turizmusfejlesztés még nem jelentős.

Mivel a vizsgálat célja a turisztikai pozíció meghatározása és nem önmagában a kistérségek csoportosítása, ezért a második faktor helyett a turizmus teljesítményét mutató 1.000 lakosra jutó vendégéjszakák száma került alkalmazásra függő változóként, ami az első faktorban megjelenő tényezők befolyásoló hatása alapján határozódik meg. Az adatok közül ezt elkülönítve és újra lefuttatva az elemzést egy másik szempontból értelmezhető a turisztikai pozíció (3. ábra).

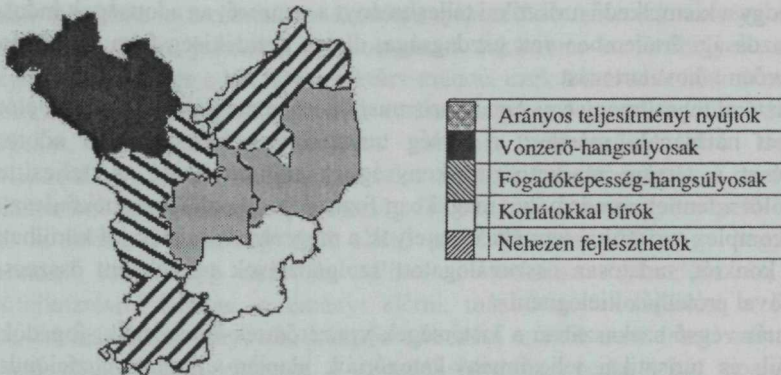
3. ábra. Jász-Nagykun-Szolnok megye kistérségeinek turisztikai teljesítmény-pozíciója (2005) Forrás: saját számítás

Az ábra tanulsága a 2 három kistérségből álló csoport összehasonlításából állapítható meg. Közel azonos adottságokon alapulva a jó teljesítményt elérő kistérségek közé került a Karcagi, a Tiszafüredi és a Kunszentmártoni kistérség, ezek a területek nevezhetők a megyében „turistaparadicsomnak”. Az átlagnál jobb turisztikai pozícióval rendelkező, de azt ki nem használó, vagyis „pazarlónak” nevezhető kistérség a Jászberényi, Törökszentmiklósi és Mezőtúri kistérség. A „jelentéktelen” turisztikai pozícióval rendelkezők csoportjába sorolható a Szolnoki kistérség. A kistérségek beazonosításából

látszik, hogy a kiemelkedő turisztikai teljesítményt a vonzerő, az adottságok indokolják. A terület gazdasági értelemben vett gazdagsága, illetve a vidékiségi foka nem befolyásolja számottevően a hovatartozást.

A turisztikai teljesítmény egyrészt a turizmusfaktorban megjelenő tényezők előzőekben bizonyított hatásának, másrészt a térség turisztikailag hasznosítható adottságainak harmadrészt a térségi marketingtevékenységnek tulajdonítható. A teljesítmény fő befolyásolója a fentiek mindegyikét magukban foglaló, a turisztikai termékfejlesztés során alkotott komplex turisztikai termékek, amelyek a megcélzott turisták jól körülhatárolható igényeit konkrét, tudatosan összeválogatott szolgáltatások termékként összecsomagolt kialakításával próbálják kielégíteni.

A kutatás végső szakaszában a kistérségek vonzerőérték-kategóriái, fogadóképesség kategóriái és turisztikai teljesítmény-kategóriái alapján elfoglalt pozíciójuk szerint kerültek összehasonlításra. A kategóriák mindhárom jellemzőre vonatkoztatva jelentős, átlagos és alacsony minősítést kaptak. A jellemzők szerinti kategória-variációk között megkülönböztethető vonzerő- és fogadóképesség arányos, vonzerő, illetve fogadóképesség hangsúlyos csoport, a teljesítményt korlátozó tényezővel rendelkező csoportot, ahol vagy a fogadóképesség, vagy a vonzerő hiányára lehet következtetni. A fejlesztés legjobb terepének tekinthető azon kistérségek csoportja, amelyek teljesítménye meghaladja adottságaik szintjét. Az utolsó csoport pedig a kihasználatlan adottságokkal rendelkező kistérségeket tömöríti. Az elemzésből kitűnik, hogy a lehetőségeket jól kihasználja az arányos teljesítményt nyújtó csoportban szereplő Törökszentmiklósi kistérség és a Karcagi kistérség, csupán a lehetőségei korlátozottak (különösen az előbbinek) a közepes szintű vonzerőérték miatt. Ezért arányos, de nem harmonikus a teljesítmény. A Jászberényi kistérség a vonzerőhangsúlyos kategóriába tartozik, de a csoportba tartozó kategóriavariációk összetétele bizonyítja, hogy átlagos teljesítményt eredményez az aránytalan vonzerőfejlesztés, ezért ezekben a kistérségekben növelni kell a fogadóképességet. Országosan is a legnagyobb a gyakorisága az átlagos vonzerőszámmal, de nem jellegzetes vonzerőtényezőkkel rendelkező kistérségek csoportjának, ahol az ezekhez társuló kevés szálláshely közös és egyenes következménye az alacsony teljesítmény, ide sorolható a Szolnoki kistérség. A Tiszafüredi és a Kunszentmártoni kistérség a fogadóképesség hangsúlyos kategóriába tartozik, itt nem fordul elő átlag alatti teljesítmény. Ebből arra lehet következtetni, hogy a fogadóképesség (szálloda, panzió) a programjai és szolgáltatásai révén önmagában is betölthet vonzási funkciókat. Valamelyik tényező, vagy mindkettő korlátozza a teljesítményt a negyedik csoportnál, itt található a Mezőtúri kistérség. Az egyes variációk gyakoriságából megállapítható, hogy a fogadóképesség hiánya nagyobb hátráltató tényező. A szálláskapacitás fejlesztése azonban önmagában nem oldja meg a problémát, az ismertség, a marketing-kommunikáció hiánya lehet a továbbiakban korlát a teljesítmény növelésében. A kistérségek e szempont szerinti értékelésének összefoglalását a 4. ábra szemlélteti.

4. ábra. Jász-Nagykun Szolnok megye kistérségeinek turisztikai fejlődési pozíciója (2005) Forrás: saját számítás

IV. Összegzés

A kistérségek turizmussal összefüggő szekunder adatainak elemzése után megállapítható, hogy egyes kistérségekben más-más mértékű fejlődés következik be a fejlesztések során. A kistérségi és megyei összehasonlításokkal meghatározhatóak a turisztikai erőforrásokat leginkább mozgósítani tudó területi egységek. További fejlődésük új szegmensek megnyerésével, a választék diverzifikálásával, termékfejlesztéssel, attrakciómenedzsmenttel, hatékony kommunikációval valósítható meg, valamint ki kell használni a térségmárkázásban rejlő előnyöket is. Kiderült azonban az is, hogy számos kistérség számára a turizmusfejlesztés nem jelent reális esélyt a problémák megoldására, legtöbb kistérség lakossága számára csak alternatív jövedelemszerzési lehetőség marad.

Felhasznált irodalom

Bíró Péter – Molnár László:

A kistérségek fejlettségi szintjének és infrastruktúrájának összefüggései. Közgazdasági szemle LI. 2004. 1048–1064. p. 11. sz.

Faluvégi Albert:

A magyar kistérségek fejlettségi különbségei. Területi statisztika III. 2000. 3. sz. 319–346. p.

Faluvégi Albert:

A területi fejlődés elemzésére és a fejlődést befolyásoló tényezők hatásának kimutatására alkalmazható módszerek. Területi statisztika III. 2000/b. 4. sz. 373–380. p.

Kozma B. Mariann:

A turizmuspotenciál mérése. Marketing és Menedzsment 32. évf. 1998. 6. sz. 75–77. p.

Malhotra, N. K.:

Marketingkutató. Műszaki könyvkiadó, Bp., 2001. 594–595. p.

Vizdák Károly:

Diszkriminanciaanalízis In.: Szűcs István (szerk.): Alkalmazott Statisztika. Agroinform, Bp., 2001. 477–495. p.

Zónáné Czunyi Anikó – Szentirmay András

A VÁLTOZTATÁS MENEDZSMENT NÉHÁNY JELLEMZŐ KIVÁLTÓ TÉNYEZŐJÉNEK ÉS MÓDSZERÉNEK ISMERTETÉSE A BÁBOLNA RT. PÉLDÁJÁN

Jelen tanulmány az egykori legnagyobb hazai mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalkozás a Bábolna Rt. közelmúltjának változási folyamatait igyekszik górcső alá venni, mégpedig egy sajátos nézőpontból, a változtatás menedzsment elméletének és gyakorlatának szemszögéből.

A tanulmányban vizsgált időszakra tehető a társaság tevékenységeinek többszöri drasztikus átalakítása illetve a vállalat privatizációjának előkészítéseképpen lezajlott erőteljes profiltisztítás, amelyeket a Bábolna Rt. rendkívül nehéz szakágazati környezetben tartós veszteségtermelés mellett volt kénytelen végrehajtani.

A vázolt események részletes, teljes körű ismertetésére, illetve vizsgálatára nyilvánvalóan nem jelent lehetőséget egy ilyen jellegű tanulmány, de lehetővé teszi azt, hogy a változtatási szituációk indukáló tényezőinek, illetve a változtatások megvalósítási módjainak ismertetése révén képet kapjon az olvasó arról, hogy a mindennapi menedzsment gyakorlatban milyen tényezők alakítják, segítik, illetve hátráltatják a változtatási folyamatok megvalósítását.

A fentiekén túlmenően a tanulmány igyekszik vázlatos áttekintést adni a Bábolna Rt. kialakulásáról, tevékenységeiről, a társaság működési mechanizmusáról, a vállalatot körülvevő iparági környezetről, illetve a változtatás menedzsment néhány elméleti és gyakorlati jellemzőjéről is.

1. BEVEZETÉS

A változtatás menedzsment, mint napjaink vállalatirányítási és vállalatszervezési gyakorlatának egyik meghatározó irányvonala ritkán válik olyan szakmai publikációk témájává, amelyek gyakorlati szemszögből igyekeznek megközelíteni a témát, és esettanulmány jelleggel próbálják összegezni egy konkrét vállalatnál felmerült kiváltó tényezőit, illetve alkalmazott módszereit.

A Bábolna Rt. esetében a változtatási szituációk tettenérésére a vállalat utóbbi tíz-tizenöt éves története során számos lehetőség adódik, hiszen a társaság ebben az időszakban számos változtatási igénnyel és kísérlettel övezve folytatta tevékenységét. Ennek ellenére azonban a változtatás menedzsment módszereket tudatosan alkalmazó változtatások nem mindig voltak jellemzők ebben az időszakban, sőt esetenként a rendkívül gyorsan végrehajtott beavatkozások, illetve a vállalati belső folyamatok és az ágazati környezet által meghatározott kényszerű intézkedések jellemezték a társaság menedzsment gyakorlatát.

A Bábolna Rt. utóbbi tíz éves története során a változtatásokat indukáló tényezők között egyszerre voltak jelen a vállalati belsőből és a külső környezetből érkező hatások. A vállalati belsőből érkező hatások között nagy jelentőséggel bírt többek között (1) a rendkívül elöregedett és megújulásra képtelen vállalati kultúra; (2) a szintén elavult szervezeti struktúra; (3) a technológiai fejlesztések elmaradásából fakadó gyenge költséghatékonyságú termelési tevékenység; és (4) a rendkívül magas költségű és esetenként alacsony színvonalú adminisztratív irányítás. A külső környezet hatótényezői közül elsősorban (1) a baromfiiparban egyre inkább éleződő piaci verseny; (2) az ezredforduló utáni években többször ismétlődő rendkívüli ágazati dekonjunktúra; (3) a társaság speciálisnak mondható tulajdonosi környezete; és (4) többszöri sikertelen privatizációs kísérletei voltak a változásokat indukáló fontosabb hatások.

Az fentiekben említett tényezők miatt a Bábolna Rt. a nevezett időszakban folyamatosan átalakulás alatt állt. A tíz éves időtartam alatt többször is jelentősen változott a társaság mérete, szervezeti struktúrája, irányítási szervezete, esetenként tevékenységei, mindezekkel együttesen pedig munkavállalói létszáma. Az utóbbi tíz-tizenöt évben a vállalat életében gyakran történtek olyan jellegű átszervezések, amelyek a változtatás menedzsment alapvető módszereinek alkalmazását tették szükségessé.

A szerzők véleménye alapján ugyan kérdéses, hogy az adott szituációkban lehetséges lett volna-e minden esetben részletesen kidolgozott és több időt igénylő változtatásmenedzsment lépések megvalósítása, de mindenképpen érdemes néhány változtatási eszközt megvizsgálni annak érdekében, hogy a mindennapi gyakorlatban is alkalmazható következtetések illetve javaslatok kerülhessenek megfogalmazásra.

2. A BÁBOLNA RT. KIALAKULÁSÁNAK VÁZLATOS ISMERTETÉSE

Az ezredfordulón működő Bábolna Rt. és a körülötte lévő teljes élelmiszeripari integrációt alkotó vállalatcsoport története az egykori Bábolnai Királyi Ménesbirtok 1789-es megalapításáig nyúlik vissza. Az alapító II. József a kor hadviselési szokásainak megfelelően azzal a céllal hozott lére ménesbirtokot Bábolnán, hogy a királyi hadsereg ló utánpótlását biztosítsa. Az alapítás után eltelt évtizedek és évszázadok alatt a ménes mellett a lovak ellátását szolgáló hivatott mezőgazdasági tevékenység is fokozatosan fejlődött és az egykori ménesbirtok körül komoly mezőgazdasági szervezet alakult ki.

Az 1950-es és 1960-as évekre a Bábolnai gazdaság kezdte magára ölni a korszakra jellemző mezőgazdasági nagyüzem jellemző tulajdonságait. A hatvanas évek bábolnai gazdaság történetében a dinamikus fejlődés kezdeti időszakát jelentette. A Burgert Róbert nevével fémjelzett korszakban az iparszerű növénytermesztés, az erre épülő takarmánygyártás, valamint az abrakfogyasztó állattenyésztési ágazatok (sertés, baromfi) hármasság alapján kialakult a Bábolnára mai napig is jellemző termelési szerkezet, létrejött a gazdaság jellemző tevékenységstruktúrája.

Az iparszerűen integrált termelési rendszerek bevezetése, akkori Magyarországon egyedülálló ütemű technológiai fejlesztés, valamint a világviszonylatban is kiemelkedő kutatás-fejlesztési háttér (pl.: baromfi nemesítés) hazai és nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő termelékenységet, valamint minőségi- és költség szempontok alapján egyaránt

piacképes termékeket eredményezett. Az időközben állami gazdasággá, majd Bábolnai Mezőgazdasági Kombinátá váló egykori ménesbirtok a hazai mezőgazdaság sikertörténetét valósította meg a Komárom-megyei kistelepülésen és főbb termékeivel nemcsak a hazai piacon, de a világ és Európa számos exportpiacán is meghatározó szereplővé vált.

A korszak mezőgazdaságának újdonságát a bábolnai gazdaság esetében azoknak az integrált termelési rendszereknek a bevezetése jelentette, amelyek mind a növénytermesztés, mind pedig az állattenyésztés területén a legmodernebb technológiai berendezések alkalmazását, és a szigorú agrotechnikai előírások (technológiai eljárások) betartását jelentették, növelve ezáltal nemcsak a tevékenységek természetes hozamait, de az egyes termékek minőségét is. Itt szükséges megjegyezni, hogy a gazdaság kutatás-fejlesztési aktivitása, valamint az ezen a területen elért eredmények szintén hozzájárultak a sikerekhez. A Bábolnán nemesített baromfifajták és hibridek, az ott kikeltetett naposcsibe, a gazdaság által piacra vitt takarmánykeverékek, valamint a saját tapasztalatok alapján továbbfejlesztett technológiai berendezések messze meghaladták a korszak mezőgazdasági színvonalát.

A társaság termékeinek értékesítésére a belpiacokon kívül szinte korlátlan lehetőséget jelentett az egykori Szovjetunió területe. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a korszak mezőgazdaságának egyetlen hazai szereplőjeként a bábolnai gazdaság nemcsak a keleti blokk országaiban hanem Nyugat-Európában, sőt a tengerentúlon is jelentős exportpiacokkal rendelkezett.

A bábolnai gazdaság expanzív fejlődésének időszakában nemcsak a produktivitás fejlődött dinamikusán, hanem az eredeti tevékenységstruktúra is differenciálódott. Fokozatosan kialakultak az egyes ágazati egységek, valamint az ezekhez tartozó infrastruktúrális és technikai apparátust biztosító vállalati üzemszerek. Mindezek eredményeképpen a gazdaság eredeti működési struktúrája fokozatosan egy integrációs feltételrendszerben működő nagyvállalattá formálódott, amelyben megmaradt a lótenyésztés, de a hangsúly a növénytermesztés, a takarmánygyártás, valamint a baromfi- és sertésenyésztés irányába tolódott el. A nagyvállalati működés Magyarországon addig még nem tapasztalható jeleként a bábolnai gazdaság nemcsak pusztán agrárvállalatként működött, de az ország első és legjelentősebb gyakorlati agro-technológiai innovációs központjává is vált.

A hetvenes és nyolcvanas évekre Bábolna „termékei” között megjelentek a mezőgazdasági szolgáltatások, a saját tapasztalatok alapján fejlesztett technológiai megoldások, a szaktanácsadás, valamint a komplex mezőgazdasági termelési rendszerek. A belföldön és külföldön egyaránt értékesített „demateriális termékek” nemcsak a hazai mezőgazdaság egészének fejlődését orientálták, de nyomot hagytak a közép-kelet-európai agrárszféra fejlődésén is.

A rendszerváltás időszaka természetesen az akkorra már lokális agrárbirodalommal fejlődött Bábolnai Mezőgazdasági Kombinátot sem hagyta érintetlenül. Az egykori ménesbirtok az új korszak követelményeinek megfelelően 1991-ben állami tulajdonú részvénytársasággá (Bábolna Rt.) alakult, és a kilencvenes évek során további változásokon ment keresztül. A vállalati tevékenységek fokozatosan a baromfitenyésztés

felé tolódtak el, és a kilencvenes évek közepén két baromfifeldolgozó üzemmel egészültek ki. A békéscsabai és kecskeméti baromfifeldolgozó gyárak Bábolnához kerülésével nemcsak földrajzi értelemben növekedett tovább a vállalat, de kezdte magára öltetni az Amerikai Egyesült Államokban és Nyugat-Európában már korábban kialakult baromfiipari vállalatok struktúrájának főbb vonásait. A tevékenységek kiegészülése a vállalat belső struktúrájában és külső kapcsolatrendszerében is változásokat eredményezett.

Az egymásra épülő ágazatok láncolata újabb elemekkel bővült, ami az egyik korábbi végterméket jelentő naposcsibe szerződéses partnerekkel történő felneveltetését, majd saját vágóüzemekben való feldolgozását jelentette.

A Bábolna Rt. mindezek alapján igen rövid idő leforgása alatt vertikálisan integrált baromfiipari vállalattá alakult és belépett egy számára addig ismeretlen közegbe, a feldolgozott élelmiszerek (baromfitermékek) piacára.

Az új helyzetben a Bábolna Rt. hagyományos mezőgazdasági tevékenységeivel szemben a munkavállalók, a termelő tevékenység, és az árbevétel több mint kétharmada néhány éven belül az új feldolgozóipari ágazatra terelődött át. A kilencvenes évek elején a társaság elveszítette a korábban meghatározó keleti piacokat, amelyet a jelentősen dekoncentrált tevékenységstruktúra romló jövedelmezősége tovább súlyosbított.

Az ezredforduló megelőző néhány évben a Bábolna Rt. már egy olyan paradox vállalati struktúrában találta magát, amelyben a hagyományosnak számító, lótenyésztést is magában foglaló mezőgazdasági tevékenységek mellett egy új, közép-kelet-európai léptékben meglehetősen nagy méretű, és igen intenzív versenykörnyezetben működő élelmiszeripari üzletágat is működtetnie kellett.

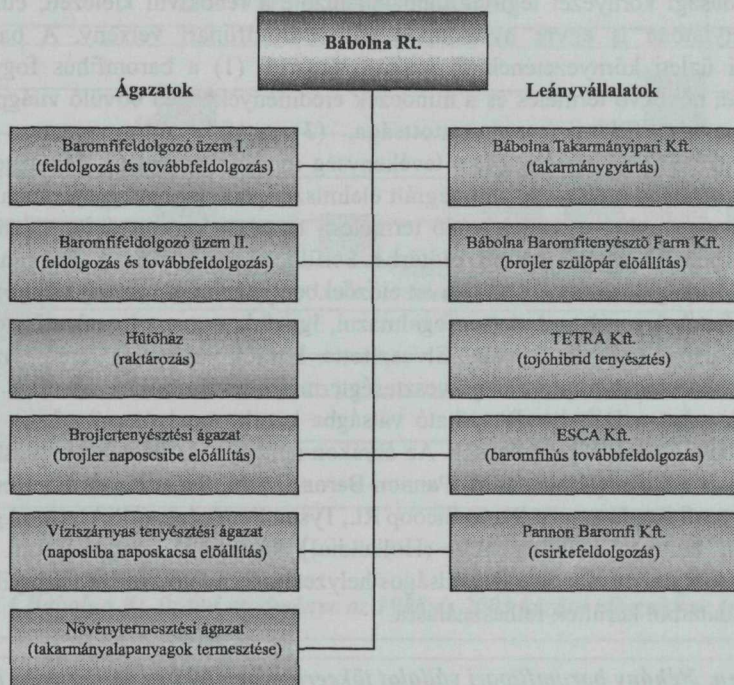
A vállalat, rendkívül szerteágazó és a kilencvenes évek közepétől a korábbi időszakokkal ellentétben már veszteségeket termelő struktúrája alapvető változtatásokra szorult.

Az ezredforduló körüli években a Bábolna Rt. több átszervezésen ment keresztül, amelyek központi célkitűzése volt, hogy a tengerentúlon és Nyugat-Európában működő vertikális szerveződésű baromfiipari vállalatok mintája alapján alakítson ki egy baromfihús termékek előállítására szakosodott teljes termékpályát felölelő élelmiszeripari vállalatot. Az átszervezések során a társaságról leválasztásra került a lótenyésztés, a sertésenyésztés, valamint több kiszolgáló jellegű tevékenység (pl.: szállítmányozás) is.

Az ezredforduló körüli profiltisztítás eredményeképpen a Bábolna Rt. tevékenységi körében maradt a növénytermesztés, a takarmánygyártás, a több tenyésztési fázisból álló baromfitenyésztés, a termeltetési rendszerű vágóalapanyag előállítás, valamint feldolgozóipari tevékenységként a baromfi vágás, illetve feldolgozás.

A társaság, tevékenységeinek egy részét önálló jogi személyiséggel rendelkező leányvállalatokban működtette, míg más tevékenységeket viszonylagos önállósággal rendelkező ágazatokként határozott meg, aminek eredményeképpen az ezredforduló után kialakult működési rendszerre egyfajta „félholding struktúra” volt a jellemző, amelynek vázlata az 1. számú ábrán látható.

1. ábra. A Bábolna csoport működési egységeinek vázlatos áttekintése 2002-ben

Forrás: A Bábolna Rt. adatai alapján a szerzők saját összeállítása (2006)

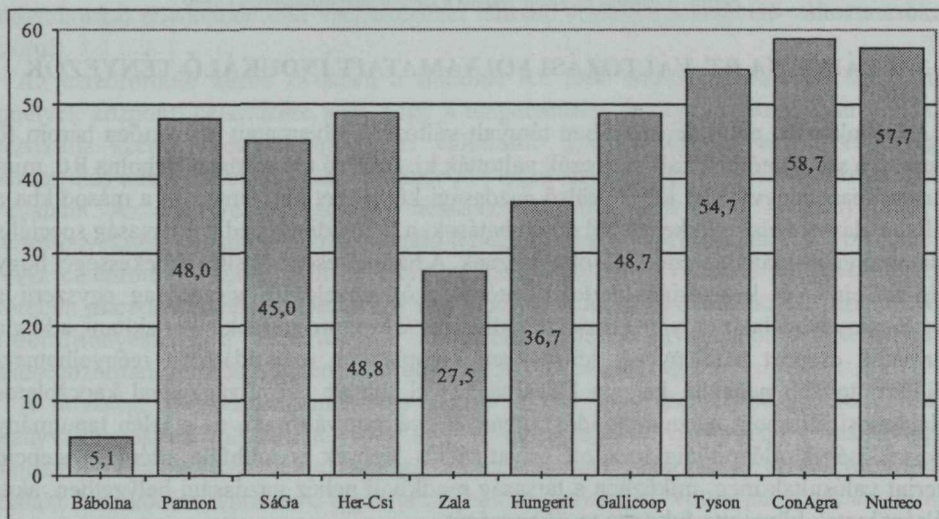
3. A BÁBOLNA RT. VÁLTOZÁSI FOLYAMATAIT INDUKÁLÓ TÉNYEZŐK

A Bábolna Rt. előző fejezetekben tárgyalt változási folyamatait alapvetően három fő csoportba sorolható indukáló tényezők váltották ki. Az első csoportba a Bábolna Rt., mint baromfiipari nagyvállalat körüli külső gazdasági környezet hatótényezői, a másodikba a vállalat elavult belső szerkezetéből eredő hatások, a harmadikba pedig a társaság speciális tulajdoni viszonyaiból eredő hatások tartoznak. A hármas csoportosítás érdekessége, hogy míg az első két kategóriába tartozó hatótényezők kezelésére viszonylag egyszerű a hagyományos vállalatirányítási eszköztár alkalmazásával programokat kialakítani, addig a harmadik csoport hatótényezői lényegesen komplexebb megoldásokat igényelhetnek. Mindezt tovább nehezíti, hogy a Bábolna Rt.-vel, illetve privatizációjával kapcsolatos tulajdonosi álláspont a nevezett időszakban is gyakran változott, és a jelen tanulmány elkészülésének időpontjáig lezajlott privatizációs lépések is többféle eltérő koncepció szerint valósultak meg, miközben a társaság rendkívül nehéz gazdasági helyzetben, akut válságtünetek közepette folytatta tevékenységét.

A Bábolna Rt.-nél lezajlott változási folyamatokat indukáló tényezők első csoportját alkotó gazdasági környezet legfontosabb jellemzője a rendkívül kiélezett, európai- sőt világviszonylatban is egyre nyitottabbá váló baromfiipari verseny. A baromfiipar nemzetközi üzleti környezetének fő alakító tényezői (1) a baromfihús fogyasztással összhangban növekvő termelés és a mindezek eredményeképpen bővülő világpiac, (2) a versenyképesség földrajzi megosztottsága, (3) a fokozódó verseny indukálta hatékonyságkényszer, valamint (4) a tevékenység iparszerűvé válása. Mindezek mellett szintén jellemző (5) a vertikálisan integrált élelmiszeripari nagyvállalatok jelenléte, (6) a nemzetközi viszonylatban is fokozódó termelési- és piaci koncentráció, valamint (7) a baromfiiparban is egyre inkább előtérbe kerülő globalizáció. A Bábolna Rt. az ezredfordulót megelőző néhány évben az előzőekben jellemzett versenykörnyezetre nem volt képes hatékony válaszokat megfogalmazni, így fokozatosan leszakadó, sőt gyenge versenyképességű vállalattá vált. Elveszítette korábbi előnyeit, eredménytermelő képessége fokozatosan romlott, majd veszteségtermelésre váltott.

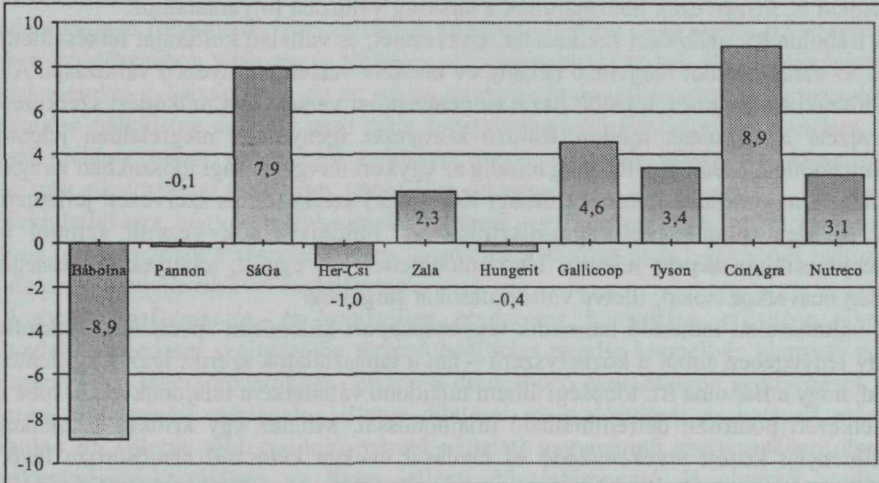
A fentiek miatt a Bábolna Rt. átható válságba került, amelyet a 2., 3. és 4. számú ábrákon látható adatok is jellemeznek. Az ábrákon néhány – az összehasonlításba bevont – baromfiipari vállalat [Bábolna Rt., Pannon Baromfi Kft., SáGa Foods Rt, Her-Csi Hús Rt., Zalabaromfi Rt., Hungerit Rt., Gallicoop Rt., Tyson Foods Inc. (USA), ConAgra Food Inc. (USA), Nutreco Holding N.V. (Hollandia)] különböző mutatószámai láthatók, amelyek jól kifejezik a Bábolna Rt. válságos helyzetét. Az adatok az IM Cégnyilvántartás nyilvános adataiból kerültek felhasználásra.

2. ábra. Néhány baromfiipari vállalat tőkeerőssége 1995 és 2002 között (%)

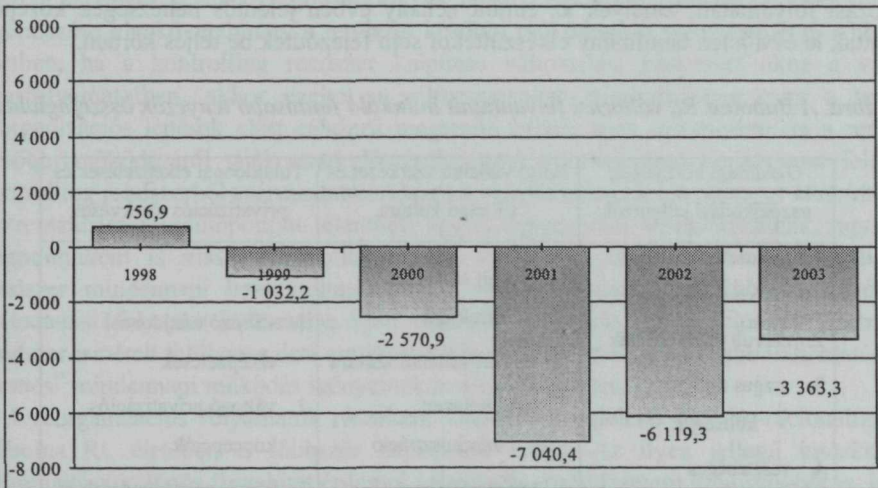
Forrás: A szerzők saját számításai (2005)

3. ábra. Néhány baromfiipari vállalat árbevétel arányos eredménye 1995 és 2002 között (%)

Forrás: A szerzők saját számításai (2005)

4. ábra. A Bábolina Rt. üzemi eredménye az 1998 és 2003 közötti időszakban (millió Ft)

Forrás: Bábolina Zrt. (2005)

Az iménti ábrákon bemutatott gazdasági helyzet, már önmagában is kiváltó tényezője kell legyen egy átfogó vállalati reorganizáció megvalósításának, hiszen a tartósan veszteséges gazdálkodás és tarthatatlan likviditási nehézségek egy a Bábolina Rt.-hez

hasonló méretű vállalatnál könnyen visszafordíthatatlan krízishelyzetté egyesülhetnek. A gazdálkodási környezetben kívül azonban érdemes megvizsgálni a vállalati belsőből eredő hatásokat is, hiszen ezek hozzájárultak a társaság változási folyamataihoz.

A Bábolna Rt. működési szerkezetét, szervezetét, és vállalati kultúráját felkészületlenül érték az ezredfordulót megelőző néhány év intenzív versenykörnyezeti változásai. Abban az időszakban amikor a legtöbb hazai és nemzetközi versenytárs működési szerkezete és szervezete a turbulens módon változó környezet igényeinek megfelelően jelentősen dinamizálódott, a Bábolna Rt. még mindig az egykori tervgazdasági időszakban virágkorát élő állami nagyvállalat (Mezőgazdasági Kombinát) szerkezeti és szervezeti jellemzőivel bírt. Mindez túlméretezett adminisztrációval, rendkívül sok vezetői szinttel és a versenytársakhoz képest jelentős létszámtöbblettel járt együtt, amelyek összességében szintén beavatkozásokat, illetve változtatásokat sürgettek.

A változásokat indukáló harmadik tényezőcsoport különösen speciálisnak tekinthető, amely lényegében abból a közhelyszerű – ám a tapasztalatok szerint igaz – kijelentésből fakad, hogy a Bábolna Rt. többségi állami tulajdonú vállalatként tulajdonképpen soha nem rendelkezett pontosan deteminálható tulajdonossal. Mindez egy kritikus gazdálkodási körülmények között tevékenykedő és ráadásul éveken keresztül eladósorban lévő, de tulajdonképpen egyben soha meg nem vásárolt nagyvállalat esetében további bizonytalansági tényezőként jelentkezett.

A fentiekben vázolt néhány jellemző indukciós hatás (5. számú ábra) mind befolyásolták, sőt esetenként egyfajta kényszerpályaként determinálták is a Bábolna Rt. változási folyamatait, amelyek az elmúlt néhány évben jelentős nehézségek közepette zajlottak le és a jelen tanulmány elkészültekor sem fejeződtek be teljes körűen.

5. ábra. A Bábolna Rt. változási folyamatait indukáló fontosabb tényezők összefoglalása

Gazdasági környezet, gazdálkodási jellemzők	Belső vállalati szerkezet és vállalati kultúra	Tulajdonosi elképzelések és privatizációs törekvések
1. kiélezett versenyhelyzet	1. elavult szervezeti struktúra	1. változó tulajdonosi elképzelések
2. elavult technológiák	2. elavult vállalati kultúra	2. változó privatizációs koncepciók
3. magas fajlagos költségek	3. túlméretezett adminisztráció	3. kényszerintézkedések és kényszerdöntések
4. veszteséges gazdálkodás	4. létszámfelesleg	
5. tőkehiány	5. egyes ágazatok önállótlanága	
6. likviditási nehézségek		

Forrás: A szerzők saját összeállítása (2007)

4. NÉHÁNY JELLEMZŐ VÁLTOZTATÁSI ESZKÖZ A BÁBOLNA RT. REORGANIZÁCIÓJÁBAN

A Bábolna Rt. az előzőekben említett indukáló és befolyásoló tényezők rendszerében tulajdonképpen folyamatos reorganizációk közepette töltötte el az utóbbi tíz-tizenöt évet. Ebben az időszakban többször és többféle célkitűzésekkel kezdtek átfogó válságkezelési intézkedéseket a Társaságnál, de az egyes reorganizációs hullámok eredményességének értékelése nélkül (ez ugyanis nem célja a tanulmánynak) mindegyikük esetében tetten érhető néhány olyan változtatási módszer, amely alapvető változtatás menedzsment eszközök alkalmazását tette, vagy tette volna szükségessé.

Tekintettel arra, hogy az intézkedések sikerének vagy sikertelenségének megítélése nem célja a tanulmánynak a szerzők a jelen fejezetben kizárólag csak a felmerült változtatási módszerek alapjellemezőivel foglalkoznak.

A vezetői információs- és kontrolling rendszerek kialakítása, erősítése, illetve a változtató menedzser szolgálatába történő beállítása mindig kiemelt és alapvető része a reorganizációs lépéssorozatoknak, hiszen a döntéshozó e rendszerek segítségével képes döntési alternatíváit mérlegelni, illetve döntései megvalósulását és hatásait mérni. A Bábolna Rt. (illetve több hasonló méretű vállalat) nagyméretű szervezetében, összetett tevékenységstruktúrájában az ilyen jellegű döntéstámogató és elemző rendszerek kialakítása mindig nehézkes és sokszor több hónapos (esetenként éves) rendszerbevezetési időszakok után használható csak teljes egészében. Az ilyen rendszerek kialakítása sokszor már önmagában is változtatási kényszer elé állítja a döntéshozókat, hiszen az egyes tevékenységcsoportok és belső elszámolási mechanizmusok logikus elrendezése alapkövetelmény a rendszer későbbi működtetése szempontjából. Abban az esetben, ha a kontrolling rendszer kiépítése változtatási kényszerszerűen okoz a vállalat alapfolyamataiban, akkor ezeket a változtatásokat mindenképpen még a további reorganizációs lépések előtt célszerű megtenni, hiszen nem célravezető ha a rendszer későbbi működéséről tájékoztató döntéstámogató információkat logikátlanul felépített kontrolling rendszerből származtatni. Ahogy a vezetői információs rendszer áttekintése és teste szabása kiindulópontját jelentheti egy reorganizációs lépéssorozatnak, ugyanúgy végpontjaként is visszatérhet, hiszen egy átalakított, megváltoztatott gazdálkodási rendszer mindennapi beszámoltatásában is fontos szerepe van. Ebből kifolyólag a változtatási folyamatok lezárása után célszerű a vezetői információs és kontrolling rendszer ismételt felülvizsgálata annak érdekében, hogy az a „jelentősebb változtatásoktól mentes” mindennapi működés igényeinek is megfelelhessen.

A reorganizációs folyamatok részeként általában megjelenő létszám-racionalizálás a Bábolna Rt. életében is többször napirendre került. Az ilyen jellegű intézkedések végrehajtása különös figyelmet érdemel változtatás menedzsment szempontjából is, hiszen az átszervezés célja nem csupán a létszám, illetve az ezzel járó költségek visszaszorítása, hanem végeredményként hatékonyabb, könnyebben beszámoltatható szervezeti struktúra kialakítása, amelyben a korábbinál tisztább a hatás- és felelősségkörök megosztása. Amennyiben egy ilyen jellegű átalakítás sikeresen végrehajtható, úgy az legtöbbször a termelési végpontokon a munkaerő hatékonyabb kihasználását, az előállított termékekre

jutó fajlagos költségek csökkenését eredményezheti, függetlenül attól, hogy tényleges létszámleépítés milyen mértékben történt. A Bábolna Rt. túladminisztrált szervezetében a létszámgazdálkodással összefüggő változtatási lépések kivitelezése különösen nehézkes volt a vizsgált időszakban és gyakran nem érte el a kívánt eredményeket.

A reorganizációk során a Bábolna Rt. esetében többször is tetten érhető változtatási eszközök közül az egyik legegyszerűbben jellemezhető (és gyakran alkalmazott) módszer az egyes ágazatok önálló leányvállalatokba történő kiszervezése, majd üzletrészüket privatizációs eljárás keretében történő értékesítése. Ez a változtatási eszköz legtöbbször olyan nagyvállalatok szervezeti, belső elszámolási, munkaerő-gazdálkodási valamint termelési költség racionalizálási problémáinak megoldásában lehet hasznos eszköz, ahol az egyes tevékenységek viszonylagos önállósággal működő ágazatokként tevékenykednek, és rendelkeznek olyan ágazati szakmai menedzsmenttel, amely képes megfelelni az újonnan önállóvá váló jogi személy (kiszervezett ágazat) vezetésével járó kihívásoknak. A Bábolna Rt. 1. számú ábrán vázolt félholding struktúrájában ezek a jellemzők mind megtalálhatóak, így a tulajdonos által elfogadott reorganizációs lépések között gyakran szerepeltek az ilyen jellegű intézkedések. A kiszervezési típusú változtatásoknál főként a kiszervezett ágazat racionálisabb működése, könnyebb beszámoltathatósága volt a reorganizáció célja. Abban az esetben azonban, ha a kiszervezés végső célja az adott tevékenység teljes leválasztása, akkor az önálló jogi személybe egyesített tevékenység könnyebben értékesíthető, választható le véglegesen az anyavállalatról.

A vállalat által előállított termékek termelésének áttekintése, a termékportfólió racionalizálásától kezdve, a felhasznált alapanyagok- energia és munkabér költségszintjének kontrollján át egészen a termelőeszközök kihasználtságáig együttesen egy olyan változtatási csoportot alkotnak, amelyet legtöbbször az adott speciális területet ismerő szakemberek bevonásával célszerű végezni. Függetlenül attól, hogy baromfihús készítmények, mezőgazdasági, vagy takarmányipari végtermékek kerülnek előállításra az egyes egységekben, a termelési folyamatok racionalizálása sokszor hasonló jellegű változtatási beavatkozásokat igényel. A Bábolna Rt. termelési szakterületein ilyen jellegű, kontrolling szemléletben megvalósított átfogó termelési racionalizálás nehezen volt tetten érhető a vizsgált időszakban. A változtatási folyamatok ugyanis gyakran nem érték el időben odáig, hogy ezekre a területekre is sor kerülhessen. Ettől függetlenül azonban a termelési folyamatok átalakítása rendkívül fontos eleme kell, hogy legyen az ilyen jellegű élelmiszeripari nagyvállalatok átalakításában, hiszen a tevékenység alacsony profittartalma megköveteli, hogy már a termelési tevékenység legsőbb szintjein is áttekinthető és racionális legyen a gazdálkodás.

A fent említett néhány gyakorlati reorganizációs lépés felfogható önálló válságkezelési projektekként, amelyeket egy-egy vállalat életének kritikus szakaszában sokszor nehéz körülmények között, esetleg „ellenséges belső környezetben” kell végrehajtania a vállalkozás vezetőinek.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A Bábolna Rt. elmúlt időszaki változási folyamatit, és az alkalmazott változtatási módszerek néhány jellemző sajátosságát bemutató tanulmány ugyan nem lehet teljes körű áttekintő dokumentum, amely a legapróbb részletekig elemzi a megvalósított változtatások módszereit és hatásait, de talán kiindulópontja lehet későbbi elemzéseknek, amelyek a változtatás menedzsment szemszögéből próbálják értékelni a hasonló nagyvállalatok hasonlóan nehéz időszakait.

A változtatási eszközök alkalmazása során a szerzők véleménye szerint alapvető szerep kell jusson a vezetői információs és kontrolling rendszereknek. Az ilyen jellegű döntéstámogató eszközök testre szabása gyakran segítséget jelenthet a későbbi reorganizációs lépések megvalósításában.

A létszám-racionalizálás a szerzők véleménye alapján a változtatás menedzsment eszközök között nem lehet egyszerűen cél, hiszen a munkaerővel járó költségek pusztá leszorítása önmagában nem eredményez fenntartható módon működő vállalati struktúrát. A létszám-racionalizálás ennek megfelelően inkább csak egyfajta eszközként fogható fel, amely segíthet logikusan felépített és hatékonyan beszámoltatható vállalati rendszert alkotni.

A holdingszerű vállaltszervezéshez közel álló ágazati kiszervezés, tehát egyes tevékenységek önálló jogi személyként történő működtetése hatékony eszköze lehet a vállalati reorganizációnak, hiszen segítségével elkülöníthetők, külön-külön beszámoltathatók és könnyebben értékelhetők az egyes tevékenységek.

Az alapvető termelési tevékenységek reorganizációja a szerzők véleménye alapján mindenképpen a legfontosabb változtatási lépések közé tartozik, hiszen a termék-előállítás hatékonysága alapvetően determinálhatja egy termelő nagyvállalat sikereit.

A felsorolt változtatási eszközök természetesen nem tekinthetők teljes körűnek, hiszen egyedi esetekben ettől eltérő módszerek és változtatási területek is előtérbe kerülhetnek, de mindenképpen olyan fontos eszközökként aposztrofálhatók, amelyek megkerülhetetlenek vállalatok átalakítása során és amelyet a menedzsmentnek kiemelt kell kezelnie.

Pénzes Ibolya Rózsa

A MARKETING-ORIENTÁCIÓ MEGNYILVÁNULÁSA EGY MIKROTÉRSÉG ÖNKORMÁNYZATAINAK TEVÉKENYSÉGÉBEN

1. BEVEZETÉS

A szolgáltatásmarketing sajátos tevékenység, amelyre a marketingorientált szemléletmód mellett a hagyományostól eltérő marketingmix alkalmazása jellemző. Ennek elsődleges oka a szolgáltatások sajátosságaiból adódik, de a szolgáltatások egyre bővülő skálája a szolgáltatásmarketing eszközeinek célirányos, speciális alkalmazását is megkívánja.

A települések önkormányzatainak tevékenysége Magyarországon jelentős változáson ment keresztül, a hagyományos hatósági funkciók mellett egyre inkább előtérbe helyezve a szolgáltatásmarketing elemeit. Az ezredforduló után már nem az a kérdés, hogy szükséges-e a településmarketing, hanem az, hogy a környezet kihívásaira az önkormányzatok milyen színvonalú, mennyire speciális marketingstratégiát dolgoznak ki és valósítanak meg, valamint az, hogy az egyre intenzívebb versenyben ez milyen előnyöket biztosít.

Az önkormányzatok marketingtevékenységének hatékonyságát nehezíti, hogy az eredmények felmutatására a választási ciklus függvényében viszonylag rövid idő áll rendelkezésre. A hagyományos tevékenységi elemek mellett egyre sürgetőbbé válik a marketingkörnyezethez, a piaci szereplőkhöz igazított szolgáltatásmix kialakítása és sajátos eszközrendszerrel támogatott megvalósítása, amely a „szolgáltató önkormányzat” image kialakulását eredményezheti.

E tanulmány a jászberényi kistérséghez tartozó „mikrotérség” Jánoshida, Alattyán és Jásztelek foglalkoztatási gondjainak mérséklésére irányuló, munkaerő-kínálatra kiterjedő, marketingorientált kutatás eredményeit mutatja be. A kutatási módszerek és az információk feldolgozása egy szokványos kutatáson túlmutatva remélhetőleg eredményesen járulnak hozzá a települések együttműködésén alapuló foglalkoztatási stratégia kidolgozásához, a kapcsolódó EU finanszírozási források megszerzéséhez és tevékenységük hosszabb távon történő összehangolásához.

2. AZ ÖNKORMÁNYZATOK MARKETING-TEVÉKENYSÉGÉNEK MEGHATÁROZÓI

A települések önkormányzatainak tevékenységét makro- és mikrokörnyezeti hatások befolyásolják, azok lehetőségeket, vagy veszélyeket jelentenek, míg belső erőforrásaik a célok megvalósítását támogatják, vagy korlátokat szabnak. Az önkormányzatok vevőorientált szemléletének gyakorlati megvalósítását jelentősen nehezítik a tevékenység érintettjeinek sokszínű érdekviszonyai. A jogszabályi korlátok mellett a lakosság, a

településen működő vállalkozók, önkormányzati intézmények, őstermelők és egyéb nonprofit szervezetek megítélése is rendkívül fontos, az érintettek támogatása, vagy ellenállása a település erőforrásainak kihasználását, a településfejlesztés irányait és lehetőségeit alapvetően befolyásolják.

Az EU csatlakozás következtében átrendeződni látszó térségi érdekeltségi viszonyok, a finanszírozási forrásbővítést eredményező pályázati rendszer az egyes kistérségek és az ehhez tartozó önkormányzatok tevékenységét a szorosabb, horizontális jellegű együttműködés felé terelik. Ennek hatására a kistérségeken belül létrejöhetnek olyan mikrotérségek, amelyekben a települési önkormányzatok tevékenységük viszonylag tartós összehangolására törekednek. Az ennek keretében megvalósuló együttműködés portfoliója egyre bővülő, a kezdeti egyszerűbb megoldásoktól (pl. közoktatási intézmények együttes működtetése), a célirányos pályázati partnerségen keresztül, a jelentősebb együttműködést feltételező horizontális beszerzési, termelési, kutatási, marketing tevékenységig.

A környezetorientáción, versenyszemléleten alapuló innovatív jellegű marketingstratégia kialakításakor kiemelt értéknek kell tekinteni a szolgáltatási tevékenység érintettjei szükségleteinek feltárását, amely a stratégia tervezésének alapvető feltétele. Az alábbi kutatás az „Összefogás kistépülési foglalkoztatási gondok enyhítéséért – Jánoshida, Alattyán, Jásztelek” című pályázat partnerségi projektjének megvalósításához szükséges, foglalkoztatási paktum létrehozását célzó, vállalkozásokra kiterjedő helyzetfeltárást célozta.

3. A KUTATÁS CÉLJA ÉS MÓDSZERTANA

A földrajzi célterület települései olyan foglalkoztatási problémákkal küzdenek, amelyek a magyarországi fejletlenebb vidéki kistérségek munkaerő-piaci viszonyaihoz hasonlóak. Ez szoros kapcsolatban van a „vidékiség” problémájával, a vidéki kistépülések befektetési viszonyaival, a működő vállalkozások összetételével és munkaerő iránti keresletével.

A települések munkanélküliségi adatai a regisztrált munkanélküliek vonatkozásában adottak, azonban a munkaerő kereslettel kapcsolatos információk feltáratlanok. A kutatás célrendszere a projekt által meghatározott, komplex szemléletben közelíti a foglalkoztatási problémák megoldására irányuló, későbbiekben kidolgozandó, együttműködésen alapuló stratégia információ szükségletét. A kutatás tervezésekor szükségesszerűvé vált olyan célhierarchia felvázolása, amely jól mutatja a kutatás elsődleges céljának részcélok általi megalapozottságát.

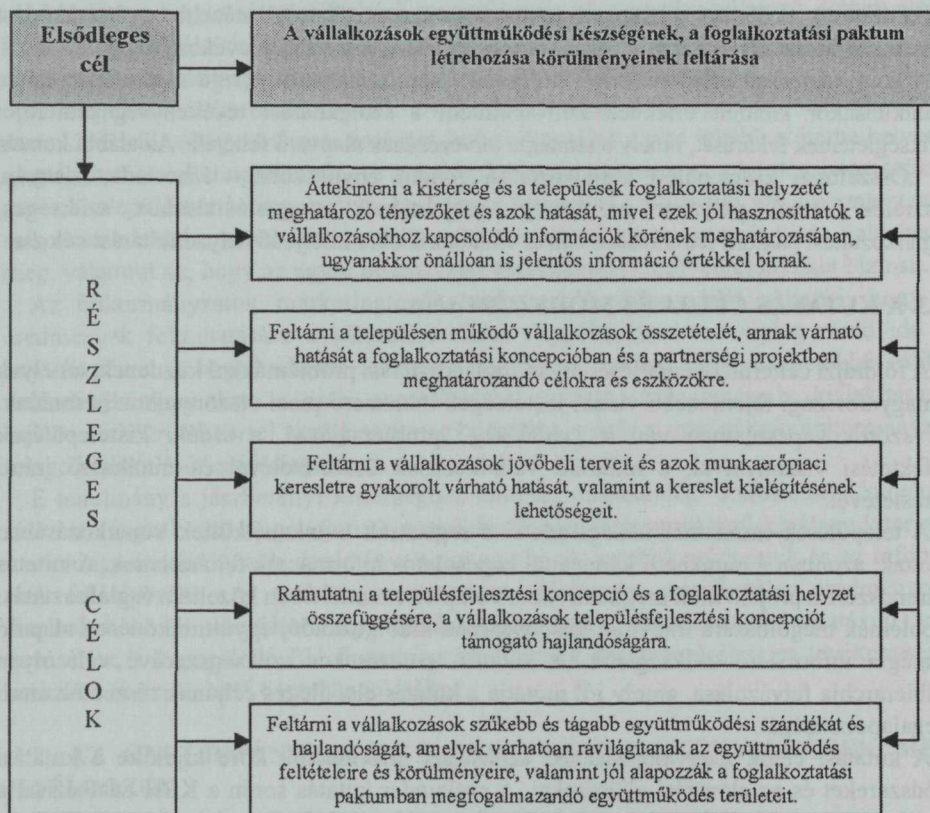
A kutatási célok megvalósításához szükséges információk köre kijelölte a kutatási módszereket és az elemzési eljárásokat. A szekunder kutatás során a KSH adatbázisa, a témához kapcsolódó kutatási tanulmányok, a Jászsági Fejlesztési Koncepció és a településfejlesztési koncepciók dokumentumai, valamint egyéb forrásból származó információk kerültek felhasználásra. A primer kutatás alanyai a mikrotérség vállalkozói, őstermelői, polgármesterei, falugazdászai, érdekképviseleti szervezetek vezetői és tudományos kutatók voltak. A megkérdezés standardizált kérdőívek és mélyinterjúk alkalmazásával történt. A megfigyelés során kiegészítő információk kerültek beszerzésre

(település képe, lakosság életformája, idegenforgalmi vonzerő), amelyek a településfejlesztési koncepciók értékeléséhez járultak hozzá.

Az információk elemzése statisztikai módszerekkel (időbeli változás elemzése, összetétel elemzés, átlagolás, szóródás elemzése, kapcsolatelemzés), valamint a stratégia elemzési és tervezési módszereinek felhasználásával történt (környezeti elemek kiválasztása, STEEP analízis, környezet előrelátási mátrix, környezet befolyásolhatósági mátrix, SWOT analízis).

1. sz. ábra

A KUTATÁS CÉLRENDSZERE

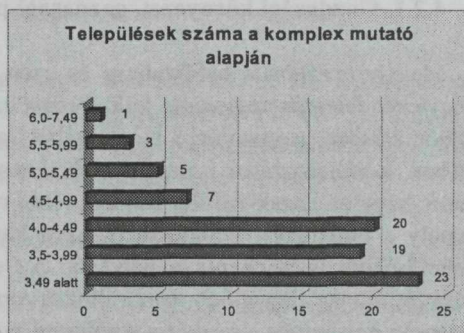
4. A SZEKUNDER KUTATÁS EREDMÉNYEI

4.1. A települések foglalkoztatási helyzete

A kutatásba bevont települések munkaerő-piaci helyzetének elemzéséhez célszerű áttekinteni Jász-Nagykun-Szolnok megye településeinek helyzetét, amelynek lényeges jellemzője, hogy az elmaradottság és a munkanélküliség alapján a települések hová sorolhatók be. A besorolás alapja a KSH komplex mutatószám rendszere, amely a település főbb gazdasági, demográfiai jellemzőit és a lakosság életkörülményeit jelző mutatószámokat összefogva tartalmazza, kiemelve a munkanélküliség országos átlaghoz viszonyított mértékét.

A 2006. adatok alapján megállapítható, hogy JNSZ megye települései általában hátrányos helyzetben vannak, hiszen gazdasági, társadalmi infrastrukturális szempontból a települések 43,6 százaléka elmaradott és 52,6 százaléka magas munkanélküliséggel sújtott, míg 26,9 százaléka mindkét szempontból hátrányos helyzetű. A KSH minősítésében a vizsgált települések (Jánoshida Alattyan, Jásztelek) egyike sem elmaradott, vagy magas munkanélküliséggel sújtott.

Azonban részletesebben vizsgálva az elmaradottság komplex mutatószámát, megállapítható, hogy a kutatás céltelepülései (Jánoshida, Alattyan, Jásztelek) 1–10 skálán csupán a 4,0–4,49 skálaértékekkel jellemezhető csoportba tartoznak. A viszonylag kedvező statisztikai mutatókkal ellentétben a települések polgármesterei a munkanélküliség mértékét kedvezőtlenebbnek értékelik. Komoly problémaként vetették fel annak nagyságát, rövid és hosszú távú hatásait.

1. sz. táblázat. Foglalkoztatási mutatók 2006. év

Település	Népesség		Munkanélküliek		1000 lakosra jutó munkanélküliek száma
	nagysága fő	megoszlás %	száma fő	megoszlása %	
Jánoshida	2753	3,1	100	3,8	36,3
Alattyan	2143	2,5	60	2,3	28,0
Jásztelek	1726	2,0	59	2,3	34,2
Együtt	6622	7,6	219	8,4	33,1
Jászberényi kistérség	87500	100,0	2600	100,0	29,7

Forrás: Polgármesteri Hivatal, Megyei Munkaügyi Központ

A 2006-ban a három településen összesen 219 fő volt munkanélküli, amely a Jászberényi kistérség munkanélküli lakosságának 8,4 százaléka. Az 1.000 lakosra jutó munkanélküliek számát tekintve a legkedvezőtlenebb pozícióban Jánoshida található, ahol ezer lakosra 36 fő munkanélküli jut. A három település együttes értéke 33,1 fő /1.000 lakos, amely a kistérségi átlagnál kedvezőtlenebb. A VÁTI elemzése alapján a Jászság munkanélküliségére strukturált munkanélküliség jellemző, amely a munkaerő kereslet és kínálat összetételének eltérését jelzi. A munkanélküliek megoszlását tekintve mindhárom településre jellemző az alacsony iskolázottsági szint és a roma lakosok viszonylag magas aránya. A két tényező egymást erősíti, kedvezőtlen helyzetet körvonalazva, sajátos program kialakítását igényli.

4. 2. A települések foglalkoztatási helyzetére ható kiemelt tényezők

A településekre ható makrokörnyezeti tényezők elemzéséhez STEEP analízist alkalmazva, a megyére, kistérségre és a céltelepülésekre gyakorolt hatások bemutatása együttesen, valamint a céltelepülések sajátosságainak kiemelésével történik.

4.2.1. Gazdasági környezet, gazdasági potenciál

Magyarországon a befektetésre és ezen keresztül a foglalkoztatásra ható gazdasági tényezők jelentős regionális különbséget mutatnak. Ezek az eltérések jól mérhetőek a kibocsátásban, a vásárlóerő nagyságában, a nemzetgazdasági ágak, ágazatok jelentőségében, a vállalkozások számában stb. Ezen szempontokat figyelembe véve megállapítható, hogy az Észak-Alföldi Régió a többi régióhoz viszonyítva jelentős hátrányban van, amely a befektetési szándéokra és ezen keresztül a foglalkoztatási helyzet javításának lehetőségére is rányomja a bélyegét. Az utóbbi években ugyan valamelyest javult a helyzet, de ez alapvetően nem változtatta meg a lehetőségeket. A Jászberényi kistérség hasonló helyzetben van, bár a gazdasági potenciál egyes elemeiben (pl. multinacionális vállalkozások jelenléte) előnyöket élvez, amely közvetett módon a vizsgált három település foglalkoztatási helyzetére is pozitív hatással van. A kibocsátást jelző GDP az Észak-Alföldi Régióban alacsony, amely a vásárlóerő alacsony szintjével párosul. Magyarországon a vásárlóerő regionális eltérései is jelentősek, Jász-Nagykun-Szolnok megye vásárlóerő indexe az országos átlagot 100 %-nak tekintve, attól 15–20 százalékkal elmarad, amely a lakossági szolgáltatások igénybevételének lehetőségét csökkentve, a vállalkozások befektetési irányát más régiók felé terelte.

Az ágazatok aránya átrendeződő, azonban a három településre vonatkozóan bizonyos azonosságok láthatók:

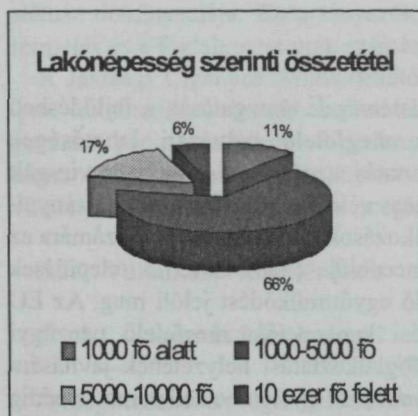
- a mezőgazdaságra elaprózott birtoknagyság jellemző, amely gátolja a hatékony gazdálkodást, a méretgazdaságosságot,
- a földterület egyre nagyobb részét adják bérbe a gazdák, amely a földterület koncentrációját idézi elő,

- a mezőgazdasági termelésre a hagyományos szántóföldi növények termesztése jellemző, az állattenyésztés egyre inkább visszaszorul, néhány kivételtől eltekintve alig található,
- a településeken a jelentős munkaerőt felszívó termelőszövetkezetek megszűntek, egyik településen sem alakultak át gazdasági társasággá, amely jelentős mértékben rontja az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező munkanélküliek folyamatos foglalkoztatásának lehetőségeit,
- a kistérségben jelentős az ipari termelés, azonban ez főként Jászberényhez, vagy néhány egyéb településhez kapcsolódik és a vizsgált településeket (néhány kivételtől eltekintve) kevésbé érinti,
- a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a rendszerváltás óta jelentős mértékben csökkent, legnagyobb mértékben Jásztelken,
- az iparban foglalkoztatottak aránya mindhárom településen növekedett, legnagyobb arányú növekedés Jásztelekre jellemző,
- a kereskedelemben és a különböző szolgáltatásokban tevékenykedők aránya jelentősen nem változott.

4.2.2. Településméret, településszerkezet

A Jászberényi kistérség 18 települést fog össze, a térség, hasonlóan a megyéhez „alföldi” településszerkezettel jellemezhető. A kistérségben jelentős a kisebb lélekszámú települések aránya. A kistérségben csak Jászberény minősíthető középvárosnak 28 ezer fős lakosságával. A kisvárosok az összes település 17 százalékát adják.

3. sz. ábra. A Jászberényi kistérség településszerkezete

Forrás: KSH

A települések 70 százalékának a lakónépessége 1.000–5.000 fő közötti. A kistelepülések kereskedelemmel, vendéglátással és személyi szolgáltatással foglalkozó vállalkozásaira a nagyobb városok (Szolnok, Jászberény) közelsége hátrányos, mivel a kereslet jelentős részét elszívják. A kistérség településszerkezetéből és a vizsgált települések méretéből eredő problémát fokozza a lakosság alacsony iskolázottsági szintje. A JNSZ Megyei Munkaügyi Központ statisztikai adatai azt mutatják, hogy az álláskeresők közel 50 százaléka segéd- és betanított munkára képes. Megjegyzendő, hogy a vállalatok által kínált munkahelyek egy része a betanítható munkákhoz kötődik.

A vállalkozások száma a települések lakosságának nagyságához igazodó, összetételük azonban csak részben illeszkedik ahhoz. A kereskedelmi és szolgáltató vállalatok együttes részaránya Jásztelken a legnagyobb, pedig ennek a településnek a legkisebb a lakossága és ez található legközelebb Jászberényhez, amelynek keresletelszívó hatása jelentős. A települések munkahelyekkel történő ellátottsága alatta maradt a kistérségi, megyei és országos átlagnak. A vállalkozások földrajzi koncentrációja jelentős, a Jászberényi kistérségben az összes vállalat 70 százaléka négy városra koncentrálódik és az összes vállalkozás 50 százaléka Jászberényben található. Jánoshida, Alattyán, de főként Jásztelek lakosainak számára Jászberény könnyű elérhetősége kitérít a munkalehetőségeket.

A vállalkozások nagyságát elemezve a szekunder adatok mikrovállalkozási dominanciát mutatnak, a vállalkozási formát tekintve az egyéni vállalkozások túlsúlya jellemző. Ez a foglalkoztatási helyzet javításának lehetőségét rontja, mivel a mikrovállalkozások, főként az egyéni vállalkozók létszámnövelése feltehetően korlátozott.

4.2.3. Természeti környezet

A települések átlagos természeti környezettel jellemezhetők, amely az éghajlatot, domborzati viszonyokat, vízellátottságot, talaj adottságokat, növény- és állatvilágot foglalja magában. Az utóbbi években jellemző éghajlati szélsőségek az elaprózott birtokokon történő gazdálkodás hatékonyságát fokozottan rontják, a gazdák együttműködése ezt némileg kiegyensúlyozhatná. A Jászberényi kistérségben több természetvédelmi terület, illetve helyi védelmi terület található (pl. pusztamizsei Zagyva holtág), amelyek turisztikai szempontból vonzerőként értékelhetők. A kistérség gazdag termásvíz készlettel rendelkezik, azonban annak kihasználása nagyon szerény. A vizsgált települések mindegyike rendelkezik termásvízzel (Tisza-térség természetvédelmi tanulmányterv 2003.), de annak hasznosítása eltérő.

4.2.4. Politikai, jogi környezet

Az Európai Unió területi kiegyenlítési elve a kistérségek támogatását, a fejlődésbeli különbségek kiegyenlítését célozza, amelyhez megfelelő pályázati lehetőségek párosulnak. Emiatt kiemelten fontos a primer kutatás azon része, amely a vizsgált települések fejlesztési koncepciójával kapcsolatos vélemények feltárására irányul. Hasonlóan pozitív hatást gyakorolnak a mikrovállalkozások, valamint KKV-k számára az őket támogató források. A Jászság fejlesztési koncepciója (2007–2013) a települések versenyelőnyeként a jászsági hagyományokra épülő együttműködést jelöli meg. Az EU területi kiegyenlítési elve és a Jászság fejlesztési koncepciója megfelelő pénzügyi forrásokkal párosulva befolyásolja a települések foglalkoztatási helyzetének javítására kidolgozandó stratégiát, amelynek kialakításkor okvetlenül figyelembe kell venni az eddig feltárt makro- és mezokörnyezeti tényezők hatását.

5. A PRIMER KUTATÁS EREDMÉNYEI

5.2.1. Szakértői mélyinterjúk

A polgármesterek a települések főbb gazdasági és társadalmi jellemzőinek ismertetésén túl kiemelték a lakosság életkori, jövedelmi és iskolázottsági viszonyait. Mindhárman magasnak értékelték a munkanélküliséget, de rávilágítottak a mérés nehézségeire is.

A foglalkoztatási helyzet javításában az ágazatok szerepét eltérően értékelték. Míg Jánoshida a mezőgazdaság és az arra épülő élelmiszeripari feldolgozás, valamint az energianövények termelését helyezi előtérbe, addig Jásztelek és Alattyán a turisztikai vonzerő kihasználására építene. Utóbbi települések polgármesterei a mezőgazdasági termelés fejlesztését az elaprózott birtokrendszer, az értékesítési nehézségek és a méretgazdaságos termelés feltételeinek hiánya miatt nem tartják reális problémamegoldó lehetőségnek. Az idegenforgalom fejlesztésében mindketten előnyként említették a települések természeti és mesterséges környezetét, mint idegenforgalmi vonzerőt, valamint a lakosság, a vállalkozások és a céltelepülések együttes, egymást erősítő beintegrálásának lehetőségét a falusi turizmus tevékenységébe. A koncepció megvalósításának hatása véleményük szerint hosszabb idő alatt jelenik meg, de a munkanélküliek számának folyamatos mérséklését eredményezi.

Mindhárom polgármester azonos véleményt képvisel abban, hogy a településfejlesztési koncepció csak a településen belüli markáns együttműködés eredményeként valósulhat meg, amelyben a település önkormányzatának aktív szerepet kell vállalnia.

A falugazdászokkal folytatott mélyinterjúk során a mezőgazdasági termelés főbb jellemzői, a mezőgazdasági fejlődést elősegítő és korlátozó tényezők kerültek felszínre: elaprózott birtokviszonyok, hagyományos szántóföldi növények termesztése, állattenyésztés jelentős csökkenése, Tészek, Bészek hiánya, őstermelői gazdálkodói státusz dominanciája. Ezen tényezők rövid távon nem eredményezik a mezőgazdasági termelés és a foglalkoztatottak számának növekedését.

A Jászsági Cigányok Munkalehetőségéért Egyesület vezetője megerősítette, hogy az ipari vállalkozások alacsony száma hátráltatja a munkanélküliség mérséklődését, a mezőgazdaság pedig nem képes a foglalkoztatottság színvonalát növelni. A munkanélküliséggel kapcsolatban problémának látja a munkanélküliek munkához való nem megfelelő viszonyulását is, amely gyakran megghiúsítja a foglalkoztatási programok sikerességét.

5.2.2. Vállalkozói megkérdezés

5.2.2.1. A kutatás körülményei

A megkérdezés a polgármesteri hivatalok által meghatározott vállalkozásokra terjedt ki. Az információszerzés első lépcsőben kérdezőbiztosok segítségével személyesen, standardizált, strukturált kérdőívek alkalmazásával történt, majd azt követte a személyesen nem elérhető vállalkozók írásbeli megkérdezése. A felmerülő problémák ellenére

megállapítható, hogy az sikeres volt, a három településen összesen 117 vállalkozásra vonatkozóan sikerült információkat beszerezni. A válaszadók körét mintának tekintve, az több szempontból reprezentatívnak minősíthető (vállalkozási forma, tevékenység).

A kérdőív 30 kérdést tartalmazott, amelyek a vállalkozás adatain túlmenően a jövőbeli tervekre és a településsel való kapcsolatra terjedtek ki. A vállalkozásról szóló alapinformációk az elemzésben jól felhasználhatók, egyrészt képet adtak a településen működő vállalkozások összetételéről, másrészt megteremtették a kapcsolatelemzés lehetőségét. A vállalkozások jövőbeli terveinél kiemelten kezeltük a személyi és tárgyi feltételekre vonatkozó elképzeléseket. Előbbi alapján jól körvonalazható, hogy adott vállalkozás létszámának változása hogyan hat a település foglalkoztatási szintjére, míg a tárgyi feltételek elemzése rámutatott arra, hogy a települések vállalkozói között milyen beszerzési kapcsolatok jöhetnek létre. A vállalkozás és a település kapcsolatrendszerének feltárása egyrészt a települést jellemző vállalkozói vélemények, másrészt a településfejlesztési koncepció megítélésére, harmadrészt az együttműködési hajlandóság feltárására irányult. A kérdőívek kitöltése során a kérdezőbiztosok más értékes információkhoz is hozzájutottak. A vállalkozások elismeréssel szóltak az önkormányzatok aktív tevékenységéről és pozitívan értékelték, hogy a település fejlesztésében, a foglalkoztatási helyzet javításában a valós vállalkozói véleményekre alapoznak.

5.2.2.2. A kutatás eredményei

a.) A vállalkozások jellemzői

A vállalkozások átlagos életkora megközelítőleg 10 év, többnyire a rendszerváltás utáni években alakultak. Néhány vállalkozás életkora jelentősen eltér az átlagtól, az 1-2 éve működő fiatal vállalkozások mellett a „legidősebb” vállalkozás a Kalla Miklós által vezetett kádárműhely, amely tavaly ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját.

4. sz. ábra

nyújtanák, amelyekből mindössze egy található a mikrotérségben.

A vállalkozások 71 százaléka egyéni vállalkozás, a foglalkoztatási helyzet javításának támogatására általában nem képesek, jelentős létszámnövekedés részükről nem várható. Többségük alkalmazott nélkül folytatja tevékenységét. A betéti társaságok és a korlátolt felelősségű társaságok együttesen a vállalkozások 27 százalékát jelentik, a foglalkoztatásban betöltött szerepük jelentős. A települések számára méretükből, pénzügyi lehetőségeiből adódóan a legkedvezőbb lehetőséget a részvénytársaságok

A vállalkozások elsődleges tevékenységét vizsgálva fontos információ, hogy a település természeti adottságaihoz igazodó mezőgazdasági termelést vállalkozói jogviszonyban a válaszadók mindössze 11 százaléka folytatja, viszont jelentős a kereskedelemmel (29) és ipari tevékenységgel (22) foglalkozó vállalkozások száma. A szolgáltatásban működő vállalkozások száma magas, azonban ez heterogén csoport, mintegy gyűjtőkategóriaként is értelmezhető. A válaszadók 31 százalékanak tevékenységére jellemző, hogy több üzletága is van.

A fő üzletágak célpiacát elemezve megállapítható, hogy a vállalkozások 52 százaléka a fogyasztói piacon, 31 százaléka a szervezeti piacon tevékenykedik, míg 17 százalékkukra jellemző, hogy célpiacuk a lakosság és a szervezetek körét is érinti.

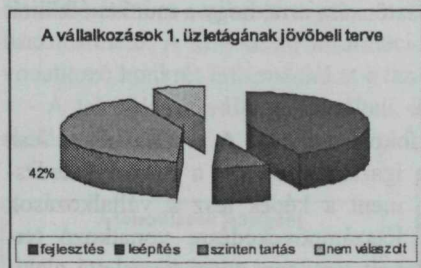
A vállalkozások működési területe nemcsak adott településre terjed ki, 3 vállalkozás elsősorban külföldi vállalatok részére értékesíti termékeit, 28 vállalkozás több megyére, vagy az egész országra kiterjedő tevékenységet folytat, míg a többi vállalkozás Jász-Nagykun-Szolnok megyében, vagy adott településen és vonzáskörzetében tevékenykedik.

A foglalkoztatási helyzet mérséklésére irányuló projektet negatívan befolyásolja, hogy a vállalatok létszámuk, illetve árbevételük alapján néhány kivétellel a mikrovállalkozások közé sorolhatók.

b) A vállalkozások jövőbeli tervei

A vállalkozások jövőbeli magatartására irányuló információk a kutatás kiemelt területét képezték, az kiterjedt a személyi és tárgyi feltételek változtatásának terveire is.

5. sz. ábra

A vállalkozások a főtevékenységgel kapcsolatban kedvező stratégiát vázoltak, mindössze 7,8 százalékkuk jelezte az üzletág leépítését, a többi válaszadó szinten tartást, vagy fejlesztést tervez. Külön pozitívum, hogy az összes vállalkozás 42 százaléka növekedési stratégiát szeretne megvalósítani. A 2. üzletág vonatkozásában a válaszadók 52 százaléka hasonlóan fejleszteni szeretné a tevékenységet.

Ezen kívül néhányan (6 %) megjegyezték, hogy új üzletág bevezetését is tervezik.

A vállalkozási stratégia és a vállalkozás típusa közötti összefüggést vizsgálva megállapítható, hogy a főtevékenység leépítésére vonatkozó elképzelés elsősorban az egyéni vállalkozókra jellemző, a gazdasági társaságok néhány kivételtől eltekintve üzletáguk fejlesztését tervezik.

2. sz. táblázat. A munkaerő iránti kereslet várható növekedése

Változás mértéke	Vállalkozások száma	Tervezett változás összesen
1-2 fő növelés	30	45
3-5 fő növelés	7	28
6-10 fő növelés	4	32
nem változik	55	0
1-2 fő csökkentés	5	-8
nem válaszolt	16	0
Összesen	117	97

igény. Megjegyzendő, hogy több vállalkozás nyilatkozott úgy, hogy a kedvező projektajánlat esetén hajlandó a létszám további növelésére.

A várható munkaerőigény ennél feltehetően magasabb lesz, mivel a nem elérhető, illetve információt nem szolgáltató vállalkozások elképzelése nem ismert, azonban feltételezhető, hogy közöttük is vannak növekedési stratégiát folytatók. Így az általunk becsült munkaerő-kereslet 110–115 fő.

A többletlétszám iránti igényre vonatkozóan részletes információk érintik annak ütemezését és forrását, az alkalmazni kívánt személyek szakképzettségét, nemét és iskolai végzettségét.

- A létszámnövekedésben érintett vállalkozások 88,2 százaléka egy éven belül szeretné megvalósítani a fejlesztést.
- A vállalkozások 58,5 százaléka a települések munkanélküli, míg 19,5 százaléka a települések nem munkanélküli lakosainak tevékenységére tart igényt. Ennek településenkénti megoszlása hasonló arányokat mutat. A stratégia eszköztrendszerének tervezésekor fontos szempont a vállalkozások ösztönzése arra, hogy a munkanélküliek köréből elégítsék ki szükségletüket.

6. sz. ábra. Környezet befolyásolhatósági mátrix

A mátrix a projekt sikerességének különböző fokozatait jelzi. A projekt akkor lesz

		A vállalkozók befolyásolásának lehetősége		
		magas	közepes	alacsony
Foglalkoztatási színvonal növelése	nagyon fontos	Sikeres projekt	Átlagos projekt	Sikertelen projekt
	közepesen fontos			
	kevésbé fontos			

igazán sikeres, ha a projektmenedzsment a képes lesz a vállalkozások létszámnövekedésre vonatkozó terveit tényleges piaci keresletté alakítani, amely a foglalkoztatási stratégia egyik céljaként fogalmazható meg.

A projekt tervezésekor figyelembe kell venni, hogy a válaszadók 77 százalékának szükséglete szakképzett munkaerőre irányult és csupán 9 olyan vállalkozás volt, amely a betanított munkára biztosítana lehetőséget. A szakképzettséget elváró vállalkozások aránya tevékenységük szerint: ipar 26,4 %, mezőgazdaság 2,9 %, kereskedelem 35,3 %, vendéglátás 11,8 %, személyi, gazdasági szolgáltatás 23,6 %.

Az önkormányzatok szolgáltatási kínálatának tervezésekor a fentiek alapján célszerű mérlegelni a képzések támogatását, szervezését. Ennek megvalósítása olyan együttműködést igényel, amely az önkormányzatok szervező-, a munkaügyi központok támogató-, a képző szervezetek oktatási- és a vállalkozások gyakorlati munkahelyet biztosító tevékenységét feltételezi. Az ilyen típusú, piaci igényekre alapozott, marketingszemléletű, a foglalkoztatási paktumba beemelhető együttműködés a foglalkoztatás színvonalának növelését, a strukturális munkanélküliség csökkenését eredményezi.

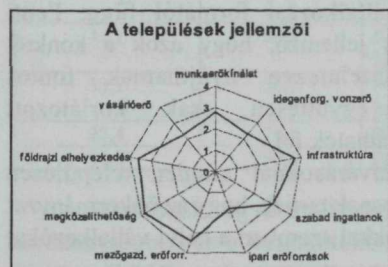
A tárgyi feltételek javítását a válaszadók 43,1 százaléka tervezi, amely elsősorban gépek, berendezések beszerzésére (válaszok 60 százaléka), valamint az épületek felújítására (válaszok 36 százaléka) vonatkozik. Ebben a vállalkozások 77 százaléka szívesen igénybe venné a településen működő más vállalkozások szolgáltatásait is. Ezen információ fontos, mivel az együttműködés másik részterülete lehetne. Közvetlenül nem érinti ugyan a foglalkoztatási helyzetet, azonban a vállalkozói szükségletek konkrét feltárásával a polgármesteri hivatalok olyan információ bázisra tehetnének szert, amely a vállalkozóknak kínált szolgáltatásmixet bővíthetné és ezzel imázsjavító tényező is lehetne. Ez szoros összefüggésben van azzal, hogy a vállalkozók egy része erőteljesen igényli a polgármesteri hivaltól tevékenységének megrendelésekkel, közvetítéssel történő hasznosítását.

c.) A vállalkozás és a település kapcsolata

A megkérdezés e témaköre a település általános jellemzőinek értékelésére, a vállalkozás és az adott Polgármesteri Hivatal kapcsolatrendszerére, az általa tervezett szolgáltatások igénybevételére, a településfejlesztési koncepcióra és a vállalkozások együttműködési szándékára, hajlandóságára vonatkozott. Az információkat csak korlátozottan lehet általánosítani a mikrotérségre, mivel azok egy része csak az adott településen hasznosítható. A következő információk kiemeléseket mutatnak, az egyes településekre vonatkozó konkrét információkat e tanulmány nem tartalmazza.

- A települések vállalkozók általi értékelése 1-5 (iskolai osztályzatoknak megfelelő) skálán történt.

7. sz. ábra

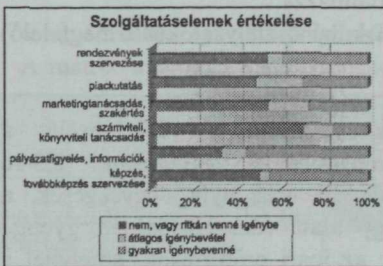

A válaszadók a település vásárlóerejét a közepesnél gyengébbnek, átlagosan 2,3-ra értékelték. A válaszok viszonylag egységesek, a szórás értéke egy alatt van. Hasonlóan gyenge értékelést kaptak az ipari erőforrások, amelynél a válaszok szóródása hasonló a vásárlóerőéhez. A település idegenforgalmi vonzerejének megítélése 2,3 értékű, azonban a szóródás mutatói már magasabbak, ezt a tényezőt településenként külön-külön célszerű alaposabban megvizsgálni. A mezőgazdasági erőforrások, a megközelíthetőség és az infrastruktúra közepes-jó értékelést kapott, a válaszok szóródása nem jelentős, minden kritériumnál egy alatt van a szórás. A település földrajzi

elhelyezkedését átlagosan közel 4-re értékelték, azonban a válaszok szóródása nagyon jelentős (szórás 3,3), amely miatt ezt nem lehet egységes véleménynek tekinteni. A szabad ingatlanok és a rendelkezésre álló munkaerő megítélése közepes. Összességében megállapítható, hogy a vállalkozók szemében a települések közepes gazdasági potenciállal rendelkeznek, amely a befektetési hajlandóságot erőteljesen korlátozza. A befektetéseket korlátozó tényezők megismerését a kérdőívben nyitott kérdés célozta, így a vállalkozásokat előre megadott válaszlehetőségek nem korlátozták. A vállalkozók legnagyobb hányada (31,8 százaléka) a település vásárlóerejének gyengeségét jelölte meg, majd ezt követte a település általános gazdasági potenciálja (20,5 %) és a befektetésekhez szükséges tőke hiánya (14,8 százalék).

A vállalkozás és az önkormányzat kapcsolatát a válaszadók 65 százaléka jónak ítélte meg, amely a kapcsolat rendszerességére és tartalmi vonatkozásaira is utalt. Az önkormányzat néhány, vállalkozásokat támogató szolgáltatásának értékelése érdekes eredményt mutatott. A vállalkozások az önkormányzat által kiszabott iparüzési adót elfogadható mértékűnek ítélik meg és csak 18,2 százalék azon vállalkozók aránya, akik azt nagyon magasnak tartják. A vállalkozásokat támogató eszközök (telek, föld kedvezményes juttatása, pályázati információk, informatikai lehetőségek) megítélése közepes, bár megjegyzendő, hogy a válaszok szóródása magas volt. A vállalkozók 32,7 százaléka nagyon kevésnek tartotta a pályázati információkat, pedig véleményük szerint erre szükség lenne. A települések polgármesteri hivatalai által tervezett szolgáltatásokat a vállalkozók eltérően értékelték. A grafikon jól mutatja, hogy legnagyobb az érdeklődés a pályázatfigyelés, pályázati információk nyújtása iránt van, amelyet a vállalkozások több mint 40 százaléka gyakran igénybe venne. Közel azonos megítélésű a képzések, továbbképzések és rendezvények szervezése.

8. sz. ábra.

Alacsony igény mutatkozik a számviteli, könyvviteli tanácsadás iránt. Megjegyzendő, hogy a szolgáltatások megítélése a számviteli tanácsadás kivételével a vállalkozási formától függ. Fenti információkra is jellemző, hogy azok a konkrét településekre értelmezve nyújthatnak fontos információkat, együttesen csak korlátozott mértékben használhatók fel.

A polgármesteri Hivatallal szembeni egyéb elvárásoknál minden településen kiemelkedik azon vállalkozások aránya, amelyek fontosnak tartják, hogy az önkormányzat saját megrendeléseinél a településen kívüli vállalkozókkal szemben a helyi vállalkozókat részesítse előnyben.

A településfejlesztési koncepció vállalkozók általi minősítése a települések szintjén külön értékelhető, mivel a három koncepció más-más célokat fogalmaz meg. Fontos azonban az a vélemény, miszerint a válaszadók 57,8 százaléka saját településére

vonatkozóan azonosulni tud a koncepcióval és azt valamilyen formában támogatná is. A támogatásról a válaszadók közel 60 százaléka írásban is megállapodna a Polgármesteri Hivatallal. A koncepciónak megfelelő tevékenységek fejlesztésében a vállalkozók az önkormányzat szerepét főként a befektetők keresésében és támogatásában, a szervezésben és koordinálásban látják. Ezek megoszlása településenként eltérő, az függ a településfejlesztési koncepciótól és realitásának megítélésétől.

A vállalkozók a települések foglalkoztatási problémáját jól érzékelik, annak okait eltérően látják.

9. sz. ábra

A vállalkozók 26 százaléka szerint jelentős probléma, hogy a munkára jelentkezők munkavállalási és munkavégzési hajlandósága gyakran nem megfelelő. A vállalkozások száma és nagysága szintén negatívan befolyásolja a foglalkoztatási helyzetet, bár inkább az utóbbi jelent problémát. A vállalkozások jelentős része néhány főt tud foglalkoztatni, de az egyéni vállalkozók jelentős részének nincs alkalmazottja.

A foglalkoztatási helyzet javítása érdekében az együttműködési hajlandóság a vállalkozások körében eltérő, alapvetően a szituációtól függő. A vállalkozók 17 százaléka nem nyilatkozott ebben a témában. A válaszadók közül szinte mindenki hangsúlyozta, hogy ennek megítéléséhez konkrét információkat igényel. Így az alábbi információk az együttműködési hajlandóság elvi közelítéseként értelmezhetők.

3. sz. táblázat. Együttműködési formák aránya a válaszok százalékában

Saját település vállalkozóival történő együttműködés		Együttműködés formája	Más település vállalkozóival történő együttműködés	
igen	nem		igen	Nem
44,8	55,2	Közös tevékenységet folytatna	42,1	57,9
41,7	58,3	Beszállítana más vállalkozáshoz	40,6	59,4
33,7	56,3	Fogadná más vállalkozó beszállítói tevékenységét	32,6	67,4
23,4	76,6	Pénzügyi befektetést tenne	22,3	77,7
50,0	50,0	Pályázati partnerségre lépne	48,4	51,6

A vállalkozók együttműködési hajlandósága a közös pályázatokban, a közös tevékenységben és a beszállítóként történő együttműködésben a legjelentősebb. Bár az együttműködők aránya csak 40–50 százalék, az együttműködésre hajlandó 40–45 vállalkozás a foglalkoztatási színvonal javításában és a települések fejlesztésében már jelentős erőforrást jelent, amire a projekt alapozhat. A saját településen történő együttműködés valamivel jelentősebb, de lényegi különbség nincs.

5.2.3. Óstermelők megkérdezése

Az őstermelők megkérdezésére kiegészítő jelleggel került sor, mivel ők jelentős mértékben és tartós jelleggel nem képesek a foglalkoztatási helyzetet pozitívan befolyásolni. Ugyanakkor a munkanélküliek alkalomszerű, jövedelem-kiegészítésében fontos szerepet játszanak (betakarítás időszaka). Az információszerzés írásbeli megkérdezéssel, postai úton történt, a kiküldött kérdőívek száma 87 volt, a visszaérkezési arány nagyon alacsony, mindössze 13 fő adott információt. Emiatt ez nem reprezentatív kismintának tekinthető, mélyreható következtetések nem vonhatók le, de az információk jelzésértékűek.

Tevékenységeinek fejlesztését 3 gazda tervezi, annak létszámszükséglete összesen 25 fő, amelynek forrása adott település munkanélküli lakossága. A gazdák alacsony iskolai végzettségű, többnyire szakképzetlen női és férfi munkaerőt keresnek. Néhány őstermelő szeretné tárgyi feltételeit javítani, amelyben számít a település vállalkozóinak és lakosságának beszállítói, vagy bedolgozói tevékenységére.

A gazdák a település gazdasági potenciálját általában közepesre értékelik, a polgármesteri hivattal való kapcsolatuk többnyire jó. Többen kiemelték a falugazdászok tevékenységét, szakmai segítségét. A polgármesteri hivatal képzési, továbbképzési, valamint pályázatokkal kapcsolatos szolgáltatását igénybe vennék, a számviteli, könyvviteli, marketing tanácsadást csak részben. A településfejlesztésre vonatkozó koncepciót 8 gazda minősítette, azt minden esetben figyelemreméltónak és támogatandónak tartotta. Az együttműködési hajlandóság magas, ezt főként beszállítóként és közös pályázati tevékenységgel látják megvalósíthatónak.

6. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE

- A primer kutatás információi a szekunder kutatás során feltárt foglalkoztatási helyzetet befolyásoló tényezőket és azok hatását jól kiegészítették, illetve megerősítették. Mind a szekunder, mind a primer kutatás rámutatott a települések gyenge vásárlóerejére és gazdasági potenciáljának alacsony-közepes színvonalára, amely a befektetéseket jelentős mértékben korlátozza.
- A foglalkoztatási helyzet megítélése a szekunder és primer információk alapján eltérő. A szekunder adatok alapján a munkanélküliség a megyei és kistérségi adatoknál alacsonyabb szintű, míg a polgármesterek azt magasnak értékelik.
- A projektmenedzsment számára érdekes összehasonlításra ad alkalmat a lakosságra és vállalkozókra irányuló kutatás eredményeinek összehasonlítása. Fontos lehet annak vizsgálata, hogy a foglalkoztatási helyzet javításában a munkanélküliek munkavállalási hajlandóságát és azt meghatározó tényezőket az érintett szereplők hogyan értékelik. A viszonylag alacsony munkavállalási hajlandóságra vonatkozóan a primer kutatásban a polgármesteri, vállalkozói és szakértői vélemények megegyeznek. Ez előrejelzi azt, hogy a foglalkoztatási stratégia eszközrendszerébe a projektben megfogalmazott nemcsak a vállalkozások, hanem a munkanélküliek ösztönzését is célszerű beépíteni.

- A kutatás konkrét információkkal szolgál a válaszadó vállalkozások településenkénti és mikrotérségi összetételéről, azok életkoráról, a vállalkozás formájáról, üzletágairól és célpiacáról, működési területéről és nagyságáról. Ezek alapján fontos következtetéseket lehetett levonni a vállalkozások foglalkoztatási helyzetre gyakorolt hatásáról.
- A kutatás számszerűen kimutatta, hogy a válaszadó vállalkozások és őstermelők saját fejlesztési terveik eredményeként milyen mértékben járulhatnak hozzá a foglalkoztatási színvonal javításához. Mivel a többlet-munkaerő iránti igényük elsősorban a települések lakosságát érinti, kérdés, hogy a szekunder kutatás során feltárt strukturális munkanélküliség problémája hogyan hidalható át és a vállalkozások munkaerőigénye hogyan elégíthető ki.
- A kutatás rávilágított a településfejlesztési koncepciók eltérésére. Azok vállalkozások általi támogatottsága és foglalkoztatási helyzet javítására gyakorolt hatása elsősorban településenként értékelhető, amelyet e tanulmány nem tartalmaz.
- A kutatás feltárta a vállalkozások és a települések kapcsolatrendszerét, hasznos információkat szolgáltatva a kapcsolat erősségéről, jellegéről, az önkormányzat szolgáltatásainak vállalkozók általi megítéléséről. Fontos feladat, hogy a polgármesteri hivatal ezeket konstruktív, innovatív cézzal értékelje és használja ki az ebben rejlő lehetőségeket.
- Az elemzés során figyelembe kell venni, hogy a vállalkozások közötti együttműködés formái más-más irányban befolyásolják a foglalkoztatási helyzetet, és más hatással vannak annak alakulására. Egyes formák jól támogatják azt, míg mások túlmutatnak a projekten. A vállalkozások szolgáltatásainak kölcsönös igénybevétele nem biztos, hogy csökkenti a munkanélküliséget, de a kapcsolat elmélyítése hozzájárulhat a későbbi közös tevékenységhez, a pályázati partnerségre való hajlandóság pedig a településfejlesztésben komoly eredményeket hozhat.

Az állam által biztosított technikák (közmunka, munkanélküliek átképzése, stb.) jól kiegészíthetik a projekt céljait és eszközeit, azokat összehangolt rendszerként célszerű kezelni.

A foglalkoztatási gondok enyhítése és a települések fejlesztésének eltérő koncepciója nagy valószínűséggel nem teszi lehetővé azok e projekt keretében történő teljes összehangolását, ezért a települések hosszú távú, e projekten túlmutató együttműködése érdekében célszerű lesz olyan kompromisszumot kötni, amely a projekt teljesülésének prioritást szavaz, de nem korlátozza a településfejlesztési koncepciók megvalósítását, hanem azok erősségeit jól kihasználja.

A SWOT analízis alábbi összegző ábrája jól mutatja, hogy a szekunder és primer kutatás során feltárt környezeti tényezők hogyan befolyásolják a kialakítandó stratégiát, valamint a projekt eredményességét.

TÁRSADALOM

10. sz. ábra. A SWOT analízis mátrixa

Erősségek	Lehetőségek
A Jászberényi kistérség fejlődő kistérség (KSH).	A vállalatok a fejlődőnek minősített kistérség településein szívesen fektetnek be.
A multinacionális vállalkozások jelenléte a Jászberényi kistérségben magasabb, mint JNSZ megyében.	Az EU területkiegyenlítési elvére alapozva feltehetően a céltelepülésekhez igazodó pályázati kiírások is megjelennek.
Gazdag termálvízkészlet, Zagyva, Zagyva-holtág, műrturisztikai vonzerő.	
Jelentős nagyságú mezőgazdasági földterülettel rendelkezik a három település.	A munkanélküliség spontán módon is csökkenthet (vállalatok növekedési stratégiája, államilag támogatott foglalkoztatási programok, közeli városokra irányuló munkaerő mobilitás). 1.
A települések földrajzi elhelyezkedése kedvező, viszonylag közel található nagyobb városok.	
A céltelepülések egymás mellett helyezkednek el.	
A települések más tevékenységben már együttműködnek, e területen megfelelő tapasztalattal rendelkeznek.	Foglalkoztatási paktum létrehozása, amely enyhíti a foglalkoztatási problémákat. 2.
Több üzletéggel rendelkező vállalkozások található a településeken.	
Jelentős a növekedési stratégiát folytató vállalkozások aránya.	A projektben megvalósuló, vállalati igényekre szervezett képzési programokba a vállalatok bevonhatók (gyakorlati munkahely biztosítása, tovább-foglalkoztatás). 3.
A vállalkozások jó kapcsolatban vannak a polgármesteri hivatalokkal.	
A vállalkozások és az őstermelők támogatják a településfejlesztési koncepciót.	
A vállalkozások együttműködési szándéka jelentős.	
Gyengeségek	Veszélyek
Az ezer lakosra jutó munkanélküliek száma magasabb a kistérségi átlagnál.	A fogyasztói piacon a befektetők a magas vásárlóerővel rendelkező településeket jelölik ki célpiacként. 1.
A települések gyenge-közepes mértékű vásárlóerővel rendelkeznek.	A mezőgazdasági termelés növekedését, a gazdák befektetését a változó éghajlati viszonyok és a kiszámíthatatlan piaci kereslet erősen korlátozza.
A mezőgazdaságra elaprózott birtokviszonyok és méretgazdaságossági problémák jellemzők.	A fogyasztási cikkek iránti kereslet egy részét a településről elszívják a közeli nagyvárosok hipermarketjei, bevásárlóközpontjai és szupermarketjei.
A településeken a munkanélküliek körében alacsony az iskolázottság szintje.	A kedvezőtlen gazdasági szabályozás a kisvállalkozásokat a szűrtlen tartás, vagy leépítés stratégiája felé terelik.
A kistérségben a strukturális munkanélküliség jellemző.	
A rendelkezésre álló termálvíz készletet nem, vagy alig használják ki.	Nem jön létre optimális projekt kialakítás, a projekt keretében a települési önkormányzatok nem tudnak jól együttműködni. 2.
A településfejlesztési koncepciók eltérőek, kapcsolódás csak Alattány és Jásztelek között van.	
A települések kedvezőtlen gazdasági potenciállal rendelkeznek.	A munkaerő kereslet és kínálat nem illeszkedik egymáshoz. 3.
A településeken kedvezőtlen a vállalkozások összetétele, magas a mikro-vállalkozások, az egyéni vállalkozók aránya.	
Az álláskeresők munkateljesítménye és munkához való viszonyulása gyenge.	
A településeken nem működnek Tészek és Bészek.	

A települések foglalkoztatási gondjainak enyhítése érdekében a makro- és mikrokörnyezet elemei három fő lehetőséget körvonalaznak:

1. A településeken a kedvező környezeti hatások következtében a munkanélküliség spontán módon is csökkenthet. Ebben a projektmenedzsment és a polgármesteri hivatalok feladata a tervezett létszámbővítés munkaerő-keresletként történő megjelenésének támogatása, adatbázis kialakítása, annak kommunikálása.
2. A tanulmányban vázolt optimális együttműködés kialakítása, amelyet a mátrix szerint hét környezeti tényező is támogat (természeti adottságok, együttműködési szándék, megfelelő vállalkozói és önkormányzati kapcsolatok, együttműködési tapasztalat stb.).
3. A projekt és a polgármesteri hivatalok olyan szolgáltatási választékának kialakítása, amely egy-egy részterületen kínál lehetőséget az összefogásra (képzési együttműködés, pályázati információk, pályázati partnerség).

A településeket jellemző gyengeségek, a környezeti veszélyekkel párosulva jelentős módon csökkentik a foglalkoztatási problémák enyhítésének lehetőségét, ezért ezekre kiemelt figyelmet kell fordítani és azokat proaktív módon kezelni.

1. A fogyasztói piacon az alacsony vásárlóerő és a közeli városok vonzása miatt nem lehet rentábilisan befektetni és tevékenykedni.
2. Az eltérő településfejlesztési koncepció miatt nem jön létre optimális projekt kijánlás, a projekt keretében a települési önkormányzatok nem tudnak jól együttműködni.
3. A munkaerő kereslet és kínálat összetételének eltérései korlátozzák a projektben kijánlott összefogás megvalósulását.

8. ÖSSZEGZÉS

A mikrotérségre vonatkozó kutatás és az eredmények várható felhasználása jól példázza a marketingorientált, „szolgáltató önkormányzat” tevékenységét. A szekunder és primer információk elemzésének eredményeképpen megállapítható, hogy a kutatás elsődleges célja teljesült.

A foglalkoztatási gondok enyhítésére irányuló, a vállalkozások és a települések közötti együttműködést célzó paktum létrehozható, amely a kutatásban közreműködő vállalkozások és őstermelők közül összesen 50-55 fő elvi támogatására alapozható. Ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, a projekt menedzsmentnek olyan pozitív, innovatív jellegű, rövid és hosszú távon is érzékelhető, profitot biztosító tevékenységet kell kijánlani, amely képes kompenzálni a vállalkozók többletköltségeit.

Felhasznált irodalom

- „Összefogás kistélepülési foglalkoztatási gondok enyhítéséért – Jánoshida, Alattyán, Jásztelek” c. pályázat partnerségi projektje
Központi Statisztikai Hivatal évkönyvek (2000–2006)
Területi Statisztika (2000–2006)
Jászsági Fejlesztési Koncepció (2007–2013)
Tisza térség természetvédelmi tanulmányterv 2003.
Jánoshida Község Településfejlesztési Koncepciója
www.gfk.hu
www.janoshida.hu
www.alattyan.hu
www.jasztelek.hu

Földi Katalin

ÉLELMISZEREK VÁSÁRLÁSA ÉS FOGYASZTÁSA NAPJAINKBAN MAGYARORSZÁGON

Bevezetés

Az élelmiszer az alapvető emberi szükségletünk, az éhségünk kielégítését szolgálja. Az viszont már eltérő, hogy ezt a szükségletet milyen termékekkel, milyen áron és milyen gyakran elégítjük ki. Vásárlási és élelmiszer fogyasztási szokásaink jelentősen megváltoztak.

Kutatásom célja az 1999-2005 között alapvető élelmiszerek fajlagos fogyasztásában valamint a tápanyagértékben bekövetkezett változások vizsgálata. Ezek a változások elemzése során arra is választ kerestem, hogy hatással lehetnek-e a vásárlási gyakoriság módosulására, valamint az étkezési szokásokra, ezáltal a túlsúlyos és elhízott társadalmi réteget alkotók növekvő számára. Az elemzést szekunder adatok alapján végeztem, a KSH agrár idősorok, mezőgazdasági statisztikai évkönyvek alapján. A vizsgálatot nehezítette, hogy nemcsak a statisztikai elemzést végző intézetek módszertanában lehet eltérést találni, illetve a KSH 2003-ban módszertani változtatást hajtott végre, hanem még egyazon kutatóintézet néhány évvel eltérő kiadványaiban is ugyanarra az élelmiszerre egyazon évre más-más értéket adtak meg. Az eltérés a néhány tizedtől az 1–2 egészig terjedt.

Hipotéziseim:

- 1.) Az ország gazdaságának változásai kihatnak az egy főre jutó élelmiszerfogyasztásra.
- 2.) A fogyasztott élelmiszerek szerkezete a mozgás nélküli életmóddal együtt növeli a magyar túlsúlyosok és elhízottak létszámát.

1.) Élelmiszer vásárlás, fogyasztás

1.1.) Napi fogyasztási cikkek

„A termékek nagy halmaza elsődlegesen két nagy csoportba sorolható: fogyasztási cikkek és termelési eszközök. Az áruknak ez a csoportosítása nem a termékjellemzők különbözőségén, hanem alapvetően a vevők vásárlási (beszerzési) magatartásának eltérésein alapul. Az egyéni fogyasztó vásárlási döntésénél meglehetősen nagy szabadsággal rendelkezik. A „venni vagy nem venni”, illetve a „mit venni” választásában szabadon (racionális és emocionális elemek figyelembe vételével) dönthet a szükséglet-kielégítésben.”¹

A fogyasztási cikkeket a marketing-szakirodalom már meglehetősen régóta a fogyasztók jellemző vásárlási magatartása – különösen a vásárláskor kifejtett idő- és energiaráfordítás – szerint kategorizálja.² Általánosan elfogadott a fogyasztási cikkek hármas tagolása az alábbiak szerint: Kényelmi termékek (convenience goods), bevásárlási termékek (shopping goods) és speciális termékek (specialty goods).

¹ László Éva – Deák Attila: Termék és szolgáltatás menedzsment Szolnoki Főiskola főiskolai jegyzet elektronikus formában elérhető 39. p.

² Copeland, 1923

„A kényelmi termékek: legfontosabb jellemzőjük az, hogy azokra vonatkozóan a fogyasztóknak már a vásárlás előtt elegendő ismeretei vannak, és ezeket a termékeket a lehető legkisebb energia- és időráfordítással vásárolják. Úgy gondolják, hogy e termékek esetében az ár- és minőség-összehasonlítással járó többletráfordítás nem fizetődik ki, következésképpen hajlandók a vásárlás folyamán éppen rendelkezésre álló terméket megvenni. A kényelmi termékek egységára jellemzően alacsony, divathatásnak kevésbé kitétek, és általában gyakran vásárolják őket. A vevők számára ezek a termékek nem nagyon fontosak, ezért könnyen hajlandók őket helyettesíteni. A kényelmi termékek tovább kategorizálhatók. McCarthy és Perreault e kategórián belül megkülönbözteti: a kényelmi alaptermékeket, az impulzus termékeket és a rendkívüli helyzetekben szükséges termékeket. A két utóbbiról mivel a témához kevésbé kapcsolódnak nem térek ki rájuk. A háztartási alaptermékek: amelyeket gyakran, rutinszerűen, mindennemű komolyabb megfontolást mellőzve szoktak vásárolni.”³

Ilyen háztartási alaptermékek közé sorolom az alapvető élelmiszereket, melyeket a rendelkezésre álló szekunder adatok alapján vizsgálatomnál górcső alá veszek. A kényelmi termékeken belüli háztartási alaptermék kategóriát köznapibb szóhasználattal szokták illetni a napi fogyasztási cikkek elnevezéssel. Igaz ez nem fedi le teljes egészében, de ezt követően szinonimájaként fogom használni jómagam is. Ezek az élelmiszerek illetve ételek alapanyagai függetlenül a vásárlás gyakoriságától a listánkon szerepelnek, azaz repertoár vásárlás tárgyát képezik. Függetlenül attól, hogy napi, heti vagy éppen havi nagy bevásárlást folytatunk ezek a kosarunk részét képezik.

„A napi fogyasztási javak szokásszerűen, csekély kognitív elmélyüléssel kerülnek megvásárlásra. A döntés többé-kevésbé automatikus. A termékek és márkák ismételt megvásárlásánál az a fontos, hogy folyamatos legyen a vásárlás lebonyolítása. Nem folyik intenzív információkeresés. A vevők a vásárlásukat az alábbi módokon tudják leegyszerűsíteni: kulcsfontosságú információk felhasználásával (pl.: árakkal vagy márkával kapcsolatban), irradációval (kisugárzás pl.: márkából minőségre következtetnek), Halo effektus (összmegítélésből következtetnek az egyes tulajdonságra).”⁴

1.2. Ár

„A termék észlelt értéke az észlelt hasznosságának és az észlelt fogyasztói ráfordításoknak a hányadosa. A ráfordítások nagyobbik hányadát az ár teszi ki. Ebből a nézőpontból az ár negatív tényező, mivel a fizetendő ár nagysága negatívan befolyásolja a vásárlási valószínűséget. Viszont ha komplex stimulusként értelmezzük a negatív funkció mellett pozitív szerepet is betölthet a fogyasztók vásárlási döntéseiben, mint a minőség jelzője, valamint presztízs fogyasztás (információkat közvetít a vásárlóról a többiek felé).”⁵

Annak ellenére, hogy a kényelmi termékek esetében a vásárló nem vállalja azt az idő és energia ráfordítást, mely azzal jár, hogy több kereskedelmi egység üzletében utánajárjon a

3 László Éva – Deák Attila: Termék és szolgáltatás menedzsment Szolnoki Főiskola főiskolai jegyzet elektronikus formában elérhető 40. p.

4 Kovács Gécz Judit: „Easy shopping” – egy módszer a vásárlások megkönnyítésére In: Nemzetközi marketing 2007/4 22. p.

5 Rekettye Gábor: Az ár a marketingben. Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1999. 21-22. p.

termék árának, valamint, hogy alapvetően alacsony árról van szó. Az alapvető élelmiszerek döntően árrugalmatlanok, de a helyettesítő termékek megléte egy termék kategórián belül átrendeződéseket vonhat maga után az áremelkedés.

1.3. Élelmiszerfogyasztás

„Az élelmiszerfogyasztás helyzetét megfelelően megítélhessünk, szükséges a fogyasztás nagyságának, összetételének átfogó értékelése, a fogyasztást befolyásoló tényezők árucsoportonként illetve jövedelmi kategóriánkénti beható vizsgálata. Ez az élelmiszerfogyasztásra ható makrogazdasági mutatók (nettó kereset, infláció, reálkereset, GDP, összes fogyasztás, élelmiszer fogyasztás, élelmiszer ár növekedés), valamint a háztartások fogyasztása, élelmiszer fogyasztása, struktúrája.”⁶

Egyrészt területi korlátok miatt a makrogazdasági mutatókra nem térek ki, másrészt az árak kiemelt szerepét vizsgálva még a KSH-nál is csak fogyasztói ár index értékeket találtam, mely nem csak az élelmiszereket és nem csupán az általam kiválasztott élelmiszereket tartalmazza.

Az összes fogyasztásra vonatkozóan csak a legfrissebb alábbi adatokat tartottam relevánsnak. „A fogyasztás 2006. évi növekedését illetően jelentős várakozások fűződtek a felső ÁFA kulcs év eleji csökkentéséhez – ezek az előrejelzések csak részben teljesültek, az árak lassú ütemben mérséklődtek. A középső ÁFA kulcs 5 százalékpontos emelése viszont fogyasztáscsökkentő hatású. A szakértők szerint főként a nyugdíjasokat és a jövedelmüket teljes mértékben elköltő bérből- és fizetésből élőket érinti érzékenyen ez a változás. Utóbbiaknál további vásárlási lehetőséget csökkentő tétel a munkavállalói járulék emelkedése. Ezek a hatások azonban csak 2007-ben jelentkeznek, a GfK Hungária előrejelzése szerint a lakossági fogyasztás 2006-ban mintegy 2 százalékkal emelkedik.”⁷

„A GfK Hungária Piackutató intézet háztartások privát fogyasztását mérő ConsumerScan felmérés adataiból az derül ki, hogy a 2007. első negyedévében elmaradt az általános visszaesés, a háztartások napi fogyasztási cikk – vásárlásainak összértéke 7 százalékkal – inflációkövető mértékben növekedett az előző év hasonló időszakához viszonyítva.”⁸

2. Élelmiszerfogyasztás 1999–2005

Az élelmiszer fogyasztás 1960-1998-ig terjedő vizsgálati időszakát az Ecostat adatok alapján egy már korábbi elemzésem keretében vettem górcső alá. Ez az anyag, ennek az analízisnek a további vizsgálatát tűzte ki célul. A két időszak adatainak összevetését akadályozza, hogy a két időszak más-más intézmény eltérő módszertanával nyert adatok.

6 Boór Károly: A lakosság élelmiszer fogyasztása 2000-2004 között In: Élelmészeti ipar LX. évf. 2006. 3. szám 75. p.

7 GfK 2006-ban csökkenő lakossági vásárlások, óvatos fogyasztók 2006. szeptember 5. (<http://www.gfk.hu/sajtokoz/fr3.htm>) letöltési dátum 2007. augusztus 25.

8 Kovács Krisztina: Nőtt a háztartások FMCG-beszerezéseinek értéke In: Élelmiszer 2007. július-augusztus 18. p.

1. táblázat. Néhány alapvető élelmiszer 1 főre jutó fogyasztása 1999-2004

Megnevezés	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Hús, húskészítmények és hal	63,3	73,2	70,4	75,4	71,9	72,2
Csontos hús	32,8	32,7	29,5	33	31,9	32,9
Marha és borjúhús	4,1	4,3	3,9	4,3	4,1	3,9
Sertéshús	28,3	28	25,2	28,4	27,5	28,8
Baromfihús	24,2	33,7	34,3	35,1	33,2	32,3
Hal	2,8	3	2,9	3,1	3,3	3,4
Tej vaj nélkül	151,7	160,6	144,2	143,1	138,3	155,2
Zsíradékok	34,2	39	37,4	39	39,2	39
Vaj és vajkrém	0,9	0,9	1,2	1,1	1,3	1,1
Sertézsíradék	18,3	18	16,5	17,7	16,6	16,2
Étőlaj	8,8	10,6	10,7	11	11,7	11,1
Margarin	4,7	7,4	7,1	6,6	7	8,4
Tojás	274	275	284	301	288	292
Liszt és rizs	90,4	94,1	95,3	87,8	88,3	89,2
Burgonya	68	64	68,2	65,3	64,5	68
Cukor	37,7	33,2	32,9	32,6	32,8	32,7

Forrás: Saját szerkesztés Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2005. 45. oldala alapján

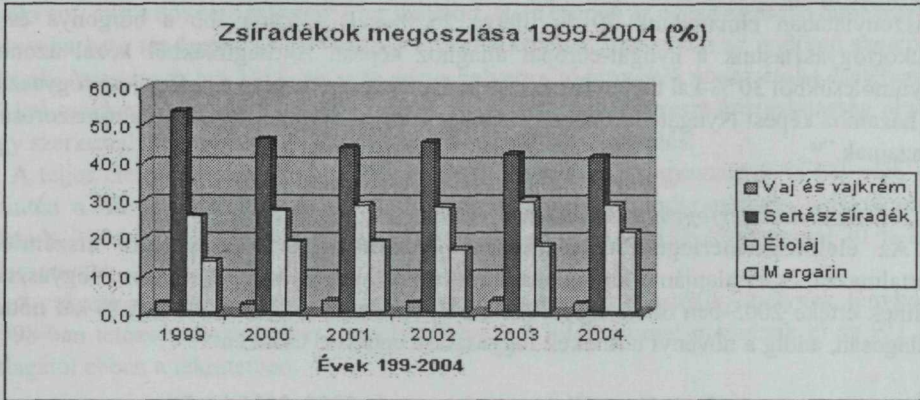
„A rendszerváltás utáni másfél évtizedre a lakosság élelmiszer fogyasztásának a mérséklődése a jellemző. Az élelmiszer és élvezeti cikkek részaránya a háztartások egy főre eső kiadásaiban csökkent. 2004-ben az 1990-es bázis évet alapul véve egy főre összehasonlító áron számolva a GDP 26 %-kal, a háztartások összes fogyasztása 30 %-kal, a reálkeresetek 17 %-kal haladták meg a bázist, addig az élelmiszer fogyasztás csak 1,8 %-kal nőtt. 2000–2004 időintervallumban az élelmiszer fogyasztói árak 31 %-kal nőttek ezen belül, a hús és húskészítmények fogyasztói ára 22,4 %-kal, tej, tejtermék tojás ára 26,1 %-kal, a cereáliáké pedig 43,2 %-kal emelkedett. A háztartások egy főre jutó kiadásai folyó áron 1995–2004 között közel megkétszereződtek, míg az élelmiszerek vásárlásának kiadásai 2,3-szeresére emelkedtek.”⁹

A hús és húskészítmények fogyasztása összességében 1999-ről 2000-re jelentős mértékben 15 %-kal nőtt, 2002-ben 7 %-kal, míg 2004-ben alig 0,4 %-kal haladta meg az előző évi fogyasztást. Viszont egy sokkal nyilvánvalóbb átcsoportosulás figyelhető meg, a csontos hús (marha és borjúhús, sertéshús) csökken, addig a baromfihús egyértelműen nő a húsfogyasztáson belül, a hal pedig csak az utóbbi években kezdett néhány tizeddel nőni, de még így sem éri el a húsfogyasztáson belül az 5 %-ot. Ez a megoszlás átalakulás az egészségesebb táplálkozás irányába hat (a baromfi és a hal). A baromfihús legnagyobb növekedése 2000-re tehető, amikor közel 40 %-kal nőtt az előző évhez képest. Ezt követően a 2001–2002-es fogyasztás csak egy hajszálnyival haladta meg az előző évit, és 2003–2004-ben pedig csökkent. Mégis összességében 1999-hez képest 2004-re 1/3-al nőtt a baromfi hús, 21 %-kal a hal, és szinten maradt a csontos hús fogyasztása.

A vaj nélküli tejfogyasztás 2000-ben 6 %-kal, 2004-ben 2 %-kal nőttek 1999-hez képest, a közbenső évek mind a '99-es érték alatt maradtak. 2001-re több mint 10 %-ot esett, és 2004-re 12 %-kal nőtt az előző évhez képest.

⁹ Boór Károly: A lakosság élelmiszer fogyasztása 2000-2004 között In: Élelmészeti ipar LX. évf. 2006. 3. szám 75. p.

1. ábra. Zsiradékok megoszlása 1999–2004 évben (%)

Forrás: Saját szerkesztés Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2005. 45. oldala alapján

A zsiradékok fogyasztása minden évben meghaladta a bázisét, de ez a növekedés nem egyenletes. 2001-re 4 %-os, 2004-re pedig 0,5 %-os csökkenés következett be az előző évhez képest. Itt is az egészségesebb táplálkozás irányába való elmozdulás figyelhető meg. A sertésszírfogyasztás visszaszorul, a margarin előretör, az étolaj jelentősen növekszik, a vaj és a vajkrém csak hajszálnyival. A vaj, vajkrém, étolaj és margarin fogyasztása minden évben meghaladja a bázist, de a növekedés nem egyenletes. A margarinnál a 2001–2002. évek alacsonyabbak, mint az előző évek, a vaj és vajkrémnél a 2002. és 2004., míg az étolajnál a 2004. év mutat hasonló tendenciát. A sertésszír fogyasztása 2002-ben megugrott előző évhez képest, a többi évben mindig kevesebb volt, mint az előző évi. Érdekes év a 2002., amikor a vaj és vajtermék, valamint a margarinfogyasztás csökkent az előző évhez képest, a sertésszír és az étolaj pedig nőtt. Ezt ábrázolja a 1. ábra.

A tojásfogyasztás bázis évhez képest minden évben nőtt, de 2003-ban érte el a csúcst, utána csökkent. 4,3 %-kal, azaz 14 darabbal, majd ismét növekedni kezdett.

A liszt és rizs fogyasztás 2002-től alacsonyabb, mint a bázis időszaki. Évről évre vizsgálva csak 2002-re van egy közel 8 %-os visszaesés, mind előtte mind utána hajszálnyival meghaladják az adott évi fogyasztások az előző évit.

A burgonya fogyasztása 2001-ben és 2004-ben hajszálnyival haladja meg a bázis időszakit, és a lánctesztszámok alakulására is ez a két év a növekedés, a többi a csökkenés időszaka.

A cukorfogyasztás mind a bázishoz képest, mind évről-évre csökken, kivéve 2003-at, amikor is 2002-hez képest 0,6 %-os növekedést produkáltunk.

„Az élelmiszer fogyasztást nemcsak a jövedelmi viszonyok, fogyasztói árak és szokások befolyásolják, hanem az éghajlati adottságok is. A régióként való összehasonlítás pontosabb képet ad. Kalória-fogyasztásunk 10–12 %-kal kisebb a fejlett országok régió átlagánál. Zsiradék fogyasztásunk megfelel a fejlett régiók értékeinek.

Húsfélékből 30 %-kal kevesebbet, míg tej- és tejtermékből, tojásból többet fogyasztunk, mint a nyugat-európaiak. Cereáliák tekintetében mind Nyugat- mind Kelet-Európa viszonylatában elmaradunk 20 % illetve 25 %-kal. Alacsonyabb a burgonya és a cukorfogyasztásunk a nyugat-európai átlaghoz képest, zöldségfélékből közel azonos, gyümölcsökből 30 %-kal többet fogyasztunk. Dollárban számolva egy főre jutó fogyasztás a hazaihoz képest Nyugat-Európában ötszörös a mediterrán országokban háromszorosa a hazainak.”¹⁰

3.1. Az élelmiszerfogyasztás 2005-ben

Az élelmiszermérlegek az élelmiszer készítményeket alapanyagra átszámítva tartalmazza, és ez alapján a legfontosabb mutató a fajlagos összes élelmiszer-fogyasztás. Ennek értéke 2005-ben 681,2 kg/fő. Az állati termékek, a tojást kivéve, 6 %-kal nőttek átlagosan, addig a növényi termékek fogyasztása ennyivel csökkent.

2. táblázat. Élelmiszerfogyasztás 2000–2005 között

Élelmiszer	2000-2004 átlaga	2004	2005	2005/2004 (%)
Hús	67,8	60,9	63,5	104,3
Hal	3,2	3,4	3,6	105,9
Tej	148,3	155,2	166,8	107,5
Tojás	16,2	16,7	16	95,8
Zsiradék	37,8	36	36,5	101,4
Liszt és rizs	91	89,4	97,3	108,8
Burgonya	66	68	66,8	98,2
Cukor és méz	33,2	33,2	31,6	95,2
Zöldségfélék és gyümölcsök	208,5	211,4	194,8	92,1
Egyéb növényi eredetű élelmiszer	4,3	4,6	4,3	93,5
Összesen	663,4	678,8	681,2	100,4

Forrás: Az élelmiszer fogyasztás alakulása 2005. Statisztikai tükör

2004-ről 2005-re az élelmiszerek fogyasztásának dinamikus viszonyzásait ábrázolja a 2. ábra. A hús 4,3 %-kal nőtt, ennek ellenére ez az érték európai viszonylatban közepes, ugyanúgy a baromfi hús (2005-re +2 kg-os értéket tudhat magáénak) a vezető ezen belül, mint a 1999-2004-re leírt elemzésemkor. A halfogyasztás csúcsa volt hazánkban 1970 óta a 2005-ös év, de az európai átlagnak még a negyedét sem érjük el.

„A belföldi húsfogyasztás csak értékben nőhet, mennyiségben nem, a kereslet tovább fog polarizálódni a magas feldolgozottságú és olcsó termékek felé.”¹¹

A tojásfogyasztásunk, mely az európai átlagnál 1/3-al magasabb, 4 %-kal (azaz 10 db-bal) csökkent. A tej és tejtermékfogyasztás a 2003-as mélypont után, 2005-ben a '90-es

¹⁰ Boór Károly: A lakosság élelmiszer fogyasztása 2000-2004 között In: Élelmészeti ipar LX. évf. 2006. 3. szám 79. p.

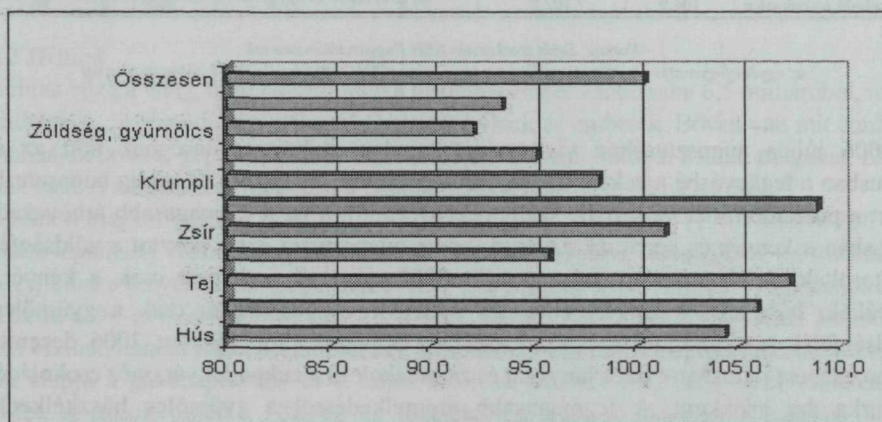
¹¹ Fórián Zoltán: A belföldi húsfogyasztás csak értékben nőhet In: Mai Piac 2006. augusztus 20. p.

évek eleji értéknek felelt meg. A fajlagos zsiradékfogyasztás mennyiségileg alig változott az elmúlt 15 évben, viszont a szerkezet átalakulása jelentős, az állati zsiradék 10 kg-mal csökkent, míg a növényi zsiradék 8 kg-mal nőtt. Nem csupán az egészségesebb táplálkozás irányába ható tendencia szerez érvényt a vevők körében, hanem az ár is döntő szerepet játszik. A sertészsír ára 30 %-kal nőtt, míg a helyettesítő termékek ára az étolaj esetében 5 %-kal csökkent, a margariné pedig csak 3 %-kal nőtt. Így a kereszt-árrugalmasság révén egy szerkezetbeli átcsoportosulást erősített a jelentős áremelkedés.

A teljes élelmiszerfogyasztás 15 %-át kitevő liszt és rizsfogyasztás 9 %-kal nőtt, ez szintén a '90-es évek eleji szint. A burgonyafogyasztás mindig nagyon eklektikusan alakult. 2004 évihez képest 2 %-kal csökkent. Ez az érték az EU 25 átlagánál 20 %-kal alacsonyabb.

A cukorfogyasztáshoz itt már a mézfogyasztás is hozzá tartozik, melynek fénykora 1998-ban tetőzött, azóta zuhanó repülést folytat. 5 kilogrammal maradunk el az EU 25 átlagától ebben a tekintetben.

2. ábra. Élelmiszerfogyasztás változása 2004–2005

Forrás: Saját szerkesztés Az élelmiszer fogyasztás alakulása 2005. Statisztikai tükör

4. Élelmiszer árak

A mezőgazdasági statisztikai évkönyv révén a rendszerváltás utáni időszakra már rendelkezésre álltak árak, de ezek éves átlagárak voltak. Valamint a hús kategóriánál 7 féle volt megadva, melyek például a sertés illetve marha bizonyos részeire vonatkoztak, de „összerakva sem alkottak egészet”. Valamint ezeknek az áraknak a súlyait ismerni kellett volna, hogy tényleges hús, húskészítmények és hal kategóriára átlagárát tudják számítani. A tejnél pasztörözöttnek adták meg az árát, külön sertészsír és napraforgó étolaj szerepelt valamint teavaj, de már margarin kategória nem. A lisztnél a finomliszt, addig a rizsnél a hántolt fényezetlen, a cukornál pedig a normál kristálycukor ára volt megadva. Burgonyánál pedig a bolti és piaci ár volt ismert, a mennyiségek ismerete nélkül nem

tudok súlyozott árat számítani. Egyedül a tojás ára nem okozott volna gondot darabáron 1992-ben 6,20 Ft, 2005-ben 20,30 Ft.

A jelenleg elérhető legfrissebb KSH weboldaláról megszerzett áradatokat tartalmazza az általam szerkesztett alábbi táblázat néhány élelmiszerre vonatkozóan.

3. táblázat. Élelmiszer árak 2007 július és augusztus viszonyszámai

	Előző év azonos időszaka =100		Előző hónap = 100		Előző év december = 100	
	2007. július	2007. augusztus	2007. július	2007. augusztus	2007. július	2007. augusztus
Élelmiszerek	110,4	111,5	98,8	100,0	105,2	105,2
Kenyér és cereáliák	118,3	117,4	100,2	102,0	106,8	108,9
Hús	107,6	107,4	101,9	102,2	99,0	101,1
Hal és tengeri állat	107,0	107,4	100,0	101,0	103,1	104,1
Tej, sajt és tojás	110,6	113,2	99,5	103,4	100,5	104,0
Olaj és zsiradékok	105,9	107,6	99,3	102,6	98,3	100,9
Gyümölcs	109,1	102,0	91,7	88,3	133,6	118,0
Zöldségfélék	110,3	122,5	94,3	94,3	115,1	108,5
Cukor, lekvár, méz, csokoládé és cukorka	104,9	102,0	99,8	99,8	98,9	98,7

Forrás: Saját szerkesztés KSH Fogyasztóiár-indexek az egyéni fogyasztás rendeltetés szerinti osztályozása (COICOP) alapján 2007. július-augusztus

2006 július augusztusához viszonyítva minden élelmiszerféleségnek nőtt az ára. Júliusban a legkevésbé a cukor, lekvár, méz, csokoládé és cukorkák, addig augusztusban ezért a pozícióért már versenybe szállt vele a gyümölcs is. A legmagasabb árnövekedést júliusban a kenyér és cereáliák érték el, addig augusztusra ezt a posztot a zöldségfélék elbitorolták. A láncviszony szám szerint 2007. júniusához képest csak a kenyér és cereáliák, hús, hal és tengeri állat ára nőtt. Míg augusztusban csak a gyümölcs a zöldségfélék és a cukor, lekvár, méz, csokoládé és cukorka ára csökkent. 2006. decemberi árához képest júliusban csak a hús, olaj és zsiradékok és a cukor, lekvár, méz csokoládé és cukorka ára csökkent. A legmagasabb áremelkedéssel a gyümölcs büszkélkedhet. Ugyanazt bázisul véve augusztusban csak a cukor, lekvár, méz, csokoládés és cukorka ára csökkent, és szintén a gyümölcs az árnövekedésben a győztes.

5. Miért és mitől híznak?

5.1. Tápanyagfogyasztás 2005-ben Magyarországon

Tápanyagfogyasztás 2005-ben az élelmiszerfogyasztásból eredően napi 13.719 kJ-t (3.276 kcal) tett ki. 2,5 %-kal nőtt 2004-hez képest. 2005-ben a magyar napi tápanyagfogyasztás több mint felét a cereáliák és zsiradékok tették ki, a negyede a hús, hal, tej és tojás alapvető élelmiszerek megevéséből adódott, amíg a cukorfogyasztás 1/10-et, addig a növényi eredetű élelmiszerek (köztük a burgonya is) 13 %-ot birtokoltak. Ez szinte teljes egészében ugyanaz az arány, mint 2004-ben.

4. táblázat. Energia, fehérje, zsír és szénhidrát fogyasztás alakulása

Megnevezés	2004	2005	Ajánlott	Eltérés 2004-ajánlott	Eltérés 2005-ajánlott
Energia, kcal	13 387	13719	10886	2 501	2833
Fehérje g.	101	105	80	21	25
Zsír g.	141	144	85	56	59
Szénhidrát g.	387	395	370	17	25

Forrás: Saját szerkesztés KSH A- élelmiszer fogyasztás 2005-ben Statisztikai tükör

Az ajánlott szintű táplálkozás élettani ajánlás felnőtt részére közepes igénybevételnél. 2005-ben az ajánlott értékekhez képest a bevitt energia 2.833 kalóriával több, a fehérje 25 grammal, a zsír 59 grammal, a szénhidrát pedig 25 grammal. Ha nem az ajánlást veszem alapul, akkor is jól látható, hogy mindegyik értéke nőtt 2005-re, holott már a 2004-es értékek is meghaladták az ajánlott szintet.

5.2 Hízunk

Amióta világ a világ, most először több a túlsúlyos ember a több mint 6,5 milliárdból, mint az alultáplált. „A jómódú társadalmakban pazarul élnek az emberek. Bőven van mit enniük, és munkájuk javát is gépek végzik el. Szabadidejükben sem erőltetik halálra magukat. Ebbe halnak bele. A magyar felnőttek fele, a fiatalok hatoda túlsúlyos, illetve elhízott.”¹²

A felnőtt magyar nők ma napi 335, a férfiak pedig 168 kalóriával (1.407 illetve 706 kJ-lal) több táplálékot vesznek magukhoz, mint 1971-ben. Sok-sok fölös kiló ez – a testünkön éppúgy, mint a tányérunkon. 2000-ben évente 702 kilogramm élelmiszert fogyasztottunk fejünként, a '90-es években még ennél is többet, addig 1970-ben csak 609 kilót. Nemcsak többet eszünk, hanem abból eszünk többet, amiből nem kellene. Az egészséges táplálkozás egyik alapja a gabonapelyhek és a teljes kiőrlésű gabonafélék, ezek iránt csökkent a kereslet. A másik pillér a zöldség és főzelékfélék, ezek kalóriában szegények, nem hizlálnak, de számos értékes, egészséget védő anyagot tartalmaznak. 2001-ben a 218 kg-os értékünkkel 20 kilogramm lemaradásban voltunk az EU átlagtól. Sajnos bőségesen eszünk úgynevezett üres kalóriákat tartalmazó ételeket, mint például süteményeket, édességeket és egyéb csemegéket.

A testtömeg index (TTI) értéke a testmagasság és testsúly arányából számítható és ez alapján állapítják meg, hogy ki elhízott (TTI több mint 30) és ki túlsúlyos (TTI 25 és 30 között van). A betegségek kockázatát nagyon nagy mértékben növeli az elhízás.

„A magyar férfiak és nők 13 %-a elhízott, a nők 27, a férfiak 34 %-a túlsúlyos. 1997-ben az elhízással kapcsolatos társadalmi kiadások 11 milliárd forintot tettek ki – többet, mint a fogászati kezelések. 2004-ben az összeg (a személyes kiadások és az életminőség pénzben ki nem fejezhető romlása nélkül) meghaladja az évi 25 milliárd forintot.”¹³

12 Cathy Newman: Mitől és miért hízunk? In: National Geographic 2004. augusztus 70. p.

13 Cathy Newman: Mitől és miért hízunk? In: National Geographic 2004. augusztus 76. p.

A hízás első törvénye: bármit eszünk is, ami a pillanatnyi tápanyagigényünket meghaladja, az hájjá alakul. A második törvény, hogy a felvett és leadott kalóriák mérlege roppant érzékeny. Egy kilónyi testtömeg megközelítőleg 7.700 kalóriával egyenlő.

A magyar specialitások, a gyorséttermek és az iskolai büfék ételei mind kalóriadúsak. Régen a nehéz mezőgazdasági és ipari fizikai munka megkövetelte a nagyobb kalória értékű ételeket. Napjaink munkáját már gépek segítik, a fizikai munkát megkönnyítik, így nem lenne szükség ezekre az ételekre, de a munka könnyebb lett, a hagyományos ételek pedig maradtak.

James V. Neel genetikus hipotézise szerint megtalálta a „takarékos gént”, melyet némely ember örököl, ennek révén a test jó hatásfokkal veszi fel a táplálékból az energiát és hasznosítja. Zsírrá alakítja, majd elraktározza. Ez menthette meg őseinket, amikor ritkán jutottak táplálékhoz. Ez a gén ma is működik, holott már bőven van tápanyag. Az evolúció árulása, hogy olyan éhínség idejére raktározunk zsírt, mely soha nem érkezik el. Egy másik gén a leptin, melyet a zsírsejtek termelnek, a kiéhezéstől véd a zsírszövet mennyiségének figyelésével. Ha fogyunk a leptin-szint csökken, ezért többet eszünk, mert ekkor mint egy szemafor villog, hogy EGYÉL.

Az adagok is változtak, ha összevetjük napjaink adagjait és az 50-80 évvel ezelőtti adagokat, akkor 1,5–2 illetve 3-szoros növekedést találhatunk. Az eszményi adagok egy tányéron egy kézmosó szappan méretű zömlé, egy számítógép egér nagyságú tészta, egy villanykörte méretű krumpli, egy dobókockányi vaj, egy pakli kártya méretű hús, 3 dominónyi sajt és egy baseball labda méretű gyümölcs.

2005–2006-ban a fővárosban 7–18 évesek között végeztek reprezentatív mintán kutatást. Ez alapján minden ötödik gyerek túlsúlyos. „A fiúk 18 %-a túlsúlyos, és 7 %-a elhízott, a túlsúlyos lányok aránya közel 1/5 és elhízottaké pedig több mint 6 %. A TTI alapján a 7-14 évesek 19 %-a túlsúlyos, 7 %-a elhízott és 6 %-a sovány. A hasban felhalmozódott zsírral rendelkezők hajlamosak az elhízással kapcsolatos megbetegedésekre. Ha felnőttkorukra normalizálódik a súlyuk, akkor is hajlamosabbak lesznek a táplálkozással összefüggő megbetegedésekre. Helytelen életvezetéssel a túlsúlyosak is könnyen átcsúszhatnak az elhízott kategóriába, az optimális megoldás a megelőzés. A 7–14 éves életkorban a napi ötszöri étkezés a célszerű.”¹⁴

6. Összefoglalás

Az élelmiszerfogyasztást nagyon sok tényező befolyásolja, ezek között az egyik a GDP, a másik a reáljödvelem, a harmadik az ár. Az ország gazdasági helyzete, illetve az ide begyűrűző válságok mind a GDP-re mind a fogyasztói árakra hatással vannak. Viszont mivel alapvető élelmiszereket választottam, némelyikénél (pl.: tojás) nincs helyettesítő termék, ott az áremelkedés sem idéz elő kereslet csökkenést, azaz árrugalmatlan. Míg a helyettesítő termékekkel rendelkezők esetében keresztárrugalmasságtól függően termékkategórián belül átcsoportosulás figyelhető meg pl.: zsiradékánál: sertészsír, étolaj, vaj, margarin. Ezért az első hipotézis csak részben igazolódott be. Van olyan alapvető élelmiszer, amire kihat és van olyan, amelyikre nem. A magyar tápanyagfogyasztás szerkezete nem felel meg sem az EU átlagnak sem az egészséges életmód és megfelelő testsúly eléréséhez szükséges szintnek sem.

¹⁴ Túlsúlyos kérdések = Mai Piac 2006. augusztus 14. p.

Már a tinédzserek között is sokan túlsúlyosak és vannak elhízottak is szép számmal, a kettő közötti választóvonalat könnyen át lehet lépni, holott megelőzéssel többre mennénk, mintha a nem megfelelő testsúlyból adódó betegségek gyógyítására fordítunk jelentős összegeket. Prevenció erősítése, az iskolai büfé és étterem választékának drasztikus átalakítása szükséges. Tudatosítani kell mindenkivel, hogy amit eszünk abból leszünk.

Felhasznált irodalom

- Boór Károly:* A lakosság élelmiszer fogyasztása 2000-2004 között In: Élelmezési ipar LX. Évf. 2006. 3. szám 75-80. p.
- Cathy Newman:* Mitől és miért híznak? In: National Geographic 2004. augusztus 70-85. p.
- Fórián Zoltán:* A belföldi húsfogyasztás csak értékben nőhet In: Mai Piac 2006. augusztus 20–21. p.
- Fórián Zoltán:* Gfk 2006-ban csökkenő lakossági vásárlások, óvatos fogyasztók 2006. szeptember 5. (<http://www.gfk.hu/sajtokoz/fr3.htm>) letöltési dátum 2007. augusztus 25.
- Kovács Gécz Judit:* „Easy Shopping” – egy módszer a vásárlások megkönnyítésére In: Nemzetközi marketing 2007. 4. szám 21–26. p.
- Kovács Krisztina:* Nőtt a háztartások FMCG-beszerzéseinek értéke In: Élelmiszer 2007. július-augusztus 1819. p.
- Az élelmiszer fogyasztás alakulása 2005-ben
Statisztikai tükör KSH weboldala
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/stattukor/elelmfogy05.pdf>
letöltési dátum 2007. szeptember 27.
- Húsfélék egy főre jutó évi átlagos fogyasztása 1934-2004.
KSH weboldala
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/agrar/html/tab11_5_5_1.html
letöltési dátum 2007. szeptember 27.
- Egy főre jutó tejfogyasztás 1960-2004.
KSH weboldala
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/agrar/html/tab11_5_5_2.html
letöltési dátum 2007. szeptember 27.
- Egy főre jutó tojásfogyasztás 1960-2004.
KSH weboldala
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/agrar/html/tab11_5_5_3.html
letöltési dátum 2007. szeptember 27.
- Fogyasztóiár-indexek az egyéni fogyasztás rendeltetés szerinti osztályozása (COICOP) alapján 2007. július-augusztus
KSH weboldala
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/tab13_06_04hj.html letöltési dátum 2007. szeptember 27.

László Éva – Deák Attila:

Termék és szolgáltatás menedzsment Szolnoki Főiskola főiskolai jegyzet elektronikus formában elérhető

Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2005. KSH Bp., 2006. 44-47. p.

Mezőgazdasági statisztikai évkönyv 2001. KSH Bp., 2002. 44-48. p.

Rekettye Gábor: Az ár a marketingben. Budapest: Műszaki Könyvkiadó 1999

Rekettye Gábor: Túlsúlyos kérdések In: Mai Piac 2006. augusztus 14–15. p.

Fodor István Ferenc

JÁSZJÁKÓHALMA HELYILEG VÉDETT TERMÉSZETI ÉRTÉKEI

A rendszerváltozás utáni időkben lehetőség adódott arra, hogy helyileg védetté nyilvánítsunk olyan természeti kincseket, melyek nem szerepelnek az országos listán, viszont helyi szinten értéknek számítanak.

Így az elsők között voltunk, akik négy ilyen területet védetté nyilvánítottunk a jászjákóhalmi önkormányzat 81/1992. (XI. 23.) számú rendeletével.¹ Ez érzésünk szerint olyan jól sikerült, hogy Jásztelek tőlünk kért utána tanácsot, mikor a Mizsei Zagyva-Holtágat védetté nyilvánították.

Helyi viszonylatban azonban nem tudtuk, hogy mekkora gondot veszünk a nyakunkba; azóta szinte állandó harcot kell folytatni a védetté nyilvánított értékekért. A hajdani öregek által tisztelt és óvott öreg fákból sokan ma csak nyűgöt és gazdasági értéket látnak.

1.) Tarna-holtág és környéke

Ma már csak egyetlen olyan Tarna-morotva van a jákóhalmi határban, melyben víz is van; igaz mesterségesen fenntartva, mivel a horgász egyesület kezelésében szükség van a halaknak megfelelő mennyiségű vízre és ezt szükség esetén szivattyúval is biztosítják az élő Tarnából.

Ezt mesterségesen vágták le 1975-ben, amikor új mederbe terelték a Tarnát, hogy biztonságos gátat építhessenek mellé. Akkor alakult meg a Horgász Egyesület, amely azóta is kezeli a vizet.

A morotván egy fahíd (a köznyelvben a Sóhajok hídjá) vezet át a szigetre, melyre a holtág két végén szárazföldön is be lehet jutni. A vízen vízitök (Nuphar lutea) díszlik.

A szigeten nyárfaerdő volt egész múlt év decemberéig, amikor barbár módon kitermelték – szigorúan gazdasági érdekek miatt – mondván, vágáséretté vált. Ma a magas elvágott tönkökről sarjadó bokrok teszik szinte átjárhatatlanná a területet, középen az önkormányzathoz tartozó ifjúsági sportteleppel. Az erdő az ÉKÖVIZIG-hez tartozott, de jelenleg az önkormányzatnak szándékában áll megszerezni a területet.

Az említett könyvben azt írja a szerző. „A védetté nyilvánítás óta a korábban előfordult fakivágások megszűntek, mert az előírások szerint védetté nyilvánított területeken mindennemű változtatás engedélyköteles.”² Sajnos a „fairtók” fantáziája felül múlja a legvadabb elképzeléseket is.

¹ A védett területek leírása megtalálható A magyarországi települések védett természeti értékei (szerk.: Tardy János) című a Mezőgazda kiadó (Budapest) által 1996-ban kiadott könyvben Hídvégi Péter tollából.

² Lásd: Tardy János (szerk.): A magyarországi települések védett természeti értékei. Mezőgazda kiadó, Bp. 1996!

2.) Az I. világháborús emlékmű környéke

A Templom tér plébánia és gyógyszerház közötti területén áll a ditrói Siklódy Lőrinc által 1923-ban készített és 1924-ben felavatott I. világháborús emlékmű, melyet valamikor a negyvenes években vadgesztenyékkel (bokrétafákkal) ültettek körül. Közülük egyet még az 1980-as években kidöntött a vihar, egyet pedig ugyanebben az időben az akkori plébános vetetett ki - a tanácselnökkel egyetértésben - még a védetté nyilvánítás előtt.

A fákhöz érzelmileg kötődik a lakosság, lévén, hogy közel másfélszáz világháborús hős és áldozat neve található a fák karéjában álló emlékművön. Időnként a vihar tör le róluk ágakat és időnként felröppennek a kivételükkel, meggallyazásukkal kapcsolatos elképzelések, de erre eddig szerencsére nem került sor.

3.) A templompart

A templompart több szempontból is megérett a védelemre, hiszen maga a halom a községnek is nevet adott: Jákó halma. A monda szerint egy Jakab (Jákó) nevű juhász itt legeltette a birgéit, s ő alapított itt családot és megtelepedett rajta.³

Maga a halom egy hosszan elnyúlt, a Tarnából kifújtt homokból természetesen felépült dűne, melynek legmagasabb részét mesterségesen magasították meg több mint két méter feketefölddel. Erre épült előbb kelet-nyugati tájolással, gótikus stílusban templom a XV. században, majd a XVIII.-ban barokk stílusban bővült észak-déli tájolással.

A védetté nyilvánításkor a talaj megkötésére akácfákkal, eperfákkal volt beültetve, melyeknek kivételét a védetté nyilvánító önkormányzat engedélyezte az előbb említett plébánost követő Jászberényből kijáró plébános idejében és kérésére. Magát az épületet a halom tetején körülvevő vadgesztenyesort viszont nem engedélyeztük, annak ellenére, hogy ezeket is ki akarták vágni. Azóta a templom állaga katasztrofálisan romlott volna az időjárás viszontagságai miatt.

Ez a halom sem úszta meg azonban azt a kísérletet, hogy meg ne legyen bolygatva. Az önkormányzat közvetlen mellette parkolót épített, s ha időben észre nem vesszük, akkor jóval nagyobb szeletet vágnak ki a halom oldalából, mint amit végül is megtettek.

4.) Temető (Szőkehalom)

A község belterületének Jászapáti felőli végén a hajdani Szőkehalmon található a község mai temetője, melyet a XIX. században hoztak létre. Ott található az 1884-ben épült Szent Kereszt kápolna, melyet korábbi helyén lebontottak és annak anyagából itt építettek fel újra. Abban az évben kapta meg a temető a mai képét; a bejáratól a kápolnáig vezető út két oldalára oltott akácfákat ültettek, melyek így 123 évesek s így a község legjelentősebb természeti értékei. A kápolnát vadgesztenyefák veszik körül. Több olyan sír is van itt, mely az itt nyugvók személye miatt szintén védettek.

³ A halmot Tóth Albert, a biológiai tudományok kandidátusa – az Alföld „piramisainak” nagy kutatója – is több művében említi és számon tartja.

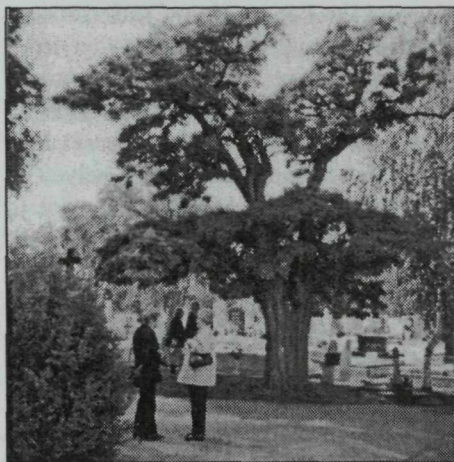
Ki gondolná, hogy itt sem lehet biztonságban a védett fa!? Németül a temető Friedhof - azaz a béke kertje. Nálunk inkább a békétlenségé. A Ficzek kriptá elől (a község hajdani jótevő kanonokja) már védett korában az a pap vetetett ki egy gesztenyefát, amelyik a háborús emlékmű mellől is. Csakhogy akkor még a korábbi önkormányzat volt és a plébános rendes bírságot fizetett e tetteért. Nemrégiben az egyházi testület indított merényletet védett fák ellen; engedélyt kértek 7 védett fa kivételére – egy kaszárnya méretű ravatalozó építése miatt –, melyet a községi önkormányzat örömet teljesített. A sors iróniája, hogy sem a kérő egyházi testületnek, sem a teljesítő községi önkormányzatnak nem volt róla fogalma sem, hogy melyek a védett fák. Olyanra kértek engedélyt, melyekből csak egy volt védett; viszont a kivételt azzal kezdték.

Ott tehát még – egy kivételével – állnak a vadgesztenyék és egy kivételével az öreg akácok, melyeket annak idején a Hortobágyi Nemzeti Park illetékese is megtekintett. Tíz évvel ezelőtt már ezek közé a fák közé is ültettek új fákat, célozván a kivétel szükségességére. Ezt napjainkig sikerült megakadályozni.

Ez a jákóhalmi helyileg védett területek sorsa és mondhatjuk kálváriája. Ha nem vagyunk résen, akkor máris kidől egy fa; azt meg várhatjuk megint 123 évig, hogy ugyanakkorára nőjön.

Hogy nemcsak egy-két ember bogara a fák védelme, erre egy példa községünk már sajnos elhunyt díszpolgárától – Szabó Szabolcstól, a Vízipók-csodapók rajzfilm sorozat alkotójától:

„...nagy felháborodással fogadta a jákóhalmi temetőben zajló fairtasokat. Egy évtizeddel ezelőtt ott volt a honismereti szakkör meghívására, és még gyönyörködhetett az évszázados borostyánban, a Ficzek kriptá melletti gesztenyefában. Hallotta, hogy – a pap és hasonló, a természettől elrugaskodott emberek – kivágatták. A temető különösen kedves neki, mert két kicsi testvérenek porai nyugszanak ott.”⁴

Védett fák Jászfákóhalmán

⁴ Fodor István Ferenc: A Vízipók alkotója. In.: Pető László (szerk.): Jászsági Évkönyv 2000, Jászberény, 2000

Örsi Julianna

HONFOGLALÓK ÉS PARASZT UTÓDAIK

A fafaragás művészete

Tisztelt Keviek és Kevibe Visszalátogatók! Kedves Vendégek!

Vadász Pál házába gyűltünk most itt össze, abba a házba, ahol Túrkeve nagy polihsztora évszázadok iratait gyűjtötte be, halmozta fel azt a tudást, amelyet az ország különböző helyein őrzött iratanyagból és persze a helyi családi irattárakból kibányászott és megpróbált ezekből valami kerek egészet alkotni, tudását átadni Túrkeve és a környék népének.

Nos valami ilyesmi körútra indultak el a túrkevei muzológusok, hogy olyan értékeket gyűjtsenek be és tárják a látogatók elé, amellyel gazdagodhatnak e kiállításra látogatók. Elmentek a Kecskemét melletti Hetényegyházára, Kisújszállásra, Karcagra, hogy néhány alkotást elhozzanak és oda tegyék a Túrkevén alkotók munkái mellé. A kiállító művésztől csak néhány darabot hoztak el mintegy jelzésként, hogy milyen művészi vonulatba illenek bele a túrkevei alkotók munkái. Így jelen van alkotásaival a hetényegyházi Répás János, a Kisújszállási Tóth Kálmán, a karcagi Tyukodi László, a ma már Dévaványán élő Gönczi György, a túrkevei Deák Lajos. Megidéztük alkotásaival Bodnár Lajos és Talamasz Lajos szellemét, de felfigyeltünk a városunkban élő fiatal tehetség Rác Sándor munkáira is. Bővíthettük volna a sort, de a kiállítóterem mérete ennek gátat szabott. A terem mérete nem akadályozott azonban bennünket abban, hogy több mint egy évezredet idézzünk meg az alakítások segítségével.

Legrégibb ősmagyar mondánkat, a Hunor és Magort idézi *Répási János* Csodaszarvasa. A bokrokat könnyedén átszelő ős ünő átrepül velünk a magyar történelem tényleges eseményéhez a Levédiában kötött vérszerződés eseményéhez. Nézzük jobban meg a kiállításunk központi darabját! A 7 törzs vezérei komoly, történelmi tette szánták el magukat: tözsszövetséget kötnek, amelyet ősi szokás szerint saját vérükkel pecsételnek meg. Nagy elszántság kellett ehhez a tethez. A törzsi szétszakadás, marakodás helyett az összefogás melletti kiállítás. A közös tett színterére lépés és olyan vezérek – Álmos majd Árpád vezér megválasztása –, akik képesek népüket új utakra, azaz új hazába vezetni. Nézzük a vérszerződöket, milyen szoros körben állnak, mondhatnánk azt is, hogy összezárnak. Mintha mondanivalója lenne ennek a szoborkompozíciónak több mint ezer év után, napjainkban is.

Árpád fejedelem teljes vezéri díszben (jogarral a kezében, paláستtal a válán, felfegyverkezve, méltósággal és elszántsággal áll népe élére. Legyenek azok lovas katonák vagy barmaikat terelgető gyalogos alacsonyabb rendűek, pásztorok, parasztkok ősei. Lova és elszántsága viszi komoly elhatározása megvalósítására: új hazát keresni. Követi őt zászlóvivője, de a két ökröt vezető köznépe is.

Erő és elszántság van ezekben a Répási János által megfaragott alakokban, csakúgy, mint *Talamasz Lajos* „Ősmagyar”-jaiban, „Csáth vezér”-ben vagy az „Árpádházi király”-ában. A túrkevei őstehetség által megfogalmazott robusztus fejek konokságot, kemény elhatározást, kitartást üzen a ma emberének is. A valóságos uralkodók kései utóda a „Parasztember”, de „A Putri csárda vendége” is, aki ellenáll a szélnek, viharak, zimankónak, minden külső támadásnak, csak a maga erejében bízva. A művész az élet kemény, kegyetlen oldala mellett meglátta a szépséget is. Főleg női portréi (Kendős fej, Kevi szépség) szelid női fejek, sejtetve a testben lakozó szelídséget és már-már bájat.

A könnyedebb életet faragási stílusával is megvalósította *Tyukodi László* pásztorfigurájában. Mennyire ellentéte ez a szemben lévő Répási János ökröket vezető jobbágyának.

De nézzük a parasztokat, a szőlőművelőket. Két vitrinben is találkozunk velük. Mennyire más oldalát mutatja itt Répás János. Mind technikájában, mind megfogalmazásában más ez a munkafolyamatot ábrázoló szoboregyüttes. A szőlőművelő paraszt már egy új világ emberét mutatja be munka közben. A figurák naiv megfogalmazása szinte ellentéte a szőlőtőkék apró, különleges kimunkálásával. Könnyeddé és természetessé teszik a látványt.

Lám, ugyanarról a dologról, a munka világáról mennyire más stílusban is lehet szólni. Ezt mutatják *Bodnár Lajos* figurái („Igyál mán”, „A kapás, ha kiér a sor végére”, az „Órás”, és ide sorolhatjuk a Finta Múzeum állandó kiállításában látható többi mesterséget bemutató szobrát is). A dolgozók megfogalmazása az ő figurái. A pásztorok világába kalauzol el bennünket a komondor, a fakanalak, a kulacs, a karikásostor, a gém. Találunk a bejárati ajtó melletti vitrinben egy furcsa tárgyat, amely több értelmezést is kap. Formájában, technikájában egy kutyagerinc, azaz bográcstartó, de palókának is használták a család elmondása szerint. Ugyanakkor „Krisztus töviskoronája” nevet adott Lajos bácsi ennek a tárgynak. Egy tárgy több funkcióban vagy ugyanabban a tárgyban lévő más-más értelmezés lehetősége? Elgondolkodhatunk rajta. *Bodnár Lajos* a hangszerkészítéshez is értett. Erről tanúskodik a kiállított három török sípja, amely anyagban és technikában is különbözik egymástól. E hangszerek ugyancsak visszacsatolnak a korábbi történelmi korokhoz, csakúgy mint a kiállított népművészeti tárgyai. *Bodnár Lajos* karikás ostora, kulacsa már átvezet bennünket a népművészet, a pásztorművészet világába. Nem véletlenül került a tabló elé *Tóth Kálmán* himzett subás pásztorja. A vitrinbe pedig *Gönczi György* két remeke: a „Csikós és gulyás”, valamint a „Körmölés” szobra. *Gönczi* maga is pásztor révén jól ismerte az állatokat, az állat és az ember viszonyát, a munkafolyamatokat. A szobrok erről a realitáslátásról és ismeretről tanúskodnak. Különlegességük, hogy még festéssel is hangsúlyt adott a pásztor milliőt bemutató szobroknak. Legnagyszerűbb remeke a „Hatökrös szekér” ugyancsak a túrkevei Múzeum állandó kiállításában tekinthető meg.

De térjünk vissza a paraszti milliőbe! *Deák Lajos* ökrei, lovai kistestvérei a Répási János robusztus ökreinek, lovainak, de szelídebb változatban. Ugyanakkor valóságúően, precízen vannak megfogalmazva az eszközök, ekék, szekerek, a földművelő nép mezőgazdasági eszközei és járművei. Róla is elmondhatjuk, hogy sokoldalú és sok

mindent alkot. Egy részük a Finta Múzeum állandó kiállításában szintén megtekinthetők. Sokoldalúságát jelzi az itt kiállított „Kisgazda tanya”, a „Szélmalom” is. Alkotásai minden esetben kimunkáltak, valóság-hű kicsinyítések.

Kiállításunkban felfedezhetjük *Rácz Sándor* ifjú, tehetséges alkotó munkáit is, aki Deák Lajos nyomdokain halad. A szekér, az eke, a prádés kocsi, a szán és kisebb eszközök (kasza, talicska, hordó) mellett azonban megjelenik a bölcső, amely az ifjúságához közel álló gondolatot hordozhatja. Ő is megfogalmazza a szélmalmot, de már más kivitelben, mint tanító mestere. Az új vonások sejtetik a benne rejlő továbblépés ösztönét.

Végezetül érdemes a kiállítás összképére vetnünk egy szempillantást. A tárlat központi helyét a főfal előtt látható történelmi szobrok alkotják. Ehhez vezet fel a Talamasz szobrok sorának látványa. A kisebb vitrinekben tematikusan illetve szerzők csoportosításával a munka folyamatok, munkaeszközök segítségével a paraszti és a pásztor világot tárja a látogató elé a kiállítás.

Bevezetőül ennyit, kérem tekintsek meg a tárlatot, gondolják végig, mit üzennek az alkotók számunkra, és ha tetszik, vigyék hírért, ajánlják másoknak is. Csakúgy, mint mi ajánljuk a belső termekben lévő Finta grafikai kiállítást és a Finta Múzeum központi épületében lévő kiállításainkat.

A kiállítás megnyitó közönsége – Túrkeve, 2007

Szabó László

ÁLOMBELI MÁKOS TÉSZTA

Életem nagyobbik részét muzeológusként éltem le. Nagyon szerettem szakmámat, mert igen változatos volt. Ha eluntam az irodában körmölni, a raktárban pakolni, leltározni, akkor szedtem a sátorfámat elmentem terepre gyűjteni, igaz emberek közé feltöltekezni, konferenciákon vettem részt, táborokat szerveztem, olvastam, levéltárba ültem be vagy kiállítást csináltam. Kedvemre válogathattam a lehetőségek között, különféle összetételű társaságokban hasznosan és vidáman múltattam az időt. Az unalmat még hírből sem ismertem. És mit kell megélnem öreg nyugdíjas koromra? No nem az unalmat, mert dolgozni most is dolgozom, ennyi tanulmányt és ennyire változatos témakörökben soha nem írtam, hanem a csömört, a hányingerig terjedő utálatot, az agyam porladással fenyegető kiszikkadását. Nem azért, mert egy harmadik emeleti lakás falai közé vagyok kényszerűen zárva és csak ritkán jutok ki innen emberek közé, hanem mert nem a múlttal akarok csak foglalkozni, hanem a jelenben szeretnék élni. Nem az emlékeimből óhajtok táplálkozni, hanem mert eléggé frissnek érzem még magam arra, hogy újat alkossak. Mindezt a megszokott igényességgel és színvonalon, s nem a jelenben szokásos hevenyészett, odacsapott módon. Abban a naiv hitben élek, hogy erre vevő a társadalom, a tágabb és szűkebb szakma, nem csupán családom és baráti köröm egy-két tagja. Hogy valakit, valakiket érdekel a megalapozott eredmény, és hogy méltányolják a minőséget.

Pedig hát....!?

Na inkább elmondom, hogyan jártam a minap. Azaz, hogy inkább éjszaka.

Egész nap kellemesen töltöttem az időt a Kaukázus lejtőin, a vendégszerető oszétek között barangolva, társalogva mitikus hőseikkel, komázva az antik görög és perzsa istennel és leszármazottaikkal. Ugyanis az oszét lakoma társadalmi szerepéről írok éppen tanulmányt, s mert néhány ilyenem magam is részt vettem Testa öcsémmel, a kitűnő ízek, s az italok bódulata is jóleső érzésekkel töltött el írás és a jegyzetek, fotók válogatása közben. Egyáltalán nem unatkoztam és vidám voltam. Végéhez érve egy összefüggő rész írásának, az e a napra kimért részt befejezettnek tekintettem. Szerencsétlenségemre a tévéhez ültem és minden örömömnek befellegzett.

A híradóban épp a nemzet Jancsi bohóca produkálta magát. Nagy formában volt, mert kiüresedett grimaszok, nagy hatásszünetek bedobásával a Fideszt és Orbán Viktort antiszemitázta, fasisztázta, s félelmetesnek szánt torz mozdulatokkal szólította fel a Magyar Gárdától való elhatárolódásra, egyértelmű nyilatkozattételre, majd következtek a történeti egyházak (nem volt világos, hogy az izraelitákat beleértette-e, s felszólította-e az antiszemitizmustól való elhatárolódásra) és a többiek. A magyar nemzetet óvó vezérünk a még meg sem alakult és meg sem szerveződött Magyar Garda működéséről olyan képet festett, ami az özönvizet, az egyiptomi tíz csapást, Dzsingisz kán-Sánta Timur-Nagy Szulejmán-Hitler egyesített hadait, Hirosimát és Nagaszakit, legalább tíz hidrogén bombát, húsz cunamit- és az apokalipszis lovasainak jól összehangolt működését együtt véve sem követhetné.

El kell határolódní, mert ha nem...!?

Ezerszer Jaajjjjj!

Ő megmondta. Ő tudja. Ő képes gátat vetni. Ő már megtette az első lépéseket. Ő már szólt a legfőbb ügyésznek, hogy kezdje figyelni őket, kezdje meg az adatgyűjtést, állítson külső-belső őrköt, akik minden gyanúsát jelentenek, és soron kívül indítsa meg az eljárást. Ő már beszerezte a modern vízi ágyukat, a kéjgázt okádó, színes vizet spriccelő európai szintű gépeket Izráelből. Ő már gyűjteti az iskolásokkal a gumilövedéket humánumból helyettesítő kecskebogyókat. Ő már folyamodott az EU-hoz rendkívüli segélyért, hogy kényelmes, emberközpontú börtönöket építhessünk.

De hiába minden, ha egyesek nem hajlandók elhatárolódní a Magyar Gárdától, az Árpád-sávtól, a Turultól, a Szent koronától, a Wass Alberttől, a Himnuszról, március idusától, 1956-tól, Antall Józseftől és legfőképp Orbán Viktortól. De mit is beszélék, Orbán Viktor Orbán Viktortól? Na azt azért ne, osztódással ne szaporodjanak. Egy is elég belőlük.

Hallgatom a Nagy Hazafit.

Aztán a kommentárokat: az áltörténészeket, álszociológusokat, az ennél rosszabb valódi politológusokat, köpenyegforgatókat, plasztikai műtéten átesett pofákat, olvasom az sms írók bölcsességeit: Rozi nénit az MNDSZ kiérdemesült funkcionaritáját, az egykori önkéntes rendőrt, aki most őrzővédő, a Pavlik Morozov őrs egykori vezetőjét, a jelenlegi szakszervezeti vezetőt, a TV1, TV2, az RTL, a Népszabadság, a Népszava és az emeregy Kossuth szerkesztőjét. A sor végtelen.

Olyan ez, mintha hűs tavaszi hegyi levegő helyett londoni szmogot szippantanék, a Riviéra helyett a Góbi-sivatagba kerültem volna, vagy a behűtött porcukros földiepremet mezei poloskák hada mászta volna meg. Szikkasztják, morzsolják, porlasztják az agyam, míg fűrészporrá nem nemesedik. A kaukázusi bőséges lakoma helyett íme itt a szibériai gulág módra készült csajkaleves. Érdeemes volt kikapcsolódnom.

Veszem az újságot, nyitóm a rádiót egy kutya.

Leküzdöm magam a lépcsőn Nádas úrig, a kiváló borozóba. Itt meg kiérdemesült rendőrök, katonatisztek, mit! munkásőrök féltik az országot a Magyar Gárdától, ami ha megalakul, hű mi lesz! Részletezik is – nyilván korábbi gyakorlatuk támad fel lelkükben.

Mi lesz, ha lesz?

Ha erre azt mondom:

Hát ne legyen!

Hát ne engedélyezzék, hisz még nincs is meg.

Hát, ha ilyen szörnyű lesz meg se szülessen.

Ha pedig megfogant ott az abortusz törvény.

Ha torzszülött lesz Taigetosznak ott a Rám szakadék.

Minek ennyit papolni?

Megecetesedik számban a bor a jajgató kórustól.

Na irány haza!

Feküdjünk le korán, aludjunk egy jót, ma úgy sincs olyan kutya meleg. Zuhanjunk fekete álomba vagy álmodjunk szépeket. Legyünk önfeledtek, boldogok. Én a

gyermekkoromra szavazok leginkább, ott is Fehérgyarmatra, amikor még egész nap csatangoltam cimboráimmal a faluban, rúgtuk a port vagy a focit, fűrdtünk a Túrban, Szenkében, loptuk a szilvát meg az almát semmivel sem gondolva vagy a csósz elől futva. Hagyjuk a mát, a jelen groteszk Duma Jancsiját, lépünk ki az időből!

Ledobom magamat az ágyra és már hullik is ki kezemből az altató szövegű napi sajtó. Átlépek az álom világba és szép lassan felemelkedek az ágyról, lebegni kezdek.

Ni csak! Ez tényleg Gyarmat.

A nagy hársfa egyik ágán lovagolok. Manyi az unokatestvérem éppen engem keres, mire én még inkább az ágak közé húzódok, nehogy meglásson. Valami nemszeretem dolog miatt kereshet. Na most eltűnt! Belülről kisvártatva édesanyám hangját hallom: „Megint eltűnt ez a bűdös kölyök! Bereczkinéhez kéne menni mákért. Nincs meg Margit? Akkor gyere már te! Itt a pénz.”

Aha, Berenczkinéhez? – mondom magamban. Oda én megyek, mert akkor kijár egy szem stollwerk is. Már ugrom is le a fáról:

- Itt vagyok mama!

Kisvártatva már pénzzel a kezemben poroszkálok a finom porban a sarki bolt felé. Amíg a nagykerekű darálón Bereczki néni lehajtja a negyed kiló mákot, a cukrot már ki is bontottam. Visszafelé az eddigi piac helyén a most létesülő parkon vágok át nagy bátran, hogy rövidítsem az utat. A gyermekek rémét, Bálingot, a zöldkalapos parkórt ugyanis nem láttam idefele jövet. Ő egy csípős szíjostorral veszi a figyelmetlen gyereket üldözőbe, akár csinált valamit, akár nem. Ő itt az úr, a hatalom. Akkora kampós orra van, hogy egy olasz fagyaltos tíz forintért sem adná tele. Vékony torz képeket vágó, állandóan grimaszokba torzuló arca, kenetteljes hangja van, mindig gúnyosan jópofáskodik vagy hóbörög, hogy majd megmutatja ki itt az úr, hogy csinálhatunk bármit, úgy is ő parancsol. Szólhatunk apánknak is, akár a jóistennek, nekik is a nyakuk közé cserdít. Mert ő nem akar ki, hanem a PARKŐR. Ilyen még nem volt Gyarmaton, és akinek ez nem tetszik...? Annak...! Igaz még park sem volt, s ma sincs. A heti piacot és a nagyvásárt ugyan kitelepítették. Felszántották egy részét, és fűmagot szórtak szét. Egy kirabolt kastélyból hoztak ugyan néhány szobrot, de nemhogy fa, hanem még bokor sem volt a parkban, fű is alig, egy csokorra való virágot is csak nehezen lehetett volna összelopkodni. PARKŐR, ez a csudabogár azonban volt: szíjostorral és szeges végű bottal. Nem soká meg is tapasztalhattam.

Ahogy cukrot szopogatva elmélázva ballagtam felelőtlenül a mákkal hazafelé, megállt bennem az ütő, mikor erre eszméltem:

- Na most megvagy jómadár! - Báling hangja volt.

Vártam az ütést, de nem jött. A fülemet fogta meg. Hirtelen kivert a verejték, mint akit leöntöttek. Torkomon akadt a ragadós édesség és csak szorítottam a mákos zacskót.

- Nézzük csak mit loptál?

- Én nem...!

- Én nem, én nem! Ezt már ismerjük! Na, ide vele! Hadd n'ém!

- Nem adom! Édesanyám...

- Úgy, anyád! Hehe! Jaj mamám! Jaj mamám, add el a házat! Hehe! – torz vigyorba szalad a pofalemez! – „Nocsak! Szépen vagyunk! Úgy ám. Az anyád! Na majd megkapja

ő is a magáét! Mák! Hm! Csínos kis adag. Szóval nem is tagadod, hogy anyádé! Gyerünk csak!” Hirtelen az ostorszíjjal összekötötte a kezemet és rángatni kezdett visszafelé... Szakadt rólam a víz, fájt a csuklóm, de ő csak vonszolt.

- Szép kis anyád van. Végre, hogy megkaptuk. Te sem úszod meg!

Már bent is voltunk a Községháza udvarán. Betoltak az olajos padlós, száraz irat- és porszagú terembe, ahol már ott ült a bíróság.

- Tekintetes Bíróság! Micit előállítottam! A bűnjelet most is ott szorongatja! – lökött előre Báling.

- Jól van! Derék ember vagy! – szólalt meg az elnök, aki nem volt más, mint a tanítóm volt hosszú, zöld doktori köpenyben. Csathó Zoltán, azaz DOKTOR CSATHÓ Zoltán kántortanító. Óriási pálcával hadonászott.

- Ki fia, bornya vagy! – förmedt rám egy hatalmas termetű kopasz ember.

- Csak szabályosan! Jegyzőkönyvet veszünk fel. Mi betartjuk a törvényt." – szólt a tanító úr. – Írja kisasszony! – vetette oda egy plasztikai sebésztől összekaszabaszált képű vigyori nőnek.

- Neve: Mici. Negyedik osztályos. Elvetemült, lusta, munkakerülő, az iskola szégyene. Az apja reakciós jóindulatú kispolgár. Az anyja háztartásbeli, nem dolgozik, illegálisan libát töm, kiföldét nyitott a piacon, templomba jár, nénje egy népnyzó kulák felesége, kiforgatja a munkásmozgalmi dalokat... Itt írd alá! - förmedt rám.

Hátulról Báling meglökött és én mint egy darab fa előre estem.

- Nem, nem, nem írom! – verejtékben úsztam és suhant a pálca. Körül álltak és belém rúgtak vagy kettőt.

Talpra rángattak.

- Mi az a zacskó a kezében? Értelmesen válaszolj!

- Mák. Egy negyedkiló mák.

- Kié?

- Most már a mienk. Berenczki néninél vettem.

- Minek az neked?

- Nem nekem kell, édesanyám küldött érte.

- Úgy! Anyád? Minek az neki?

- Kalácsot süt. Mákos kalácsot.

- Nem tagadod, hogy anyád vetette.

- Nem.

- Máskor is vettél már mákot? Szoktatok venni? Gyakran?

- Szoktunk. Szeretjük a mákos tésztát. De én a diósat jobban. De az drága, diófánk meg nincs.

- Mák, mákfátok van? Ne röhögj!

- Olyan nincs is. Az nem fán terem.

- Pofa be! Szóval mákot is termeltek?

- Van egy kis kert...

- Írja: mákfa ültetvényük van. Mellette rendszeresen hozatják a boltból is kiskorú egyénnel. Kifosztják a boltot, halmoznak, azért nem lehet kapni. Felvásárolják a dolgozók elől.

- Mi nem...

- Kuss! Írja: különösen az anyja gyanús. Be kell idézni! Mit, letartóztatni. Halmozó, üzér, kábítószer gyáros.

- Kalácsot, mákos laskát csinálunk, nem kábítószer! Kormány néni is süt, meg a nagytiszteletű asszony is, a kemencében. Ott szebben megsül, szép piros, magas lesz...

- Írjad: A vén kuláknéval Kormány Géza özvegyével, aki boszorkány is, együtt főzik az ópiumot. Benne van a klerikális reakció is. Az egyház, a pap felesége, a beszerzők kiskorúak, félre vezetik őket. Egy kiterjedt bűnszövetkezetet hoztak létre. Három kemencés laboratóriumuk van. Ünnepi Kalács fedőnév alatt fasiszta szervezetet alakítottak. Jelvényük, zászlóik vannak. Egy piros csíkos szakajtó kendőre hímzett fonatos húsvéti mákos kalács ketté törve. A kívül a kalács pirosbarna, a mák fekete, a kalács béle és a szakajtó ruha fehér. A fehér-fekete-vörös szín régi antiszemita jelkép. Arra utal, hogy az emberisége alkotó felsőbbrendű fajok a fehér bőrű európaiak, a fekete négerék és a vörös bőrű indiánok. Közöttük is a fehérek a vezetők, mert a kalács béle és a zászló alapszíne az uralkodó. A sárga szín sehol nincs, ez nyíltan japán-kínai ellenességre, illetve legerősebben a zsidókra utal. Hogy nem túlzunk, annak bizonyítéka az egyesület fedőneve is: Ünnepi Kalács, ami húsvétra utal a pesszah helyett. De ha karácsonyra (karácsonyi mákos bájgli) sem jobb semmivel, hiszen az meg annak a Jézusnak a születésnapja, aki a zsidók szerint meg sem született. Azt meg már jól tudjuk, hogy hová vezethet az antiszemitizmus, különösen, ha a kábítószer illegális előállításával és terjesztésével is párosul. A mozgalmat csírájában kell kiirtani, nehogy szárba szökkenjen. Jól nézünk ki, ha nyakra-főre kalácssütés címen, minden ellenőrzés és adókimutatás nélkül kezdik nyakra-főre fogyasztani a drága mákot, ami amúgy is EU szabvány ellenes termék. Ezzel nem fogunk úgy jární, mint a Magyar Gárdával, amit engedtünk gyanútlanul megalakulni és kaput nyitottunk a nyílt fasizmusnak, antiszemitizmusnak, megsértettük a melegek, a prostituáltak, a háromperhármások, az ifjúgárdisták emberi méltóságát, engedték, hogy a nacionalista csőcselék nyíltan erdélyezzen, többgyermekesedjen, anyázzon, engedték...

Álmomban felkiáltottam: Hé olt sátok már el azt a hülye tévét...! Ám kiderült, hogy ez nem a tévé, ez az álombeli valóság, ami megállás nélkül folytatódott:

orbánozzon, kopjafáskodjon, királyi micisapkát őriztessen a parlamentben...

Ekkor már a képembe is vágta. De kint valami történehetett.

- Mi ez a zaj odakint? Csend legyen!

Hirtelen kivágódott az ajtó:

- Bántottak kisfiam? Ez a csőcselék?! Majd adok én nektek mákot, kábítószer! - kiáltott édesanyám és a nyújtófával kupán húzta az asztal alá igyekvő tanító urat, Bálingnak a fejére borította a megkelt kalács tésztát, kötényével megtörölte a szememet:

- Így kell ezt csinálni!

Kicsit megviseltem, megizzadva, de tiszta fejjel és nyugodtan fordultam át az ágyban a másik oldalamra.

Békésen aludtam másnap délig.

Rideg István

MEGJELENT A „KÖRMENDI-DEKAMERON”!

Baráti összefogás eredményeként jelent meg 2007. június 6-ára, Körmendi Lajos születésének 61. évfordulójára Berekfürdön az író második posztumusz kötete, az *Édes otthon*.¹ A Bereki Irodalmi Társaság adta ki Molnár János elnökletével és dr. Hajdu Lajos hathatós anyagi és erkölcsi támogatásával. A könyv ízléses tipográfiai megjelenítése Dede Géza munkája.

A legjobb barát, Sarusi Mihály szerkesztésében 193 „Körmendi-rövidet” foglal magába ez a nagyon sokarcú, bővérű, kedves, jó humorú „Körmendi-dekameron”. Szerzője haláláig hétről hétre írta ezeket az apró színeseit a *Karcagi Szuperinfóba*. Halmai György 2000. november 24-e és 2005. január 7-e között nyitott neki rovatot *Találkoztam egy emberrel...* címmel, ahol Körmendi Lajos nagy becsülettel mintha csak az „újdonság”, a „pletyka-műfaj” őseredeti, Boccaccio-féle hivatását akarta volna felfrissíteni az elénk tart tárcanovellák, rajzok, riportok stb. sajátos kavalkádjában. Hiszen az ízig-vérig földön járó „pletykatörténetek” legtöbbször ugyanúgy lehúzó bennünket a földre, mint valaha Boccaccio novellái. Itt minden „életszagú”.

Sarusi Mihály először a jellemző *Kunhalom* címet szánta a gyűjteménynek, ugyanis a sok kis pillanattól itt egy tájegység, a Nagykunság népének élete gyűlik össze virtuális halomba. Aztán meggondolta magát, nem akarta, hogy választása Nagy Lajos szociográfiájának címével – *Kiskunhalom* – való rivalizálásnak hassék. Karcagon, a könyv ősbemutatóján Sarusi Mihály így sommázta a kötet helyét, jelentőségét: „*Irodalom ez a javából. Leginkább a Nobel-díjas spanyol író és költő, Camilo José Cela A méhkas című kitűnő kötetéhez mérhető.*”

A szerkesztői koncepció – „a pillanatok összegződnek, és egy nagyot alkotnak” – feláldozza a történetek címeit, megjelenési dátumait, gondolván, hogy azok ne akasszák meg a beindult olvasási folyamatot. Így aztán a művek ugyan keletkezési időrendben követik egymást, de nem kapnak még sorszámot sem. (Megjegyezzük, hogy az irodalomtörténeti hivatkozásokat, kutatásokat segítő: az utolsó oldalakon megszámozva talán mégis érdemes lett volna feltüntetni azokat az elmaradt címet, időpontokat.)

A borítót Körmendi egykori tanítványa, Hangyási Attila tervezte. A címlapon a 104. történethez készült fotó látható, a hátlapon pedig maga a hortobágyi kitelepítésről szóló kötetcímadó tragikus történet, az *Édes otthon*.

Nem árt tudni, hogy Körmendi mindig rendkívül jó címet talált (az olvasó hiába is erőlködne, hogy pótolja őket, csak alulmaradna a művésszel szemben), amelyek nyomatékokat tudtak adni a történeteinek. Olykor más, nem is gondolt fénytörést villantottak elének, más dimenzióba emeltek, katartikus hatást, lélektisztítást indítottak el bennünk. Tudta, a jó cím – azon túl, hogy van benne valami a témából és a

¹ Körmendi Lajos: *Édes otthon*. (Sarusi Mihály szerk.) Bereki Irodalmi Társaság, Berekfürdő, 2007

mondanivalóból – bevilágít a mű mélyrétegeibe is. Nemcsak felkelti az érdeklődést, hanem segít befogadni és értelmezni is az olvasottakat. Körmendi jól tudja: nem másolni kell a láthatót, hanem a világot kell láthatóvá tenni, és megannyi rejtett értelmét felfedez(tet)ni.

Vizsgáljuk csak például a könyvcímnek választott-meghagyott Édes otthont és a hozzá tartozó szövegtestet! Egy síró anya meséli el a lányának: „– *Ma ötven éve, hogy meghalt dédnagyanyád.*” Egy „*tucatnyi ávós tört be a házukba*”, s a haldokló nagymamát is „*fellökték, mint egy zsákot*”, a teherautóra. A hortobágyi hodályban a haldokló folyton azt kiáltozta: „*Haza!*”. „*Az egyik este megegyeztek, hogy a mamát átviszik a hodály másik, üres végébe. Négy férfi felemelte az ágyat. „Haza megyünk?” – kérdezte a nagymama. „Igen” – mondta az egyik férfi. Amikor a hodály túlsó végében letették, a haldokló megkérdezte: „Itthon vagyunk?”. „Itthon.” Mintha csak ezt várta volna, a mama azonnal meghalt.*” A „hétköznapi” szövegtest különös-ironikus feszültségbe kerül a cím közelében. Valami ki nem mondott, de végiggondolandó, „tovább élhető” dimenzióba, mert a címben a *rossz* kontrasztjaként a *jó* jelenik meg. Lám, a szöveg és a cím együttese így alkotja meg a remekművet.

Azt gondoljuk tehát: a címeik híján bizonyára valamennyire kevesebbek lettek ezek a történetek, bárha valóban, megannyi Anonymusként mintha jobban tartanának, tartoznának egy „Kunhalom” vonzásába. A szerkesztő elképzelése okosnak tűnik tehát: nem feltétlen zavaró, ha nincsenek meg *azok* a címek! Egy sorszámozás viszont... mégis mintha valamiféle láncszerű egybefonódást erősíthetett volna: még ha az egyes terek és idősíkok távoliak is az egymást követő történetekben.

Körmendi Lajos rovatának frappáns című rövidke írásait hamarosan megkedvelték és várták a karcagi és környékbeli emberek. Volt, aki kezdettől fogva kivágta és összegyűjtötte őket. Az élőbeszéd közvetlensége, nyersessége, sokszor saftos kifejezései miatt a hétköznapi emberek szerették őket, mert róluk szóltak. Sokan ismerték az író, tudták, soha nem alakoskodott, nem okoskodott. Tudták, hogy világeletemben szókimondó volt. Néhányan még azt is megsejthették, noha, bizonyára megélhetési eszköze is volt ez a ciklusa, de harci eszköze is. Nincs e tájék életének olyan területe, amit meg ne mert volna írni Körmendi ebben a sorozatban.

E rövidkeket olvasva azt hiszem, Körmendi humanista, filozófus és művész volt egy személyben, amikor azt sugallta: Te is Ember vagy. Mindjárt a kezdetek kezdetén, a legelső „pillanatfelvételen” szerepet vállal az író. Szerelmi bánatot segít feldolgozni egy „*angyalian szép arcú*” tizenégy éves lánynak. Épp csak azzal a témával, hogy az előttük lévő betonplaccra visszaállíttatja majd a város az angyalos kutat. A költő képes lesz a vele találkozó síró ember arcára mosolyt varázsolni. Képes lesz vele odaképzeltetni azt a szárnyas angyalt, aki vigyáz majd rá. A költő olyan gyógyító lesz, akár a népköltészet mesemondója. – Ez a „valóságos” irodalom jó ügyet szolgált.

Körmendi élcei gyakorta vaskosak voltak. Körmendi előszeretettel emelte be a szépirodalomba a közbeszéd durva, nyers őszinteségű, velős „bemondásait”. Íme, csak néhány példa közülük: „– *Vége a pártnak, nektek már szarral meszeltek*” (18. írása), „– *Hét végén már olyan vagyok, mint a szikkadt szar: még gőzölni sem tudok*” (25), „–

Édes fiam, akkora pofont kapsz, hogy a takony menetet vág a nyakadony” (36), „– A lábamon alig-alig-alig, oszt mégis elhányok a falig...” (179), „– Jaj, Istenem, Istenem, ki hajint mán be nekem?” (182).²

Körmendi örök népi szószóló volt, poénjaival önfeledten adomázott, kacagtatott, pihentetett bennünket. Miközben eszközeivel számtalanszor nevelt erkölcsre. Ha kellett: együtt éreztetett valakivel, vagy éppen meggyűlöltetett valakit.

Érdemes lenne az ebben a könyvben összegyűlt rendkívül gazdag anyagot egyszer tematizálni, rendszerezni.

Vannak közöttük például olyan művek, amelyek tanulságos élelszinopszisok. A 120. történet is ilyen. Hiába „tántorgott” ki Amerikába az igyekvő házaspár, oly ismeretlenek voltak nekik az ottani viszonyok: hamarosan a tornádótól való állandó rettegésben kell élniük, a fiuk az iskola ledöntött fala alatt hal meg.

Körmendi több novellát saját életkörülményeiből merítve fogalmaz meg. Saját betegségét tapasztalva írja meg az asztmás emberek szenvedéseit (19, 42, 92). A 19. történetben arról ír, hogy milyen gonoszok is tudnak lenni az irigy gyerekek. Egy alig flekknyi terjedelemben mély gyűlöletet tud kelteni bennünk az osztály királynői ellen, ugyanakkor mély együttérzést a lányok szagosítójától egész nap fuldokló asztmás fiú iránt: *„Diadalmasan nézték, ahogy elviszi a mentő: most már ők a legjobbak.”*

Körmendinek mindig igen friss rálátása és fantáziája volt. Már egy-egy pompás mondat elég volt neki ahhoz, hogy köré valamilyen sztorit szerkesszen. Mi, karcagi emberek, akik ismertük őt, tudjuk, hogy milyen hatásosan épült be egy-egy általunk is hallott vagy éppen mondott „pletykaszöveg” az ő írásaiba. Én a 126. novellából csak a második bekezdést hallottam egyszer élőbeszédben. Pár hét múlva megjelent az írás, és amikor említettem neki, tudom, honnan vette a témát, ő már nem emlékezett rá, honnan való, ki mondta, miért mondta a „pletykát”. Hamar rájöttem, neki csak egyfajta építőanyag volt a „pletyka”. Az érdekelte benne, vajon mit lehet felépíteni belőle. Könnyen lehet, hogy már az elhangzás pillanatában elkezdődött egy novellamorzsa holdudvarának a megszerveződése. Kisújszálláson egy közös kisúji ismerősünkről említette egyik költő barátunk a házuknál elfogyasztott babgulyás-vacsora közben: *„Hazaérve a kis unokája rohant elé a kapuhoz, ám amikor meglátta őt, megtorpant, és felkiáltott. – Papának a pofáját kicserélték a kórházban.”* Ez utóbbi mondat volt az a mágnesmag, amihez aztán Körmendi kikerekítette a 126. történetet. Azt hiszem, Karcagon az író sok volt barátja, „pletykás hírívője” kikereshetné e könyvben, hogy vajon mi volt az az eredeti szöveg, amit ő mondott el az írónak. Sokan csodálkozhatnak el azon, hogy mi minden is lehetett belőle a művészi ihlet kohójában! Hogy hogyan lehet a kapott nyersanyagból szépirodalmat csinálni. Hogy hogyan lesz az aranyrögből karikagyűrű. Sokan rádöbbenhetnének arra, hogy az az egy jól elhelyezett pompás mondat már elég volt ahhoz, hogy Körmendi Lajos írását hétről hétre keressék az emberek a Karcagi Szuperinfóban, a környék 15 településén.

Körmendi sokszor csak egy-egy tulajdonságot emel ki és világit meg. Találkoztam egy emberrel, aki tanácstalan volt, szerelmes volt, sérült volt, csodálatosan muzsikált stb. Valamennyi történetének közös vonása azonban, hogy mindegyik az expresszív

² A zárójelbe tett számok a történet sorszámát jelentik.

kifejezések szövetéből épül fel. Csak a nagyon jó megfigyelő képes így, néhány vonással összekapva, a teljesség érzetét keltve jellemezni. A 66. történet hőse például egy dolgos, inas kis feleség, aki halálra akarja etetni az urát, mert, mint megvallja szomszédasszonyának: „– *Kislány koromban mindig megvert. Akkor elhatároztam, hogy a felesége leszek, és megbosszulom. De nem én fogom megütni, hanem a guta.*” Figyeljük csak meg, a slusszpoén előtt milyen az építkezés technikája! Milyen pontos és intenzív tartalmi erősítés, nagyítás történik! „*A férfi kövér volt és vörös arcú*”, „*arca lassan lilára váltott*”, „*becsukta a szemét, tátott szájjal kapkodott levegő után*”, „*pihegett*”, „*leplezetlen mohósággal falni kezdett*”, „*boldogan bólintott*”. A szomszédja „*rikkantott*”. A feleség ádáz ellenség voltát így fejezi ki, közvetlenül a zárlatot megelőzően: „*A fürge kis asszony szeme felszikkasztotta a gyűlöletét.*”

Látjuk, Körmendi mesterien tud nagyítani, ki tud kerekíteni egy ártatlannak látszó hírt is. Mások is írtak a zsurnalisztikában kedvelt apró színeseket, Szép Ernő is, Nagy Lajos is. Körmendi tehát magyar hagyományt folytat kifogyhatatlan történeteivel, amelyekben a mese könnyűszerrel ömlik, a színeket váltogatja, a komort a derüssel. Jórésztben impresszionista-naturalista-realista – helyenként groteszk elemeket felvonultató – pillanatfelvételek, vázlatok, karcolatok ezek a művek. Írójuk szintetizáló elme.

A továbbiakban – címek híján – néhány téma körülírásával igyekszem szemléltetni a kötet élethelyzeteinek, magatartásformáinak, jellemeinek bőségét. Figyeljük csak meg a részletekben a szépséget és az egészben a szellemet!

Érdekfeszítően írja le a klasszikus hármasság szerkezetében egy figurás fiatalember (11) – mint ahogy utóbb, a befejezésben kiderül – undorító viselkedését. A magát fogyatékosnak álcázó csaló pingponglabdákból készített muris figurákat ajándékozgatott önsajnáltató cédulákkal egyetemben a vonat fülkéiben, főleg a nőutasokat megcélozva. Fizessenek az emléktárgyért 300 forintot a süketnémának, szolt a szívhez szóló üzenet. Az írot bántja, hogy „*itt nincs egyetlen nemes lelkű ember*”, hogy „*nem segítenek rajta.*” Annál nagyobb a megdöbbenése, amikor visszafelé, az állomás gyorséttermében felcsattanó röhögésre lesz figyelmes. A jóhiszeműség vámszedője, „*Egy fickó mesélt valamit nagy hangon.*” Az író „*megtapasztalással*” óv, félt, int, felkészít bennünket.

A nyugdíjas sorsra való berendezkedés mély megértésén alapszik a nyugdíjas kertje (13) témájú humoros feldolgozás. A bevezetés arról tudósít, hogy az író találkozott egy emberrel, „*aki vett egy kertet, miután nyugdíjba ment. Sok-sok meggyfát ültetett. Épített egy kis házacska, kutat is fúratott. Egyszer aztán arra ment ki, hogy ellopták a szivattyúját. Néhány hét múlva feltörték a kunyhóját.*” A tárgyalásban „*felhőnyi madár*” eszi le a meggyet. Hiába a madarakkal való gigászi küzdelem, mindig túljárnak a gazda eszén. Még finom politikai felhangot is kap a történet, hogy hitelesítse a kor, amelyben született: „*másik ágra szálltak le: „Mint a politikusok választás után”*”. A nagy kálvária, a sok hűhó után bölcsen hangzik a befejezés filozófiája, életfelfogása: „– *Azért csak jó ez a kert – mondta fáradtan. – Üljek otthon, és várjam a tévésorozat végét? Meg az enyémet?*”

Egy „*teljesen új, frissen elkészült intézet*” „*fehér öltönyös, nyakkendő, csontszínű cipőben álló*” fűtője (16) oly hozzáértéssel beszél a kazánokról, hogy szinte mesebeli hősként érdemli ki csodálatunkat. Vele szemben az egyik megyei vezető képezi a

kontrasztot, a feltűnő különbséget: „– *Lássa, milyen értelmes?*”, „*Tudhassuk, kicsoda?*”. Az olvasónak olyan jóleső, kellemes a Körmendi-próza csattanója, mint valami Fazekas Mihály-os, Lúdas Matyi-s elégtétel: a vezetettek is Emberek! „*Az ember, akivel találkoztam, szép lassan a többiek fölé magasodott, a városi, megyei és minisztériumi potentátok pedig szemmel láthatóan zsugorodni kezdtek.*”

Körmendi könyvében mindenféle ember van, mint egy nagy mezővárosi búcsú színes forgatagában. Jó is, rossz is, vegyesen. Közönséges és emelkedett élethelyzetek és annak megfelelő magatartásformák váltják egymást. Hol a tartalom hozza meg a formát, hol a forma a tartalmat. De a teljesség érzetének kialakulásához megíródik *mindaz*, ami szükséges: *pontosan annyi*, amennyi kell, és úgy, ahogy valóban megfelelő.

Megható például, ahogy bemutatja a természet lágy ölén, a berekfürdői strandon pihenő mozgássérültek igyekezetét, suta ügyességét, ahogy elfogadják és derűvel szeretik az életet (27). A befejezés így szól: „– *Hú, de fajin! / Az asszony akkor már úszott, egy kézzel, egy lábbal. Újabb tolokocsis jött, mindkét lába hiányzott, ügyesen beletornászta magát a medencébe, s megszólalt. / – Jaj, még a lábam sem érte a földet! / A sérült férfi és a többiek úgy nevettek a fajin vízben, hogy még a feketerigó is felrebbent.*”

Az író a megyeszékhely sétálóutcáján találkozik egy idős erdélyországi muzsikussal. Emberbarátságából egy korsó sörrel kínálja meg a képzett zenészt, valaha elismert művészt, aki átjött az anyaországba, hogy az összekalapozott pénzt hazaküldje munka nélküli családjának. Vonaton alszik, állomáson. „*Amikor a hegedűs az utolsó sorhoz, a „Ne hagyj elveszni Erdélyt, Istenünk!” szövegrészhez ér, ismét kövér verejtékcseppek gördülnek alá homlokáról. De ha jól megnézi az ember, nem csak a homlokáról.*” Így fejezi be az író a szomorú karcolatot (28).

Remek sztori a sztoriban! A formai változatosságra, bravúrokra is folyton törekvő író kitűnő figurákat varázsol elének ezúttal is, de talán csak az í-ző tájnyelvűség kedvéért készíti el az illatokra érzékeny ember rajzát. Bőrbajuszú semmit nem vesz az üzletben, csak azért megy be, mert érezni akarja a jó vaníliaillatot. Ebből a bagatell ötletből a magatartások remek paródiája lesz. Miközben az elképesztően hatalmas termetű boltos idegesen fal, és rá-rámordul a pult mögül, őbelőle – nagyokat szippantgatva a bolt levegőjéből – valósággal ömlik a szó. Körmendi nyelvi bátorságát csodálhatjuk, amikor hőse – mintegy a karcolat betétjeként – izes szavakkal kerékgyártó inaskora kocsmázó mesteréről adomázik („*felesége*”, „*süssil*”, „*tettik*”, „*szípen*”, „*iccaka*”, „*ítellel*”, „*ítke*” stb.) (55).

Körmendi Lajos a jellemképek alkotásának nagymestere! A bivaly pap (65) alakja egy fenyegyerek. Itt is egy jellemkép expresszív parádéjával állunk szemben: gazdagon zuhognak egymás után a tartalmi erősítés, az állandó fokozás szebbnél szebb színei! Először a fiatal pap a „*fenevad*” farkaskutyát szelídíti meg, hiába rontott az az idegenre „*tajtékozva*”, „*ugatva*, *vicsoritva*”. „*Az atya keményen a házőrző szemébe nézett, s mély, öblös hangon ugatni kezdett. Az eb döbbszenten torpant meg, s némán farolt, csak néha-néha vakkantott vissza gyámoltalanul. A házigazda is kiugrott a házból, hogy kimentse a tisztelendő urat szorult helyzetéből, ám csak földbe gyökerezett lábbal nézte, ahogy legendásan vérszomjas kutyája a farkát a lábai közé húzva, szűkülve elkotródik az udvar mélye felé.*” Aztán a házszentelés után asztalhoz ülnek. Az unicum dicséretére egy szép –

sőt: briliáns – imádságot kerekít ki a pap az „aranykereszt”, a „mártírok bíbor színe”, az „istengyerek kegyelme”, az „édesanyánk megszentelt emlőjéhez hasonló” „kebelforma” jegyében. Végül a vörösborok és a fehérborok elfogyasztása utáni pillanatokra is tartogat fényes csattanókat az író: „Másnap a férfi elragadtatva beszélt munkatársainak az új plébánosról. – Nekünk ilyen bivaly papunk még nem volt! Még az én karomat is lenyomta szkanderban, pedig ez eddig senkinek sem sikerült!”

A kötet központi témája – akárcsak Boccaccio dekameronjában – a férfi és a nő vonzalma, de ez a szex – akárcsak Boccaccionál – inkább csak testi kapcsolat, mint lelki viszony.

Az író „megéneklí” azt, akinek „a szex két óráig tart”(32), aki „megkérte a lány kezét” (34), akinek „a nő tulajdonképpen egy nagy víztömeg” (35), aki „jó húsz esztendővel fiatalabb nőt vitt a házhoz” (41), aki „soha nem csalta meg a feleségét” (43), aki „szexuális készletésű” gyógyszerrel szedett (54), akinek „leszóltak a magasból” (59), aki „még most, jóval ötven fölött is naponta...”(71), aki „szomorú, félmeztelenül táncoló” gyereklány (77), akik mellől húsz évig sem halt ki a nyolcvankét esztendő öregasszony, akivel „eltartási szerződést kötöttek” (78), aki papucsférj volt (108), a „pity-puttyos” embert, aki özvegy lett (110), a boccaccio-i furfangot eszünkbe juttató öreg férjet, aki maga „veszi meg azt a tudja mit az asszonyka tudja kiének” (123), azokat, akik viszik utána a gyereket (130), aki katéteres középkorú (151), akinek kilesték a gondolatát (152), az öregasszonyt, aki megátkozza a férjét, akivel tizenöt éve házas (160), aki „egész úton a lányokkal piszkálta a sofört” (172), aki maga az „Istennő” (177), akik az autóban szerelmeskedtek (178), aki fehérmájú (182), a bajuszát rágcsáló felszarvazott férjet (183), akit Rózsának hittak (185), a vén bolondot, aki „huszonhárom esztendő bombázót” vett feleségül (188).

A negyedszáz történetéből kiemelkedik a kutyaütő ember (49). Már-már az izléstelenség határát súrolja, ahogy az alkalmi szexelő elmeséli a kalandját. Az író ebben az írásában az erkölcsi gátlástalanságot jeleníti meg. „– Hatalmas szája volt! – mesélte később a férfi barátainak. – Rám tapadt, mint egy budi-pumpa! Micsoda telivér kanca! / Pillanatok alatt az ágyban hemperegtek. A nő már a meztelen férfitest látványától is sikoltozni, nyüszíteni kezdett. A férfi megrémült: még azt hiszik a szomszédok, hogy gyilkolom, gondolta. Aztán átadta magát az élvezeteknek, büszke volt magára, hogy így meg tudja visittatni ezt a telivér kancát.” Az író számít ránk: ítéljen a jóérzésű olvasó is!

Körmendi több története a kocsmában játszódik vagy ott kezdődik. Többnyire jókat beszélgetnek ott, s épületes dolgokat találnak ki. Van ott olyan figura, aki félt a feleségétől (24), akinek „a feje nem két lábra való” (61), vannak, akik bombával viccelődnek (63), sajátos a vidéki és a pesti ember esete (69), tragikus a zuhéra ivóké (86), vannak, akik a szű-szarról cserélnek eszmét (105), van, aki soha nem volt szabadságon (128), aki potyautas (145), aki elvonókúrás (179).

Körmendi mindenkire oda tud figyelni. Ismeri azt, aki „megjósolta a rendszerváltást” (18), azt, „aki megrendítette a Szovjetuniót” (38), ismeri az amerikai magyart (74), a fájó Trianon-émléket (72), a rongyembert (99), a hazaszeretetet (107), a „legendásan vörös beállítottságú” tanárt (113), a régi ünnepeket (143), a Cigány és a képviselő esetét, ahol is értik a viccet (118), tudja, mit jelent „a tegnapi múltkor holnapján” gyermekszájszöveg (131).

Összefoglalva megállapíthatjuk, Körmendi Lajos nagykunsági kisnovelláinak legtöbbje közvetlenül a hétköznapjainkról szól, és etikai ítéleteket vázol fel. Az író a *Találkoztam egy emberrel...* ciklusának őszinteségével, frissességével, azaz az *Édes otthonnal* (2007) a magyar mozgékony kispróza kiemelkedő nagymesterévé fejlődött.

A kötet impresszionisztikus, esetleges, laza kohéziójú egészére tekintve – a történetek hőseinek sorrendjét a pusztá véletlen hozta össze Körmendi Lajosnak; ezt a laza egységet maga az eleven nagykunsági gondolkodás, a „barbaricum” stílus ad hoc produkálta – elfogadhatjuk a másik jó barát, Sárándi József találó megjegyzését is: „*Körmendi Lajos kétpercesei korunkat megjelenítő érdekes mozaik-regénnyé álltak össze. Körmendi művészete azt igazolja, hogy a 21. században a novella már csak így, egy rövidebb formában újulhat meg.*”

Körmendi Lajos interjút ad Dr. Örsi Juliannának – Karcag, 2002

Rideg István

HAJLÉKTALANOK

Sorskérdések és Rott József Zsord című novellája a szegénységről

Tisztelet, biztonság, önbecsülés, öntudat, önvédelem, függetlenség, szuverén helymeghatározás: először örömmel hallgatjuk Sólyom László köztársasági elnökünk felemelő komoly-okos István király napi szavait, a „küzdj és bízz” magyar, madáchi szózatot. *„Az egész világot behálózza egy sűrű kommunikációs háló, zúg-zizeg, felfoghatatlan sebességgel áramlik rajta a hír, a pénz, a tudás. Szinte félelmetes, mesterséges világ ez. És mindenütt légifolyosók, szárazföldi folyosók, emberekkel és árukkal tele. És most nekünk ebben a globális világban, ebben a globális perspektívában kell elhelyeznünk Magyarországot, és innen nézve jó döntés volt, szükséges döntés volt, hogy az Európai Unió tagjává lettünk.”* Utána szorongva halljuk azt is köztársasági elnökünkötől: *„sokan szenvednek a rendszerváltás elkerülhetetlen gazdasági következményeitől.”*

Miközben bizakodunk az államfőnkkel együtt, hogy majd *„megtaláljuk életünkben azokat az értékeket, amelyekért érdemes élni”*, azonközben – kemény világ ez – elszörnyedve, hátborzongató érzéssel tesszük le asztalunkra Rott József madáchos, eszkimó-világos fénytörésű Zsord című novelláját. Ott lenn már vége az életnek, ott nem születnek új eszmék, ott a vegetáló szenvedésben szinte teljesen elérvénytelenedett a „küzdj és bízz” szózat. Az a Zsord a mű végén *„Reszketve fölnezzett az égre: az este, akár egy piszokfolt, szétkenődött az ágak között, megszurkította a tájat, és bemocskolta előtte a világot.”*

Hölgyeim és uraim, ahogy az idő téliesre váltott, fordult, ugye jó itt benn a fűtött szobában szöszmötölni? A nagykabátban, bundában kiszaladni a piacra, a boltba ezért-azért, s közben megrántani a vállunk, ha a sarkon kukázókat látunk, ugye jó öntelten odamondani az égből: „Maguk tehetnek róla!”?!!

Könnyű-e a lelkiismeretet elaltatni: cinikusan, sőt ellenségesen?! Tudjuk-e, az emberi önbecsülésnek milyen szintjére süllyedt le az az embertársunk, aki onnan él: eszik, iszik, takarózik?! A kukából.

Sokunk köz- és magánérzetét, erkölcsi érzékét nyugtalanítja a hajléktalanok sorsa.

Mert több, nem jelentéktelen (de eredményét tekintve inkább csak tünetkezelő) segítettől eltekintve mi övezi őket, a hajléktalanokat? Sajnálát, tehetetlenség, majd közönyt, bizalmatlanság, ellenszenv, gyűlölet, vád, sőt: az okozók vádolása. A fő vád: ha a Kádár-rendszerben nem volt jellemző a hajléktalanság, akkor csakis a társadalom, a rendszerváltás az oka; a rendszerváltáskor „ellopták” az országot, a kevesek kezébe kerültek a javak, amiket egy nép termelt ötven év alatt; majd az utcára kerültekből nyűgök lettek, és bizony az lenne a legjobb, ha nem is lennének, ha ma egy csapásra, hoppra eltűnne 400.000 munkanélküli, és nem lenne 40.000 hajléktalan!? Hát ilyen lenne az ellenerő nélkül beköszöntő globalizmus, kapitalizmus, imperializmus?!

Túl nagy volt a fejlődés ára!

Ma már többen vallatóra fogják a rendszerváltást, az 1990 utáni magyar társadalmat: amelyikben az egyensúly megbomlott, és ma már szét vagyunk szabdalva.

A szociológus Ferge Zsuzsa közli 2002-ben: hárommillió a legrosszabb helyzetben levők, a létminimum alatt élő emberek száma, és húsz százaléuk: roma.

Hova jutottunk, kérdezi a költészet nyelvén Katona Judit, maga előtt látva a Nincstelenek áradatát:

*„Halkan jönnek. Otthonukból kiverten:
fejük, testük és szívük is fedetlen.
Naponta jönnek. Ismerem a neszt jól.
Mind kenyérhéj és rongy után kutat.
Félig elszívott csikked fölszedi,
feje inog, halk szusszanása pára.
Kabátja lóg, cipője nincs befűzve,
fűzője sincs, s talán családja sincsen.
Csak jönnek, jönnek, sápadtan, meggyötörten,
ha egy kidől a sorból, jön a másik.
Sírjuk fölött majd hófehér dér virágzik.”*

Katona Judit nem éhséglázadásról vizionál, mint a felelős politikus, hanem csak értelmiségként nyilvánítja a véleményét.

Egyfelől: fogy a magyarság, jósolják, ötven év múlva már csak 6 millióan leszünk!

Másfelől: eszkimó-lét sok felebarátunknak – egy-két kiadós kemény tél: és akkor magától megoldódik majd a hajléktalan-helyzet?!

Hát *ennyire nem kellünk* a kutyának se? Hát hol van az az ígért szociális védőháló?

E hontalan magyarok sorsa talán még szomorúbb, mint azoké a magyaroké, akikért oly lázadón kiáltott Sinka István a *Vádban* (1939), a *Hontalanok útjában* (1943) és a *Kadocsa, merre vagy?*-ban (1943).

A „csillagszóró századelő”, Györffy István, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Móricz Zsigmond, a népi írók kérdése még az volt: hogyan lehet a mélységből felemelni az embereket? (És népi kollégiumokkal tízezresével kerültek be az értelmiségbe a parasztfiatalok!) Ma a kérdés: hogyan lehet védekezni a globalizáció kártételei ellen, azaz eredendően értékőrzők, értékteremtők vagy fogyasztók legyünk-e? (Mert úgy látszik, a fogyasztó-társadalom is újratermeli a népnymort.)

Móricz Zsigmondnak lenne hát igaza, mindenekfelett, aki így zárja Rózsa Sándor regényét 1942-ben: „– *Mindönnek vége lősz, csak a szögénység marad örökké?*” Ezek a regénybeli Rózsa Sándor utolsó szavai. Tény és való: egyelőre *vágválom vagy cinizmus* igazságos és biztonságos Magyarországról beszélni. Sinka István „alulsó Magyarországa” sajnos, megint a kertek alatt csőrömpöl, és sajnos, megint egyre időszerűbb „sorstalanság”.

Ilyen háttérérzékenységgel, problémaérzékenységgel – és mély lélegzettel – vegyük kézbe újra Rott József letett remekművét, a *Zsordot*. A hajléktalan, emberhez nem méltó élet leletét. Nézzünk bele, és látni fogjuk, a szegénység sorsának írói vallatása milyen totális dezillúziót szült. (De ezen mit csodálkozunk – nyugtathatjuk meg máris magunkat

– előtűnk a tévé bemondta és bemutatta: 2005. október 15-én Ruandában még ember-
evőket tartóztattak le; mit vagyunk hát úgy oda?!)

Minket sokkol a *Zsord* témája és mondandója, és írójának az a hallatlan beleélő,
empatikus készsége, tehetsége, amivel megragadja ezt a perifériára szorult sorsot. Lehet,
nem mondom jól: fogyasztói társadalmat (engem, téged, minket) ragad meg és szembesít
ez a mű egy *katasztrófaélménnyel*. Akkor, amikor a világon minden hatodik ember
szegény, és amikor nálunk is mintha megbukott volna a gazdasági növekedés eszméje. Ezt
jelzi: a nagy tőkebefektetések nem járultak hozzá az adósságállományunk csökkenéséhez
sem. Ezt jelzi: óriási szakadék keletkezett a vagyonosok és a nincstelének között...

No, és milyen dimenzióba kerülhetünk, ha az Északi-sark jege elolvad: mire jó a fejlődés?!

Ha a történelmi életünk szembe megy az egyedi, empirikus életünkkel? Ha a szegé-
nyeknek, az igazán rászorultaknak nincs gazdasági forrásuk? Biztos, hogy lineáris az em-
beriség fejlődése, jövője? Vajon a nagy leszakadás retrográd fékje gyógyítható-e, vagy ma-
gával rántja a magasban repülőket? Vagy csak *maga a Földgolyó kényszeríthet változásra?*

„*Magyarország szekere elakadt*” – közli a volt miniszterelnök. Tényleg kiáltó az, hogy
adott egy olyan társadalom, amely a *Zsord* novella világát ki tudja termelni. Ugyanis a
Zsordban négy hajléktalan, Zsord, Zajkó, Murdi és Tinót létharca zajlik. És Zsord (a nevek
hanghatása hangulat- és jellemfestő) gyilkos és áldozat kell legyen egyszerre ebben a
küzdelemben, hiszen a függvényben középen helyezkedik el.

Rott Józsefnek egészen egyedi, eredeti témája és mondandója van e mai világ vallatása
során a sokkoló valóságról s a hazai nyomorról, egy szeméttelép négy lakójáról, akik élet-
halálharcot vívnak egymás ellen a megmaradást jelentő csekélyke potyadéért: hulla-
dékért, élelemért.

És: mindez bárhol, bármikor, bármelyik korban, egyetemesen lehetséges!

Rott József sem politikus, ő is csak látó értelmiségi, mint az idézett költő. Közéletisége
tehát nem a politikustól elvárható felelősségben, hanem csak a véleményében nyilvánulhat
meg. Kvázi kikövetelheti a politikus felelősségét írói-művészi véleményformálásával.

Az egymástól is szenvedő hajléktalanok frusztráltak keresik, verik, ölik meg a másikat.
Zsordban egyszer még fellobban az emberi vagy anyagi hajlandóság („*boldogsága
elvakulttá tette*”); de ezzel éppen akkor él vissza, fel sem ismerve Zsord e szándékát, a
nálánál is esetesebb Zajkó, akit Zsord – mint erősebb a gyengébbet – végül megöl. Kora
tavasztól késő őszig minden elvégeztetik, ez az életben maradás farkastörvénye. Zsordnak
is el kell pusztulnia, a nála erősebbek, Murdi és Tinót végeznek vele.

A nyolc részegységre tagolt cselekmény és kompozíció szigorúan tömör, a stílus
felesleg nélküli. Semmi bőbeszédűség. Az ősemberi hiéna-létet az ökológia irányítja.
Félelmetes a kórkép: ez a keserű megélhetés, ez jutott neked, ember! A novellabeli világ
olvastán mindig érezzük az önmagánál való többletjelentést, a már-már szimbolikus intést
a külső, való világunkhoz. Szinte egyetemesen.

Az 1. szövegegységben rögtön kitetszik a hierarchia. Zsord „*Mustáros tubusra lépett,
fulladozva fölemelte, s a szájába préselte az alján lelt maradékot*”. Erre „*Szapura
szuszogást hallott a háta mögött: a töpörödött fejű*” Zajkó várta, hogy ráengedje a
„*maradékra*”. Zajkó a Zsord által „*lerágott és elhajított*” csirkeláb, a „*csont után vetette*

magát." Zsord elüzi a „fogát csattogtató Zajkót”, és otthon alkot magának: „Kiválasztott két terebélyes galagonyabokrot a szemétdomb és az erdő találkozásánál”. Élettapasztalatból ügyelnie kell: „ne legyen szem előtt”, s „Nem szabad kutyaólnál nagyobb helyiséget építeni.” „Régen tapasztalt melegség járta át” otthonában. Boldog?

Az írói stílusszerkesztés rangját ebben a novellában főleg az intenzitás biztosítja. Rott József igen gazdaságosan, pontosan bánik az információk fokozatos adagolásával. Nem egyszer feltűnően a rút és a fenséges találkozása, ellentétezése teszi hatásosan élményszerűvé a táj vagy a „lélek” jellemzését. Íme egy példa: „A nap már leereszkedett a hegyek mögé, ám a kihunyó fények még itt is, ott is megcsillantak a zacskókon és üvegserepeken.” Realista-naturalista valóságközelsége így még megdöbbentőbb!

A 2. részben Zsord és Zajkó kapcsolatának bemutatásakor felfedezzük a kialakult szeméttelpepi szokások összetettségét és ellentmondásosságát is. Zsord „végszükség esetén szokott eltávolodni a vackától.” Most azonban meg akarta osztani ételét Zajkóval, ezért „rikácsolva hadonászott, evést mímelve mutogatott és rimázkodott, míg a másik ábrázatáról eltűntek az eszelős félelem mélyesztette ráncok, de még akkor sem értette, mit akar tőle”. Zajkó aztán hátulról „görnyedten” követi, s „kiéhezve várja az ételt.” Zsord segítene Zajkón, de ezt képtelen tudtára adni, illetve Zajkó képtelen felfogni. Ezért Zajkó inkább a kunyhót akarja megdézsmálni. A következmény: Zsord megveri őt és elüzi. „Boldogsága elvakultta tette” Zsordot, olvassuk. Ez a narratív mondat nagyon tömör megállapítás ám, mert egyszerre tartalmazza a boldog, az emberségből megmaradt segítőkészséget és a végzetes óvatlanságot, ami majd megbosszulja magát. Hiszen Zsord éppen emberi, segítő szándéka miatt most már nem lehet biztonságban összetakolt otthonában. El kell rejtenie a kunyhóját a másik elől. A 2. részben megtörtént az emberi szolidaritás veresége, a humánus végzetes kiüresedése, többé nem találkozunk vele.

A 3. részben bekövetkezik Zsord fizikai veresége is. Egy új szemétdombot védene meg Murditól: „– Eriggyé onnyét! – rontott rá acsarogva.” De Murdi, az erősebb eltöri Zsord kezét.

Célzatos: a szereplők lelkéről – Zsord kivételével – semmit sem tudunk meg. Nála is csak jelzésszerűen sejtettünk meg valamit. De érezzük: lelkiekben valamennyien elvadultak. Zsord visszafordíthatatlan leépülése, fizikai állapotának romlása most kezdődik el. (Zajkóé már régebben elkezdődött: „Zajkó feküdt eltátott szájjal a füstölgő fadarabokon; fogai hiányoztak, horpadt ábrázatán véraláfutás kéklent.”) Fokozatosan mélyül az ősemberi állapotok lefestése. „Hiába szaglott a sarokba kotort maradék, elhagyta az étvágya” – olvassuk Zsordról, aki félelmében csak „Kikúszott a csörgő-zörgő szemétre”, „Beszakított egy tócsát, lehasalt, s meg-megpihelve hosszan szürcsölt.”

A 4. részben már március-április lehet, hiszen rügyeznek a galagonyabokrok: „az éhség messzebbre parancsolta” Zsordot, „rosszul forrt össze” a csontja, lába elsatnyult már, mégis éhségében leszámolásra szánja el magát: „vasrúd akadt a kezébe”, de megijed, „A lerakóhely közelében kicsúszott a kezéből a vas.” Murdinak társa akadt Tinót személyében. „A leömlesztett, gőzölgő szeméten két alak mozgott; Tinót magasabb volt Murdinál is: fogai fehérlettek, ahogy harsányan megszólalt. Murdi válaszolt neki, mire fölnevettek.” Zsordnak érzékelnie kell: a többséggel, a fizikális erőfölénnyel, az öntelt, kicsattanó egészséggel szemben csak alulmaradhat.

Erős időváltással a következő bekezdésben már nyári verőfény van. Nagy idő telt hát el a szeméttelenen: négy hónap. Most már Zsord éhségének fokozatait figyelhetjük. „Éhségét már nem csak a gyomrában, gyöngülő végtagjaiban is érezte,” „A galagonyát félreletten behabzsolta, más ennielőre alig volt kilátása,” „Délutánként félajultan a fáradságtól, rendre földalta a reményt. Éhségét azzal a pár falattal ütötte el, ami hazafelé az újába akadt,” „csupán egyetlen üresen szagló szardíniásdobozra és pár penészes kekszre akadt.” Kénytelen lesz egeret főgni a szardíniásdobozzal. Az író művészi elhallgatással váltja ki mély döbbenetünket afelett, hogy Zsord egeret evett: „Még mocskos volt a szája, mikor Zsord újból kihelyezte a dobozt.” E rész végén felbukkan egy pillanatra Zajkó is. A leépülés folyamata nála is tovább mélyül: „szeme kidülledt az elmúlt hónapok során, hólyagos bőre kilátszott a ruhája szakadékain.”

Az 5. részben a „makacs északi szél” és a „fagy” októbert, novembert sejtet: „Zsord reszketett, keze hasogatott”, „már vaksi szemére, az orrára is egyre kevésbé számíthat”, de még van annyi ereje, hogy a nála gyengébbet elűzze: „Délájban papírba ragadt főzelékre lelt, azt nyalogatta, mikor fölfigyelt az idegesítő hangra: Zajkó szuszogott mögötte fölpuffadt innnyel, homályló szemmel. Rikácsolva megfutatótta.”

Nem tudni, talán a képzelete játéka vagy Murdiék gonoszságáé: „a füstön túl meglátta a szemétszállító teherautóra várakozó Murdit és Tinótot, akik mintha intettek volna neki.”

De Zajkótól menekülve hiába könyörög élelemért Murdiéktól, azok szóra sem méltatva leütik: „Murdiék serényen kotorászták a szeméthalmot. Mikor lehajoltak egy-egy falatért, Zsord akaratlanul is nyelt. – Ennyem! – közeledett támoltyogva. – Aggy ennyem! Valami homlokodon talált, és elterült.”

A 6. rész közvetlenül az előző folytatása. Zsordnak a függvény, a hierarchia közepén egyaránt kell tartania Murdiéktól és Zajkótól. „Álmában nem bírta tartani a vizeletét: nadrágja nedvesen tapadt az ágyékához”, „Bemászott a kalyibába, s maga köré húzta az alomnak gyűjtött újságpapírt” – olvassuk elesettségeről. Megtudjuk, ráadásul az alattomos Zajkó bosszúból felgyűjtja rá a kunyhója deszkatetejét. Oda az otthona.

A 7. rész azzal kezdődik, hogy Zsord „Arccal feküdt a szemében”. Félig rothadt alma kerül kezeügyébe.

„A lába közé húzta az almát, és habzsolni kezdte. Szakállába beletapadt az erjedt, barna pép.

- Amma! – hallotta.

Zajkó állt fölötte; kifordult irányában fogcsónkok feketedtek.”

Most már Zsord is úgy reagál, ahogy vele tették Murdiék: nem ad enni sorstársának, a halálos ellenségének. Sőt: egy kővel leüti, és bezúzza Zajkó koponyáját. Hulladékot kapar a tetemre. Emlékezete kihagy: kunyhóját nem találja, „Szélütöten állt, nem emlékezett, mi történt az otthonával.” Zajkó tetemét keresi, de nem leli. Zsord leépülése és elpusztulása az utolsó fázisba jut.

„Bakancsáról levált a talp, nadrágja kifeslett, meghallotta a teherautó zúgását. Lógó nyállal, krákgogva bukkant elő.

- Murdi! – hörögte. – Hé!

Hangját elnyomta a lezúduló szemét; Tinót megcélozta egy vasdarabbal, Murdi mérgesen toppantott. Visszatámolygott a füstbe. Pár méterre az első zsarátnoktól elvágódott, és eszméletét veszítette.”

A zárlatban, a 8. részben még magához tér Zsord, de már csak „Négykézláb vánszorogott”, „üvegcserépbe tenyerelt”, „most sem látta a kunyhót”. Már csaknem agonizál: „A szájába gyürte a szakállát, és leszopogatta róla a deres, ragacsos masszát.”

Beáll a tél: „Porhó szitált.” A novella utolsó mondata: „Reszketve fölnevezett az égre: az este, akár egy piszokfolt, szétkenődött az ágak között, megszűrkitette a tájat, és bemocskolta előtte a világot.”

Nem kétséges, Zsord szegény hajléktalan sorsa, keresztje „Íme, beteljesedett” – ahogyan e kínban Jézus Krisztus is sóhajtáná.

Rott József *Megszállók és megszállottak* című kötete 2005-ben jelent meg a Barbaricum Könyvműhelyben, Karcagon. Kilenc válogatott novellát illetve elbeszélést tartalmaz, de valamennyi szövege a szomorúságból szabott. Azt sugallja: nem hálás a megváltott világ.

A rohanó kor, a hirtelen jött hajszák megnyomorítanak. A kötet legjobb novellája a Zsord című sorskép. Szokatlan módon, sokkolón, a látvány és a láttatás erejével sarkítóan is hozzá lehet szólni egy szükséges nemzettudat megteremtéséhez, amikor egy nemzet nem egészséges.

Hiszen hasadhat-e tovább a tudat? Adhatja-e még alább az ember, aki a Zsord szintjén már mi is? (Ajánlás: „vedd és olvasd” újra Madáchot! De kérdés: vajon lesz-e megnyugtató akarat és lehetőség a kísértő szociális katasztrófa megakadályozására, megelőzésére?)

... És a *Vég* „ül”? Feleletül tudatom, hogy az egyik egykori orosházi gimis osztálytársam, Czabarka Gyurka, a matematikus – ha még él: hatvanöt éves – hajléktalan lett, és nyoma veszett, mert „a legnagyobb rabság a nyomor”, és hát ugye: „áldozatok nélkül nincsenek élvezetek”... Pedig a jézusi értelemben kellene pártolni a szegényeket.¹

Felhasznált irodalom

- Rott József:* Megszállók és megszállottak. Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 2005. Zsord, 143–152. p.
- Katona Judit:* Nincstelenség. Szegedtől Szegedig Antológia, Bába Kiadó, Szeged, 2005. 151 p.

¹ Az írást Rideg István 2005. december 5-én írta.

2006 évi közhasznúsági beszámoló

MTA JNSz M. Tudományos Egyesület
5000 Szolnok, Kossuth tér 4.

**A Magyar Tudományos Akadémia Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos
Egyesület 2006. évi közhasznúsági beszámolója**

a.) Számviteli beszámoló

A 2006. évi beszámoló mérlege (ezer Ft-ban)

Sorszám:	Tétel megnevezése	Előző év	Tárgyév
1.	A. Befektetett eszközök		
3.	II. Tárgyi eszközök		
5.	Forgóeszközök	26	736
9.	IV Pénzeszközök	16	734
10.	ESZKÖZÖK (AKTÍVÁK) ÖSSZESEN	26	736
11.	C. Saját tőke	14	455
13.	II. Tőkeváltozás/eredmény	380	
15.	IV. Tárgyévi eredmény közhasznú tevékenységből	-366	455
19.	F. Kötelezettségek	12	281
21.	II. Rövid lejáratú kötelezettségek	12	281
22.	FORRÁSOK (PASSZÍVÁK) ÖSSZESEN	26	

A 2006. évi beszámoló eredménylevezetése (ezer Ft-ban)

Sorszám	Tétel megnevezése	Előző év	Tárgyév
1.	A. Összes közhasznú tevékenység bevétele	38	2302
2.	I. Pénzügyileg rendezett bevételek	38	2302
3.	1. Közhasznú célú működésre kapott támogatás	38	
5.	b) központi költségvetéstől		
6.	c) helyi önkormányzattól		100
8.	e) egyéb		118
10.	2. Pályázati úton elnyert támogatás		1626
11.	3. Közhasznú tevékenységből származó bevétel		
12.	4. Tagdíjból származó bevétel		54
13.	5. Egyéb bevétel		4
18.	C Tényleges pénzbevételek	38	2302
20.	E. Közhasznú tevékenység ráfordításai	404	1847
21.	1. Ráfordításként érvényesíthető kiadások	404	1847
23.	2. Ráfordítást jelentő eszközváltozások		
31.	G. Tárgyévi pénzügyi eredmény	-366	455
32.	1. Közhasznú tevékenység tárgyévi pénzügyi eredménye	-366	455
39.	K. Tárgyévi eredmény	-366	455
40.	1. Közhasznú tevékenység tárgyévi eredménye	-366	455

b.) A költségvetési támogatás felhasználása

2006-ban több sikeres pályázatot beadtunk, amelyek támogatást nyertek. Ezeket az összegeket a pályázatban megfogalmazott célokra használtuk fel. A „Nemzedékek kutatóúton” ROP 3.3.1. támogatású projekt megvalósításához előleget kaptunk, amelyből időarányosan használtunk fel összeget. Minden pályázati pénzzel határidőre elszámoltunk, illetve a 2007-re átnyúlókkal elszámoltunk.

c.) A vagyon felhasználásával kapcsolatos kimutatás

2006-ban kiadásainkat bevételeinkből, támogatásból és tagi költsönből fedeztük., Vagyonfelhasználás nem történt (előző évben vagyon nélkül vette át az egyesületet az új vezetőség).

d.) Cél szerinti juttatások kimutatása

Bér kifizetés megbízási díj formában a „Nemzedékek kutató úton” projekt keretéből történt 1 kutató csoport vezetőnek és egy diáknak (75.000 Ft+25920 Ft) A járulékot is megfizettük utána.

e.) Helyi önkormányzattól kapott támogatás és annak felhasználása

Az egyesület 2006-ban 100 ezer Ft költségvetési támogatásban részesült (működésre) a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzattól.

A Szolnoki Önkormányzat idén nem nyújtott támogatást az egyesületnek.

f.) A szervezet vezető tisztségviselőinek nyújtott juttatások kimutatása

Egyesületünk vezető tisztségviselőit juttatásban nem részesítette.

g.) A közhasznú tevékenységről szóló rövid tartalmi beszámoló

Az MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület beszámolója a 2006. évi munkájáról

1. A szervezetünk megújult. 2006. év elején a bíróságra benyújtottuk a szükséges dokumentumokat (változás bejelentés, közhasznúsági jelentések stb.) és az ügyészség kérésének is eleget tettünk. Év elején dr. habil. Örsi Julianna elnök és dr. H. Bathó Edit alelnök megkereste Jász-Nagykun-Szolnok Megye közgyűlésének kultúráért felelős alelnökét és kérte az egyesület támogatását és a Jászkunság folyóirat megjelentetésének elősegítését. Egyesületünk 100.000 Ft működési támogatást kapott. A Jászkunság folyóirat megjelentetését üdvözlötték, de 2006-ban támogatni külön nem tudták.
2. Egyesületünk 2006-ban az alapszabályban is rögzített módon és célokért működött. Megtartottuk a közgyűlést és az elnökség (a számvizsgáló bizottsággal együtt) is többször ülésezett. 2006. évben tovább növekedett egyesületünk taglétszáma. Év végén nyilvántartott taglétszámunk: 65 rendes tag és 1 tiszteletbeli tag. A

- működéshez kapcsolódó gazdasági-pénzügyi feladatok megkívánták, hogy Tóth Albert alelnökünk mellett Kapás János Zsolt is bekapcsolódjon a munkába.
3. A Jászkunság megjelentetése egy 1956-os emlékszám kiadásával sikerült. A kiadáshoz a Nemzeti Évfordulók Titkárságánál és a Jász-Nagykun-Szolnok Megye Tudományárét Alapítványánál nyertes pályázataink segítettek hozzá. Ezzel azonban nem megoldott a folyóirat rendszeres megjelentetése, hiszen 100 %-ban ki van szolgáltatva a pályázati esélyeknek.
 4. Megvalósult „A család. Új kutatási módszerek innovációja.” Nemzetközi Interdiszciplináris Tanácskozás Túrkevéen (2006. szeptember 21-24.). Partnerek a rendezésben: Finta Múzeumért Alapítvány, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Túrkevei Kulturális Egyesület). A konferencián közel 100-an vettek részt. Az előadók és résztvevők között a szomszédos országokból (Románia, Szlovákia, Szerbia, Ukrajna) is jelen voltak. 25 előadás (magyar és angol nyelven) hangzott el. A konferenciára megjelentettük az előadások szinopszist. Több előadó power pointos bemutatót tartott. Az előadások anyagának megjelentetését 2007-re tervezzük.
 5. A Szolnoki Főiskola sikeresen pályázott (a pályázat összeállítója dr. Habil. Örsi Julianna - egyesületi elnökünk) és uniós támogatást nyert. A kutatási projektben partnereként veszünk részt. „Nemzedékek kutatóúton. A Szolnoki Főiskola Mezőgazdasági Fakultása és a civil szervezetek együttműködésével megvalósuló kutatási program” ROP 3.3. – projekt. A projekt 2 évre tervezett kutatási és feldolgozási feladat felsőfokú oktatási intézmények hallgatói bevonásával. Az Észak-Alföldi Régió jelenkutatása több kistérségre kiterjed a három megyében. Egyesületünk két kutatócsoport működtetését vállalta.
 6. Nem sikerült nyernünk ICSSZM Esélyegyenlőségi pályázatán, így forráshiány miatt nem valósulhatott meg a „Nők kulcsszerepben. A közélet és a magánszféra szemszögéből.” című projektünk.
 7. A Magyar Tudomány Napja – a megyei rendezvény szervezésében partnerek kívántunk lenni, de a MTESZ-szel kommunikációs zavarok miatt nem sikerült a szervezeti együttműködés megvalósítása. Ugyanakkor tagjaink közül számosan (Bálint Sándor, Csíkos Mihály, Fűvessy Anikó, Kálonics Mária, Kertész Róbert, Nemes András, Örsi Julianna, Vadász István) tartottak előadást. A konferenciát végig dokumentáltuk. Fotóanyagunkat a MTESZ-nek is rendelkezésére bocsátottuk. Szorgalmaztuk az előadások megjelentetését, hozzáférési lehetőségének bővítését. Az elmúlt években megtartott előadásokból válogatnánk be a 2002-2007 Jászkunság gyűjteményes kötetébe. A Magyar Tudomány Napja régiós (Bagi Gábor) és települési rendezvényein (Jászberény, Karcag, Mezőtúr, Tiszaföldvár, Tiszafüred, Túrkeve) is részt vettünk és felkéréseknek megfelelően előadásokat tartottunk.

8. Egyesületünk képviseltette magát a DAB közgyűlésen. Elnökünk bekapcsolódott a DAB vezetőségi munkájába. A DAB vezetősége 2006. februárban Szolnokra látogatott és megbeszélést folytatott a Jász-Nagykun-Szolnok Megye Önkormányzatának vezetőjével és társadalmi szervezetekkel, intézményekkel Egyesületünk pozíciójának javítása érdekében. A munkatalálkozóznak a Szolnoki Főiskola adott otthont.
9. Egyesületünk elnöke részt vett Kolozsvárott az Erdélyi Múzeum Egyesület közgyűlésén. Ez az út lehetővé tette, hogy több civil szervezettel találkozzon és az együttműködésünket felajánlja és kérje. Együttműködési szándéknyilatkozatot kötött az Erdélyi Múzeum Egyesülettel és a Kriza János Néprajzi Társasággal. Az együttműködés lehetséges formáiról, pályázatokról tárgyaltak és meghívta az erdélyieket az őszi tanácskozásra, amely meghívást elfogadták. Mindkét civil szervezet képviseltette magát a túrkevei konferencián.
10. A megyében élő phd-jelöltek segítése és tehetséggondozás a fiatalok körében vállalásunk főleg a „Nemzedékek kutatóúton” projekten belül valósulhatott meg. Több phd-hallgatót vontunk be a kutatásba (Kapás János Zsolt, Fejes Edina). Lehetőséget adtunk a nemzetközi konferencián szereplésre fiataloknak is.
11. Az Egyesület szerepének növelése a tudományos életben és a társadalomban. Új eszközünk az Interneten való megjelenés. A Finta Múzeum honlapján (www.fintamuzeum.hu) külön linken férhető hozzá az egyesületünk anyaga. Ugyancsak felkerül a Jászkunság is a közeljövőben. Nem sikerült eddig még a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok honlapjára feltenni anyagunkat és nem éltünk még az MTA DAB kínálta lehetőséggel.

Szolnok, 2007. május 31.

Dr. Habil. Örsi Julianna
egyesületi elnök

Az MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület 2007. évi munkaterve

1. Egyesületünk 2007. évben is az alapszabályunkban lefektetett közhasznú célokért dolgozik. A 65 fős tagságunkkal a megadott és gyakorlatban bevált formákban (közgyűlés, vezetőségi ülés, körlevél, meghívó, rendezvények) tartjuk a kapcsolatot. Létszámunk növelése továbbra is cél. Célcsoportjaink az eddig kis létszámmal szereplő természettudományos, orvosi és gazdasági szférából való tagtoborzás.
2. Kapcsolathálóink erősítése és bővítése továbbra is napirenden van. Az együttműködés a Debreceni Akadémiai Bizottsággal folyamatos. Jelenleg egy pályázatunk van bent elbírálás alatt a Jász-kunság támogatására. Szeretnénk kialakítani a kapcsolatot a szakbizottságokkal is (néprajzi, történeti, stb.)
Jász-Nagykun-Szolnok megye Önkormányzatával való kapcsolattartás további lépéseket igényel. Az őszi önkormányzati választásokon szinte teljes egészében megváltozott az önkormányzati összetétel. Az új vezetőséggel szükséges a kapcsolatfelvétel különösen a Jász-kunság megjelentetésének támogatása érdekében. Ismét próbálkozunk Szolnok város támogatását is megnyerni.
Élővé kell tenni a kapcsolatot a MTESZ-szel, a megyében működő Kamarákkal. (Orvosi, Ipari, Agrár stb.). Szükséges felvenni a kapcsolatot a Jászberényi Főiskolával, a Karcagi Kutató Intézettel.
Ápoljuk a kapcsolatot a Jász-Nagykun-Szolnok Megye Tudományáért Alapítvánnyal. Bízunk benne, hogy 2007-ben is támogatják céljainkat. (Jász-kunság kiadása, tudományos rendezvények)
2006-ban együttműködési megállapodást kötöttünk a Kolozsváron működő Erdélyi Múzeum Egyesülettel - amelyet az MTA is befogadott szervezetei közzé- és a Kriza János Néprajzi Társasággal. 2007-ben közös rendezvényre kerül sor Kolozsváron és Túrkevéen, amelyre pályázatot adtunk be az NCA-hoz.
3. 2007-ben is legfontosabb feladatunknak tartjuk a Jász-kunság folyóirat megjelentetését, lehetőleg az évi 4 szám a cél. Ebből egy szám anyagi fedezetét a „Nemzedékek kutatóúton” c. projektünk biztosítja, amelyben a kutatásban résztvevők (diákok és kutató-oktatók) publikálnak. Lesz egy összevont ünnepi szám, amely az elmúlt öt év tudományos eredményeit mutatja be. A még betervezett két számból az egyik vegyes tartalmú, a másik tematikus (természettudományos) lesz, amennyiben az anyagiakat sikerül hozzá biztosítani.
4. Szervezünk egy ünnepséget a Jász-kunság ünnepséget az 50. évfolyam megjelentetése alkalmából, amelyre meghívjuk az egykori és mai írókat, szerkesztőket, kiadókat, támogatókat. (április)
5. Megjelentetjük a 2006. évi nemzetközi interdiszciplináris tudományos konferenciánk (Társadalomtudományi és gazdasági kutatások innovációja) anyagát az NKTH (Mecenétúra pályázat) támogatásával a Jász-kunsági Füzetek sorozatban. (február - március)

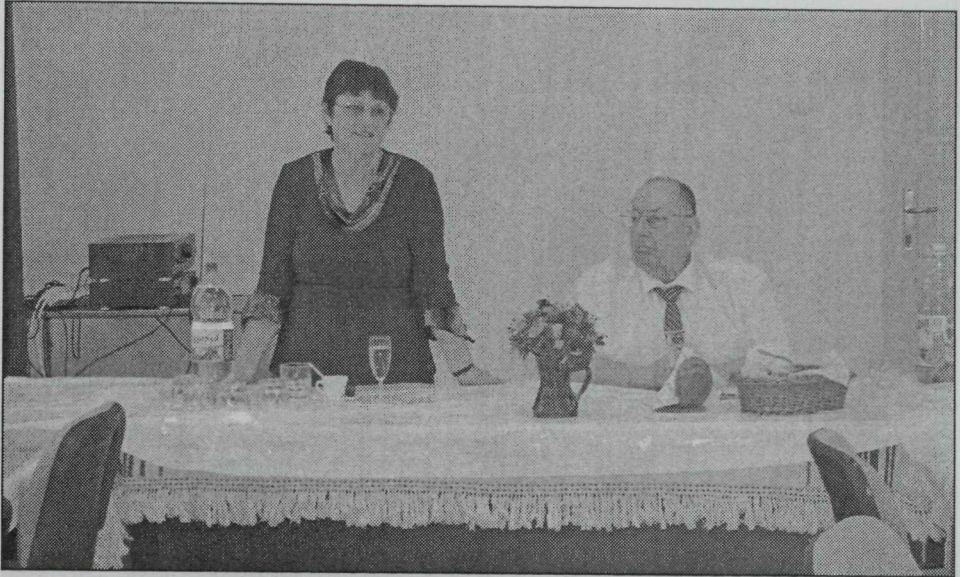
6. Bilaterális workshopot rendezünk két helyszínen (Kolozsvár, Túrkeve) 2007. tavaszán a nagyprojektjeink bemutatására, egy esetleges közös kutatási program tervének kialakítására. Ezzel összekapcsoljuk a megjelenő konferencia kötetünk bemutatását is. (április - május)
7. Társrendezői leszünk a 6. Jászkunság kutatása konferenciának, amely az idén Jászberényben kerül megrendezésre (főszervező a Jász Múzeum). Téma: A nők helyzete a Jászkunságban.
8. Ugyancsak társrendezői leszünk a Tudomány Napja Jász-Nagykun-Szolnok megyei Tanácskozásnak. Főszervező a MTESZ, társrendezők még: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár.
9. Részt veszünk a Kisújszállási és Mezőtúr tudomány napi rendezvények szervezésében, lebonyolításában.
10. Ebben az évben is megtartjuk a Kutatók éjszakáját szeptemberben, amelyhez Szolnokon szervezünk programot a Jász-Nagykun-Szolnok megye Tudományáért Alapítvánnyal, a Levéltárral és a múzeumokkal közösen.
11. Továbbra is fontos feladat számunkra, hogy a céljainkhoz és működésünkhöz megtaláljuk az anyagi forrásokat (pályázatok, szponzorok, támogatók). Ennek érdekében mindent megtesz az Elnökség, de ezt kéri a tagságtól is. Nagyobb hangsúlyt fektetünk a médiában való megjelenésünkre is.

Szolnok, 2007. január 10.

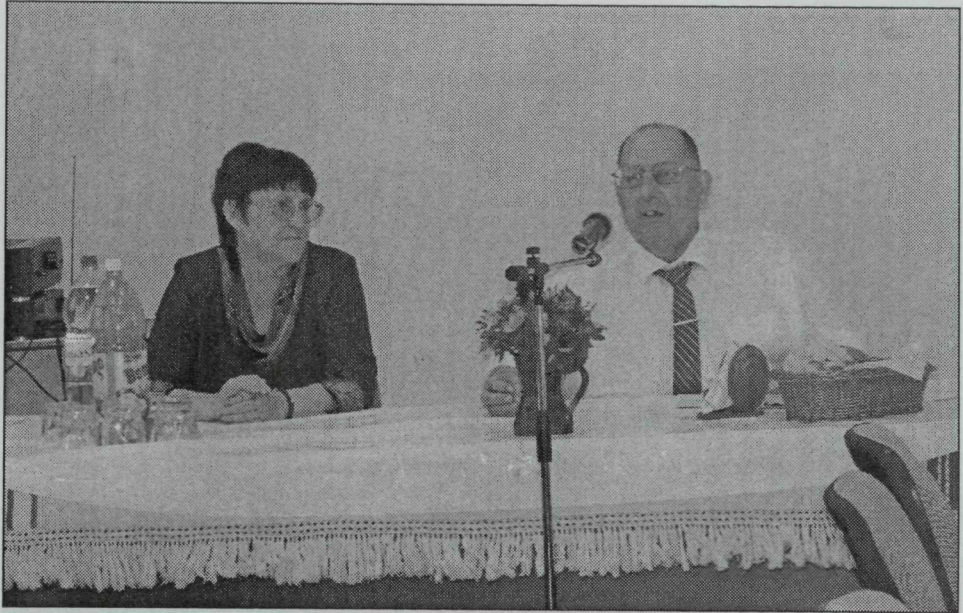
*Dr. Habil. Örsi Julianna
elnök*

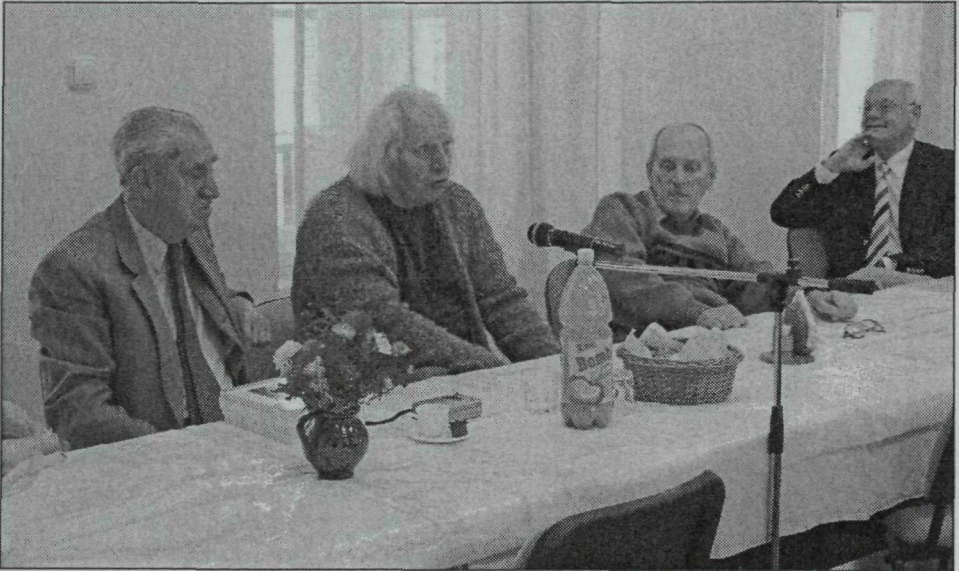
Dr. Nemes András emlékezik Kaposvári Gyulára, 2007. szeptember 22.

*Dr. Örsi Julianna egyesületi elnök köszönti
a Jászkunság 50. évfordulója alkalmából megjelenteket – Szolnok, 2007. szeptember 22.*

Prof. Szabó László ny. főszerkesztő bemutatja a Jászkunság történetét

Szurmai Ernő, Valkó Mihály, Bistei András korábbi szerkesztők felidéznek emlékeiket

Fábián Péter olvasószerkesztő fontosnak tartja a Jászkunság folyamatosságát

Köteünk szerzői

- Dr. Bagi Gábor** a történettudomány kandidátusa, történész muzeológus,
Damjanich János Múzeum – Szolnok
- Dr. Habil. Bódi Erzsébet** a néprajztudományok kandidátusa, néprajzkutató
– „Nemzedékek kutatóúton...” projekt 7. sz. kutató csoport vezetője
- Ditrői Eszter** egyetemi hallgató – Debreceni Egyetem – „Nemzedékek kutatóúton...”
projekt 8. sz. kutató csoport tagja
- Dr. Dudás Péter** főiskolai docens – Szolnoki Főiskola Gazdaságelemzési és
Módszertani Tanszék – Szolnok; Ph.D.-hallgató, Szent István Egyetem, Gödöllő
- Fodor István Ferenc** önkéntes gyűjtő – Jászfákóhalma
- Földi Katalin** főiskolai tanársegéd, Szolnoki Főiskola Kereskedelmi és Marketing
Tanszék – Szolnok; Ph.D.-hallgató,
- Dr. Fülöp Tamás** Ph.D. tanszékvezető-helyettes, Szolnoki Főiskola
Társadalomtudományi Tanszék – Szolnok
- Gál Nikolett** egyetemi hallgató – Debreceni Egyetem – „Nemzedékek kutatóúton...”
projekt 8. sz. kutató csoport tagja
- Grósz Zsuzsanna** egyetemi hallgató – Debreceni Egyetem
– „Nemzedékek kutatóúton...” projekt 7. sz. kutató csoport tagja
- Kohut Sára** egyetemi hallgató – Debreceni Egyetem – „Nemzedékek kutatóúton...”
projekt 7. sz. kutató csoport tagja
- Dr. Kóródi Márta** Ph.D. főiskolai docens, mb. tanszékvezető – Szolnoki Főiskola
Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Tanszék – Szolnok
- László Éva** főiskolai docens, Szolnoki Főiskola Kereskedelmi és Marketing Tanszék
– Szolnok; Ph.D.-hallgató, Veszprémi Egyetem
- Dr. Habil. Őrsi Julianna** a néprajztudományok kandidátusa, múzeumigazgató – Finta
Múzeum – Túrkeve; „Nemzedékek kutatóúton...” projekt 8. sz. kutató csoport vezetője
- Dr. Péntes Ibolya Rózsa** Ph.D. tanszékvezető – Szolnoki Főiskola Kereskedelmi és
Marketing Tanszék – Szolnok
- Pusztai Gabriella** múzeumigazgató – Kunszentmárton
- Rideg István** magyar – történelem szakos középiskolai tanár, Gábor Áron Gimnázium – Karcag
- Prof. Szabó László** MTA doktora ny. egyetemi tanár – Debrecen
- Szendrei Eszter** néprajzkutató, Ph.D.-hallgató, Pécs – „Nemzedékek kutatóúton...”
projekt 5. sz. kutató csoport vezetője
- Dr. Szentirmay András** kutató – Nyugat-Magyarországi Egyetem Mezőgazdaság és
Élelmiszertudományi Kar Gazdaságtudományi Intézet, EU Oktatási Központ –
Mosonmagyaróvár
- P.h.d. Szőke Anna** néprajzkutató – Kishegyes (Szerbia)
- Tarczali Anikó** egyetemi hallgató – Debreceni Egyetem – „Nemzedékek kutatóúton...”
projekt 7. sz. kutató csoport tagja
- Zónáné Czunyi Anikó** címzetes egyetemi docens, Nyugat-Magyarországi Egyetem
Közgazdaságtudományi Kar Régiógazdaságtani Tanszék – Sopron

**MIKROKÖZÖSSÉGEK.
TÁRSADALOM- ÉS GAZDASÁGKUTATÁSOK EREDMÉNYEI ÉS
MÓDSZEREK INNOVÁCIÓJA – „JÁSZKUNSÁG” KÖNYVTÉKA 1. sz.
(Örsi Julianna (szerk.) Túrkeve – Szolnok, 2007.**

A könyv már címében is jelzi, hogy nem mindennapos olvasmányt kínál Olvasóinak, hanem valami újat, rendhagyót. Elsősorban azokat szólítja meg, akik hajlanak az új eredmények befogadására, alkalmazására.

A mikroközösség-vizsgálatok világába kalauzolja el az olvasót. 27 tanulmány tárja fel a különböző tudományok hazai és nemzetközi módszereit, eredményeit. A közös bennük az, hogy kis közösségeket – legyenek azok lokális (non-profit szervezetek), vagy vérségi közösségek (családok) – vizsgálják. Leírják jellemzőiket, típusaikat, működésüket. Bemutatják sikereiket, de nehézségeiket is. Mindez például, de tanulságul is szolgálhat a társadalomnak.

Jelen kutatási eredmények egyéni vagy közösségi műhelyekben születtek – legyenek azok határon inneniek vagy túliak –, mutatják a néprajz, a szociológia, a kulturális antropológia, az agrárgazdaságtudomány újabb hozzájárulását a boldogabb jövő megteremtéséhez. A kiadást pedig egy tudományos egyesület vállalta ezzel is jelezve a non-profit szféra jelenlétét a tudományos kutatásban és a közéletben.

A Jászkunság 2006. évi '56-os különszáma és a 2007. 1–2., 3–4. számai valamint

A könyv megvásárolható vagy megrendelhető az alábbi címeken:

Postacím:

MTA JNSZ M. Tudományos Egyesület 5001. Szolnok, Kossuth tér 4. Pf. 128.

Finta Múzeum 5420 Túrkeve, Attila u. 1.

E-mail cím: mustkeve@enternet.hu; jorsi@enternet.hu; jorsi@level.datanet.hu

Web: www.fintamuzeum.hu

Telefon/fax: 06 (+36) 56-361-183; mobil: 06 (+36) 30-9383-777

A Mikroközösségek című könyv ára: 3500 Ft + postaköltség

Jászkunság 2006. 56-os különszám ára: 500 Ft + postaköltség

Jászkunság 2007. 1–2. szám ára: 1000 Ft + postaköltség

Jászkunság 2007. 3–4. szám ára: 1000 Ft + postaköltség

A Jászkunság folyóirat és a „Jászkunság” Könyvtéka következő számai is előjegyeztethetők a fenti címeken.

